

PETŐFI S. JÁNOS
BÉKÉSI IMRE
VASS LÁSZLÓ
szerkesztik

SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN

- 15.0. A szövegtani kutatás általános kérdései
- 15.1. Kép és szöveg
- 15.2. Szöveg és fordítás

PETŐFI S. JÁNOS
BÉKÉSI IMRE
VASS LÁSZLÓ
szerkesztik

SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN

15.0. A szövegtani kutatás általános kérdései

15.1. Kép és szöveg

15.2. Szöveg és fordítás

JGYF KIADÓ, SZEGED, 2003

03 231 1

TANULMANYOK, RECENZÍÓK, BIBLIOGRÁFIÁK ÉS REPERTÓRIUMOK
A DOMINÁNSAN VERBÁLIS HUMÁN KOMMUNIKÁCIÓ KUTATÁSA
KÖRÉBŐL

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000503078

Lektorálta
GALGÓCZI LÁSZLÓ, R. MOLNÁR EMMA

Szerkesztette
PETŐFI S. JÁNOS, BÉKÉSI IMRE, VASS LÁSZLÓ

Címlap
PAPP GYÖRGY

Tipográfia, táblázatok
VASS LÁSZLÓ

Az ábrákat készítette
PITRIK JÓZSEF

Technikai szerkesztő
VASS LÁSZLÓ

Ez a kiadvány az OTKA (T 42734) támogatásával jött létre.

HU ISSN 0236 – 7718
Acta Acad. Paed. Szeged
Ser. Ling. – Litt. – Aesth.
ISSN 0865 – 5960
ISBN 963 91 67 81 9

X 16670

TARTALOM

Előszó	9
Tanulmányok/Diszkussziók	11
0. A szövegtani kutatás általános kérdései	11
<i>Bevezetés</i>	11
PETŐFI S. JÁNOS: A szövegtani kutatás néhány nyitott kérdése. A szemiotikai textológia elméleti keretének (meta-)metodológiai aspektusaihoz	11
CSÍK GERGELY: Kommunikációelmélet és szövegnyelvészet a hétköznapokban	37
CS. JÓNÁS ERZSÉBET: A „ <i>kutya</i> ”-metafora Ratkó József költői világában	47
KRÉKITS JÓZSEF: Időirány a magyar performatív igék jelentésében	71
NAGY L. JÁNOS: A chiazmus: szemiotikai vázlat.....	81
Kerekasztal-beszélgetés: Referátumkészítés, információsűrités. Résztvevők: BAÑCZEROWSKI JANUSZ, CS. JÓNÁS ERZSÉBET, KOLTAY TIBOR, LENGYEL ZSOLT.....	91
1. Kép és szöveg (2)	107
<i>Bevezetés</i>	107
VASS LÁSZLÓ: Verbális és vizuális költői alkotások Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit életművéből – Adalékok a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatához. 1. <i>Arccal a tengernek</i>	107
BENKES ZSUZSA: A képolvasás aspektusai. Egy szöveggörnyezetéből kiragadott illusztráció megközelítése szemiotikai keretben.....	133
2. Szöveg és fordítás	149
<i>Bevezetés</i>	149
DÁNIEL ÁGNES: Flaubert 1848. február huszonnegyedikéje és Aragon 1815. március huszonnegyedikéje. Két francia regényrészlet szembesítő vizsgálata.....	149
KABÁN ANNAMÁRIA: A feszítés – oldás szövegszervező stratégiája egy versben és két fordításában	199
MÓZES HUBA: A dicséret eufóriájától a kiengesztelődés harmóniájáig	217

Áttekintések, recenziók	235
-------------------------------	-----

PETŐFI S. JÁNOS: Utam a szemiotikai szövegtanhoz 10. 1984 – 1985. Egy integratív szövegelmélet szemantikai aspektusai elemzésének időszaka (II)	235
---	-----

0. A szövegtani kutatás általános kérdései	242
--	-----

—Szathmári István (sorozatszerkesztő): Az alakzatok világa, 1 – 5. (B. FEJES KATALIN)	242
Jászay László – Lőrincz Julianna: Variancia az orosz ige paradigmájában (CS. JÓNÁS ERZSÉBET).....	247
Láncz Irén: Csantavéri hiedelemmondák (SZ. BOZÓKI MARGIT).....	251
Károly I. Boda: Use of hypertext in information science. Concepts, systems, models, and applications (Hiptext az informatikában. Fogalmak, rendszerek, modellek és alkalmazások) (BENEDIKTSSON DÁNIEL).....	255

1. Kép és szöveg (2)	258
----------------------------	-----

Wilhelm Busch: Max és Móric. Fordította Gyimóti Gábor (BENKES ZSUZSA).....	258
William Shakespeare: <i>Szonettek</i> Justus Pál fordításában. Az illusztrációkat Balla Margit készítette (PETŐFI S. JÁNOS).....	260
Nagy László: Csodafu-szarvas (VASS LÁSZLÓ)	263

2. Szöveg és fordítás	267
-----------------------------	-----

Péter Mihály: „Pár tarka fejezet csupán...” Puskin „Jevgenyij Anyegin”-je a magyar fordítások tükrében (CS. JÓNÁS ERZSÉBET).....	267
Cs. Jónás Erzsébet: Kontrasztív szövegsemantikai vizsgálatok (Csehov-drámák fordításelemzése) (N. LŐRINCZ JULIANNA).....	270
István Csűry: Le champ lexical de <i>mais</i> . Études lexico-grammaticales des termes d'opposition du français contemporains dans un cadre textologique (BORS EDIT)	274

Bibliográfiák (A), Repertóriumok (B). Szerkeszti: VASS LÁSZLÓ.....	277
--	-----

0. A szövegtani kutatás általános kérdései	277
--	-----

Bibliographie Linguistique de L' Année. Text Linguistics – Linguistique du Texte – 1997	277
Speciális bibliográfiák.....	287
Discourse Processes. A Multidisciplinary Journal – 1999	288
Text. An Interdisciplinary Journal for the Study of Discours – 2000	290
Jel – Kép – 2001	292
Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferenciák (4 – 6).....	293

Officina Textologica 6 és 8	304
1. Kép és szöveg (2)	305
Az <i>Énekek éneke</i> illusztrált kiadásának bibliográfiája	305
Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa: A multimediális szövegek megközelítései	312
Tárgymutató	317
Névmutató	319
A kötet munkatársai	321

CONTENTS

Preface	9
Papers/Essays/Discussions	11
0. Textological research in general	11
<i>Introduction</i>	11
JÁNOS S. PETŐFI: Open questions of textual research. On some (meta)-methodological aspects of semiotic textology	11
GERGELY CSÍK: The theory of communication and the linguistics of texts in everyday life	37
ERZSÉBET CS. JÓNÁS: Dog metaphors in the poetical world of József Ratkó	47
JÓZSEF KRÉKITS: Direction of tense in the sense of hungarian Performatives	71
JÁNOS L. NAGY: Khiaszmosz: a semiotic scheme	81
Round table talks: Making reports and information compression. Participants: JANUSZ BAŃCZEROWSKI, ERZSÉBET CS. JÓNÁS, TIBOR KOLTAY, ZSOLT LENGYEL	91
1. Picture and text (2)	107
<i>Introduction</i>	107
LÁSZLÓ VASS: Verbal and visual poetical works from the life-work of László Nagy, Béla Kondor and Margit Szécsi – Contributions to the tipological analysis of communicata of verbal and visual components 1. <i>Facing the sea</i>	107
ZSUZSA BENKES: Aspects of picture-reading. A creatív semiotic approach to a decontextualized illustration	133
2. Text and translation	149
<i>Introduction</i>	149
ÁGNES DÁNIEL: Flaubert's February 24, 1848 and Aragon's March 24, 1815	149
ANNAMÁRIA KABÁN: Tightening and loosening as strategies of text formation in a poem and its two translations.....	199
HUBA MÓZES: From the euphoria of praise to the harmony of reconciliation	217

Overviews, Reviews	235
JÁNOS S. PETŐFI: My way to semiotic textology 10. 1984 – 1985. A period for the analysis of the semantic aspects of an integrativ text theory (II)	235
0. Textological research in general	242
István Szathmári (ed.): The world of the figures of speech, 1 – 5. (KATALIN B. FEJES).....	242
László Jászay– Julianna Lőrincz: Varieties in the paradigm of Russian verbs (ERZSÉBET CS. JÓNÁS).....	247
Irén Lánicz: Religious legends from Csantavér (MARGIT SZ. BOZÓKI)	251
Károly I. Boda: Use of hypertext in information science. Concepts, systems, models, and applications (DÁNIEL BENEDIKTSSON)	255
1. Picture and text (2)	258
Wilhelm Busch: Max and Móric. Translated by Gábor Gyimóthy (ZSUZSA BENKES)	258
William Shakespeare: <i>Sonnets</i> . Translated by Pál Justus and illustrated by Margit Balla (JÁNOS S. PETŐFI).....	260
László Nagy: Mythical boy-stag (LÁSZLÓ VASS)	263
2. Text and translation	267
Mihály Péter: „Only some scattered chapters...” Puskhin's Eugene Onegin mirrored by Hungarian translations (ERZSÉBET CS. JÓNÁS).....	267
Erzsébet Cs. Jónás: Contrastive-semantic studies (An analysis of translations of Chekhov's dramas) (JULIANNA N. LŐRINCZ)	270
István Csúry: Le champ lexical de <i>mais</i> . Études lexico-grammaticale des termes d'opposition du français contemporain dans un cadre textologique (EDIT BORS)	274
Bibliographies (A), Repertories (B). Ed. by LÁSZLÓ VASS	277
0. Textological research in general	277
Bibliographie Linguistique de L'Année. Text Linguistics – Linguistique du Texte – 1997	277
Special Bibliographies	287
Discourse Processes. A Multidisciplinary Journal – 1999	288
Text. An Interdisciplinary Journal for the Study of Discours –2000	290
Jel – Kép – 2001	292
Hungarian Applied Linguistics Conferences (4 – 6).....	293

Officina Textologica 6 and 8	304
1. Picture and text (2)	305
The bibliography of the illustrated edition of the <i>Song of Songs</i>	305
János S. Petőfi – Zsuzsa Benkes: Approaches to multimedia texts.....	312
Subject Index	317
Name Index	319
List of Contributors	321

ELŐSZÓ

0. Ahogy a *Szemiotikai szövegtan* előző két kötetéből látható, a 13. kötetrel – ami a kötetek formai felépítését illeti – új ciklust kezdtünk.

Az előző kötetek globális struktúráját (Tanulmányok, Áttekintések, recenziók, Bibliográfiák (A), Repertóriumok (B)) megtartva, az új ciklus kötetait három tematikus egységre osztjuk, amelyek közül az elsőt a szövegtani kutatás általános kérdéseinek szenteljük, a másik kettőt pedig egy-egy jól körülhatárolható téma tárgyalásának. Az egyes kötetek tematikus egységeit minden esetben jelöli a kötetek címlapja.

1. A 13. kötet speciális témái a *szaknyelvi szövegek* és a *tankönyvi szövegek* elemzése voltak.
2. A 14. köteté a *kép és szöveg* kapcsolatának kérdései, valamint a *kommunikáció a médiában* néhány aspektusa.
3. Jelen, 15. kötetünkben egyrészt folytatjuk a „*kép és szöveg* kapcsolatának kérdései” tematikát, tekintettel annak komplexitására és aktualitására, másrészt – második tematikus egységként – a *fordítás* néhány kérdésével foglalkozunk.
4. A tervezett 16. kötetet a „*zene és szöveg* kapcsolata”, valamint a „*transzpozíció*” (egy kommunikátum 'átvitele' egyik mediális nyelvből a másikba) tematikák tárgyalásának kívánjuk szentelni.

A 13. kötetrel kezdődően a kötetek csupán a sorozat egyes köteteinek bibliográfiai adatait tartalmazzák, azok részletes tartalomjegyzékét nem.

Szeged, 2003. március 20.

P. S. J.
B. I.
V. L.

Bevezetés

Ez a kötetrészt három tematikus szekciót és egy kerekasztal-beszélgetés protokollt tartalmaz. Az első tematikus szekcióba tartozik PETŐFI S. JÁNOS írása, amely a szövegtani kutatás néhány nyitott kérdését tárgyalja, valamint CSÍK GERGELYÉ, amely a kommunikációelmélet és szövegnyelvészet kapcsolatával foglalkozik. A másodikba KRÉKITS JÓZSEFnek a magyar performatív igék időirányát elemző tanulmánya. A harmadikba egyrészt CS. JÓNÁS ERZSÉBET metafora tematikájú, másrészt NAGY L. JÁNOS chiazmus tematikájú írása. A kerekasztal-beszélgetés a referátumkészítés, információsűrités aspektusairól folyt.

A SZÖVEGTANI KUTATÁS NÉHÁNY NYITOTT KÉRDÉSE*

A szemiotikai textológia elméleti keretének (meta-)metodológiai aspektusaihoz¹

PETŐFI S. JÁNOS

0. Bevezetés

Elöljáróban a következő három dolgot szeretném előrebocsátani:

(a) a 'szövegtani kutatás' terminus ebben a kontextusban egy *általános* (a szövegekre vonatkozó teljes 'kommunikatív' – azaz nem csupán nyelvi – tudásunkat rendszerbe foglalni kívánó) *szövegtan* létrehozására irányuló kutatásra utal, és nem valamilyen adott alkalmazási célra közvetlenül felhasználni kívánt szövegtanéra;

(b) minthogy a nyitott kérdéseknek egy interszubjektív eszmecsere céljára alkalmas megfogalmazhatósága feltételez egy többé-kevésbé zárt elméleti keretet², az általam itt bemutatni kívánt nyitott kérdéseket egy *adott tulajdonságokkal rendelkező szövegtani koncepció* alapján választottam ki, amely szükségképpen csupán egyike a lehetségeseknek; és végül, hogy

(c) ezzel az előadással inkább a *nyitott kérdések természetét és funkcióját* kívánom megvilágítani, mint akár csak azoknak a nyitott kérdéseknek a teljes listáját is nyújtani, amelyeket – az alapul választott koncepció következményeként – én a legrelevánsabbaknak tartok.

1. Megjegyzések a szövegtani koncepciók és a nyitott kérdései viszonyához

1.1. Ha el is fogadjuk hogy a szövegtani kutatás célja egy *általános* – a szövegekre vonatkozó teljes kommunikatív tudásunkat rendszerbe foglaló – *szövegtan* létrehozása,

még mindig *annyiféle* általános szövegtant képzelhetünk el, és próbálhatunk meg létrehozni, *ahányféle* 'szöveg'-fogalommal, 'szövegekre vonatkozó tudás'-fogalommal és rendszerbe foglalási móddal operálhatunk. Ahhoz azonban, hogy a lehetséges általános szövegtanokat egymással összehasonlíthassuk, természetesen az lenne szükséges, hogy tudjuk, melyek azok, és hogy legalább körvonalaikban explicit módon meg legyenek fogalmazva. Ez az eset sajnos nem áll fenn, s ennek következtében a *szövegtani kutatás meta nyitott kérdései*, azok a kérdések tudni illik, hogy

[MNYK.1:] *melyik általános szövegtani koncepcióból milyen természetű nyitott kérdések vezethetők le, és hogy*

[MNYK.2:] *ezeknek a nyitott kérdéseknek a megítélése alapján a fent megfogalmazott célra melyik (milyen típusú) általános szövegtan lenne optimális, érdemben fel se vethetőek.*

1.2. Minthogy a következőkben tárgyalandó nyitott kérdéseket a *szemiotikai textológiának* nevezett szövegtan elméleti kerete alapján választottam ki, szükségesnek tartom, hogy egy-két megjegyzést tegyek e szövegtan létrehozásának körülményeire, valamint hogy legalább főbb jellemző tulajdonságait felsoroljam³.

1.2.1. Egymással konkurens koncepciók összehasonlíthatósága hiányában a szemiotikai textológia koncepciójának a végleges megformálásához a következő – azt hiszem, mindnyájunk által nyilvánvalóakként elfogadható – *alapvető belátások* vezettek el:

[AB.1:] a humán kommunikációban létrehozott és befogadott kommunikátumok az eseteknek csupán elenyészően kis részében kizárólag verbálisak, az esetek többségében (ha verbalitásuk dominanciáját meg is tartják) lényegben *multimediálisak* – nem egy esetben olyan jelleggel, hogy mediális összetevőik nem választhatók el egymástól;

[AB.2:] a dominánsan verbális, de multimediális kommunikátumok létrehozásához és befogadásához rendelkezünk azokkal a *kommunikatív készségekkel / képességekkel* (vagy legalábbis el tudjuk sajátítani azokat), amelyek alapján a különféle mediális összetevők – például verbális szöveg és illusztrációi, vagy verbális szöveg és megzenésítése – együtthatni tudó funkcióját alkotó módon fel tudjuk használni, illetőleg fel tudjuk ismerni;

[AB.3:] akár kizárólag verbális lexikai elemekből, akár multimediális materiából felépített dominánsan verbális kommunikátumokról legyen is szó, azok felépítését bizonyos (meglehetősen alacsony!) kompozíciósint fölött nem a nyelvre, nem a különféle mediális materiákra, hanem a szóban forgó szövegben feltételezésünk szerint kifejezésre jutatni szándékozott (vagy feltételezésünk szerint kifejezésre jutó) *világfragmentumra vonatkozó ismereteink* alapján tudjuk megalkotni, illetőleg eredményesen befogadni.

Ezeknek az alapvető belátásoknak az alapján érlelődött meg bennem az a meggyőződés, hogy

egy szövegtani elmélet 'tárgya'-ként a multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumokat (közelebbről ezek formai és szemantikai felépítésének létrehozását, illetőleg befogadását) célszerű választani.

Az így értelmezett kommunikátumokat domináns verbalitásuk következtében természetesen nevezhetjük „szöveg”-eknek is, például a következő globális *szövegfogalom* felhasználásával:

[T:] *szövegnek* nevezhető minden olyan *multimediális, de dominánsan verbális kommunikátum*, amely egy tényleges vagy feltételezett kommunikációs-situációban egy tényleges vagy feltételezett funkció betöltésére alkalmasnak minősíthető, s mint ilyen (formai és szemantikai felépítését tekintve) összefüggőnek és valamiképpen lezárt egésznek tekinthető.

Ami az így értelmezett *szövegekre vonatkozó tudást* illeti, abból természetesen nem szabad kizárni semmit, amit a szövegek adott szövegtan keretében értelmezett formai és szemantikai felépítésének a létrehozása és befogadása feltételez. Más szóval ez a tudás (a) nem lehet kizárólag nyelvészeti, mert szükségünk van a többi médium ismeretére is, de (b) nem lehet kizárólag a nyelvi, képi, zenei stb. médiumok együttesére vonatkozó sem, mert minden esetben szükségünk van az adott kommunikátumban feltételezetten kifejezésre jutó világfragmentumra vonatkozó ismeretekre is.

Ami pedig a *rendszerbe foglalás módját* illeti, azzal kapcsolatban meggyőződésem szerint a két fő alapkövetelmény a következő: (1) a különféle tudásrendszereket úgy kell megalkotni, hogy azok mind a médiumok egymás közötti relációi, mind a mediális és a világfragmentumokra vonatkozó tudás relációi vonatkozásában flexibilisen kombinálhatók legyenek; (2) a tudásrendszereket (és alkalmazásukat) oly módon kell reprezentálni, hogy a reprezentációk az interpretációkra vonatkozó interszubjektív véleménycserét biztosítani tudják.

1.2.2. Minthogy itt nem az a célom, hogy a szemiotikai textológia koncepcióját – akár csak nagy vonalakban is – vázoljam, csupán főbb *jellemző tulajdonságait* sorolom fel, mellőzve minden kommentárt.⁴

A szemiotikai textológia a különféle kommunikációs-situációkban létrehozott és befogadott – általa jelkomplexumokként kezelt – multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumok formai és szemantikai felépítésének interpretálása céljára szolgáló szemiotikai-szövegtani diszciplína.

Mint ilyen

(a) a lehetséges kommunikációs-situációk, a lehetséges (uni- és multimediális) jelrendszerek, valamint a lehetséges multimediális, de dominánsan verbális kommunikátumok tipológiájára támaszkodik, sem valamely kommunikációs-situációhoz, sem valamely médiumhoz, sem valamely természetes nyelvhez nem kötött;

- (b) a jeleket (jelkomplexumokat) nem egyszer s mindenkorra statikusan adott objektumokként, hanem a jelek (jelkomplexumok) fizikai megjelenési formája és a mindenkori kommunikátorok (pontosabban: a kommunikátorok által használt kommunikációs 'bázis'-ok) interakciója eredményeként kezeli;
- (c) speciális jel- (jelkomplexum-)összetevőket megkülönböztető jelmodellel operál;
- (d) a jelek (jelkomplexumok) felépítésére [architektonikájára] vonatkozóan speciális organizációformákat értelmez, amelyek között a kompozicionális organizáció (mind szintjeit, mind e szintek egységeit tekintve) centrális helyet foglal el;
- (e) különféle interpretációtípusok és kommunikátummegközelítések között tesz különbséget; az interpretációtípusok között centrális jelentőséget tulajdonít a leíró értelmező interpretációnak, a kommunikátummegközelítések között jelentős szerepet szán a kreatív megközelítéseknek;
- (f) a kommunikátumok létrehozása és interpretálása folyamán a kommunikátorok által felhasznált bázisok (tudás-, hipotézis-, preferencia- és diszpozíciórendszerek) létrehozásának különféle lehetőségeivel számol, és azok konfigurációit modulárisan szervezi;
- (g) az interpretációk (mint végeredmények) explicit bemutatása számára különféle reprezentációs nyelveket (rendszereket) vesz igénybe;
- (h) fenti tulajdonságaiból következően interdiszciplína.

1.3. Figyelembe véve a lehetséges általános szövegtanok, valamint a szemiotikai textológia koncepciójával kapcsolatos előbbi megállapításokat, a nyitott kérdések tárgyalására a következő lehetőségek kínálkoznak:

(L.1) Belátva a 'meta nyitott kérdések' felvethetőségének jelenlegi lehetetlenségét, választ keresni arra a *meta-meta nyitott kérdés*re, hogy milyen általános szövegtani koncepciók lehetségesek, megkísérelve ilyen koncepciók (legalább vázlatos) kidolgozását.

(L.2) A szemiotikai textológia koncepcióját alapul véve, felvetni olyan (*szemiotikai-textológia specifikus*) *nyitott kérdéseket*, amelyek

- (a) a szemiotikai textológia koncepciójának *egészére* vonatkoznak,
- (b) a szemiotikai textológia valamely *részdiszciplínájára* (például a nyelvészetre, a szemiotikai képelemzetre, a szemiotikai zeneelméletekre stb.) vonatkoznak,
- (c) egy-egy jól definiált *kommunikátumtípusra* (például: a csak verbális vagy a csak verbális és képi vagy a csak verbális és zenei elemekből felépülő kommunikátumok típusára) vonatkoznak.

2. A szemiotikai textológiai kutatás néhány nyitott kérdése

2.0. A következőkben néhány a szemiotikai textológia koncepciója kidolgozottságának jelenlegi állapotából következő nyitott kérdést kívánok röviden tárgyalni, és pedig a következő módon:

– a problémák könnyebb megvilágíthatósága érdekében először egy-egy részdiszciplínára vonatkozó nyitott kérdéssel foglalkozom, s csak ezek után a szemiotikai textológia koncepciójának egészét érintökkel,

– egy-egy nyitott kérdés megfogalmazásánál először röviden vázolom a szemiotikai textológia koncepciójának azt az elemét, amihez a nyitott kérdés kapcsolódik, és csak ezután fogalmazom meg magát a kérdést, rövid kommentár és szemléltető példa kíséretében.

2.1. A *részdiszciplínák* metodológiai kérdéseinek a szemiotikai textológia keretében való tárgyalása első lépésként a szemiotikai textológia *kategóriáinak* és *operációinak* e részdiszciplínák objektumaira való értelmezését kívánja meg, és csak azután kerülhet sor a felmerülő nyitott kérdések számbavételére.

2.1.0. Lássuk ennek a problematikának a megvilágítását a szemiotikai textológia koncepciójában centrális szerepet játszó *kompozicionális organizációval* kapcsolatban, amely egyúttal lehetőséget ad a szűkebb értelemben vett nyelvészeti kutatással kapcsolatos egyik alapvető nyitott kérdés megfogalmazására is.

A kompozicionális organizációnak a szemiotikai textológia elméleti keretében betöltött helye és szerepe a következőkben fogalmazható meg röviden:

Az organizációtípusok között kitüntetett szerepet játszik a (*hierarchikus / vertikális*) *kompozicionális organizáció*, mert a jelek (jelkomplexumok) felépítettségének alapját képező (jelrendszertípustól független) *szintek és egységek* erre vonatkoztatva kerülnek bevezetésre. Ezekkel a szintekkel (és egységeikkel) kapcsolatban itt csupán a következő megkülönböztetésekre kívánok rámutatni (a jelrendszerhez nem kötött egység elnevezéseket természetesnyelvi példákkal szemléltetve):

makroszint:

elemi egysége az első fokú makroegység (például írott / nyomtatott szövegben – sok esetben a szerző által mondatzáró írásjelekként értelmezett írásjelekkel is elkülönített – szövegmondatok);

komplex egységei az első fokú makroegységekből, illetőleg az ezek tömbjeiből feltételezeten létrejövő tömbök, azaz a másod-, harmad-, n-ed-fokú makroegységek (például a szövegmondatokból feltételezeten létrejövő szintaktikai / szemantikai / nyomdatechnikai 'bekezdések', valamint az ezekből különböző lépcsőkben feltételezeten létrejövő 'nagyobb egység'-ek);

közép- (más néven: mezo)szint:

elemi egysége az első fokú mezoegység (például a szóalakok);

komplex egységei az első fokú mezoegységekből, illetőleg az ezek tömbjeiből létrejövő tömbök, azaz a *másod-, harmad-, n-ed-fokú mezoegységek* (például a szóalakokból létrejövő szintagmák, valamint az ezekből létrejövő tagmondatok, illetőleg tagmondattömbök, az első fokú makroegység szintjét közvetlenül megelőző szintig);

mikroszint:

elemi egysége az *első fokú mikroegység* (például egyrészt a tö- és a toldalékmorfémák a magyar nyelvben, másrészt a hangok / betűk);

komplex egységei az első fokú mikroegységekből létrejövő *másod-, harmad-, n-ed-fokú mikroegységek* (például egyrészt a szóalakok különféle komplexitású grammatikai összetevői a magyar nyelvben, másrészt a szótagok és szótagkombinációk; mindkettő az első fokú mezoegység szintjét közvetlenül megelőző szintig);

mikroszint alatti (más néven: *szubmikro*)szint:

elemi egysége az *első fokú szubmikroegység* (például a fonológiai megkülönböztető jegyek);

komplex egységei az első fokú szubmikroegységekből létrejövő *szubmikroegység-konfigurációk* (például a fonológiai megkülönböztető jegyeknek egy adott nyelv hangjaiként realizált konfigurációi).

Ezekkel a szintekkel, illetőleg egységeikkel kapcsolatban különbséget kell tenni rendszerszerű és kontextuális használatuk között.

A *rendszerszerű* használat esetében egyrészt azt kell vizsgálni, hogy az adott jelrendszerben mi felel meg az absztrakt elnevezésű szinteknek és egységeiknek, másrészt pedig azt, hogy az adott rendszerben mi tekinthető a legmagasabb fokú egységnek.

A *kontextuális* használatban minden esetben az adott 'teljes kommunikátum'-ot jelöli a 'szöveg' terminus, függetlenül attól, hogy annak milyen szintű rendszerszerű egység feleltethető meg (azaz a 'szöveg'-fogalom 'funkcionális' és nem 'egyszer s mindenkorra meghatározott')

2.1.1. A kompozicionális organizációval kapcsolatban a *szűkebb értelemben vett (strukturális) nyelvészet* metodológiájára vonatkozó egyik nyitott kérdés a következő:

[NyK.1.1:] A *nyelvi rendszerben melyik az az egyszerű mondatok szintje fölötti legmagasabb fokú rendszerszerű egység, amelynek kompozicionális architektonikája még szigorú értelemben vett nyelvészeti ismeretek alkalmazásával leírható?*

Ha itt a „szigorú értelemben vett nyelvészeti ismeretek” kifejezéshez nem is rendelünk explikációt, azt hiszem, a kérdés lényege többé-kevésbé világos. A nyelvészeti kutatás metodológiájával véleményem szerint nem lehet a nélkül érdemben foglalkozni, hogy erre a kérdésre választ adnánk, mert e válasz nélkül nem definiálható egyértelműen a

nyelvészeti kutatás autonóm területe. De ez a kérdés egyben az úgynevezett szövegnyelvészet alapkérdése is, amennyiben egymástól két lényegében különböző dolog egy szöveg különféle egységei között kimutatható relációkról beszélni, és a nyelvészet módszereivel azok természetét vizsgálni, vagy a szövegnyelvészet feladatának tekinteni a szövegek teljes (hierarchikus) kompozicionális felépítésének a kutatását is.

Ennek a nyitott kérdésnek a megvilágítására lássuk a következő példát (lásd t.1.1.).

t.1.1

¹⁵Egyiptom királya ezt a parancsot adta a héberek bábáinak, akik közül az egyiket Sifrának, a másikat Puának hívták: ¹⁶„Amikor a héber asszonyok mellett segédkeztek, figyeljetelek jól a két nemre: ha fiú öljétek meg, ha leány, hagyjátok életben.” ¹⁷A bábák azonban félték az Istent. Nem engedelmességek az egyiptomi király parancsának és életben hagyták a fiúkat. ¹⁸Ezért Egyiptom királya felelősségre vonta őket: „Miért jártatok így el, és miért kíméltétek meg a fiúkat?” ¹⁹Ezt felelték a fáraónak: „A héberek asszonyai nem hasonlítanak az egyiptomiakhoz, azok életerősek, mielőtt a bába megérkezik már megszülnék.” ²⁰Isten ezért megáldotta a bábákat. A nép pedig nagyon elszaporodott és megerősödött. ²¹Isten a bábák jámborsága révén biztosított utódokat neki.

²²Akkor a fáraó ezt a parancsot adta minden alattvalójának: „Minden fiút, aki a hébereknél születik, vessetek a folyóba, de a lányokat hagyjátok mind életben.”

[A kivonulás könyve, 1, 15-22. In: *Biblia*, Szent István Társulat, Budapest, 1976. 67.]

A NyK.1.1 értelmében a t.1.1-gyel kapcsolatban feleletet kell találnunk többek között a következő kérdésekre:

(1) a 15. és 16. versek 'együttese' típusát rendszerszerű egységnek tekinthetjük-e annak (a 'szigorú értelemben vett nyelvészeti'-nek kijelenthető(?) elvnek az) alapján, hogy a 15. vers kettősponttal végződik és a 16. vers idézet?; hasonló kérdés fogalmazható meg a 18., a 19. és a 22. versekkel kapcsolatban;

(2) mi a 18. vers „ezért” elemének az előtagja, és ez az előtag milyen természetű ismeret /meggyőződés alapján határozható meg?; hasonló kérdés fogalmazható meg a 20. vers „ezért” elemére vonatkozóan is; e kérdés általános jelleggel a következőképp fogalmazható meg: léteznek-e „ezért”-szerkezet típusú magasabb fokú rendszerszerű egységek, s ha igen, melyek azok?

(3) a 18. és 19. versek „felelősségre vonta” és „felelték” kifejezései elegendő 'szigorú értelemben vett nyelvészeti' alapot szolgáltatnak-e ahhoz, hogy az ebből a két versből álló egység típusát 'magasabb fokú rendszerszerű egység'-nek tekinthessük?; ezekkel a versekkel kapcsolatban figyelembe kell venni azt is, hogy milyen koreferen-

ciabiztosító információk találhatók a szóban forgó két szövegmondatban (gondoljunk például a „király” és a „fáraó” kifejezések adott szövegben előforduló használatára);

(4) melyik szövegmondatokhoz és milyen ismeret / meggyőződés alapján köti a 20. vers második szövegmondatát az abban előforduló „pedig” elem?; hasonló kérdés fogalmazható meg a 22. versre vonatkozóan annak „akkor” elemére hivatkozva; e kérdések általános jelleggel a következőképp fogalmazhatók meg: léteznek-e „pedig”-, illetőleg „akkor”-szerkezet típusú magasabb fokú rendszerszerű egységek, s ha igen, melyek azok?

Nagyjából ilyen jellegűek azok a kérdések, amelyekkel a magyar szakirodalomban ‘tömbösödés’-nek nevezett tematikára vonatkozó munkák foglalkoznak: lásd különösen DEME és BÉKÉSI ide vonatkozó jól ismert tanulmányait, könyveit. E kérdések szisztematikus feltárását és elemzését azonban eddig még senki nem végezte el.

2.1.2. A kompozicionális organizációval kapcsolatban a szemiotikai textológia keretében a *(strukturális szemiotikai) képlelmélet* metodológiájára vonatkozó két alapvető nyitott kérdés a következő:

[NyK.1.2a:] *Lehet-e képnyelvi rendszerszerű kompozícióegységekről beszélni, vagy egy képnyelvi kommunikátum csak kontextuálisan adott formájában rendelkezik kompozicionális felépítéssel?*

[NyK.1.2b:] *Milyen megfelelés áll(hat) fenn a képnyelvi és az általános szemiotikai-textológiai rendszerszerű és / vagy kontextuális kompozícióegységek között?*

Ez a kérdés voltaképpen arra a kérdésre redukálható, hogy célszerű-e egyáltalán ‘képnyelv’-ről beszélni, nem célszerűbb-e csupán képekről. Szeretném hangsúlyozni, hogy a szemiotikai textológia szempontjából elsősorban az NyK1.2b kérdésnek a kontextuális kompozícióegységek megfelelésére vonatkozó része releváns.

Ezeknek a nyitott kérdésnek a megvilágítására lássuk a **t.1.2** jelzésű illusztrációt.

A **NyK.1.2a** alapján a **t.1.2**-vel kapcsolatban a kérdés az, hogy abban milyen általános (vagy ha úgy tetszik: szigorú) értelemben vett kompozícióegységek különböztethetők meg. Ezzel a kérdéssel itt nem kívánok még csak globális megközelítésben sem foglalkozni, mert taglalása messze vezetne.

A **NyK.1.2b**-nek ‘kontextuális’ aspektusa alapján a **t.1.2**-vel kapcsolatban a következő kérdések vetendők fel: feltételezve, hogy az általános szemiotikai textológia keretében bevezetett kompozícióegységek képnyelvi kommunikátumokra is értelmezendők, a **t.1.2**-ben

(1) mik tekinthetők / tekintendők a legmagasabb fokú makroegység (azaz az adott kép mint egész) után következő eggyel alacsonyabb

fokú makroegységeknek? – például a következő három: (α) a bal oldali négy nőalakból álló csoport, (β) a jobb oldali három nőalakból és csecsemőből álló csoport, valamint (γ) az e csoport mögött a fa alatt álló nőalak?

(2) mik tekinthetők / tekintendők első fokú makroegységeknek? – például az egyes emberi alakok?; ezzel (és az ezt követő) kérdéssel kapcsolatban felmerül az a kérdés is, hogy a képnyelvi kommunikátumokban lehet-e különbséget tenni 'szignifikációs' / 'referenciális' és 'predikatív' összetevők között;

és így tovább.

t.1.2

2.1.3. Hasonló kérdések vethetők / vetendők fel természetesen a *zene* nyelvére (nyelveire) vonatkozóan is. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása azonban amiatt tűnik egyszerűbbnek, mint a képnyelvre vonatkozó kérdésekéé, mert egyrészt a zeneművek lineáris elrendezésűek, másrészt mert elemzésüknél kezdettől fogva a verbális szövegekre vonatkozó kategóriák analogonjai kerültek alkalmazásra.

A multimediális kommunikátumok elemzésének általános problematikájához lásd a *Szemiotikai szövegtan* című kiadvány 7. kötetét.

2.2. A *szemiotikai textológia koncepcióját* általános jelleggel érintő nyitott kérdések közül négyet szeretnék röviden vázolni, az első kettő az *interpretációtípusokkal*, a második kettő az *organizációtípusokkal* áll közvetlen kapcsolatban.

2.2.0. Az interpretációk és az organizációk típusait a szemiotikai textológia koncepciója a következő módon értelmezi.

Az *interpretációk típusaival* kapcsolatban célszerű a következő 'interpretációpárok'-at megkülönböztetni:

természetes vs elméleti:

úgynevezett 'természetes befogadói szituációban' létrehozott (intuitív, nem egy interpretációelmélet által előírt utasítás 'algoritmikus lépései'-t követő) interpretáció vs egy interpretációelmélet utasításait követő;

első fokú vs másodfokú:

egy adott vehikulumhoz 'közvetlen' (betű szerinti értelemben vett) jelkomplexum-összetevőket hozzárendelő (vagy ezeket az összetevőket értékelő) interpretáció vs 'közvetett' (szimbolikus értelemben vett) jelkomplexum-összetevőket hozzárendelő (vagy ezeket az összetevőket értékelő);

értelmező (más szóval: *explikatív* [= expl.]) vs *értékelő* (más szóval: *evaluatív* [= eval.]):

egy vehikulumhoz csupán a többi jelkomplexum-összetevőt (vagy azok közül valamelyeket) hozzárendelő interpretáció vs a hozzárendelt összetevőket valamilyen (stilisztikai, poétikai, szociális, morális, ideológiai, vallási stb.) normarendszerre vonatkozóan minősítő;

leíró (más szóval: *deskriptív* [= descr.]) vs *argumentatív* [= argum.]:

az értelmezést, értékelést csupán bemutató interpretáció vs a bemutatott értelmezést, értékelést megokoló;

strukturális [= stru.] vs *procedurális* [= proc.]:

csupán az interpretációfolyamat eredményét bemutató interpretáció vs magát az interpretációfolyamatot bemutató.

E párok között egyértelmű logikai-sorrendi relációk állnak fenn, és az interpretációk között kitüntetett helyet foglal el az 'elméleti leíró strukturális értelmező' interpretáció.

Az *organizációtípusokkal* kapcsolatban célszerű a következő 'organizációpárok' között különbséget tenni:

textuális vs kiegészített:

egy jel (jelkomplexum) ténylegesen adottként feltételezett elemeinek szervezettsége vs az adottként feltételezett elemekre épülő különféle következtetések alapján kiegészített jel (jelkomplexum) elemeinek szervezettsége;

konfigurációs vs relációs:

egy jel (jelkomplexum) elemeinek az adott jelben (jelkomplexumban) ténylegesen adottként feltételezett szervezettsége (más szóval a 'felszíni szerkezet') vs annak a teoretikus konstruktumnak a szervezettsége (más szóval az a 'mély szerkezet'), amelyből az előbbi szervezettség feltételezetten levezethető;

szignifikációs / referenciális vs predikatív:

egy jel (jelkomplexum) azon elemeinek a szervezetsége, amelyek feltételezeten egy relátum vagy egy relátum-imagó entitásaira, és / vagy ezek fogalmára utalnak vs azoknak az elemeknek a szervezetsége, amelyek az előbbiekkal az adott jelben (jelkomplexusban) különféle (feltételezett) 'predikációkat' (más formális terminussal élve 'pozíciókat') hoznak létre;

kompozicionális (kompozicionális vertikális) vs texturális (kompozicionális horizontális): egy jel (jelkomplexum) elemei között feltételezett hierarchikus relációk szervezetsége vs az ezek között az elemek (illetőleg tetszőleges nagyságrendű hierarchiák) között feltételezett elrendezési relációk szervezetsége.

Ezek az organizációpárok egyrészt nem függetlenek egymástól, másrészt nem vonatkoztathatók a jel (jelkomplexum) valamennyi összetevőjére, vagy ha igen, nem azonos módon. Ezzel a kérdéssel azonban itt nem kívánok foglalkozni.

2.2.1. Az *interpretációtípusok* egymástól való elkülönítésének többek között (vagy talán elsősorban) az a rendeltetése, hogy ezt a nagy komplexitású feladatkört oly módon strukturálja, hogy egy 'alap interpretációtípus' problémáinak tárgyalásából kiindulva a többi típusát szisztematikus egymásutánban lehessen vizsgálni. Az *interpretációk 'logikai' sorrendjével* kapcsolatban merül fel a következő nyitott kérdés:

[NyK.2.1:] *Mily mértékben lehet egymástól ténylegesen elválasztva kezelni a teoretikus értelmező és a teoretikus értékelő interpretációt olyan jelleggel, hogy először az előbbit hajtjuk végre, majd utána az utóbbit?*

Ez a kérdés például verbális szövegekkel kapcsolatban elsősorban azért merül fel, mert bizonyos szövegek esetében stílusuk (ami érték kategória) figyelembe nem vétele nem teszi lehetővé adekvát értelmező interpretációjuk megalkotását, ahol a stílus kérdésének egyaránt lehet lexikológiai, (mondat)szintaktikai, (mondat)szemantikai és szövegarchitektonikai vetülete. (Talán ezzel a ténnyel magyarázható a stilisztika és az úgynevezett szövegnyelvészet 'rivalitása' is.)

Ez a nyitott kérdés azonban természetesen nemcsak kizárólag verbális elemekből felépített kommunikátumokra vonatkozik, hanem tetszőleges médiumkonfigurációkból felépítettekre is.

Azt hiszem az **NyK.2.1** kérdés oly mértékben nyilvánvaló, hogy nem igényli egy szemléltető példa elemzését.

2.2.2. Az *értelmező interpretáció* létrehozásával kapcsolatban merül fel a következő nyitott kérdés:

[NyK.2.2:] *Mi az egyes médiumokra (azaz a verbálisra, a képire, a zeneire stb.) vonatkozó ismeretek szerepe az értelmező interpretációk megalkotásában, és meddig terjed a funkciójuk egyrészt a közöttük, másrészt a konfigurációjuk és a világra vonatkozó ismeretek közötti interakció keretében?*

Ez a kérdés egyrészt azért merül fel, mert úgy tűnik, hogy az értelmező interpretációk megalkotásánál adott esetben a médiumokra, adott esetben a világra vonatkozó ismeretek dominálnak, másrészt pedig azért, mert a médiumokra vonatkozó ismeretek között hol a verbális nyelvi médiumra, hol a más médium(ok)ra vonatkozó ismeretek látszanak domináns szerepet játszani.

Ennek a kérdésnek a megvilágítására lássuk a következő példát (lásd a t.2.2 jelzésű partitúrarészt, inkább csak utal a valódi 'hangzó' példára, mint tényleges példaként tekintendő).

Az NyK.2.2-vel kapcsolatban a t.2.2-re vonatkozóan például a következő kérdésekre kell választ keresnünk:

(1) Feltételezve, hogy nem értjük a latin szöveget [Odi et amo, quare id faciam, fortasse requiris, / nescio, sed fieri sentio et excrucior.], figyelmen kívül hagyva a szóba jöhető világfragmentumra vonatkozó ismereteket, milyen interpretáció rendelhető az adott multimediális kommunikátum verbo-muzikális összetevőjéhez, és milyen 'rendszerszerű' és 'kontextuális' (metrikai-ritmikai, melodikus stb.) *zenei ismeretek* szolgálnak e hozzárendelés alapjául?

(2) Feltételezve, hogy értjük a latin szöveget, vagy legalább egy fordítás révén 'hozzáférhető' számunkra [Gyűlölök és szeretek. Miért? Nem tudom én se, de érzem: / így van ez, és a szívem élve keresztre feszít. (Szabóm Lőrinc fordítása)], figyelmen kívül hagyva mind a zenei médiumra, mind a szóba jöhető világfragmentumra vonatkozó ismereteket, milyen interpretáció rendelhető az adott multimediális kommunikátum verbális összetevőjéhez, és milyen 'rendszerszerű' és 'kontextuális' *nyelvészeti ismeretek* szolgálnak e hozzárendelés alapjául?

(3) Miben áll az az interpretatív 'többlét', amit az (1)-ben és a (2)-ben jelzett módon létrehozott interpretációk 'egymásra vetítése' eredményez, szemben a csak az (1)-ben, illetőleg a csak a (2)-ben jelzett módon létrehozott interpretációval, és milyen *mediális ismeretek* szolgálnak e hozzárendelés alapjául?

(4) Miben áll (állhat) az az interpretatív 'többlét', ami az által jön létre, hogy az (1)-ben, a (2)-ben, illetőleg a (3)-ban jelzett interpretációkat úgy hajtjuk végre, hogy a médiumokra, valamint az ezek konfigurációjára vonatkozó ismeretek mellett figyelembe vesszünk nem kizárólag a médiumokra (hanem például általában a világra és / vagy a szóban forgó kommunikátumban feltételezetten kifejezésre jutó valóságdarabra és / vagy az adott kommunikátum / kommunikátumösszetevők keletkezésének korára, módjára, szereplőire stb.) vonatkozó ismereteket is.

(Ami a kizárólag verbális elemekből felépülő szövegekre vonatkozó nyelvészeti és más természetű ismeretek viszonyát illeti, lásd alább a t.2.3 jelzésű szöveggel kapcsolatos megjegyzéseket is.)

Ezekkel a kérdésekkel analóg kérdések fogalmazhatók meg illusztrált szövegek vagy képregények interpretálására vonatkozóan is. Az előbbivel kapcsolatban lásd itt például a **t.1.2** és a **t.2.3** összekapcsolása révén létrehozható multimediális kommunikátumot, az utóbbira pedig a Larousse – Fabula kiadásában megjelent *A Biblia felfedezése* című ('képregény'-jellegű) kiadványnak az adott témával foglalkozó részét a 150-152. oldalakon. Ezekhez a multimediális kommunikátumokhoz itt nem kívánok kommentárokat fűzni.

2.2.3. A *textuális* vs *kiegészített organizáció*párral kapcsolatban merül fel egy olyan nyitott kérdés, amely tágabb értelmezésben kiterjeszhető az elméleti interpretáció teljes tartományára.

[NyK.2.3:] *Lehet-e (érdeemes-e, szükséges-e) a kiegészített organizációval kapcsolatban a textuális organizációhoz viszonyított fokozatokat és / vagy típusokat definiálni? Más szóval: meg lehet-e definitórikusan határozni (és lehet-e 'minősíteni') a kiegészített organizációnak*

(1) a textuálisan ténylegesen adottól való 'eltávolodottság'-át, valamint (2) a létrehozásában domináns szerepet játszó bázis(ok)ra vonatkozó típusát, s ha igen, van-e ezeknek a meghatározásoknak funkciója egy interpretáció elfogadhatóságának a megítélésében?

Ez a kérdés azért merül fel, mert – hogy csupán a verbális médiumot vegyük figyelembe – a kiegészítés vonatkozhat az adott szövegben explicite jelen nem lévő, de a jelen lévők alapján szinte egyértelműen rekonstruálható elemekre, az explicite nem jelölt beszédtevékenység-típusokra ('illokúciós erők'-re), sőt a feltételezett kommunikatív intenciókra is.

Szolgálgjon példaként itt is egy bibliai szövegrész (lásd t.2.3).

t.2.3

¹Egy Lévi törzséből való férfi elment és feleséget vett saját nemzetéből. ²Ez fogant és fiút szült. Látta, hogy milyen szép, ezért három hónapon át titkolta. ³Amikor már lehetetlen volt tovább rejtegetnie, papiruszkosarat készített neki, s bekente aszfalttal meg szurokkal. Beletette a kis gyermeket és elhelyezte a nád közé, közel a folyó partjához. ⁴A gyermek nővére a közelben maradt, hogy lássa mi történik vele.

⁵Akkor a fáraó leánya lejött fürdeni a folyóhoz, kisérei közben a parton sétáltak. Észrevette a kosarat a nád között, s odaküldte szolgáját, hogy vegye ki. ⁶Mikor kibontotta, látta, hogy egy nyöszörgő gyermek van benne. Résztét ébredt benne iránta és így szólt: „Egy héber gyerek.” ⁷A gyermek nővére a fáraó leányához fordult: „Akarod, hogy elmenjek és a héber asszonyok között dajkát keressek, aki majd szoptatja a csecsemőt?” ⁸„Menj” válaszolta a fáraó leánya. A leány elfutott, hogy megkeresse a kisfiú anyját. ⁹A fáraó leánya azt mondta neki: „Vidd magaddal a kicsit és neveld fel nekem, s megfizetek érte.” Az asszony elvitte a gyermeket és szoptatta. ¹⁰Amikor felserdült, visszaadta a fáraó leányának, aki úgy bánt vele, mint saját fiával és a Mózes nevet adta neki, „mivel úgymond a vízből húztam ki.”

[A kivonulás könyve, 2, 1-10. In: *Biblia*, Szent István Társulat, Budapest, 1976, 67-68.]

Ennek a szövegnek az értelmező interpretációja megalkotásakor a következő kiegészítéseket kell (lehet) elvégezni:

(1) a 3. versben előforduló „bekente” állítmány a ‘bekente azt [tudniillik a papiruszkosarat]’ értelemben, az „elhelyezte” állítmány pedig az ‘elhelyezte a kosarat’ értelemben veendő;

(2) a 4. versben előforduló „vele” kifejezés a ‘nád közé helyezett kosárban lévő kisfiúval’ értelemben veendő;

(3) a 6. versben előforduló „kibontotta” állítmány alanyaként ‘a fáraó lánya’ értendő, ha ebben a funkcióban nem is teljesen kizárt ‘a szolgálója’ sem;

(4) a 7. versben előforduló „a fáraó leányához fordult” kifejezés a ‘a fáraó leányához fordult, kérdezve őt’ értelemben veendő;

(5) a 8. vers „menj” kifejezése a ‘menj és keress dajkát a héber asszonyok között, aki majd szoptatja ezt a héber gyermeket’ értelemben veendő;

(6) a 10. versben előforduló „felserdült” állítmány alanyaként az ‘a gyermek’ értendő;

(7) az 5. és 6. versek tényállásait azzal a tényállással kell kiegészíteni (összekötni), hogy ‘a szolgáló kivette a kosarat és odahozta a fáraó leányához’;

(8) a 8. és 9. versek tényállásait azzal a tényállással kell kiegészíteni (összekötni), hogy ‘a kisfiú anyja odajött a fáraó leányához’; ily módon válik explicitté a 9. versben előforduló „neki” kifejezés referenciája;

(9) a 10. versben az „úgymond” kifejezés azt az értelmezést sugallja, hogy „Mózes” annyit jelent, mint „vízből kihúzott”;

(10) az 5. vers azt sugallja, hogy a kísérők és a szolgálók egymástól különböző ‘szociális szint’-hez tartoznak;

(11) az 1. és 2. versek egymásutánja azt sugallja, hogy a „fiút szült” kifejezés a szóban forgó feleség első szülésére utal; a 4. versben azonban előfordul „a gyermek nővére” kifejezés, ami – feltételezve, hogy a „nővére” szó az említett kifejezésben az ‘idősebb leánytestvére’ értelemben veendő – a következő interpretációkat teszi lehetővé: (a) a leány a fiú nővére, de nem lánya a szóban forgó feleségnek, (b) a szóban forgó szülés nem az első szülése a szóban forgó feleségnek;

(12) minthogy fel kell tételeznünk, hogy a 4. és 7. versben előforduló „a gyermek nővére” és a 8. versben előforduló „a lány” kifejezés koreferensek, annak feltételezésével, hogy a „nővére” szó az említett kifejezésekben az ‘idősebb leánytestvére’ értelemben veendő, a 8. versnek „a kisfiú anyját” kifejezését azzal a kiegészítéssel kell értelmezzük, hogy ‘aki az ő [a lány] anyja is’, vagy ‘aki az ő [a lány] nevelőanyja’, lásd ehhez a (11)-es megjegyzést;

(13) a 2. vers második szövegmondatának „ezért” kifejezéséből (hozzávéve ahhoz 3. verset) a következő két dologra lehet következtetni: (a) ha a fiú nem lett volna szép, az anyja már hamarabb megtette volna azt, amit a 3. vers leír, vagy (b) tett volna valami mást [mit?];

(14) a 2. és 3. versben leírt tényállások ‘motiváció’-ját intertextuális információk (lásd a t.1.1 szöveget) teszik érthetővé;

(15) a 4. versből egyértelműen következik, hogy a gyermek nővére be volt avatva a 3. versben leírt tényállásba;

(16) nem zárható ki annak feltételezése sem, hogy (a) a gyermek anyja megfontolt szándékkal tette olyan helyre (és olyan módon) a nád közé a papiruszkosarat, hogy a fáraó rendszeresen annak a helynek a közelében fürdő leánya hamar és könnyen rátalálhasson, (b) a gyermek anyja azért cselekedett így, mert feltételezte (majdhogynem biztosra vette) a fáraó leányának pozitív reakcióját, (c) a dajka keresését is feltételező pozitív reakció reményében – az anyával való ‘stratégiai’ megállapodás értelmében – maradt a gyermek nővére a nád közé helyezett papiruszkosár közelében;

(17) az 5. versben előforduló „akkor” kifejezés interpretálásához is hozzájárul a (15) (a) feltételezés;

(18) a 6.-10. versekben leírt tényállásokból arra kell (lehet) következtetni, hogy a fáraó leánya (és / vagy annak szolgálója) nem kellett hogy alávesse magát a fáraó t.1.1-ből ismert parancsának;

(19) a t.2.3 azt mutatja be, hogy mi módon gondoskodott Isten az ő választott népéről;

(20) a *Biblia* azért tartalmazza ezt a történetet (vagy ezt a történetet is), hogy ... [a kipontozott helyre tetszőleges (másodfokú) interpretáció vagy egy olyannak a megokolása helyettesíthető].

Nyilvánvaló, hogy a fenti kiegészítések létrehozása alapjául különböző természetű bázisok szolgálnak. (Ezt a különbözőséget kívánja érzékeltetni a kiegészítések fenti csoportosítása is.) Az alapkérdés az, hogy erre a csoportosításra vonatkozóan melyik csoportig és milyen természetű egyetértés érhető el a különböző interpretátorok között⁵.

2.2.4. Az itt utolsóként megfogalmazni szándékozott nyitott kérdés a *konfigurációs vs relációs organizációpárral*, illetőleg az ennek a párnak az explicit reprezentálására hivatott *kanonikus reprezentációs rendszerekkel* kapcsolatos.

A kérdés kontextusának a megvilágítása érdekében lássuk először a reprezentációs rendszereknek a szemiotikai textológia koncepciója keretében az elméleti értelmező interpretációval kapcsolatban betöltendő funkcióját és globális jellegét.

Általában azt mondhatjuk, hogy ahhoz, hogy egy kommunikátum interpretációjáról (mint eredményről) interszubjektív diszkussziót lehessen folytatni, annak minden releváns elemét reprezentálni kell tudni explicit formában. Más szóval ez azt jelenti, hogy reprezentálnunk kell a kommunikátumok fizikai manifestációja mentális képét (a vehikulum-imágót [= VeIm]), a vehikulum / vehikulum-imágó formai felépítését (a formációt [= Fo]), a vehikulum / vehikulum-imágó szemantikai felépítését (a sensust [= Se]), valamint az adott vehikulumban / vehikulum-imágóban az interpretátor által feltételezeten kifejezésre jutó világfragmentum mentális képét (a relátum-imágót [= ReIm]), és ezeknek a jelkomplexum-összetevőknek a reprezentálásához egyértelmű struktúrával rendelkező reprezentációs rendszereket kell igénybe venni.

A kizárólag verbális elemekből felépülő kommunikátumok *Velm* összetevőjére vonatkozóan ilyen reprezentációs rendszer funkcióját töltheti be például a megfelelő (prozódiai, metrikai-ritmikai) járulékos elemekkel kiegészített nemzetközi fonetikai ábécé; a komplexebb médiumú kommunikátumok számára ilyen rendszerek még kidolgozásra várnak.

A kizárólag verbális elemekből felépülő kommunikátumok *Fo* és *Se* összetevőire vonatkozóan ilyen reprezentációs rendszer funkcióját töltheti be jelenleg például egy logikai kalkulus mintájára felépített báziskomponenssel rendelkező kanonikus nyelv; a komplexebb médiumú kommunikátumok számára ilyen reprezentációs rendszerek még kidolgozásra várnak.

A *Relm* reprezentálásához megfelelő reprezentációs rendszerrel (még) nem rendelkezünk; ez a reprezentáció a kizárólag verbális elemekből felépülő kommunikátumok esetében jelenleg a kanonikus reprezentációnak egy speciálisan elrendezett változatával közelíthető meg.

A fenti reprezentációs rendszerek között kulcsfontosságú szerepet tölt be az *Fo* (a formáció) és *Se* (a sensus) összetevő reprezentálására szolgáló rendszer, amennyiben ennek ideális esetben biztosítani kell tudni a szemantikai felépítés nemcsak teljes egészében verbalizálható konceptuális, hanem a teljes egészében nem verbalizálható (a látó-, halló-, tapintó-, ...-érzéki képzelet által létrehozott) konceptuális elemeinek a reprezentálását, sőt e felépítés nem-konceptuális elemeinek az 'érzékeltetését' is.

Megmaradva egyelőre a teljes egészében verbalizálható konceptuális elemeknél egyfelől és a teljes egészében nem verbalizálható képi konceptuális elemeknél másfelől, az *Fo* & *Se* reprezentálásával kapcsolatban a következő nyitott kérdés fogalmazható meg:

[NyK.2.4:] *Létre lehet-e hozni egy olyan kanonikus reprezentációs rendszert, amely képes (a) mind a teljes egészében verbális (vagy verbalizálható) konceptuális sensuselemek, mind a teljes egészében nem verbalizálható képi konceptuális sensuselemek reprezentálására, (b) mind az első fokú, mind a tetszőleges fokú makrokompozicionális egyégekére, és ha igen, hogyan?*

Ez a nyitott kérdés annak az igénynek a következtében merül fel, hogy a (jelenleg még sem logikai, sem kognitív pszichológiai szempontból nem tisztázott státusú) világfragmentum-specifikus mentális modellek reprezentálása számára egy nemcsak az egyes természetes nyelvektől, hanem általában magától a természetes nyelvtől is független reprezentációs rendszert lehessen használni.

Szolgálgjon példaként itt újból a t.1.2, hozzávéve azonban azokat a különböző nyelvű 'képfeliratok'-at is, amelyekkel együtt az a szóban forgó műben publikálva lett. Minthogy ezek a képfeliratok „Hungarice” részként a következő 'régies' magyar fordítást tartalmazták

(= t.2.4) *Ime pedig alámegyén Fáraó' leánya: hogy megmosódnék a' folyó-vízben, és szolgálói a' vízfolyás' partján követik vala. Ki meglátván a' sásasban a' kosárkát, oda küldte egyet szolgálóleányai közül, és elhozatá azt. Mellyet megnyitván és az abban fekvő nyivácskoló kisdedit meglátván megeseék szíve rajta, és mondá: A' zsidók' gyermekecskéi féle ez.*

alábbi megjegyzéseim megfogalmazásánál e helyett a t.2.3 következő megfelelő részét kívánom alapul venni (lásd t.2.4/H'):

t.2.4/H'

⁵Akkor a fáraó leánya lejtött fürdeni a folyóhoz, kísérei közben a parton sétáltak. Észrevette a kosarat a nád között, s odaküldte szolgáját, hogy vegye ki. ⁶Mikor kibontotta, látta, hogy egy nyöszörgő gyermek van benne. Résztét ébredt benne iránta és így szólt: „Egy héber gyerek.”

A.

Lássuk először a teljes egészében verbalizálható (az adott szövegben ilyen vagy olyan textuális formában ténylegesen is verbalizált) *konceptuális elemekkel* kapcsolatos kanonikus alpműveleteket és az ezekkel kapcsolatos alapkérdéseket:

(1) Mindenekelőtt az adott szövegrészben 'textuálisan' jelen lévő elemeket kell 'azokat kiegészítő' elemekkel ellátni úgy, hogy az ily módon *kiegészített szöveget* a maga nemében 'teljes'-nek lehessen tekinteni.

Fogadjuk el itt 'kiegészített szöveg'-ként a t.2.4/H'kieg-et, amelyben a kiegészítő részek kurziváltak, és az írásjelek az értelemszerű tagolás funkcióját kívánják betölteni.

t.2.4/H'kieg

⁵Akkor a fáraó leánya lejtött fürdeni a folyóhoz; *a fáraó leányának* a kísérei, miközben *a fáraó leánya fürdeni men* a folyóba, a folyóparton sétáltak. *A fáraó leánya odaérve a folyóhoz* észrevette a kosarat *a folyóban az ott növő nád között*, s odaküldte *a kosárhoz* egyik szolgáját, hogy *a szolgálója* vegye ki *azt a kosarat a nád közül*. ⁶Mikor *a fáraó leánya* kibontotta *a szolgálója által hozzá odahozott kosarat*, látta, hogy egy nyöszörgő gyermek van *a kosárban* benne. Résztét ébredt *öbenn* a nyöszörgő gyermek iránt(a) és így szólt: „*Ez a nyöszörgő gyerek egy héber gyerek.*”

A kiegészítésekkel kapcsolatos általános megjegyzéseket illetően a fentebb a t.2.3-ra vonatkozóan tett megjegyzésekre kívánok utalni. Azokhoz itt csupán a következőket szeretném hozzáfűzni:

– a kiegészítések zöme elliptikus nyelvi szerkezetek teljessé tételére irányul;

– egy-két kiegészítés, például a „folyóhoz érve”, valamint „a folyóban növvő”, a feltételezett világfragmentumra vonatkozó ismereteiken alapszik;

– a „szolgálóját” kifejezés elé tett „egyik” kifejezésnek a szövegbe való beépítését feltételezés, valamint az motiválja, hogy a fordítások zöme ilyen értelmű.

(2) Következő műveletként az adott (kiegészített) szövegrészben a ‘referáló’ és a ‘predikatív’ kifejezéseket kell elkülöníteni egymástól.

A **t.2.4/H’**kieg-ben (és természetesen a **t.2.4/H’**-ban is):

(a) a *referáló* kifejezések a következők (ezeket a kifejezéseket célszerű egy-egy úgynevezett indexszel jelölni, amelyek később a ‘koreferenciaindexek’ funkcióját tudják majd betölteni):

i01: a fáraó leánya

i02: a fáraó leányának kisérői

i03: a fáraó leányának egyik szolgálója

i04: a gyermek

i05: a folyó

i06: a folyó partja

i07: a nád

i08: a kosár

(b) a *predikatív* kifejezések a következők (belső struktúrájukra csak globálisan utalva és argumentumhelyiket informatív grammatikai elemekkel jelölve):

„lejön (fürdeni) vki vmihez”, „sétál vki vhol”, „észrevesz vki vmit vmi között”, „odaküld vki vkít vmihez”, „kivesz vki vmit vmi közül”, „kibont vki vmit”, „lát vki vmit vmiben”, „nyöszörög vki / ‘nyöszörögő-nek lenni’ vki”, „van vki / vmi vmiben”, „részvét ébred vkiben vki iránt”, „szól vki vmit”, „‘héber gyerek’-nek lenni vki”;
 „fürdeni megy vki vmibe”, „odaér vki vmihez”, „nő vmi vmiben”, „odához vki vmit vkihez”;

(3) Ezután a referáló és a predikatív kifejezések felhasználásával létre kell hozni az *elemi propozíciók magjait*, majd magukat az *elemi propozíciókat*.

(a) az *elemi propozíciók magjait* úgy hozzuk létre, hogy a predikatív kifejezésekhez argumentumaikként referáló kifejezéseket rendelünk; az 5. verssel kapcsolatos elemi propozíciók magjai például (szemi-formális módon reprezentálva) a következők:

p₁ = [lejön (fürdeni)]{vki: **i01**, vmihez: **i05**},

p₂ = [sétál]{vki: **i02**, vhol: **i06**},

p₃ = [(fürdeni) megy]{vki: **i01**, vmibe: **i05**},

p₄ = [odaér]{vki: **i01**, vmihez: **i05**}

p₅ = [észrevesz]{vki: **i01**, vmit: **i08**, vmi között: **i07**},

p₆ = [nő]{vmi: **i07**, vmiben: **i05**},

p₇ = [odaküld]{vki: **i01**, vkít: **i03**, vmihez: **i08**},

p₈ = [kivesz]{vki: **i03**, vmit: **i08**, vmi közül: **i07**}.

(b) az *elemi proposíciókat* úgy hozzul létre, hogy az elemi proposíciók magjaihoz hozzárendeljük azokat az úgynevezett temporális és lokális argumentumokat, amelyek kifejezésre juttatják, hogy mikor és hol állnak fenn a proposíciómagokban reprezentált esetek; az 5. verssel kapcsolatos elemi proposíciók például (szemi-formális módon reprezentálva) a következők:

- $P_1 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_1, \text{ hol: } l_1, \text{ melyik eset: } p_1 \},$
 $P_2 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_2, \text{ hol: } l_2, \text{ melyik eset: } p_2 \},$
 $P_3 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_3, \text{ hol: } l_3, \text{ melyik eset: } p_3 \},$
 $P_4 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_4, \text{ hol: } l_4, \text{ melyik eset: } p_4 \},$
 $P_5 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_5, \text{ hol: } l_5, \text{ melyik eset: } p_5 \},$
 $P_6 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_6, \text{ hol: } l_6, \text{ melyik eset: } p_6 \},$
 $P_7 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_7, \text{ hol: } l_7, \text{ melyik eset: } p_7 \},$
 $P_8 = \{fennáll\} \{ \text{mikor: } t_8, \text{ hol: } l_8, \text{ melyik eset: } p_8 \}.$

(4) az elemi proposíciókból ezután *komplex proposíciókat* hozunk létre azáltal, hogy azokat 'kompozicionális konnektív elemek'-kel kapcsoljuk össze; az 5. vershez rendelhető komplex proposíció például (szemi-formális módon reprezentálva) a következő:

$$P_5^\diamond = P_1 \ \&_a \ P_2 \ \&_b \ P_3 \ \&_c \ P_4 \ \&_d \ P_5 \ \&_e \ P_6 \ \&_f \ P_7 \ \&_g \ P_8$$

ahol a proposíciószimbólumok között álló elemek a 'kompozicionális konnektív elemek' szimbólumai.

Ha az erre a komplex proposícióra vonatkozó *rendszer szerű ismereteket* akarjuk reprezentálni, hozzá kell rendelnünk az ebből a relációs reprezentációból létrehozható valamennyi konfigurációs elrendezés levezetését meghatározó információblokkokat. Ha ellenben csupán a szóban forgó 5. vers *kontextuálisan adott konfigurációs elrendezését* akarjuk levezetni, csak az erre a levezetésre szolgáló információk blokkját. (Ez az információblokk lexikai, morfológiai, szintaktikai – a legáltalánosabb értelemben: szövegarchitektoniai – információkat tartalmaz, ezek közé sorolva a kompozicionális konnektív elemek adott konfigurációban való manifestációjának a meghatározását is.)

A teljes egészében verbalizálható (vagy az adott szövegben ténylegesen verbalizált) konceptuális összetevők kanonikus reprezentálására szolgáló rendszer itteni fő vonalakban történő rövid bemutatásának befejezéseként három megjegyzést kívánok még tenni:

– ha a referáló és a predikatív kifejezések manifestációiként egy 'közvetítő nyelv' kifejezéseit választjuk, egy ezeket a kifejezéseket tartalmazó, fentiekben körvonalazott struktúrájú reprezentációt egyidejűleg a **t.2.4** különféle nyelveken megfogalmazott valamennyi szövegrésze kanonikus reprezentációjaként alkalmazhatjuk;

– a bemutatott eljárás természetesen kiterjeszthető a **t.2.3** egészére; ilyen (vagy ennél nagyobb terjedelmű) szövegek esetén az információblokkok (minimálisan a kontextuálisan adott konfigurációs elrendezését meghatározók) tipográfiai információkat is kell hogy tartalmazzanak;

– a rendszer csupán a relációs organizáció propozicionális összetevőire vonatkozóan (és azokra is csak szintaktikai szempontból) tekinthető generatívnak (vagy 'lexikai-funkcionális'-nak), alapvető jellegét tekintve analitikus-deszkriptív.

Ezeknek a kommentároknak a figyelembevételével, ahhoz, hogy a **NyK.2.4** nyitott kérdésnek a verbális (vagy teljes egészében verbalizálható) konceptuális sensusösszetevők reprezentálására vonatkozó részére választ adhassunk, a bemutatott (vagy egy azzal analóg) rendszert kell kidolgozni. Azzal a kérdéssel, hogy ez (vagy egy ezzel analóg rendszer) milyen értelemben lehet vagy nem lehet egy logikai rendszer, itt nem kívánok foglalkozni. Csupán azt kívánom megjegyezni, hogy az úgynevezett mondatreprezentációs rendszernek és egy ilyen szövegreprezentációs rendszernek a tulajdonságait meggyőződésem szerint – már csak az ökonómia szempontjából is! – együtt célszerű vizsgálni⁶.

B.

Lássuk most a teljes egészében nem verbalizálható képi konceptuális elemekkel kapcsolatos kanonikus alapléteket és az ezekkel kapcsolatos alapkérdéseket:

(1) hivatkozási alapul tekintjük itt is a **t.2.3**, a **t.2.4/H'** (illetőleg a **t.2.4/H'kieg**) verbális szövegeket, valamint a **t.1.2** képet;

(2) ami a *referáló* és a *predikatív* elemeket illeti (ha ez a megkülönböztetés a képi reprezentációra vonatkozóan egyáltalán alkalmazható), ezeknek a 'természete' a képi konceptualitással kapcsolatban más, mint a verbálissal:

(a) a *referáló* kifejezésekkel kapcsolatban a képi ábrázolásra vonatkozóan a következőket kell figyelembe venni:

– minthogy a fentiekben létrehozott (ko)referenciaindexek közül az **i01** – **i03** nőalakokra utal, a képi ábrázolás 'kanonikus verbalizálása' számára be kell vezetni olyan 'vizuális jegyek'-et, amelyek alapján e három nőalak-típus egymástól megkülönböztethető;

a **t.1.2**-ben ezekkel a nőalakokkal kapcsolatban a következő 'vizuális jegyek' realizációja található:

i01 = [a fáraó leánya]; nőalak, fátýolszerű fejfedővel (amelyet díszes homlokpánt rögzít), díszes nyakékkal, saruval;

i02 = [a fáraó leányának kísérőj]; nőalakok, fátýolszerű fejfedővel (amelyet az egyes nőalakok esetében különböző módokon díszes homlokpánt rögzít), nyakék nélkül, saruval – a képen négy ilyen nőalak látható; (a kép alapján ez a leírás kiegészítendő azal a vizuális jeggyel is, hogy egyesek kezében zeneszerszám van);

i03 = [a fáraó leányának szolgálói]: nőalakok, a kísérőkééhez hasonló fejfedővel (amelyet azonban nem rögzít homlokpánt), nyakék nélkül, saru nélkül – a képen két ilyen nőalak látható;

ezekon a nőalakokon kívül a képen látható a 'gyermek nővére' is, akit a t.2.4/H' nem említ, a t.2.3 azonban igen; természetesen ennek a nőalaknak az ábrázolása számára is be kell vezetni vizuális jegyeket;

– a gyermek képi ábrázolása (akire az i04 referenciaindex utal) különösebb problémát nem okoz, ezért vizuális jegyeinek meghatározása sem;

– a kosár ábrázolása számára (amire az i08 referenciaindex utal), úgyszintén be kell vezetni vizuális jegyeket; ezek meghatározásában segíthet a t.2.3-ban található kosár-leírás (a képen ennek a leírásnak a 'papirusz' eleme dominál);

– azoknak az elemeknek a képi ábrázolása számára, amelyekre az i05 – i07 referenciaindexek utalnak, nem különösebben nehéz vizuális jegyeket találni.

(b) a predikatív kifejezések 'önmagukban' vizuálisan nem ábrázolhatók;

(3) az elemi *propozíciók* magjaiban kifejezésre jutó relációk és az elemi *propozíciók*ban kifejezésre jutó tényállások ábrázolásával kapcsolatban itt – a t.2.3 szöveg 5. és 6. versére korlátozódva – a következőket kívánom megjegyezni:

– a „lejött fürdeni a folyóhoz” és a „parton” összetevőket tartalmazó *propozíciók*ban kifejezésre jutó tényállásokból a kép csupán annyit ábrázol, hogy ami a képen látható, az vízparton történik;

– a „kísérői a parton sétáltak” *propozíció*ban kifejezésre jutó tényállásra a képen e kísérők 'lépő' lábtartása kíván utalni;

– az „észrevette a kosarat a nád közt, s odaküldte (egyik) szolgáját, hogy vegye ki (azt)” szövegrészhez rendelhető *propozíciók*ból a kép 'egy szolgáló által a nád közt a fáraó leánya felé nyújtott kosarat' ábrázol;

– a 'kibontotta' tényállásra a képen valószínűleg a 'fáraó leányának a bal keze által fogott / tartott kosárfedél' kíván utalni;

– a 'látta (vagy inkább 'látja') tényállást a kép (a tényállás vizuálisan kifejezhető volta következtében) egyértelműen tudja ábrázolni;

– a „nyöszörög vki” és a „résztét ébred vkiben vki iránt” (vagy inkább: „résztéttel van vki vki iránt”) predikátumokkal képzett *propozíciók*ban kifejezésre jutó tényállások talán bizonyos arckifejezések és gesztusok ábrázolása révén 'érzékeltehető'; ami az utóbbi tényállást illeti, talán ezt hivatott ábrázolni a képen a fáraó leányának arckifejezése és jobb kezének tartása;

– a „szól vki vmit” predikatív kifejezéssel képzett *propozíciók*ban kifejezésre jutó tényállások (ha a hangosfilmektől eltekintünk) csak képregényekben ábrázolhatók, képeken nem;

(4) végül ami az 5. és 6. versekhez rendelhető komplex propozícióban kifejezésre jutó komplex tényállást illeti, azt a kép – a fentiekben említett lehetőségek és korlátok által meghatározott módon – a figurák (figuracsoportok) adott tipografikus elrendezése révén próbálja ábrázolni;

ezzel a komplex propozícióval kapcsolatban egyébként megemlítendő az is, hogy egyrészt a kép ábrázolja a gyermek nővérét is, akiről ha a t.2.3-ban szó is van, az 5. és 6. versekben nincs szó, másrészt a kép ábrázol olyan elemeket is, amelyekről a t.2.3 szövegben sincs szó, például pálmafák, zeneszerszámok, legyezők; ez utóbbi elemek természetesen rendre a 'part', a 'kisérők' és a 'fáraó leánya' járulékos vizuális jellemzőinek tekinthetők.

A fenti kommentárok figyelembevételével a NyK.2.4 képi konceptuális elemeivel kapcsolatos részkérdésére azt lehet válaszolni, hogy ahhoz, hogy a képi konceptuális sensus verbalizálható elemeinek a reprezentálása számára egy kanonikus rendszert kidolgozhassunk, mindenekelőtt olyan jellegű aspektusok rendszeres vizsgálatára van szükség, amilyenekkel az előzőekben foglalkoztam.

4. Összefoglaló megjegyzések

Ebben a tanulmányban néhány a szövegtani kutatásra vonatkozó nyitott kérdéssel foglalkoztam. Célom olyan nyitott kérdések megfogalmazása és kommentálása volt, amelyek egyrészt alkalmasak annak megvilágítására, hogy a szemiotikai textológia nem a kizárólag verbális elemekből álló szövegek szövegtana, hanem a dominánsan verbális multimediális szövegeké, másrészt lehetőséget adnak a nyelvészet és határterületei egy-két releváns aspektusának a megvilágítására.

Befejezésül a következő két dolgot szeretném hangsúlyozni:

– ahhoz, hogy a szövegtani kérdésekről ténylegesen produktív eszmecserét lehessen folytatni, szükség lenne többféle szövegtani koncepció létrehozására, és legalább oly mértékű (globális) kidolgozására, hogy annak alapján alternatív nyitott kérdéseket lehessen megfogalmazni;

– ahhoz, hogy a szövegtani kutatás a kommunikációkutatás szerves részévé válhasson, számára megfelelő intézményes keretet kellene biztosítani.

Jegyzetek

- * Ez annak az előadásnak – itt első ízben publikált – szövege, amelyet 1994-ben tartottam a Pécsi Akadémiai Bizottság egyik előadássorozata keretében. A tárgyalt kérdéseket én magam fogalmaztam meg addigi kutatási eredményeim és tapasztalataim alapján, s próbáltam rájuk olyan válaszokat adni, amelyek meggyőződésem szerint hozzájárulhatnak az alapproblémák mélyebb megvilágításához. (A kérdések és válaszok mind a mai napig nem veszítették el aktualitásukat.

- ** A tárgyalt tematikához – az eredeti előadáshoz csatolt bibliográfiai adatokon kívül – lásd a következő műveket (valamint az azokban idézett irodalmat) is.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1998Ha. *A szöveg megközelítései. Kérdések - válaszok. Bevezetés a szemiotikai szöveg-tanba.* Budapest, Iskolakultúra.

2002Ha. *A multimédiális szövegek megközelítései. Kérdések - válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép/diagram/...' - típusú komplex jelek szemiotikai szöveg-tanába.* Budapest, Iskolakultúra.

1. A szemiotikai textológia elméleti keretéhez és a választott témához a következő bio-bibliográfiai megjegyzéseket szeretném fűzni:

A szemiotikai textológiához vezető utam általános aspektusaival elsősorban a Petőfi: 1991a., 1993a. és 1994ma/1. (ma = megjelenés alatt) tanulmányokban foglalkoztam, egyes korszakait a Petőfi: 1991u1., 1993u2., valamint 1994u12 & u13. írásokban tárgyaltam. A koncepció leírásához lásd legújabban a Petőfi: 1994a. és a Petőfi: 1994b. publikációkat.

A választott téma 'testvér témáját' Petőfi: 1994a-ban körvonalaztam. Testvér témákról beszélek, mert ott a szemiotikai textológia koncepcióját mint egy *studium generale* elemét mutattam be, itt e koncepciónak a kutatást érintő (meghatározó) aspektusaival foglalkozom. Ide sorolható ezenkívül Petőfi: 1993.b is, amennyiben az a szemiotikai textológia és az alkalmazott nyelvészeti kutatás kapcsolatát elemzi.

Az itt kifejtendő témának egy kizárólag a nyelvészeti kutatásra irányuló változatát előadtam egy Lausanneban 1992-ben megrendezett metodológiai tanácskozáson (lásd Petőfi: 1994ma/2.).

2. Amikor ennek az előadásnak a gondolata felmerült, és én megkérdeztem Szépe Györgyöt, mit tanácsol, miről beszéljek, azt válaszolta, hogy tarts egy Hilbert-i előadást a szövegtani kutatás nyitott kérdéseiről.

Mint ismeretes Hilbert (1862 – 1943) a második nemzetközi matematikai kongresszuson 1900-ban Párizsban előadást tartott a matematikai kutatás nyitott kérdéseiről. Előadásában – amelyben hangsúlyozta, hogy „Addig elevenen élő egy tudományos diszciplína, ameddig problémák sokaságát tudja felmutatni” – 23 nyitott kérdést tárgyalt, amelyek döntő módon meghatározták a XX. századi matematikai kutatást.

Amennyire megtisztelőnek vettem Szépe válaszát, amely mögött jelen kellett lenni annak a feltételezésnek, hogy én képes vagyok egy ilyen előadás megtartására, annyira tisztában voltam egy szövegtani kutatásra vonatkozó Hilbert-i jellegű előadás interszubjektív feltételeinek a hiányával (sőt e feltételek megteremthetlenségével is). A matematika 'strukturális kerete' ugyanis egyrészt interszubjektív módon valamennyi matematikus számára azonos módon megközelíthetőnek, másrészt globálisan zártnak és globális voltában minden matematikus számára elfogadhatónak tartható. Ennek analógja sajnos nem áll fenn a humán diszciplínák többségére, így a szövegtani kutatásra sem. Ebből következően előadásom csak 'korlátozott jelleg'-gel (azaz csak a szemiotikai textológia aspektusából nézve), és tekintve az általam itt felvetni szándékozott problémák relatíve csekély számát, csak parciálisan tekinthető többé-kevésbé Hilbert-i jellegűnek.

3. Ezeknek a tulajdonságoknak a bővebb kifejtéséhez lásd a Petőfi: 1994a. és 1994b. publikációkat. (A Petőfi: 1994b. 3.1. alfejezete nagyjából azonos a Petőfi: 1994a. 4. szekciójával, mindkettő e tulajdonságokat tárgyalja.)
4. Itt és a továbbiakban szövegszerűen elsősorban Petőfi: 1994a-ból idézek, de ezek a részek (esetleg minimális változtatással) Petőfi: 1994b-ben is megtalálhatók.
5. A szövegkiegészítésekkel kapcsolatban a következő két megjegyzést kívánom itt tenni:

(1) A fordítások egy része – így Károli Gáspáré is – olyan, hogy (az adott nyelv struktúrájából szükségképpen következő vagy a szöveg megértését megkönnyíteni szándékozó) kiegészítése-

ket is tartalmaz. Lássuk itt Károli fordítását a *Szent Biblia*, Budapest, Kiadja a Brit és Külföldi Biblia Társulat, 1901-ből idézve:

¹Elméne pedig egy Lévi nemzetségéből *való* férjfiú, és vőn magának feleséget *ugyan azon* Lévi nemzetéből. / ²Terhbe esék pedig az asszony és szüle fiat. Ki mikor látta volna, hogy szép *gyermek* volna, elrejté azt három hónapig. / ³És mikor tovább el nem titkolhatná azt, szerze annak gyékényből egy ládácskát, melyet enyvvel és fenyőviasszal megöntö, és abba helyeztetvén a gyermeket, elveté a folyóvíznek partján a sásasba. / ⁴Áll vala pedig az ő nénnye távol, hogy meglátná mint lenne dolga a *gyermeknek*. / ⁵Faraónak pedig leánya alá-méne hogy mosódnék a folyóvízben, és annak szolgálóleányai járnak vala a víznek partján, és *minekutánna* látta volna a ládácskát a sásasnak közepette, elküldi az ő szolgálóleányát és kihozatá azt. / ⁶És mikor megnyitotta volna, látá a kis gyermeket; és ímé a kis gyermek sír vala; és könnyörülvén rajta, monda: A Zsidók gyermekei közül *való* ez. / ⁷És monda a *gyermek* nénnye a Faraó leányának: Elmenjek-é hogy egy szoptatós asszonyt hívjak a Zsidó asszonyok közül, *ki* a gyermeket szoptassa tenéked? / ⁸Felele a Faraó leánya: Eredj el. Elméne ezért a leányzó, és hívá a *gyermeknek* annyát. / ⁹És monda néki a Faraó leánya: Vidd el a gyermeket és tartsd fel ezt nékem, és én megadom *néked* a te jutalmadat: és elvivé az asszony a gyermeket, és szoptatá azt. / ¹⁰Felnevedék pedig a gyermek, és vivé azt a Faraó leányának, és fija gyanánt tartja vala azt, és nevezé azt Mózesnek; mert azt mondá: A vízből vettem ki őtet.

Ennek a fordításnak a kiegészítések mellett 'referenciális' szempontból az az érdekessége, hogy nem tesz különbséget a fáraó leányának kísérői és szolgálói között.

(2) Ami a „gyermek nővére” kifejezést illeti, ugyancsak a Bibliából tudhatjuk, hogy

Az Amrák feleségének pedig neve Jokebéd a Lévi lánya, akit szült Lévinek az ő felesége Egyiptomban: és a ki szülte Amrámnak Áront és Mózes, és Máriát az ő nénnyeiket.

[Károli Bibliájában lásd Mózes IV. 26, 59.]

6. A kanonikus reprezentációrendszer kérdéseihez lásd Petőfi: 1982. és 1993.; a fordítás kérdéseihez Petőfi: 1992.

Irodalomjegyzék**

PETŐFI S. JÁNOS:

1982. Representation languages and their function in text interpretation. In: *Text Processing. Text Analysis and Generation, Text Typology and Attribution. Proceedings of Nobel Symposium 51*, ed. by Sture Allén. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, 85-122.
- 1991a. Szövegnyelvészetről és textológiáról egyes szám első személyben. In: *A nyelvészetről egyes szám első személyben*, szerk. Sz. Bakró-Nagy Marianne és Kontra Miklós. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 213-223.

- 1991u1. Utam a szemiotikai szövegtanhoz: 1. 1961 – 1966. A matematikai nyelvészeti orientáció időszaka. In: *Könyv Papp Ferencnek, szerk. Hunyadi László et alii. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 385-392.*
1992. Interpretation and Translation in a semiotic textological framework. In: *Koiné. Annali della Scuola Superiore per Interpreti e Traduttori 'San Pellegrino', II. 1-2. 263-281.*
- 1993°. A szemiotikai szövegtan mint határtudomány (Szövegtani kutatás magyar nyelvi szociokulturális háttérrel). In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon (A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson – Szeged, 1991. augusztus 12-16. – elhangzott előadások), szerk. Békési Imre, Janovics József, Kósa László, Nyerges Judit. Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft., 1406-1413.*
- 1993b. Alkalmazott nyelvészeti kutatás szemiotikai textológiai keretben. *III. Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia, Miskolc, 1993.*
- 1993c. Logical semantics: an Overview from a textological point of view. *Zeitschrift für Althebraistik* 6. 92-108.
- 1993u2. Utam a szemiotikai szövegtanhoz: 2. 1967 – 1969: A nyelvi műalkotások egy nyelvészeti megalapozottságú strukturális interpretációelméletének körvonalazása felé. In: *Szemiotikai Szövegtan* 6. szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 205-218.
- 1994a. A szemiotikai textológia mint egy studium generale egyik lehetséges eleme. In: *Magister emeritus 1993. Szeged, JGYTF Kiadó, 85-116.*
- 1994b. *A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról. A mondatsemiotikától a szövegsemiotikáig (Tanulmányok).* Párizs – Bécs – Budapest, Magyar Műhely.
- 1994ma/1. Egyetemről egyetemre. Amiben éltem, amiben jelenleg élek s amiben talán a jövő generációnak élnie kellene (Disszertáció beszéd). [Időközben megjelent az Andor József, Benkes Zsuzsa és Bókay Antal által szerkesztett *Szöveg az egész világ* című kötetben (Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2002) – lásd az 598-613 oldalakat.]
- 1994ma/2. La textologie sémiotique et la méthodologie de la recherche linguistique. (Megjelenés alatt a konferencia aktáiban.) [Időközben megjelent – lásd *Cahiers de l'ILSL*, n/6. 213-236.]
- 1994u12&13. Utam a szemiotikai szövegtanhoz: 12. 1988 – 1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka & 13. 1990 – 1991. A szemiotikai textológia végleges koncepciójának kialakítása felé. In: *Szemiotikai szövegtan* 7. szerk. Petőfi S. János, Békési Imre, Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 157-173.

Az illusztráció a „Biblia Sacra tabulis illustrata ab Iulio Schnorr a Carolsfeld / A' Szent Biblia díszes képekben Károlsfeldi Schnorr Gyulától” című kötetből (é.n.), a partitúrarészlet Carl Orff „Catulli Carmina. Ludi scaenici” című partitúrából (Schott, 1955.) származik.

OPEN QUESTIONS OF TEXTUAL RESEARCH.

On some (meta)-methodological aspects of semiotic textology

JÁNOS S. PETŐFI

This paper deals with some open questions of the textological research. The aim is to formulate and comment such questions which, on the one hand, can demonstrate that the semiotic textology is not the textology of exclusively verbal texts, but that of multimedial ones, and, on the other hand, can indicate some relevant aspects of the borderline between linguistics and related domains.

KOMMUNIKÁCIÓELMÉLET ÉS SZÖVEGNYELVÉSZET A HÉTKÖZNAPOKBAN

CSÍK GERGELY

Elemzésem témájául a kommunikáció és a nyelvészet olyan közös területét választottam, amellyel bár gyakran találkozunk, nem mindenki számára nyilvánvaló, hogy a szlogeneknek, reklámszövegeknek a kreatív szövegmegközelítés körébe kellene tartozniuk. A politikai jelszavakról, jelmondatokról lesz szó, melyeket sokan a mai napig nem reklámként fognak fel. E téves megközelítés következményeit pedig mindenki tapasztalhatta a legutóbbi, 2002-es választások kampányidőszakában. Sőt – a korábbi gyakorlattól eltérően – az új kormány megalakulása után is.

Írásomban politikai kérdéseket is érintek, megjegyzéseim azonban tisztán nyelvészeti érdekűek. Egyetlen párttal sem szimpatizálok, nem célom egyikőjük népszerűsítése sem, kizárólag kampánytevékenységük főbb vonásainak bemutatására vállalkozom.

Ahhoz, hogy megértsük, miként is működnek a politikai reklámok, legalább vázlatosan látnunk kell, hogyan jutottunk el a 60-as, 70-es évek álválasztásaitól az egymondatos vagy háromszavas, leginkább egy Persil-reklámra hasonlító szavazatszerző háborúig.

Az 'átkos'-ban is volt választás. Az MSZMP és a Hazafias Népfront jelöltjei közül kellett választani. Szó szerint kellett, hiszen aki nem ment, azt vitték. Az urnáknál az emberek jobbára a két rossz közül választottak, méghozzá azzal a biztos tudattal, hogy nekik úgysem lesz jobb. A nagyszámú szavazóra azért volt szüksége a kormánynak, hogy a Nyugat felé bizonyítsa: állampolgárai önként és nagy többséggel akarják a szocializmust.

Az 1989 – 90-es változások idejére az ország lakossága eljutott arra a szintre, amikor már nem érdekelte a párt és a választások. Ennek következménye, hogy az újonnan alakult pártoknak valami újjal és figyelemfelkeltővel kellett kirukkolniuk, ha azt akarták, hogy az első valóban szabad választásokon elmenjenek szavazni az emberek.

Gombamód szaporodtak ugyan a pártok, ám közülük csak kevesen tudtak igazán hatásos kommunikációval előrukkolni. Munkám a 2002-ig a parlamentbe bejutott pártok tevékenységére terjed ki; vegyük hát sorra ezeket.

A reklám már '90-ben is függött az anyagi lehetőségektől. A kis pártoknak nem volt pénzük komolyabb országos kampányra, tegyük hozzá, igazán jó ötleteik sem akadtak a voksok megszerzésére. A választási kampányok, vagy ha úgy tetszik, reklámok terén a legnagyobb sikereket ebben az időszakban (is) a Fidesz és az SZDSZ érte el. Az emberek többsége abból az időből szinte csak az ő kampányfilmjeikre emlékszik. A „Szabad élet, szabad madár” majd’ két cikluson át tartotta magát, míg a Fidesz Roxette-átdolgozása rövid ideig „dolgozott”, ám annál eredményesebben. A „Hallgass a szívedre, szavazz a Fideszre” szlogen mintázza a legtökéletesebben, mit kellett nyújtania egy pártnak 1990-ben. A rövid, frappáns, nem egyszer rímelő mondatok megragadják a figyelmet. Aláfestésnek kell valami fülbemászó, könnyen megjegyezhető dallam, és az emberek 'meg vannak győzve'. Régi reklámfogás ez, ám abban az időben a kampányt sokan nem tekintették a reklám egyik műfájának, így könnyen befogadták a készen kapott mintát.

A Fidesz sajátossága volt a nyugati zene bevonása, amellyel azt üzenté: Szavazzatok ránk, és mi is a Nyugathoz fogunk tartozni! A fogás tökéletesen bevált, a Fidesz be-

jutott a parlamentbe, igaz, ellenzék lett belőle. Ez azonban tökéletes helyzet volt arra, hogy az akkor egyetemista politikusok kitanulhassák a szakmát.

Az SZDSZ kampányának fontos eleme volt a párt szimbólumának és értékeinek tudatosítása. A „Szabad élet, szabad madár” mellé hatásos, képi világában változatos reklámfilm is társult, ma már kissé MIÉP-esnek ható magyarkodással, de mindenképpen a közösségi érzés kialakításának igényével. A demokraták liberális értékeivel az értelmiségiek, akiknek nagy része hosszú évek óta nem folytathatta munkáját, könnyen azonosultak. Ekkor alakult ki az SZDSZ biztos szavazóbázisa, amit azonban azóta sem tudott lényegesen növelni.

Az MDF más taktikát választott. Kampányuk nagy részben jelöltjeikre épült, azok elismertségét, közismertségét váltották szavazatokra. A választásokat megnyerték ugyan, de kampányuk minősége messze elmaradt az előbb említett két pártétól. Az MDF szerencséje az akkori közhangulat volt, amely bárkit támogatót, aki nem baloldali.

Hosszú évekig állandó színfolt volt a hazai politikai palettán Torgyán József és az FKGP. Kampányuk egészen a 2002-es totális vereségükig változatlan volt. Torgyán József leült a kamera elé, és elmondta, miért kell a kisgazda pártra szavazni. Pártja történelmi múltjából eredően a hagyományokat helyezték mindinkább előtérbe. Háromszavas szlogenjük, az „Isten, Haza, Család” sok tekintetben a közelmúlt pártkommunikációjának változásait idézi, jóllehet az FKGP nem volt képes élni ezzel az előnnyel. Torgyán József és szakemberei jól ismerték fel, hogy az emberek nem hosszú nyilatkozatokat akarnak, hanem rövid, világos szavakat. Ezt az újítást ötvözték a hagyományok tiszteletének követelményével, ami sikeres volt ugyan vidéken, de a nagyobb városokban hatástalan maradt. *Isten* és a *Haza* sok városi számára jószerével már semmit nem mondott, a családot pedig nem valamiféle érzelmi, sokkal inkább egyfajta gazdasági szövetséggént voltak kénytelenek értelmezni az emberek. A fontos szavazóbázis azonban a kisgazdák számára mindig is a vidék volt, tehát erre koncentráltak.

Néhány évig az ország irányításában szerepet játszottak a Kereszténydemokraták is, ám tagjait, csoportjait idővel más pártok olvasztották magukba. A politikai reklámok területén nem tudtak maradandót alkotni. Nem voltak képesek alkalmazkodni a megváltozott 'piaci körülményekhez', programjukat nem tudták emészthető formában a választók elé tárni, így azok nem is szavaztak rájuk.

1994-ben ismét nagy változások következtek. A kormányzásban meggyengült, vezérét vesztett MDF elbukott, a választásokat az SZDSZ és a régi-új MSZP nyerte. A folyamatosan erősödő Fidesznek most lett volna először esélye megnyerni az ország többségének bizalmát, de pechükre annyira már akkor is a jobboldalon álltak, hogy az MDF bukása után nem sok esélyük maradt. Ám az ismét lemaradt kisgazdákkal és a sebeit nyalogató, de a megújulásra mindig kész MDF-fel igazi kemény ellenzéket alakíthattak, és a kormány hibáiból építkezve várhatták '98-at.

A pártreklámokat tekintve a közélet két részre oszlott. Az SZDSZ tovább 'röptette szabad madarait', amelyek most végre a hatalom közelébe repítették őket. A szöveg és a kommunikáció mit sem változott. Megmaradt Torgyán József 'asztal mögé ülő' kampánya is, amely azonban tartogatott számunkra egy apró érdekességet. A hatásos kommunikáció külső eszközeire, a pontosságra, a profizmusra olyannyira nem törekedtek, hogy a kampányfilm végén, amikor a kisgazdák első embere elmondta szövegét, egy pillanatilag rajta maradt a kamera. Aki akarta, észrevehette azt a tekintetet, ami jellemző mindenkire,

aki a kamera előtt áll. „Most mi van? Megy még a kamera? Pózoljak még?” – ezek a kérdések látszottak az arcán. Ezzel az egy másodperccel a kiszagzák sokak szemében tönkre is tették kampányukat.

A korábbi munka eredményeit, a dolgos hétköznapiakat kommunikálta felénk az MDF is, igen kevés sikerrel. Akkoriban sokan nevettek Boross Péteren, a 'hóbaglyon', aki gúnynevéhez hűen pártja kampányfilmjében is virrasztott. A kamera a sötét Parlament egyetlen világos szobájára közelít, ahol Boross Péter irányítja az ország dolgait, munkaidőn túl, s azt ígéri: mostantól aztán már tényleg minden más lesz. Egész kampányuk hiteltelen volt, és hiányzott belőle a frappáns egy mondat.

Nem úgy a Fidesznél. A kommunikációra hagyományosan nagy figyelmet fordító párt '94-ben is tudott újítani. Programja nem sokat változott, ám hangvétele annál többet. Egyrésztől megmaradtak a hatásos mondatok, rövid, tömör megfogalmazások, másrésztől azonban beépítették a kampányukba az ötletességet és a humort. „*Ha unod a banánt, válaszd a narancsot!*” Közmondást gyártottak egy szleng kifejezésből, amellyel üzenhették, mi nem politikusok vagyunk, hanem olyan emberek, akik jó helyre akarják tenni Magyarországot. Orbán Viktor, Szájer József, Deutsch Tamás és a többi ismert arc mármár tüntetően pulóverben, nyakkendő nélkül mutatkozott mindenhol, ezzel is sugallva, hogy náluk nem a külsőségek számítanak. Hogy kampányuk nem érte el célját, lényegében két tényezőtől függött. Az egyik a korábban már említett MDF-es közelség volt, a másik pedig az MSZP.

A szocialisták (látszólag) új gárdával, megtisztultan mondhatták az embereknek, hogy most már mindent jól csinálnak majd. Látványosan barátkoztak a híresen szabadelvű SZDSZ-szel, ezzel is mutatva, ők már nem az MSZMP, nem vaskalapos kommunisták gyülekezete. Visszafogottan (főleg a későbbi választásokhoz képest), de ráérvszakolták magukat az emberekre. Mindenhol ott voltak, mindenütt nyilatkoztak, mindenkinek ajándékot osztogattak a rendezvényeiken. Ez a 'cukros bácsi' szerep miniszterelnöki széket teremtett Horn Gyulának, aki a 'lerohanós kampány' ellenére maga volt a nyugodt erő.

Nyelvi és kommunikációs szempontból tehát a '94-es választások már azzal a reménnyel kecsegtették a hozzáértőket, hogy a pártok nagy része lassan megtanult kommunikálni az emberekkel.

A következő országgyűlési választások nagy tanulsága volt, hogy nem szégyen tanulni a jobbtól. Ez esetben a jobb a bal volt. A Fidesz a kiszagzakkal és a megerősödött, alaposan megújult MDF-fel a 'lerohanós kampányt' választotta. Komoly marketingmunkával elérték, hogy mindig mindenki róluk beszéljen. Bevezették a köztudatba a *polgár* szót, mintha valami újat találtak volna ki. Az emberek pedig, akik a politikai hirdetéseket is az átlagos reklámok szintjén kezelték, mindent elhittek. Már ekkor előkerültek azok a nemzeti jelszavak, hangzatos, okosan felépített mondatok, amelyek hatására sokan érezték magukat 'polgáribbnak' a másikkal. A mindig megújulni képes Fidesz marketingfogásai példaként szolgálhatnak minden párt előtt. Ez azonban csak a '98-as kampányra érvényes, a legutóbbi választásoknál már némiképp módosult a szakmai megítélés.

A kiszagzák a polgári szövetség közösen elért sikereiben fürödtek, szlogenjeik, amelyek változatlanok maradtak, kevésbé voltak hatásosak, az 'asztal mögé ülős' műsor egyre kevesebb embert csábított az urnákhoz.

Sokat vitatott fordulat volt, hogy a választások előtt pár hónappal az SZDSZ befordult koalíciós társával, visszatérve az évek óta hangoztatott 'mérleg nyelve' stá-

tusba. Ezt rosszul is kommunikálták a választók felé, sokan úgy gondolták, az SZDSZ menekül a léket kapott hajóról. Valószínűbb persze, hogy a szabad demokraták a korábbi értékeikhez való visszatérést választották, ismét előtérbe kerültek a *madarak*, a kampányfilmek is meggyőző magabiztosságot sugalltak, ám mindezt rossz időben, későn tették.

Magyarországon először a Fidesz és szövetségesei ismerték fel, hogy a fiatalok szavazata is sokat számíthat. Erre talán az SZDSZ-nek kellett volna előbb rájönnie, hiszen az SZDSZ tömörítette magába azt a fiatal értelmiségi réteget, amely később átpártolt a Fideszhez.

Az 1998 – 2002-es ciklus voltaképpen egyetlen négyéves kampány volt a Fidesz, az MDF és az ellenzékbe szorult, de keményen jobboldali MIÉP részéről. (A kiskgazdák-ról nem érdemes szót ejteni, mert 2002-re gyakorlatilag megszűntek létezni. 2002-es kampányukról később még szó lesz.)

1. ábra

A Fidesz nagy találmánya volt, hogy a '98-as választásokat nem a pártnak, hanem egyetlen, a pártot egy személyben képviselni tudó embernek kell megnyernie. Egy olyan embernek tehát, aki magabiztos, jó megjelenésű és kitűnő szónoki képességekkel rendelkezik. Ebbe a szerepbe Orbán Viktor tökéletesen beleillett. Kormányzásának négy éve alatt, komoly kommunikációs szakértői gárdával a háta mögött pártjába olvasztotta a kiskgazdák nagy részét, feltétlen hívének tudhatta az MDF-et, a kínos dolgok kimondására pedig ott volt a MIÉP.

Mint említettem, értelmezésemben a 2002-es választások kampánya a Fidesz részéről 1998-ban kezdődött. Szinte minden héten újabb jelszavakat dobtak be a köztudatba. Elég csak a dakota-közhiedelmekre gondolnunk (*Ha észreveszed, hogy dögölt lovon lovagolsz, szállj le róla.*) meg a Széchenyi terv, a Nemzeti Színház, a Millenáris park körüli felhajtásra vagy éppen az Országimázs központra, amelynek (egyébként sok tekintetben valóban fontos) feladata lett volna az emberekből polgárokat, hazafiakat nevelni. Értelmezésemben a gond csupán az volt, hogy aki nem akart annyira hazafi lenni, mint a Fidesz és a polgári összefogás többi tagja, az rögtön kommunistává, árulóvá vált.

A kampány tökéletes lett volna, és várhatóan a jobboldal elsőpró sikerét hozza, ha nem követik el a kirekesztés hibáját. Orbán Viktor és csapata nem számolt azzal, hogy ha az ország egyik felét igaz magyarnak, jó kereszténynek, izmosodó polgárnak nevezi, akkor az ország másik fele (joggal) érzi majd úgy, hogy ő nem igazi magyar. Pedig nyilvánvalóan azok, következésképpen Orbán Viktor hazudik nekik. Tehát rossz ember. Rossz ember pedig ne legyen miniszterelnök.

Orbán Viktor úgy gondol(hat)ta, az a fél ország elég lesz. 2002-re pártja olyannyira kiélezte az ellentétet a polgárok és a nem-polgárok között, hogy a megszokottnál sokkal durvább kampányra került sor.

2. ábra

A választások új színfoltja az internet volt. A magukra valamit is adó pártok honlapot készítettek, amelyen megmutattak magukról mindent (amit akartak). Szövegtani szempontból különösen érdekes, hogy a pártoknak az internet terjedésével szembe kellett nézniük egy megváltozott kommunikációs szituációval. A világhálón visszajelzés is érkezik, a pártok olvashatják az e-mail-eket, szavazásokat kezdeményezhetnek, kisebb közvélemény-kutatásba foghatnak. A Fidesz ezen a téren is komolyan vette önmagát. Honlapjuk teljes, az érdeklődő megtalálhatja a pártprogramot éppúgy, mint a híresebb képviselőjelöltek gyermekkori képeit. (Lásd az 1. ábrát.)

Jelzés értékű lehet, hogy a Fidesz honlapján apró kapcsolódó link található az MDF-ére, ám az szinte teljesen üres, aki nem figyel, az egyes frások végén könnyen visszakerülhet a Fidesz oldalára. Az országgyűlési választások után a párt és honlapjuk is magára talált. Igényes kidolgozás, számos interaktív lehetőség csábítja a „szörfözőket”. A tartalom azonban nem tartóztatja az oldalra kattintókat. (Lásd a 2. ábrát.)

Az elmúlt tizenkét év politikai jelszavait végignézve, érdekes folyamatot vehetünk észre, amelyre legjobb példa a Fidesz. Tulajdonképpen a 'magyar nyelvtan' lapjait járják végig. Visszafelé.

The image is a screenshot of the Fidesz website from 2002. The header features the Fidesz logo and the slogan "Magyarország mindannyiunké!". Below the header, there are several navigation tabs: "AKÁRÉ", "FRAKCIÓ", "ÖNKORMÉNYZATOK", "PÁRTTÁRS", "2002. JÚLIUS 11. - KEDDŐ", "ELŐZŐ", "KÖVETKEZŐ", "HÍRLEVELEK", "KÉPGALÉRIA", "KÉPVISELŐINK", "SZÜLETESMÉNYI DÖNTÉS", "KÖZÖSSÉGI HIRDETELEMEK", "E-DEMOKRACIA", and "HÍR- ÉS VÉDELMI". The main content area is divided into several sections. The top section is titled "EGY KIS ORSZÁG NAGY FIAI" and features a portrait of a man. Below this is a section titled "KÉPGALÉRIA" and "KÉPVISELŐINK". The bottom section is titled "LEPCŐSHÁZI KRITIKA" and features a portrait of a man. The website layout is typical of early 2000s web design, with a mix of text and images.

3. ábra

1989 előtt még nem volt világos elképzelésük arról, mit is akarnak pontosan. Törekvéseiket szamizdatokban terjesztették, mondandójuk hordozója a legnagyobb egység, a szöveg volt. A rendszerváltozás után a szöveg egy-két hatásos mondatra, megnyilatkozásra redukálódott, majd következett '94, '98, amikor a mondatokat hiányos mondat szerkezetek, szavak váltották fel. 2002-re lett a Fidesznek a legtöbb mondani- valója, s erre a legalkalmasabbnak a (társadalmi) szimbólumok mutatkoztak. A kokárda, Széchenyi neve, az EU, mind-mind olyan jelek, amelyek tömött oldalaknál is jobban fejezik ki egy párt törekvéseit. Felmerül a kérdés: *Hová tud fejlődni ez a kommunikációs lánc?* A választ talán csak a Fidesz pr-osai tudják, hiszen ezen az úton mindenki mögöttük jár. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy a választásokat megnyerő MSZP közvetlenül a polgári szövetségek sarkában halad. 2002-es kampányuk a Fidesz négy évvel korábbi hadjáratát idézte, lényegesen szelídebb hangon, ugyanakkora sikerrel. A szocialistákat Medgyesy Péter képviselte. Rá építettek mindent. Ő volt *a nyugodt erő*. Az ő hétköznapjait láttuk a tévében, sugallva, hogy ő nem különbözik tőlünk. Pártja megtalálta számára a legfontosabb három szót is: *Létebiztonság, jogbiztonság, közbiztonság*. Rövid, frappáns, profi. Fideszes. Azért a szövegtan szempontjából akadtak hibák is. „*Velünk az ország*” – hirdette a plakát a nyilvánvaló hazugságot, hiszen biztos, hogy nem mindenki támogatja őket. Reklámmal foglalkozó szakértők bizonyára meg tudnák

magyarázni, hogy ez nem is annyira hazugság, mint inkább túlzás. De éppen a túlzása miatt elkövet egy hibát. Egy kalap alá vesz mindenkit, azt is, aki nem akarja. Ez a tudat pedig felbőszítheti azokat, akik egyébként sem a baloldal hívei, és esetleg bizonytalan-kodókat is a Fidesz felé sodorhat. Honlapjuk azonban profi munka eredménye. (Lásd a 3. ábrát.) Látványos, színes, de nem kihívó, és nagy ellenfelükéhez hasonlóan dicséretesen teljes képet ad a pátról.

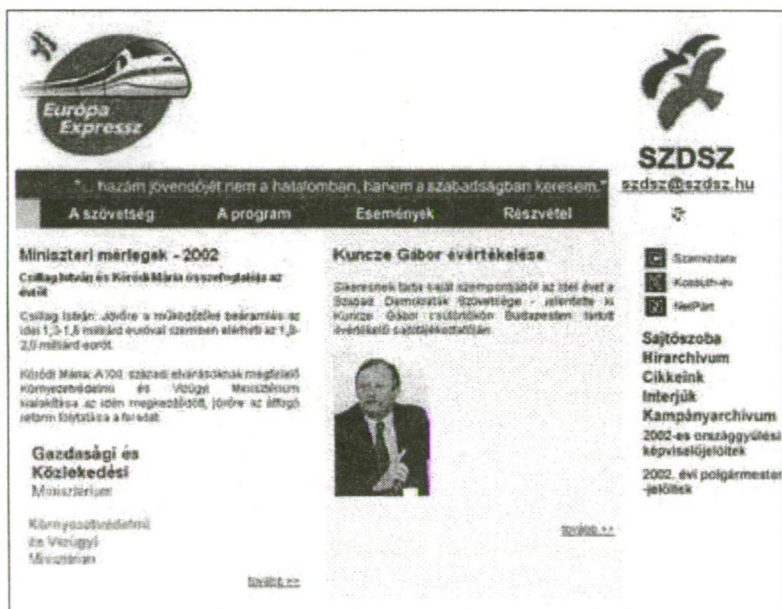
4. ábra

A MIÉP kampánya a Fideszének durva, primitívebb formája volt. „Aki magyar, velünk tart.” És aki nem tart velük? A MIÉP is megtalálta a maga három szavát: *Vissza-venni, megtartani, megszerezni!* Egyértelmű üzenet. Igaz ugyan, hogy szemben más pártok 'három szavával' a MIÉP az élet és a politika pusztán egyetlen területére koncentrált. Honlapjukra nem sok energiát fordítottak. Ismertető helyett inkább olyanra sikerült, mint egy meghívó a Hit Gyülekezetébe. Mindenhol ajánlók, kapcsolódó linkek, csak menjünk, és olvassunk, és higgyünk. (Lásd a 4. ábrát.)

2002-re a kiscgazdák is megértették, hogy váltani kell, bár ezt a lehető legminimálisabb módon hajtották végre. Maradt az 'asztal mellé ülős' szöveg, csak Torgyán, ha lehet, még hátrább lapozott a már említett 'magyar nyelvtan'-ban. Hosszú percek át ecsetelte, hogy ötven évvel ezelőtt mi mindent tett az FKGP. Honlapjuk kampányuk többi részéhez hűen egyszerű és ósdi. Csak azokra számít, akik már ismerik a pártot. Persze itt is tekintélyes helyet kap a megszokott *Isten, Haza, Család* és az új jelszó: *Csak azért is Kiscgazda Párt.* Ennek a mondatnak nincs semmi mondanivalója, nagyjából annyit ér, mintha a Titanic kapitánya, meglátván a jéghegyet, így szólna: *Mindenki maradjon a hajón, és jöjjenek mások is, mert „csak azért is” arra megyünk.* Ennek így

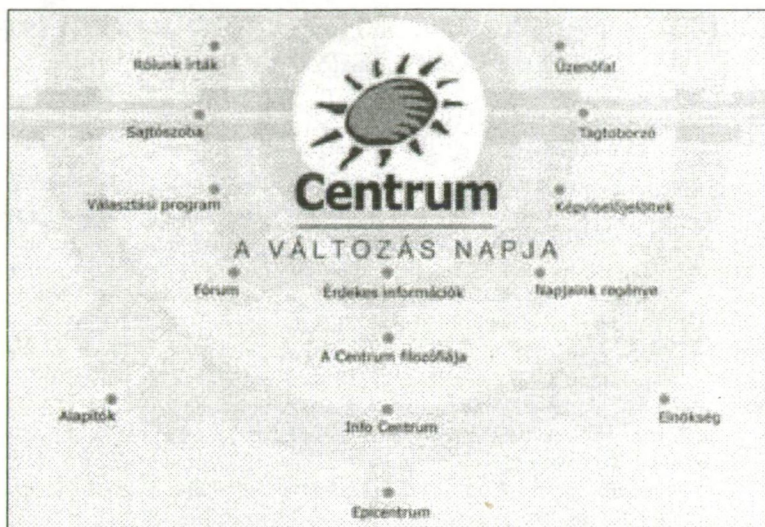
nincs sok értelme. A kisgazdák internetes kampánya, ha lehet, még a való életnél is silányabbra sikerült, jóllehet mióta Torgyán József csak az egyik alelnök, a honlap is javult valamit.

A 2002-es év érdekes színfoltja volt az SZDSZ, amely minden választás előtt elhatárolódik minden vetélytársától, vállalja, hogy a mérleg nyelve lesz, majd mindig a szocialisták mellett köt ki. Mostani kampányuk nem volt más, mint kabaré. Hetente jelentek meg az újabb humoros plakátok, képeslapok, mint a *Lop-Stop* és a többi frappáns szójáték, amelyeknek azonban komoly üzenet volt a választók számára. Hogy a Szőrényi – Bródy páros Gizelláját idézzem: „Rendet kell tenni, rendnek kell lenni nálunk”. Csakhogy a rendcsinálás, mint tudjuk, Koppány testének felnégyelésével kezdődött. Ez is világos üzenet. A nagy szabaddemokrata kabaré tragikomikus része volt a kampány komolyabb fele. A gondoskodó, mindenhez értő Kuncze Gábor mint a nemzet ápolója, apja, sportolója és még ki tudja miye. Az SZDSZ átvette az egyszemélyes kampánymintát a *nagyoktól*, de nem számolt azzal, hogy az SZDSZ túl sokszínű ahhoz, hogy egy személlyel el lehessen adni.

5. ábra

Az SZDSZ slussz poénja volt honlapjuk kialakítása. (Lásd az 5. ábrát.) A maga nemében teljes anyag tetemes részét tették ki a Fideszt és a kormányt kritizáló, letölthető és e-mail-ben továbbküldhető képeslapok, a *Hócipős* képek, bakik. Jó volt nevetni rajtuk, de csak ezért nem szavazott rájuk senki. Az üdítő honlapból mára (2003 január-jára) nem sok maradt. Egyedül a böngészés alatt hallható zene tartóztathat minket ideig-óráig az oldalon.

6. ábra

A választások érdekes színfoltja a Centrum Párt lett, amely pár hónap alatt előbukkanva, felnőve sok emberrel el tudta hitetni, hogy az erre a szerepre alkalmatlan SZDSZ helyett valóban tud a mérleg nyelve lenni. Kampányuk részben egyetlen személyre, Kupa Mihályra, részben pedig a mögötte álló értelmiségiekre épült. Honlapjuk, programjuk, jelszavaik nem voltak teljesen kidolgozottak, céljuk inkább az alternatíva felmutatása, mint a komolyabb helyezés elérése lehetett, és feladatukat végre is hajtották. A Centrum honlapja olyan, mint maga a párt. Első pillantásra tartalmasnak tűnik, de a háttér már kevésbé kidolgozott. Egyszerű, de igényes, látványos megoldások nélkül. (Lásd a 6. ábrát.)

Összegzőképpen megállapítható, hogy pártjaink nagy része – pr tekintetében legalábbis – utolérte Európát. Öröndetes, hogy az utóbbi időben főképp Orbán Viktor, később Medgyesy Péter is kényszerül rá, hogy tisztán és szépen beszélje nyelvünket. A pártok kampánycéljaik megjelenítéséhez egyre nagyobb teret hódíthatnak meg az sms-től kezdve az internetig. A kommunikáció és nyelvészet értői számára ezek az új csatornák számos érdekes, elemzésre érdemes jelenséggel szolgálhatnak. Az is igaz azonban, hogy mindezek az egyre hatékonyabb és direktebb kommunikációs csatornák sokakban közönyt vagy éppen egykedvűséget válthatnak ki a politika és a közélet irányában. Az ilyen kettős helyzetekre mondják a pesszimisták, hogy: *Minden jóban van valami rossz.*

THE THEORY OF COMMUNICATION AND THE LINGUISTICS OF TEXTS IN EVERYDAY LIFE

GERGELY CSÍK

My survey concludes a walkthrough on the texts of political advertisement from the view of linguistic textual analysis. As a conclusion, a major improvement can be detected starting from the one-side-long epic propaganda speeches of the 70's to last years parliament elections, where the campaigns used merely just symbols to convince their voters. At the time of the change in the political system of Hungary (1989-90) two parties emerged to the surface, which had been prepared best (ever since) from the view of linguistics: Fidesz – MPP (Fiatal Demokraták Szövetsége – Magyar Polgári Párt), and SZDSZ (Szabad Demokraták Szövetsége). Their strategies of the political campaign rested upon taking elements, which were based on effect proof strategies taken from western democracies, and replanting them into their own campaigns.

From the linguistic point of view, the procedure can be regarded as regression; from the slogan 'listen to your heart, vote for Fidesz' (sic) only the name of Széchenyi and the Hungarian flag remained. It seems though, that this sort of regression is not effective anymore. Behind the two 'well communicating' parties is the ever stranded MSZP (Magyar Szocialista Párt), which discovered that they could achieve more at the elections when using even less sophisticated (from the linguistic point of view) word forms or meaningless sentences.

On the other hand, the relevance of the communication in political campaigns is shown – but this may not be the only reason of diminishment in the number of parties – in that fact, that some smaller parties made their campaign ads too easy, or too complicated, or even in a backward way (FKgP, MIÉP, KDNP) only succeeded in slowly drowning themselves completely in the shallow swamp of interhuman communication.

A „KUTYA”-METAFORA RATKÓ JÓZSEF KÖLTŐI VILÁGÁBAN

CS. JÓNÁS ERZSÉBET

A huszadik század hetvenes éveiben Közép-Kelet-Európa nemzeti kultúráinak költészetében megjelenik egy új költőtípus. Az e csoportba sorolható lírikusok a közös társadalom- és kultúrpolitikai presszióval szemben, ha közvetetten is, de tiltakozó attitűddel léptek fel, a „valóságos szocializmus” öngazoló mechanizmusaival szemben a *homo ethicus* egyetemes és szubjektív szabadságvágyának a megfogalmazói voltak. Költészetükben metafizikus mélységekig keresik a választ az élet értelmére, s önmaguk életét a verseikben megfogalmazott életfilozófiához nem-hibátlan példaként mutatják fel: A szabadságnak számukra nincs alternatívája. A szabadság negatív jelenvalósága éppen a hiánnyal követeli a költői *én* világában a *szabadságvágy* mellett a *szabadságteremtés* szándékának egyre feszítőbb megvallását. A természet apró jeleit e gondolatkör képzet-társításain keresztül szemlélik a költők, s ahogy tudatosodik bennük a szabadságtól való megfosztottság társadalmi életelménye, úgy rétegződik rá a természetre a tiltakozó, szembenálló ember mentális képe, majd teljesen elfedi azt a *homo ethicus* halállal szemben is vállalt belső szabadságának bátor hirdetése.

A „kutya”-metafora az egyetemes és az európai kultúrák szimbólumrendszerében hagyományosan a *szabadság* fogalomkörének jellegzetes megismerésítője. Hol a szabadság hiányát jelképezi (Petőfinél *A farkasok dalával* szembeállítható *A kutyák dala*), hol ellenkezőleg a szabad természet részeként jeleníti meg a függetlenséget. Választásunk ennek a metaforának szemantikai és pragmatikai funkcionális összevető elemzésére különös ok miatt esett. A fent említett korszak két jól ismert, hasonló alkatú magyar és orosz költője a „kutya”-metaforát kitüntetett gyakorisággal használta. Ratkó József és Vlagyimir Viszockij életművének érintkezési pontjait annak okán kerestük, hogy feltételeztük, Viszockij több ezerre tehető dalából Ratkó, ha nem is előre megtervezett módon, de mindenképp a halála előtti évek konfliktusokkal terhelt lelkiállapotától, s költői jelrendszerétől, nyelvhasználatától vezérelve választotta ki éppen a kötetében fordításként szereplőket.

Ratkó József (1936–1989) a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben a magyar irodalom fiatal lírikusainak reményteljes alakja Nyíregyháza mellett, Nagyállóban élt. Vállalva a vidéki létet nevelőként, tanárként, majd könyvtárigazgatóként dolgozott. Költészetét az egész ország ismerte, s elismert népi indíttatású alkotója volt az irodalomnak. Személyes léte, költői arculata számos síkon hasonlóságot mutat Vlagyimir Viszockij (1938–1980), a tragikus sorsú orosz költő-énekes sorsával. Mindketten a kor lázadó, makacs önfejűséggel szabadságot követelő dalnokai voltak. Ezt a szabadságot önmaguk számára mindennel dacolva, önpusztító módon, életüket idejekorán elégetve is meg akarták szerezni.

Ratkó költészetének csak egyik fele az írott mű, a vers csak szimbólum, hologram, a szabadság hologramja. Magamagát mutatja föl élő példaként: félelmeket és kínokat, esendőségeket, reménycsorbulásokat, örökös harcait a szándék és tett etikai egységének megóvásáért, s végül a hallgatásait – írja róla GÖRÖMBEI ANDRÁS (GÖRÖMBEI: 1996.). Viszockij a nyakába akasztott gitárral énekli el ugyanezt. De játssza színpadon Hamlet szerepében, s éli személyes életében a híres lengyel származású francia filmszínész,

Marina Vlady oldalán. Az enyhülést adó mámor segített mindkettejük esetében elviselhetővé tenni az érzékeny lélek számára elviselhetetlent: a korba nem illően öntörvényű szabadságra kárhozottatott ember hatalomtól való béklyóba verettségét. Ezt nem enyhítette a hatalom árnyékában „vigasztalásként” odavetett talmi dicsőség aranyláncának fénye sem.

Viszockij dalai az 1980-as évek végén kerültek Ratkó József alkotói látóterébe. Abból az alkalomból kapott a versfordításokra megbízást, hogy 1987-ben hazájában posztumusz Állami-díjjal tüntették ki a tragikusan fiatalon elvesztett orosz színész-énekest, költőt, dalnokot. Ekkor tisztelgés gyanánt Debrecenben *Csend hangjai* címmel Horányi László színész Viszockij-estet állít össze, s a versek lefordítására a Debrecenhez is kötődő költőbarátot, Ratkó Józsefet kéri fel. Még ha a felkérés véletlen is, témaválasztásában nagyon is találó, mert látni fogjuk, Viszockij gondolati és képvilága szervesen beleillik Ratkó ekkorra kiérlelődött életszemléletébe. Jól körvonalazható, hogy a magyar költő miért pontosan ezeket a verseket választotta ki fordításra. Ratkó számára a halála előtti évben Viszockij versei kapaszkodók voltak, mintegy személyes tragédiák útján megszenvedett, mégis-etikával vállalt életfilozófiáját fogalmazták meg újult, elementáris erővel. A versek 1988 januárjában a *Magyar Ifjúság* című hetilapban jelentek meg (*Magyar Ifjúság*, 1988. jan. 22. 4. 25–25) az irodalmi rovatban az Állami-díj apropóján. Ezt követően az életművet gondos kézzel rendező Babosi László jóvoltából Miskolcon, a Felsőmagyarország Kiadónál 2000-ben *Ratkó József összes művei I.* kötetének versei közt, immár gyűjteményes formában kaptak helyet (Ratkó 2000. 338-349).

Két, szinte párhuzamos, tragikusan önpusztító sors az övék, amely önégető fáklyaként az élet korán kihunytt lángjával mutat vissza a korra, amelyben élt. Mind az orosz Viszockij, mind a magyar Ratkó József példázatát a sors sújtotta esendő ember igazolhatja vissza ma is a legautentikusabban.

Dolgozatunk Ratkó saját verseinek és Viszockij-fordításainak szemantikai elemzésére egyetlen immutációs alakzat, a „kutya”-metafora keretein belül tesz kísérletet. A fordítások fókuszát adó befogadói *élményt* a ratkói életmű egészét átszövő, s a szövegkohéziót megteremtő közös alaptéma, a szabadság keresését, s annak fejlődését a nyelvi egységek, a metaforikus szerkezetek alakzatai felől közelítjük meg. Ratkó Viszockij-fordításai ilyen értelemben szerves egységet képezve folytatják ezt a sort, mintegy befejezve az ereje fogytán torzóban maradt magyar költői pályát. A Viszockij-fordítások a következők: *Amikor a dal...*, *Dal a sorsról*, *Levél a kiállításról (1-2)*, *Marinának*, *Lírai dal*, *Elegem van...*, *Nyinka*, *Elhagytam Oroszont* (Ratkó 2000. 338-349). Ezek közül a „kutya”-metafora kapcsán most csak az első kettőt veszünk elemzés alá.

Ratkó műfordításait a nyelvi testet öltött, verstémakként vizsgálva megállapítható, hogy Viszockij versei két, a szabadsághoz szorosan kapcsolódó fogalomkör kapcsán ragadták meg a magyar költőtárs figyelmét: az egyik az *elmúlás*, a sors és a *felelősség* kérdése. A tetteinkkel való végső elszámolásakor elveinknek megfelelően a halál ellenében is a szabadság választása. A másik fő téma a *férfi-nő kapcsolat* mint a belső szabadság, ha pillanatokra is, de az ember által megélhető misztériuma, az önfeladás fölött győzedelmeskedő szerelem, az Erosz halálán átsegítő jelenléte.

Dolgozatunk először Ratkó saját verseit veszi sorra, s eközben az első témakörhöz tartozó fordításokkal egységes rendszerben tárgyalva a „kutya”-metafora jelentéseire összpontosítunk. Ezt követik a fordítások. Az *Amikor a dal...* és *Dal a sorsról* Vi-

szockij-versek és Ratkó költészetének képi hasonlóságát a fordításstilisztikai elemzést is segítve a metaforák szemantikája mentén vizsgáljuk.¹

Ratkó József költői hagyatékában mindössze kilenc verset érint a „kutya”-metafora. Ezek az időtengelyen 1966 és 1988 között helyezkednek el. A meghatározó életélmény mint központi téma variációiként kezdetben a szabadság természetbeli szemlélődő megjelenítése, majd a szabadság vágya, s végül a vállalható élet egyetlen értelmeként az érte folytatott heroikus küzdelem felmutatása kap képi megfogalmazást.

Joggal állíthatjuk, hogy Ratkó saját verseinek – mind tematikusan, mind a nyelvi jelek szintjén – szerves társai a Viszockij-fordítások. Vizsgálódásunk határait a „kutya”-metaforát középpontba állítva, s a témafejlődést érzékeltetve is kijelölhetjük. (A tárgyalandó kilenc vers szemantikai síkváltásait rendszerező áttekintésként a bekeretezett kulcsszavakkal emeltük ki.)

Ratkó első kötetében, a *Félelem nélkülben* (1966.) a *Nyári napló* három rövid, szándékosan kisbetűs címmel ellátott négy sorosa épül a „kutya”-metaforára: a *pillanat*, az *eső után* és a *forgószél*. Az 1968-ban megjelent *Fegyvertelenül* kötet *Bokor* című verse határvonal, hiszen itt érhető tetten az ember mentális képének a természetábrázolásra ráarakódó, s egyre dominánsabbá váló első megmutatkozása. A kötet címadó verse ennek szellemében születik, s benne a „kutya”-metaforának nemcsak a hasonlítottja, hanem a hasonló, az emberarcú kutya érzelmi kisugárzásai, személyiségjegyei is változnak: a szelíd, vidám, játékos kiskutya helyett megjelenik a veszett, harapós, kóbor eb. A *Gyermekholmi* darabjai között (1980.) bukkan fel ismét a kutya-motívum a *Domb* című négy sorosban mint a kóbor állat szánandó képe. A *kő alól* (1987.) kötet tragikus hangú versei között az *Eleven öledből* egyetlen jelzője igei metaforaként hozza vissza újra a félelemtől szűkülő kutya képét. Közvetlenül ezek után, 1988 januárjában születnek a „kutya”-metaforákra épülő Viszockij-fordítások, amelyekben allegorikus erővel jelenik meg a szabadságvágy a kaszás halál elől bordáit törő, menekülő kutya képében, s végül a végzetterhes sors mint elűzhetetlen, az embert mindenhova követő, kóbor állat története lel balladai megfogalmazást.

A „kutya”-metafora és a humanizált természet

A „kutya”-metaforákat mint immutációs szemantikai alakzatokat vizsgáljuk, de kitérünk grammatikai motiváltságukra is. A szemantikai alakzatok közös sajátosságán túl, vagyis hogy a szavak elsődleges szótári jelentése és a szövegösszefüggésből kibomló jelentés között feszültség jön létre, azt is szemügyre vesszük, hogy milyen jelentésbeli és hangulati változásokon megy át versről versre a kép. Fontosnak tartjuk a pragmatikai *én*, az önmegvalló első személy viszonyát a „kutya”-metaforával érzékletessé tett tárgyi-fogalmi világhoz.

¹ A Viszockij-versek eredeti orosz szövege, a szögletes zárójelben megadott nyersfordítása, valamint Ratkó József kötetbeli műfordításai a dolgozat végi mellékletben *teljes terjedelemben* olvashatóak.

A *Félelem nélkül* (1966.) kötet *Nyári napló* címmel keretezett három négysorosából az első:

a pillanat

Kék volt az ég és mozdulatlan;
Kis szél ugrándozott a porban,
Futott, ugrált előttem, s én
minduntalan belébotoltam.

A *kutya* képe az ég mozdulatlanságával ellentétet képezve intenzív mozgást kifejező igei, s egy melléknévi metaforával jelenik meg. Az ellentét a mozdulatlanság – mozgás oppozíción túl az ég – föld fent és lent térviszonyban is megvalósul. A földön a port kavarázó szél kiskutyaként ugrándozik: *Kis szél ugrándozott a porban, / Futott, ugrált előttem.* A melléknévi metafora a kiskutya méretét a szélre viszi át, így tárgyiasítja a megfoghatatlant. A pragmatikai *én* kiegyensúlyozott lelkiállapotát a természet szó szerint is felhőtlen, konfliktusmentes pillanatképe sugallja.

A következő négysoros az:

eső után

Megáll, fúj, rázogatja
magát egy lelkes kis bokor,
hogy szinte prüszköl! – száll a víz
bundaszagú ágairól.

Az újabb *kutya*-portré a címmel oki-következményes viszonyban van, s megint csak igei metaforákra épül. A „lelkes kis bokor” olyan, mint egy prüszkölő, bundájából a vizet kirázó kiskutya. A „bundaszagú ág” melléknévi teljes metaforája a bokor poros, esőverte lombjának szagát kapcsolja az ázott kiskutya szagához. Az előző, s az ezt követő rövid versekhez hasonlóan a szemlélő mentális képe nyugodt, a természet szabadságát a költő magáénak is érzi.

A *forgószelel* című miniatűr az előző csonka metaforák után a címmel együtt teljes metaforát ad, ahol az elvont hasonlított a forgószelel, s a hasonló a *minettel* kapcsolt állapothatározói kutyakölők. Megszemélyesítő igei metaforái: „*Farkába kapott és nyüsszít / és pörög, pörög / maga körül veszettül*” a mozgás intenzitásának fokozását a hátravetett beszélt nyelvi stílusértékű határozóval teszik teljessé:

forgószelel

Farkába kapott és nyüsszít
és pörög, pörög
maga körül veszettül, mint egy
játékos kutyakölök!

A „kutyakölök” normatív szóhasználat helyett a „kutyakölök” közvetlen hangulati hatású, beszélt nyelvi stílusértékét egy detrakciós hangalakzat, *szinkopé* biztosítja.

A „kutya”-metafora és a magányos ember

Ratkó következő kötete a *Fegyvertelenül* (1968.). Ebben utoljára jelenik meg a gondtalan, játékos kutya képe a bokor emberközeli megszemélyesítéseként. Az igei metaforák a játszó kölyökkutyát elevenítik meg a szélrázta bokor hasonlójaként. Az ág a kutya farka, a szél pedig a szájba vehető játék, amit a kutya elejt, majd utána kap:

BOKOR

Csóválja ágát a bokor,
meglapul, reszket boldogan.
Szeretne játszani velem,
mert én is gazdátlan vagyok.
Szájába fogja a szelet,
elejti, utána kap.
Rám néz okos kökényszemével,
megszagol, kezemre nyalint.

De most nincs kedvem játszani.
Homlokom megkövesedett;
Szemem mint régi szobroké,
nézi az időt, s könnyezik.

Fontos mozzanat e versben, az említett szemantikai váltás a kutya ábrázolásában. Az eddigi megszemélyesített természet gondtalan szabadságélményére ettől kezdve mindig rávetíti árnyékát a pragmatikai én, a szemlélődő költő lelki szorongása: „Szeretne játszani velem, / mert én is *gazdátlan* vagyok”. Itt a komplex képet két szemantikai váltás is biztosítja: a „Rám néz okos *kökényszemével*” sorban az igei metaforát tartalmazó mondat instrumentális toldalékú főneve mellékevesült főnévi teljes metafora (a kutya szemét hasonlítja a bokor terméséhez). A bokor mellett egy villanásra a költő is hasonlatossá válik a kutyához: mindketten *gazdátlanok*. A vers utolsó négy sora e komor, a költői pálya végére teljesen eluralkodó életérzés kifejezésére egy másik metafora-rendszert indít el. Ez a Ratkó költészetében sokak által elemzett, s önmaga önleletrajzi vallo-másában is értelmezett *kő*-metafora (vö. MÁRKUS: 1994., GÖRÖMBEI: 1996., JÁNOSI: 1999.).

A *Fegyvertelenül* kötet (1968.) címadó darabja elszakad a természeti jelenségek vagy a tájba illő flóra megszemélyesítő ábrázolásától. A *kutya* képét az ellenséges tárgyi-technikai valóságra, a zord fegyverekre vetíti a költő. Figyeljük meg a második és két utolsó versszakot a „kutya”-metaforákkal:

(...)
Az ember veszett, harapós
Gépeket nevel gyilkolásra.
A halál földünkre tapos,
akárha páncélos bogárra.

(...)

magányos, kóbor fegyverek
imbolyognak új célt keresve,
s vonítanak, mint az ebek,
halott teremtoikre lesve.

Ma azt gondolom, kellene
Fegyver nekünk is, szelídeknek.
Fegyvereket ölnénk vele,
Hisz akik nem ölnek, megöletnek.

A jó pusztulásának apokaliptikus víziója egymásba szövődő metaforák, hasonlatok rendszerével válik képileg és érzelmileg is szemléletessé. Ennek a kifejtésnek is fontos eleme a „kutya”-metafora. Az ember mintha kutyát nevelne, s tanítana meg ölni, úgy teremti meg a technika bonyolult csodáit, amelyek öntörvényűen működésbe lépve saját „gazdáikat” pusztítják el. A gépek jelzői – *veszett, harapós* – kutyákat idéző melléknévi csonka metaforák. A „magányos, kóbor fegyverek / imbolyognak új célt keresve / s vonítanak, mint az ebek, / halott teremtoikre lesve” versszak képileg az elvadult, kiéhezett állathoz közelítik megszemélyesítéssel, belső hasonlattal az öntörvényűen az emberre támadó tárgyakat. De a magányos ember, a *gazdátlan* ember ugyanúgy válhat pusztító fegyverré mások kezében, embertársai ellenében, mint a technika tárgyi eszköze. Vagyis a szabadság ára a belső és külső „fegyverzet” megszerzése, amellyel *mi, szelídek* megvédhetjük magunkat a gonosz fegyverekkel szemben. A zárósorokban az „aki fegyvert ragad, fegyver által vész el” prófécia nyílt tagadása a pragmatikai *én*, a szelídeket képviselő költő teljes kétségbeesését vetíti elénk. Az ember saját nevelte harci ebeit, a fegyvereket fegyverrel képes csak megfékezni: „Fegyvereket ölnénk vele, / Hisz akik nem ölnek, megöletnek”. Hogy milyen ez a szelídeket képviselő, *hiteles* ember, ez a későbbi versek, s a fordítások egyetlen központi témája.

A *Gyermekholmi* ciklusban (1980.) még egyszer visszatér a „kutya”-metaforáján keresztül a természetábrázolás Ratkó lírájában. A kopár dombon magányosan álló nyárfa a kóbor, sovány kutya képében nyer megszemélyesítést. A kép duplázódik, mert úgy érezhetjük, a szél, ami a domb lábainál *lapul*, maga is kutya. Emlékezzünk a szél korábbi kutya-ábrázolására (kis szél, forgószél). A melléknévi metaforák (*kóbor* domb, *sovány* hátulján) mellett igei metaforák (*lapul, szagolgatja, farkát csóválja*), s végül főnévi metafora teszi sokoldalúan szemléletessé a képet (a kutya *farkaként leng* a nyárfa):

DOMB

Kóbor domb – bordája kiáll.
Lapul a szél lábainál,
szagolgatja, farkát csóválja:
sovány hátulján leng a nyárfa.

Ez a metaforalánc azonban már egy más költői szemlélet mentális tartalmát vetíti rá a kép ábrázolására: a belső egyensúlyából kizökken, világlátásában gyökeresen megváltozott pragmatikai *én* nézőpontja kap hangulati kifejezést. Mivel a szemlélő pozíciója negatív, minősítő rendszere lelkiállapota eszerint vetül rá a kép minden mozzanatára, érzelmileg komoran színezi a metaforikus szerkezetek szinonimakészletét, hiszen a költő maga is sorstársa a *kóbor dombnak*.

A „kutya”-metafora és a hiteles ember

Ratkó utolsó kötete, *A kő alól* (1987.), a félelem érzékletes kifejezőjeként egyetlen jelzővel hozza csupán vissza a *kutya* képét:

ELEVEN ÖLEDRŐL

Bíznak a kések. Január van.
Nyakunkról álmodik a hóhér.
Meleg nyakadról álmodom,
álmodom eleven öledről,
s mosolygok rendületlenül.

Megóvni csuklót, csigolyát,
egyetlen esély: a mosoly;
egyetlen esély: bátor arcunk.
Mert szem ha szűkül, száj ha ráng,
megdicsőül akkor a kés.

Az elemzésük középpontjába állított „kutya”-metafora itt egyetlen szétírt szerkezetben bukkan fel igei metaforát képezve: „szem ha szűkül”. A szem *pars pro toto*, az egész ember helyett áll, szinekdoché. A szem a lélek tükre, amelyben a félelem leginkább visszatükröződik. A kutya félelmében *szűkülő* hangot ad. A látás és a hallás érzéketereiteinek képi összekapcsolásával szinesztézia, amely fokozza az emberi félelem érzéki benyomását. A vers többi képi jelentését most nincs lehetőség elemezni, de fontos jelezni a szabadságra vágyó ember belső tartásának mozzanatain túl a szerelem mint védelmező erő egyetlen végső menedékét Ratkó számára: tragikus egyéni sorsa, tízévesen elvesztett kislány fölötti vigasztalhatatlan bánata, s esendő önmagával vívott harca a megmaradáshoz nélkülözhetetlen erőt a szerelemből véli meríteni. Fontos e szemantikai mozzanat lényegi része utolsó verseiben. Ez is összekapcsolja azokat a Viszockij-fordítások üzenetével: Nem a halálra, hanem az életre kell készülni, harcunkat a szabadság megélése és nem a mártírium vágya kell, hogy vezérelje.

1988 januárjában készül el az első Viszockij-fordítás, amelyben a *homo ethicus*, a Ratkó számára hiteles ember szabadságküzdője új erővel jelenik meg. Az *Eleven öledből* vers dacos erejével, s új lendületű komplex képi megoldással kap ábrázolást a téma. Itt a *kutya* nem egy villanásra jelenik meg, hanem az allegorikus verset teljesen betöltő, epikus cselekményességgel teli képsor hőse. Viszockij verse 1973-ban született, de jelentésrétegei tizenöt év múltán mind az orosz, mind a magyar valóságra érvényesek voltak. A képeket kísérő konnotációk a mai, huszonegyedik századi olvasó befogadói horizontján azonban paradox módon talán világosabbak, mint a korabeli lehetséges értelmező számára.

Ha az orosz eredeti szöveg képeit tüzetesen megvizsgáljuk, észrevehető – a szögletes zárójelben megadott szó szerinti fordítás segít ebben –, hogy már a második versszak az oroszban részleteire szedve, konkrétabban megjeleníti a láncra vert *kutya* alakját, Ratkó viszont a *bilincs* képével közvetlenül az emberre viszi át a metafora értelmezési irányát. Némiképp általánosítással használja mind a „*bilincs*” szót a „*lánc*”, mind a „*nem lehet*” modális állítmányi szó jelentését a „*nem tudom*” helyett. (A versszövegeket lásd a Mellékletben.)

Ratkónál:

(...)
Nem lehet a tisztelet bilincsét
gyöngre foggal magamról lerágnom.
Ki rángatja a tölgykapu kilincsét?
Ki dörömböl csonttal a vaspánton?
(...)

Viszockij versének második versszaka szó szerinti fordításban így szól:

[A tisztelet öntöttvas láncára vertek,
S a dicsőség láncszemeivel nem bír a fogam...
Hé, ki döngeti a tölgyfakapu
Kovácsolt kopogtatóját lábszárcsontokkal!..]

Az első két sorban a *tisztelet* és a *dicsőség* nem csupán a korabeli orosz politikai közhelyszótár itt iróniával használt eleme, hanem a leláncoltság mértékének fokozása is. Utalásai a '70-es évek valóságára egyértelműen jelzik a korabeli orosz kultúrpolitika taktikáját, amellyel a szovjet arculatot sértő, költő „fenegyerekeket”, például Jevtusénkot, Viszockijt és másokat meg akartak zabolázni. Olyan *tisztelet- és dicsőségövezte* társadalmi protokollstátuszokat, címeket kínáltak fel nekik, amelyeket kénytelenek voltak elfogadni, mert anyagilag ezek biztosították viszonylagos szabad mozgásukat a világban. Cserébe a rendszerrel lojális magatartást követelték meg tőlük. Jevtusenko így lett az orosz írószövetség elnöke, bejárta Nyugat-Európát, s a „közeli külföld”, többek között Magyarország egyetemait. Kortársa, Viszockij a moszkvai Taganka Színház sokat foglalkoztatott, ünnepelt színész-énekesé lett, hogy lekössék világjáró energiáit, s a színházorvos felügyelete mérsékelje az önpusztító életvitelt. Mindketten érezték, hogy ez a leláncolt *kutya-szerep* a kitüntetett fizikai ellátásuk mellett a művészet lelki pusztulásához vezet, amelyből „bordáikat törve” is ki kell menekülni „a viharba”. A *hiteles* embernek – s ők a költészetük eszmeiségével életükben is azonosulva ezek – nincs más választása (vö. TÖRÖK: 2000. 102–133).

Ratkó fordításában a „*kutya*”-metafora a szabadságáért küzdő költő alanyi hasonlójaként a láncra vert kutya végső menekülésével érzékelteti a sorskérdés hiteles emberhez méltó megoldását. A harmadik versszakban a kaszás halál alárendelt szintaktikai tulajdonítója a kutya képe: „Nincs felelet. De én tudom, kint áll, / aki nem tart a *leláncolt ebektől*”. A magyar versszövegben csak az utolsó versszak igei és főnévi metaforáiból bontakozik ki egyértelműen a pragmatikai *én* és a „*kutya*” metaforikus érintkezése. A költő, a hiteles ember, a halál közeledtekor is csak a szabadságot választhatja a kényelemmel bélelt szolgaság helyett:

(...)
Elnyüvöm a nehéz ezüst nyakörvet,
s a vastag aranyláncot átharapva,
betöröm a palánkot, hogy kitörjek
összezúzott bordákkal a viharba!

Különösen hatásos a fordításban az utolsó sor „*betöröm, hogy kitörjek*” ellentéte mind a cselekvés iránya, mind a „*tör*” igének a konkrét és elvont lexikális jelentése mentén. Ha a vers elején a fordítás veszített a „*kutya*”-metafora orosz konnotációinak általánosításával, itt gazdagodott a csattanós képi lezárás segítségével. A „*nehéz ezüst nyaköv*” és a „*vastag aranylánc*” szövszerkezetek orosz szövegben nem szereplő, de a szövegkontextusba nagyon is beleillő jelzői az akkori és mai újjazdagok státusszimbólumként viselt ékszereire közvetlen, s átvitt értelemben is jelentésszerű célzást tesznek (vö. TOLCSVAI NAGY: 1996. 108–128).

Vessük össze Ratkó fenti fordításával Viszockij képi megoldásait az utolsó versszakban az orosz eredeti versszöveg szó szerinti fordítása segítségével:

[Elkoptatom az ezüst nyakörvet,
És átharapom az aranyláncot,
A kerítésen át beveszem magam a bogáncsosba, s
Bordáimat törve – kirohanok a viharba!]

Az *Amikor a dal...* fordításán keresztül Viszockij erős sugárzó „*kutya*”-metaforája 1988-ban új energiákat ad a saját küzdelmében kifulladásos Ratkónak. Egy saját maga által is jól ismert képi világban a kornak és a műfajnak mind szemantikai, mind nyelvi stílusjegyeit magyarul jól adaptálva, aligha tagadható, hogy ne a saját gondolatai megújult folytatását látta volna Ratkó e dalszövegben. Tudjuk, hogy Dinnyés József, a Viszockijnak alkataiban is megfelelő kortárs magyar énekes és „daltulajdonos”, ekkor Ratkó barátja, s eszmei társa volt. Az ő dalszövegeinek stílusa is mintául szolgált az élet értelmét kereső, a filozofikus témáknak a hétköznapi nyelvi és képi világ patoszmentes megszólaltatásához. Ahogy Viszockij tette – kocsmákban, klubokban is énekelhető módon – beszélt nyelvi, a szlengbe áthajló, nyelvi poénokra építő magyar nyelvű visszaadása Ratkó alkatahoz is közelálló volt. Ennek a stílusnak tökéletességre vitt példája a második „*kutya*”-metaforára épülő Viszockij-fordítás, a *Dal a sorsról...*

A refrénekekkel és hosszú – rövid versszakokkal tagolt versben a lírai én harcát saját sorsával úgy ábrázolja a költő, mintha a sors egy kóbor kutya lenne, amelytől nem tud, de nem is akar szabadulni. Kettejük történetének egy-egy sorsdöntő szituációját az orosz szöveg úgy meséli el, hogy a kóbor kutya kétszeresen a sors metaforája: maga is a Sors névre hallgat. A szituációk között a visszatérő refrén is egyértelmű célzást, utalást tartalmaz, amelyből kiderül, hogy a kutyát a gazdája, megsokallva a dolgot, minduntalan a sintérhez, a *nyúzóhoz* akarja vinni. A refrén magyar szövegéből az oroszral ellentétben nem derül ki rögtön, hogy itt nem annyira embert felakasztó *hóhérról*, hanem az állatokat kiirtó *sintérről* van szó. A refrén orosz kulcsszavát – mint mi is a szó szerinti fordításban – *nyúzó*nak adja meg a szótár. A szituációk elemzése előtt vessük össze Ratkó apró módosításokkal négyszer ismétlődő refrénfordítását a szó szerinti orosz szövegjelentéssel:

Meglehet, öregszem.
Hóhérré keressek?
Kösse föl, de menten –
s aztán fizessenek?!

Viszockijnál:

[Azt hiszem, öregszem, –
Megyek a *nyúzóhoz*...
Húzza fel a rúdra,
Én megfizetem.]

A „*kutya*”-metafora szemantikája kapcsán fontos szerepe van az orosz versszakok szerkezeti tagoltságának, szövegképbeli elhelyezkedésének, a sorok számának, s a hosszúságot megadó szótagszámnak. Viszockij versének műfajilag megkülönböztető jegye, hogy *énekvers, dalszöveg*, nem pedig szemmel való befogadásra szánt könyvvers. Az epikus történetmondásnak és a dallamíveknek megfelelően a verssorok hosszával is szolgálja a szemantikai tagolást. Egy négysoros 15 – 14 – 15 – 14 szótagú szakaszt egy nyolcsoros 6 – 6 – 6 – 5 – 6 – 6 – 6 – 5 szótagszámú versszak, végük a fenti négysoros 6 – 5 – 6 – 5 szótagszámú refrén zárja. Ezek a szekvenciák négyszer ismétlődnek. Az eredeti szövegrendezésben a refrén mindig beljebb kezdődik, a nyolcsoros szövegrész „szövegtükre” után található. Ez a tagolás nem marad meg Ratkó fordításában. Nála a hosszú soros szekvenciakezdő versszakból – a magyar verstani hagyományokhoz illeszkedően – két négysoros lesz 8 – 7 – 8 – 7 szótagszámmal. A nyolcsoros változatlan marad, s a négysoros refrén szintén balra zár, nem tolódik beljebb a szövegben. Az orosz versszakok tagolása, ahogy a szögletes zárójelben a szó szerinti magyar fordítás is mutatja, a dallamkövetés mellett azt a funkciót betölti, hogy a „*kutya*”-metafora, szituatív szemantikai síkját elkülönítse a pragmatikai *én* párhuzamosan futó szerepének megjelölésétől, s végül a konklúziótól a tréfába öntött helyzetmegoldás refrénbeli csattanójától.

Ratkó fordításában több általános vonása van a „*kutya*”-metafora megjelenítésének, amely Viszockij technikájától eltérő. Az egyik ilyen a metafora megfejtésének „*kikotyogása*”. Ez a fordítóknál azért fordulhat elő, mert az idegen nyelvi szövegértés sikerélménye elfedi az eredeti szöveg születésének, a képek fokozatos kibontakozásának, felépülésének alkotói alázattal történő követését. Az első szituációban Ratkó máris elárulja, hogy a kutya képében a lírai *én* „*végzetéről*” van szó, ugyanakkor sokáig lebegteteti a *kutya* és a *sors* érintkezési pontjait. Nála csak a második versszak végi igei metaforákból derül ki, hogy egy kutyáról beszél.

Ratkó fordításában:

Bárhová is tér a lélek,
bárhová leszek magam,
végzetem mögöttem lépked
betegesen szánalmasan.

Megdobáltam őt kövekkel,
de a térdemhez lapul,
s néz könyörgő, nagy szemekkel,
nyelve-lógva, nyálasan.

Viszockij dalszövege már az elején világossá teszi a „*kutya*”-metafora tartalmát a beszélő, magában is metaforikus névadással: a kutya neve Sors. (Itt még nem a Végzet,

ahogy Ratkó megelőlegezi a későbbi szerep- és névváltozást). Meg kell jegyeznünk az orosz nyelv grammatikai *nem*-kategóriája önmagában is ráutaló anafora, mely metaforikus szerepet tölthet be. A szemantikai tartalom lebegtetését ezért sem teszi az orosz a magyar nyelvhez hasonlóan lehetővé. Viszockij dalszövegének szó szerinti fordítása:

[Bárhová is rejtem lelkem, bárhová is fordulok,
Mögöttem egy kutya – Sorsom, elesetem, betegen, –
Kövekkel hajigáltam, de a térdemhez lapul,
Néz, a szeme majd kiesik, s nyála folyik szakadatlanul.]

A második szekvenciában a kutya a költői *én* sorsának módosulásaként a Jószerencse képét ölti fel. A kutyára vonatkozó szituáció Ratkó tagolásában az ötödik, hatodik versszakba kerül. Az áthallás a *kutya* és a *sors*, majd az új névadás szerint a jóra fordult sors, a *szerencse* (Fortuna) között a jóllakottságban elhallgató *lelkiismeret* jelentéstartalmával egészül ki. (Vessük össze az előző vers *arany és ezüst nyakörveinek* hasonló metaforikus tartalmát):

Megfogadtam annyiszor,
köpök rá, odahagyom,
de sajnálom őt nagyon,
hízelkedve bókol.

Kezdtem akkor száналomból
etetgetni Fortunát.
Mikor megtömi magát,
heverészik, horkol.

Viszockijnál a Sors mint kutyanév, s a névmási, melléknévi anaforák folyamatossá teszik a konkrét tartalmi visszacsatolást:

[Megfogadtam annyiszor, hogy köpök a Sorsra,
De sajnálom éhes fajtáját – hízeleg, barátkozik, –
Ekkor száналomból etetni kezdtem Fortunát –
Ő meg, ahogy jóllakik, mindegyre csak alszik.]

A harmadik szekvencia „*kutya*”-metaforájának szemantikai tartalma a pragmatikai *én alkoholhoz* való viszonyát, a pokollal szemben az alkoholból merített bátorságát érzékelteti. Ratkó fordítása egyértelmű utalást tesz erre:

Néhanapján a fejemet
a hőség majd szétveti,
ilyenkor hátrál a sorsom,
holtra válva jajgat.

Egy pohár bort adtam neki
azért, hogy bátrabb legyen.
Pohár nélkül nem bírja ki
azóta – s abajgat:

Ratkó itt az a *hőség* első szótári jelentésénél megállt, holott a szöveg ok-okozati összefüggése mellett a szószerkezet vonzatszintje is a második, az általunk szó szerinti fordításban megadott *pokol* jelentést követelné meg. Ratkó szövegében „*a fejemet a hőség majd szétveti*” képből közvetlenül az alkohol hatását érezzük tartalmi hasonlított-nak. Viszockijnál másról van szó:

[Vannak napok, mikor a fejemet olyan pokolba dugom,
Hogy a Sors is hátrálni kezd ijedten, elsápadva, –
Egyszer bátorításként egy pohár bort öntöttem Fortunába –
Azóta, ha nincs pohár bor, így morog rám folyton:]

A „*kutya*”-metafora folytatása a következő nyolcsoros első fele. A sors részegen azt hajtogatja, amit a költő is tud: ha Nyugatra születik, nem oroszföldre, övé lehetne a világhír, s vele együtt a gazdagság, a jólét. Tehát inni kell, ha *erre* a pokolra nem akar gondolni, vagyis itatnia kell a sorsot:

felkopik az állam!...
New York városában
járhatnék bundában,
dukálna brokát...
Lábam a bakancsba,
sorsom a nyakamba,
s vonszolom magammal
hegyen-völgyön át.

Viszockij szövege szó szerint „*részezesnek*” nevezi a sorsot:

[Egy falat – nem falat!
New York városában
Nyércbundában járnék,
Brokátot viselnék!..
Én meg – böcskort a lábra,
Sorsot – botom kampójára
Hegyre fel, völgybe le
Cipelem a részegest.]

Az utolsó, negyedik szekvenciában a „*kutya*”-metafora jelentése a Végzet. A metaforikus sík ugyanazt a szemantikai tartalmat hordozza, mint amelyet Ratkó *Fegyvertele-nül* verse az öntörvényű fegyverekről, s a pusztító emberről üzen: az ember saját pusztulásának eszközét önmaga hozza létre. A „*fegyvert*” *harci ebként* maga neveli fel – írta Ratkó. Viszockijnál az alkohol az, ami itt a pusztulás fegyvere. Ezt a jelentést az ellenséges fegyver fogalmának kiterjesztésével Ratkó verse is tartalmazza. A szlengből vett jelzők, ha nem is ugyanott, a magyarban is pontosan kompenzálják egy-egy orosz rétegnyelvi szó eredeti stílustulajdonítását:

Egyszer aztán véletlenül
többet adtam innia.

Jött, a rusnya, torz pofával,
megrohant a sorsom.

Becsmérelt és átkozott és
megperdült nagyhirtelen,
hátról ugrott nekem,
markolászta torkom.

Ratkóval szemben Viszockijnál csak itt jelenik meg a Végzet mint a sors legrosszabb fajtája. Ratkó a fordítás végleges szövegében ennek ismeretében „vitte előre” már az első szekvencia kezdősoraiba a Sors helyett a Végzet megnevezést, s így elveszítette a fokozás, gradációs lehetőségét, amelyet a Viszockij-vers „*kutya*”-metaforáinak tartalmi változásai az oroszban magukban rejtettek:

[Egyszer véletlenül túlitattam a Sorsot –
Tántorogva ment el, eltorzult a rusnya, –
Szemtelen volt, kötekedett, s Végzetként tért vissza –
Hátról rám ugrott, s az ádámcsutkámat elkapta.]

Az utolsó refrént megelőző nyolcsoros Viszockij Ratkóhoz hasonlóan megérzi, hogy a halállal, a pusztulással szemben önmagunk belső fegyverét magunknak kell megteremtelnünk, amikor – Ratkó szavaival – „*nyakunkról álmodik a hóhér*”. Az a körülmény, hogy mindkettejük életében ez a felismerés későn jött el – a test gyöngesége a lélek akaratának már nem engedelmeskedett –, az egyéni tragédián túl a magyar és az orosz költészet nagy vesztesége. Ratkó így fejezi be a „*kutya*”-metaforát:

Most alatta nyögve,
kékülök hörögve,
rémülten nyökögve,
sikoltok vadul:
Ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
megfullad a dal!

Viszockij eredeti szövegében a három ismétlődő ellipszis még jobban visszaadja a kétségbeesett kiáltás indulatát:

[Szenvedek alatta,
Nézd – kékre váltam,
Sátánná változva
Futtomban ordítom:
„Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne, –
Meghal a dalom!”]

Összegzés

Elemzésünkben arra tettünk kísérletet, hogy egyetlen rendszerben vizsgáljuk meg Ratkó József költészetének egy immutációs retorikai alakzatát, a „kutya”-metaforát saját versei és műfordításainak keretei között. A fordítások életműbeli szerepét nézve látjuk, hogy a fordítás horizontális síkon elképzelhető jelen idejű funkciói közül kettő mindenképp teljesül: Az egyik a *művészi alkotás* funkciója. Ratkó a versfordítást költői cselekvésnek, művészi tettnek tekintette, hiszen Viszockij versei saját eszmerendszerével azonos tartalmi síkok kibontására adtak alkalmat. A másik műfordításokra jellemző funkció, amelyet a két itt tárgyalt versfordítás betöltött: a *hiánypótló, kiegészítő szerep*. Ratkó saját lírájában a „kutya”-metafora különböző szemantikai mezőit szervesen kiegészítik a Viszockij-fordításokban fellelt újabb jelentéstartalmak, amelyek mindvégig egyetlen ratkói alaptémát tesznek sokoldalúan szemléletessé: a *szabadság*, a szabadságért folytatott harc, a bátorság, a meg-nem-alkuvás témáját. Minden e témakörben általunk is tárgyalt vers annak megvallása, hogy a belső függetlenség kivívása a *homo ethicus* egyetlen vállalható, hiteles magatartása.

A *metafora* szemantikai tartalmának dinamizmusára nézvést bizonyító erővel példázták a versek, hogy a metafora mint nyelvi jel, a kifejezés és a tartalom kapcsolatának viszonylagos állandóságán alapul, jelentésátvitelt jelent. Arra utal, hogy a jelentést az egyik tárgyról a másikra viszi át a költői kép, így lesz a nyelvi jel megkülönböztető jele a dinamizmus, egy szemantikai folyamat, az új megnevezés folyamatának mozgása (vö. FÓNAGY: 1999. 129). A grammatikai motiváltság, a grammatikai struktúra megadása nélkül a metafora nem interpretálható. Ez a fordításokra különösen érvényes. A metaforában szemantikai azonosítás van: a metaforikus újrajelölés, jellé válás során egy jel kifejezés- és tartalmi síkjával (relációrendszerével) együtt egy új relációrendszer első tagjává, vagyis kifejezéssíkjává válik, a közös kifejezéssík alatt két különböző tartalmat egyesít (GÁSPÁRI: 2001. 25). A metafora szemantikai tendenciái koronként, egyénenként változók. Ratkó és Viszockij egy korban éltek, a „kutya”-metafora hasonlója, s alapvetően a hasonlítottja mindkettejükénél ugyanaz, ám a jelentés minden eleven, új nyelvi megvalósulása szükségképpen *konkrét*, mivel új oldalról közelíti meg a tárgyat, a *szabadság témáját*. A metafora mindig kétszeresen kifejező: a jelentésátvitel gondolatokat ébreszt, de ezen túl a *gondolatmenet* mint kifejező mozgás, mint szemantikai gesztus önmagában is jelentős (vö. FÓNAGY: 1999. 151-165). A kérdéskör vizsgálata, a „kutya”-metaforára épülő alakzatok körbejárása számunkra mégis akkor kapja meg igazi funkcióját, ha a nyelvben testet öltött költői szándék, életélmény befogadói horizontját általa némiképp sikerült tágtania.

Irodalomjegyzék

FÓNAGY IVÁN:

1999. *A költői nyelvről*. Corvina. Budapest.

GÁSPÁRI LÁSZLÓ:

1996. Egy új retorika- és stíluselmélet vázlata. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

2001. *A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

GÖRÖMBEI ANDRÁS:

1996. Indulatos jegyzetek Ratkó József születésnapján. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 1996/3. 386-390.

JÁNOSI ZOLTÁN:

1999. A drámába nőtt idő. A népballada funkciói Ratkó József verseiben. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 1999/4. 477-490.

KONDOR JENŐ:

1993. *A félelem és a remény költészete. Ratkó József*. Nagykálló, Városi Könyvtár.

MÁRKUS BÉLA:

1994. A múlt nem mutatóvány. In: Ratkó József: *Új évszak kellene*. Összegyűjtött versek. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc. 295-303.

NÉMETH G. BÉLA:

1998. *Írók, művek, emberek*. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 211-222.

RATKÓ JÓZSEF:

2000. *Ratkó József összes művei I.* (szerk. Babosi László) Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1996. *A konnotáció kategóriája a stílusértelmezésben*. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

TÖRÖK ENDRE:

2000. *Ki a szabad?* Kairosz Kiadó. Budapest.

MELLÉKLET

Vlagyimir Viszockij

Когда я отпою и отыграю...

Когда я отпою и отыграю,
Где кончу я, на чем – не угадать?
Но лишь одно наверное я знаю:
Мне будет не хотеться умирать!

Посажен на литую цепь почета,
И звенья славы мне не по зубам...
Эй, кто стучит в дубовые ворота
Костяшками по кованым скобам!..

Ответа нет, – но там стоят, я знаю,
Кому не так страшны цепные псы.
Но вот над изгородью замечаю
Знакомый серп отточенной косы...

Я перетру серебряный ошейник
И золотою цепь перегрызу,
Перемахну забор, ворвусь в репейник,
Порву бока – выбегу в грозу!

1973

Amikor a dal...

(Ratkó József fordítása, 1988. január)

Amikor a dal s a játék véget ér,
mi ér véget akkor, mit végeztem?
Egyet tudok, s azt nem adnám semmiért:
elpatkolni soha se lesz kedvem.

Nem lehet a tisztelet bilincsét
gyöngre foggal magamról lerágnom.
Ki rángatja a tölgykapu kilincsét?
Ki dörömböl csonttal a vaspánton?

Nincs felelt. De én tudom, kint áll.
aki nem tart a leláncolt ebektől,
s látom, a palánk fölött, amint vár,
kaszájának éles fénye dereng föl.

Elnyüvöm a nehéz ezüst nyakörvet,
s a vastag aranyláncot átharapva,
betöröm a palánkot, hogy kitörjek
összezúzott bordákkal a viharba!

[Amikor kifogyok a dalból, s a játékból...
(Szó szerinti fordításban)]

Amikor kifogyok a dalból és a játékból,
Hol fejezem be és min – ki fejt meg?
De egyet teljes bizonyossággal tudok:
Nem akaródzik majd meghalni!

A tisztelet öntöttvas láncára vertek,
S a dicsőség láncszemeivel nem bír a fogam...
Hé, ki döngeti a tölgyfa kapu
Kovácsolt kopogtatóját lábszárcsontokkal!..

Nincs válasz, – de ott áll, tudom,
Az, aki nem tart a láncra vert kutyáktól.
De a sövény fölött most észreveszem
A kifent kasza ismerős pengeélést...

Elkoptatom az ezüst nyakörvet,
És átharapom az aranyláncot,
A kerítésen át beveszem magam a bogáncsosba, s
Bordáim törve – kirohanok a viharba!]

Песня о Судьбе

Куда ни втисну душу я, куда себя ни дену,
За мною пес – Судьба моя, беспомощна больна, –
Я гнал ее камнями, но жметесь пес к колену –
Глядит, глаза навывкате, и с языка – слюна.

Морока мне с нею –
Я оком грустнею,
Я ликом тускнею
И чревом урчу,
Нутром коченею,
А горлом немею, –
И жить не умею,
И петь не хочу!

Должно быть, старею, –
Пойти к палачу...
Пусть вздернет на рею,
А я заплачу.

Я зарекался столько раз, что на Судьбу я плюну,
Но жаль ее, голодную, – ласкается, дрожит, –
Я стал тогда из жалости подкармливать Фортуну –
Она, когда насытится, всегда подолгу спит.

Тогда я гуляю,
Петляю, вихляю,
Я ваньку валяю
И небо копчу.
Но пса охраняю,
Сам вою, сам лаю –
О чем пожелаю,
Когда захочу.

Нет, не постарею –
Пойду к палачу, –
Пусть вздернет скорее,
А я приплачу.

Бывают дни, я голову в такое пекло всуну,
Что и Судьба попятится, испуганна, бледна, –
Я как-то влил стакан вина для храбрости в Фортуну –
С тех пор ни для без стакана, еще ворчит она:

Закуски – ни корки!
Мол, я бы в Нью-Йорке
Ходила бы в норке,
Носила б парчу!..
Я ноги – в опорки,
Судьбу – на закорки, –
И в гору и с горки
Пьянчугу влачу.

Когда постарею,
Пойду к палачу, –
Пусть вздернет на рею,
А я заплачу.

Однажды пере-перелил Судьбе я ненароком –
Пошла, родимая, вразнос и изменила лик, –
Хамила, безобразила и обернулась роком, –
И сзади, прыгнув на меня, схватила за кадык.

Мне тяжело под нею,
Гляди – я синюю,
Уже сатанюю,
Кричу на бегу:
«Не надо за шею!
Не надо за шею!
Не надо за шею, –
Я петть не смогу!»

Судьбу, коль сумею,
Снесу к палачу –
Пусть вздернет на рею,
А я заплачу!

1976

[Dal a Sorsról...

(Szó szerinti fordításban)

Bárhová is rejtem lelkem, bárhová is fordulok,
Mögöttem egy kutya – Sorsom, elesettem, betegen, –
Kövekkel hajigáltam, de a térdemhez lapul,
Néz, a szeme majd kiesik, s nyála folyik szakadatlanul.

Csak zűrjeim vannak vele –
Szemem könnytől árad,
Orcám elszürkül,
A gyomrom is remeg.
A belsőm elzsibbad,
A hangom elakad,

Élni sem tudok,
Énekelni sem akarok!

Azt hiszem, öregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel a rúdra,
Én megfizetem.

Megfogadtam annyiszor, hogy köpök a Sorsra,
De sajnálom éhes fajtáját – hízeleg, barátkozik, –
Ekkor szájalomból etetni kezdtem Fortunát –
Ő meg, ahogy jóllakik, mindegyre csak alszik.

Ilyenkor sétálok,
Tengek-lengek,
Lopom a napot
És istentelenkedek.
De őrzöm a kutyát,
Magam vonítok, ugatok –
Amiről csak akarok,
Amikor csak akarok.

Nem, nem öregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel, de menten,
Én kifizetem.

Vannak napok, mikor a fejemet olyan pokolba dugom,
Hogy a Sors is hátrálni kezd ijedten, elsápadva, –
Egyszer bátorításként egy pohár bort öntöttem Fortunába –
Azóta, ha nincs pohár bor, így morog rám folyton:

Egy falat – nem falat!
New York városában
Nyércbundában járnék,
Brokátot viselnék!..
Én meg – bocskort a lábra,
Sorsot – botom kampójára
Hegyre fel, völgybe le
Cipelem a részegest.

Mikor megöregszem, –
Megyek a nyúzóhoz...
Húzza fel a rúdra,
Én megfizetem.

Egyszer véletlenül túlitattam a Sorsot –
Tántorogva ment el, eltorzult a rusnya, –
Szemtelen volt, kötekedett, s Végzetként tért vissza –
Hátulról rám ugrott, s az ádámcsutkát elkapta.

Szenvedek alatta,
Nézd – kékre váltam,
Sátánná változva
Futtomban ordítom:
„Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne,
Csak a torkomat ne, –
Meghal a dalom!”

A Sorsot, ha bírom még,
Nyúzóhoz viszem –
Húzza fel a rúdra,
Jól megfizetem!]

Dal a sorsról

(Ratkó József fordítása, 1988. január)

Bárhová is tér a lélek,
bárhová leszek magam,
végzetem mögöttem lépked
beteg szánalmasan.

Megdobáltam őt kövekkel,
de a térdemhez lapul,
s néz könnyörgő, nagy szemekkel,
nyelve-lógva, nyálasan.

Sok a gondom véle,
szemem vált sötétre,
orcám feketére,
gyomrom kifordul,
mellem meghidegszik,
torkom is betegszik,
már élnem se tetszik,
hangom kicsorbul.

Meglehet, öregszem.
Hóhért keressek?
Kösse föl, de menten –
s aztán fizessek?!

Megfogadtam annyiszor,
köpök rá, odahagyom,
de sajnálom őt nagyon,
hízelve bókol.

Kezdték akkor szánalomból
etetgetni Fortunát.
Mikor megtömi magát,
heverészik, horkol.

Ilyenkor sétálok,
csavargok, kószálok,
összevissza járok,
lopom a napot,
de őrzöm az alvót,
csaholok, acsargok,
helyette vicsorgok,
mikor akarok.

Nem, én nem öregszen,
hóhérhoz megyek,
kösse föl de menten,
és én fizetek!

Néhanapján a fejemet
a hőség majd szétveti,
ilyenkor hátrál a sorsom,
holtra válva jajgat.
Egy pohár bort adtam neki
azért, hogy bátrabb legyen.
Pohár nélkül nem bírja ki
azóta – s abajgat:

felkopik az állam!...
New York városában
járhatnék bundában,
dukálna brokát...
Lábam a bakancsba,
sorsom a nyakamba,
s vonszolom magammal
hegyen-völgyön át.

Mikor megöregszen,
hóhérhoz megyek.
Kösse föl, de menten,
aztán fizetek!

Egyszer aztán véletlenül
többet adtam innia.
Jött, a rusnya, torz pófával,
megrohant a sorsom.

Becsmérelt és átkozott és
megperdült nagyhirtelen,
hátról ugrott nekem,
markolászta torkom.

Most alatta nyögve,
kékülök hörögve,
rémülten nyökögve,
sikoltok vadul:

Ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
ne szorítsd a torkom!
megfullad a dal!

Sorsomat, bizonynyal
hóhérhoz viszem.
Kösse föl azonnal,
jól megfizetem!

DOG METAPHORS IN THE POETICAL WORLD OF JÓZSEF RATKÓ

ERZSÉBET CS. JÓNÁS

The author offers a survey of the role and functions of the dog metaphor in poetical works by József Ratkó. The metaphorical characteristics are then compared with some features of the works of Vladimir Visocki.

IDŐIRÁNY A MAGYAR PERFORMATÍV IGÉK JELENTÉSÉBEN

KRÉKITS JÓZSEF

1. A performatív igék időjelentését aligha érthetjük meg ERWIN KOSCHMIEDER lengyel nyelvész időirányokról szóló elmélete nélkül. Első nagyobb tanulmánya a „Zeitbezug und Sprache” 1929-ben jelent meg, amelyben a nyelvészeti irodalomban elsőként fejtette meg a performativitás (nála: koincidenca) lényegét¹. Ebben a munkájában a performatív jelen idővel („Koinzidenzpräsenz”) foglalkozott, amely az aspektus- és az időrendszer metszéspontjában foglal helyet (KOSCHMIEDER: 1929.). Az időirányokkal foglalkozó nyelvelméletét a legtöbb nyelvész elutasította, vagy azért, mert nem értette meg azt, vagy azért, mert abban ideológiai okokból szubjektív-idealista nézeteket vél felfedezni. J. L. AUSTIN hibái is, véleményem szerint, abból erednek, hogy nem ismerte KOSCHMIEDER koincidenca-elméletét.

1.1. Tudományos munkásságának már a legelején KOSCHMIEDER meg volt győződve arról, hogy az idő gondolkodásunktól függetlenül nem létezik: a tudatunkban alakul ki², szemléletunktől és időérzékelésunktől függ. G. W. F. HEGEL az időt „szemlélt levésnek” („das angeschaute Werden”) nevezi³. „Szemlélni a levést” (a létezést, keletkezést) annyi, mint képzeletünkben megalkotni az időt és gondolatainkat az idő absztrakt fogalmára összpontosítani.

1.2. Hangsúlyozni szeretném, hogy KOSCHMIEDER időirányokról („Zeitrichtungsbezug”) szóló elmélete grammatikai jellegű és jelentőségű: a perfektív és imperfektív szemléletű igék oppozíciójából jött létre. A nyelvészet síkjára vetítve a hegeli „szemlélet” KOSCHMIEDER elméletében „igeszemléletté”, a hegeli „levés” pedig idővel mérhető állapottá, illetve cselekvéssé válik. Az aspektuskategória – KOSCHMIEDER értelmezése szerint – az időirány („Zeitrichtungsbezug”), az időkategória pedig az időfok kifejezésére szolgál: „Der Aspekt dient dem Ausdruck des Richtungsbezuges, das Tempus dem des Zeitstufenbezuges”⁴. A fentiekből következően megállapíthatjuk, hogy az aspektuskategória a cselekvés belső idejének, az időkategória pedig a cselekvés külső (deiktikus) idejének a szemléletéről, megragadásáról szól.

1.3. A külső időt (a múlt, jelen és jövő időfokokat) sok esetben nehéz lenne meghatározni a belső idő (az időirány) meghatározása nélkül. Különösképpen problematikusnak tűnik ez éppen a magyar nyelvben az imperfektív és perfektív jelentés megkülönböztetésénél.

A XX. század második felében a filozófiában olyan nézetek láttak napvilágot, amelyek KOSCHMIEDER időelméletére emlékeztetnek. A GRÜNBAUM az anizotrópia jelenségéből indul ki: az anizotrópiát mutató dolgok, folyamatok különböző irányokban külön-

¹ KOSCHMIEDER, E.: *Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage*. Leipzig und Berlin, 1929.

² KOSCHMIEDER, E.: *Durchkreuzungen von Aspekt- und Tempussystem im Präsens*. – Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig, 1930.

³ HEGEL G. W. F.: *Vorlesungen über die Naturphilosophie als der Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*. Berlin, 1847. 53.

⁴ KOSCHMIEDER, E.: 1930. uo. 341.

bőzőképpen viselkednek⁵. Ez a felfogás nem áll ellentétben KOSCHMIEDER időelméletével, aki két cselekvés viszonylatában az idő folyását aszimmetrikusan szemléli. L. WITTGENSTEIN a „Logikai-filozófiai értekezésében” leszögezi, „ha nincs semmiféle aszimmetria, akkor egyáltalán nem tudjuk két esemény közül az egyiket leírni”⁶. MARTIN HEIDEGGER nézetei is közel állnak KOSCHMIEDER időirány-elméletéhez. Ami a múltból a jövő felé haladó időirányt illeti, HEIDEGGER HEGEL nézeteire támaszkodik, akinek a meghatározása szerint sem a múlt, sem a jövő nem választható el a konkrét (illetve aktuális) jelen időtől, mert „a konkrét jelen a múlt eredménye, és a jövővel terhes”^{7,8}.

1.4. Ami a jövőből a múltba haladó időirányt illeti, HEIDEGGER nézetei továbbra sem mondanak ellent KOSCHMIEDER időirány-elméletének. M. HEIDEGGER a múlttal szemben a jövő időt részesíti előnyben, amikor azt állítja, hogy „a jelenvaló lét tulajdonképpen csak annyiban tud volt lenni, amennyiben a jövőből származik”⁹, „a jövő nem későbbi, mint a voltság”¹⁰.

1.5. Az időirány pragmatikai koncepciója KOSCHMIEDERNél az idő relatív mozgásán alapszik. A cselekvéseket az időirányok alapján jellemzi, ami tulajdonképpen az idő relatív mozgásának kétféle érzékelésével magyarázható.¹¹ Itt egyfajta pragmatikai szemléletmód manifesztálódik: hogyan szemléli a beszélő (vagy a szubjektum) a perfektív és az imperfektív cselekvések idejének mozgását azok irányától függően. Az idő mozgásán a folyamatos és befejezett cselekvések idejének a fejlődését, változását értjük. A kétféle szemléletet tükröző igealakok pragmatikailag a beszélőnek (illetve a szubjektumnak) a cselekvések mozgásához, időirányához való viszonyát juttatják kifejezésre.

2. KOSCHMIEDER azon a véleményen van, hogy a „*Co tam robisz?*” („*Mit csinálsz most itt?*”) kérdésre adott válasz azt jelenti, hogy mi most (a beszélés pillanatában) a megvalósítás folyamatában vagyunk: azt konstatáljuk, hogy éppen most a cselekvés megvalósításával voltunk elfoglalva, hogy mi ugyancsak most a cselekvés megvalósításával vagyunk elfoglalva, és hogy mi a továbbiakban is vele leszünk elfoglalva¹². Itt most a beszélőnek (illetve a szubjektumnak) egyetlen egy konkrét és aktuális cselekvéséről van szó. A cselekvés vonatkozási időpontja (VP) egybeesik a beszélés pillanatával (BP). Az ilyen konstatív szituációt mindig praesens concreticumot kifejező folyamatos igealakkal adjuk vissza¹³. A beszélő vagy a cselekvő személy gondolatban a folyamat közepébe helyezi magát, és együtt mozog a beszélés pillanatával egyenes irányban a múltból a jelenen át a jövő felé. Az, ami az idő vonalán a beszélés pillanata előtt történt, jelenti a múltat, és az, ami a beszélés pillanata után következik, a jövőt képviseli: a kettő metszéspontjában valósul meg a beszélés pillanatának permanens mozgása a múltból a

⁵ GRÜNBAUM, A.: *Philosophical Problems of Space and Time*. New York, 1969.

⁶ WITTGENSTEIN, L.: *Logikai-filozófiai értekezés. Tractatus logico-philosophicus*. Budapest, 1989. 85.

⁷ HEGEL G. W. F.: uo. 60.

⁸ HEIDEGGER, M.: *Lét és idő*. Budapest, 1989. 682.

⁹ HEIDEGGER, M.: uo. 536, 537.

¹⁰ HEIDEGGER, M.: uo. 570.

¹¹ KOSCHMIEDER, E.: *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Proba syntezy*. Wilno, 1934. 38.

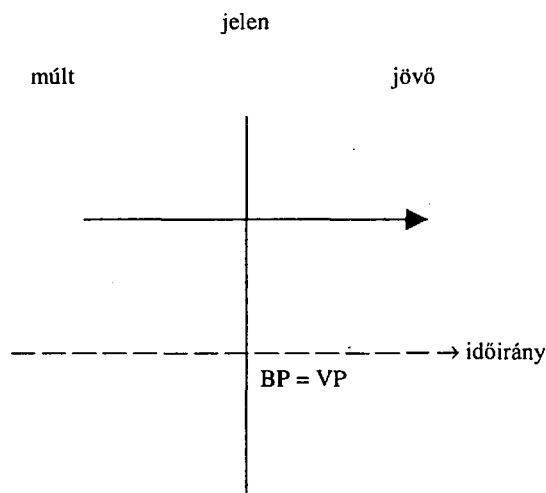
¹² KOSCHMIEDER, E.: 1934. uo. 29.

¹³ SCHELJAKIN, M. A. – SCHLEGEL, H.: *Der Gebrauch des russischen Verbalaspekts*. Potsdam, 1970. 70.

jelenen át a jövő idő irányában (múlt → jövő). Hangsúlyozom, hogy az aktuális jelen idő folyamatos cselekvésének a határai elmosódnak: sem a cselekvés kezdete, sem a vége nem rögzíthető (vö. KOSCHMIEDER meghatározásával: „Der Sachverhalt ist im Wahren”)¹⁴.

Az aktuális jelen időt (praesens concretum) másképpen nyitott jelennek is nevezhetjük, mert benne a cselekvés határai – mint mondtam – elmosódnak: nem tudjuk, mikor kezdődött és mikor fejeződött be az igei cselekvés¹⁵. Aktuális jelen időben a főindikátoron, a jelen idejű igei kívül a mondatban szerepelhetnek a „most”, „éppen most”, „az adott pillanatban” időindikátorok is, amelyek a múltból a jelenen át a jövő felé haladó cselekvésben a *beszélés pillanatára* (a cselekvés közepére) utalnak, amely egyúttal a vonatkozási időpontja („Bezugsmoment”) is a nyitott jelennek:

- (1) *Most levelet írok a barátomnak.*
- (2) *Éppen most levelet írok a barátomnak.*
- (3) *Az adott pillanatban levelet írok a barátomnak.*

1. ábra

Az ilyen szituációban a cselekvés *vonatkozási időpontja* (VP) és a *beszélés pillanata* (BP) egybeesnek. Ismételten hangsúlyozni szeretném, hogy az aktuális jelenben az idő egyenes irányban továbbfejlődik, hogy a cselekvés időiránya („Zeitrichtungsbezug”) a múltból a jövő felé mutat (lásd az 1. ábrát).

Az aktuális jelenben – mint már mondtam – a beszélés pillanata (BP) egybeesik a vonatkozási időponttal (VP). (Részletesebb leírását lásd: SCHELJAKIN – H. SCHLEGEL: 1970. 68)¹⁶. A fentiekben már utaltam arra, hogy a beszélő a beszélés pillanatában gon-

¹⁴ KOSCHMIEDER, E.: 1930. uo. 353.

¹⁵ KRÉKITS, J.: Semantika i pragmatika performativnych glagolov. V sb.: Kommunikativno-smyslovyje parametry grammatiki i teksta. Moskva, 2002. 48.

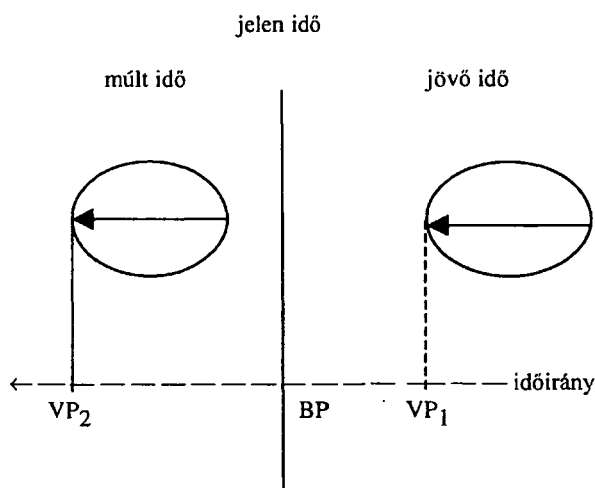
¹⁶ SCHELJAKIN, M. A. – SCHLEGEL, H.: uo. 68.

dolatban belehelyezi magát a cselekvés közepébe. A beszélés pillanatában a beszélő összeköti a múltat a jövővel: általa a BP kitágul balról is és jobbról is. Mivel a cselekvések időiránya a múltból a jövő felé orientált, az ilyen imperfektív cselekvéseket prospektív cselekvéseknek is nevezhetjük. Mivel az időt mozgása közben érzékeljük, az egész időrendszert egy mozgó koordináta-rendszernek tekintjük.

3. KOSCHMIEDER a perfektív igék cselekvését retrospektíven szemléli, fordított időirányt tulajdonít nekik: cselekvésük időiránya a jövőből a múltba mutat. Ha este 8 órakor azt mondom, hogy

- (4) *Még ma este elolvasom Thomas Mann „Trisztán” című elbeszélését*, akkor este 10 órakor már azt mondhatom, hogy
- (5) *Elolvastam Thomas Mann „Trisztán” című elbeszélését.*

A jövőből a múlt felé mutató időirányt így ábrázolhatjuk:

2. ábra

VP₁ = elolvasom

VP₂ = elolvastam

Rövidítések:

BP = beszélés pillanata

VP = vonatkozási időpont

A perfektív és a performatív cselekvéseket retrospektíven szemléljük: sem a perfektív, sem pedig a performatív igék nem képesek aktuális jelen időt kifejezni és a „Mit csinálsz most itt?” kérdésre válaszolni.

Performatív jelen idejű cselekvést a magyarban mind a folyamatos, mind pedig a befejezett performatív igék képesek rögzíteni. Engem mindig izgatott az a kérdés, hogyan magyarázható meg az a tény, hogy az oroszban, lengyelben és a szlovénben, sőt

még a magyarban is mindkét igeszemléleti alakkal kifejezhető a performatív jelen idő. Amíg például az oroszban csak néhány perfektív szemléletű igealak használatos performatív pozícióban, a magyarban ezzel szemben meglehetősen gyakoriak a perfektív szemléletű igék performatív jelentésben (6):

- (6) – *Itt köszönöm meg Szakály Istvánnak, a Tudósklub felelős szerkesztőjének, hogy helyet adott a műsornak, s mindvégig figyelemmel kísérte munkánkat* (Hankiss Elemér: Az ember és az antilop, 7). Henrik. Ez lesz ezentúl minden célja életemnek... esküszöm. Hanno: *S mi megköszönjük esküdet* (Füst Milán: Negyedik Henrik király, 142). A gyilkos. Három észrevételem van. Egyik ez: hogy mint merészel Ön engem így titulálni? Ember fia! Merészelt volna Ön ezt azelőtt? Az ügyvéd (sápadtan mosolyog). *Ezért készséggel nyomban megkövetelem Önt* (Füst Milán: Töredék „A néma barát” című drámából, 367). A mester. Vagy igen, vagy nem. *Ezennel elrendelem a bizonyítást...* (Örkény István: Forgatókönyv, 402). Királynő. *Kedvelt hívűnket, Masham hadnagyot ezennel felszólítjuk arra, hogy ez ifjú hölgynek legyen támasza, s mint asszonyát vezesse őt... haza* (Mészöly Dezső: Sakk-matt, 421). – Putyi művésznőt *felkérem*, hogy szíveskedjék az énekművész urat békénhagyni, a tenoristák gyöngyét pedig *megkérem*, szíveskedjék a zenekarhoz fáradni (Rátonyi Róbert: Mulató a Nagymező utcában, 207). Lendvai. No, nincs baj, a vízum érvényes még pár napig. Addig érezd magad vendégemnek. *Ezennel ünnepélyesen meghívlak!* (Kovács András. Falak, 25).

Az imperfektív alakkal kifejezett performatívum implicite szintén perfektív funkciót tölt be: nem a cselekvés folyamatára, hanem annak bekövetkezésére utal. A forma és a tartalom kollíziójában itt a *tartalom* (a perfektív szemléleti jelentés) kerekedik felül az imperfektív *formán* (7):

- (7) Hercegné. *Ezennel kérem a felmentésemet* (Mészöly Dezső: Sakk-matt, 394). *És most csak arra kérlek, hogy holnap délutánra te is jöjj el* (Molnár Ferenc: A testőr, 298). *Most pedig azt javaslom magának, hogyha nem is alszik, pihenjen le legalább egy órát* (Sarkadi Imre: Ház a város mellett, 715). Nelli. *Követelem, nevezze meg magát!* Katinka (hangja). A lányod, Katinka. Nelli. Gyere. Nincs bezárva (Örkény István: Kulcskeresők, 113).

A performativitás főindikátora maga a performatív ige (*kérem*, *megkérem*, *követelem*, *megkövetelem*, *meghívom* stb.). Performatív megnyilatkozásokat gyakran vezetnek be olyan másodlagos indikátorok, mint az *ezennel* határozószó, amely a németben a „hiermit”-nek, az oroszban a „сум”-nek és a „настоящим”-nak felel meg. A különböző kötőszókkal kombinált orosz időhatározóknak („а сейчас”, „и теперь”, „а пока”) a magyarban az „és most”, „s most”, „de most”, „most pedig” indikátorok felelnek meg (Az indikátorok orosz vonatkozású kifejtését lásd KRÉKITS: 2002.)¹⁷. A kötőszókkal kombinált indikátorok formailag alig térnek el az aktuális jelen időre utaló „сейчас” (most) típusú konstatív indikátoroktól, de annál inkább jelentésileg. Az előbbieket a cselekvés, a beszédaktus bekövetkezésére, beállítására utalnak, az utóbbiak (1), (2), (3) a beszélés pillanatát, a folyamat közepét ragadják meg. Problematicusnak tűnik a magyarban a

¹⁷ KRÉKITS, J.: 2002. uo. 45.

„most” határozószó, mert az a konstatív (1), (2), (3) megnyilatkozásokban szerepel első-sorban. A konstatív megnyilatkozásokban a beszélés pillanatára (BP), vagyis a cselekvés közepére utal, míg a performatív megnyilatkozásokban a *bekövetkező, beálló* cselekvés kezdetére (8):

- (8) Színész. *Most követelem tőled, mondd meg, mit akarsz?* Színész. Nem akarok semmit (Molnár Ferenc: A testőr, 305). János. *Most nagyon komolyan kérlek ...* reszket a szívem, mikor a szemedbe nézek ... *hagyd abba ... Ne be-szélj...* (Molnár Ferenc: Az ördög, 104).

3.1. KOSCHMIEDER anizotrop értelmezése segít az aktuális jelen időt (a praesens concreticum-ot) a performatív jelentől megkülönböztetni. Ő a koincidenziát tipikusan perfektív szituációnak tartja: „er (der Koinzidenzfall) faßt den betr. Ausspruch in seiner Totalität von Anfang bis zum Ende seines Zeitstellenwerts” (magyarul: „a koincidenzia szituációjában a szóban forgó megnyilatkozást a maga totalitásában, a cselekvés kezdetétől annak végpontjáig, időben lokalizálva ragadjuk meg”)¹⁸. Már ebből a kijelentésből is világossá válik, hogy a performatív ige cselekvése egybeesik a szóban forgó megnyilatkozással: például a kérdés aktusa nem mehet végbe anélkül, hogy az egész megnyilatkozást ki ne ejtenénk, vagyis a performatív ige jelentése az egész megnyilatkozásra kiterjed. A performatív megnyilatkozásokban a beszélő figyelme nem a beszélés pillanatára (BP), hanem a beszélés tartamára (BT), a beszédaktus meghatározott belső idejére, a zárt performatív jelen idő egész szituációjára irányul. A performatív megnyilatkozásnak és következésképpen az általa kifejezett cselekvésnek az időformája – APRESZJAN szerint – nem a pillanat, hanem az időnek egy meghatározott szakasza, a periódus¹⁹. A performatív jelen idő cselekvése és ideje a beszédaktus kezdetétől annak végéig tart: a performatív ige (lett légyen az folyamatos vagy befejezett) a koincidenzia szituációjában egy teljes, totális cselekvést rögzít, amelynek a kezdete és vége a beszélő számára ismert (9):

- (9) Sajtos. *Csak barátilag tanácsolom, nem mint politikai helyettesed, hogy törődj kevesebbet az erkölcsökkel* (Eörsi István: A Kihallgatás, 176). Henrik. *Köszönjük ezt hódolatot, hercegek* (Füst Milán: Negyedik Henrik király, 142). – *Köszönöm mind a négyüknek fontos és érdekes gondolataikat, s azt, hogy a késő esti órák ellenére eszmecseréjük mindvégig sziporkázó és briliáns volt* (Hankiss Elemér: Az ember és az antilop, 7). Bárónő. *Követelem, vegyék be azonnal ezt az ocsmányságot.* Olga. Be, igen, bevesszük, méltóságos asszony (Tersánszky J. Jenő: A kegyelmes asszony portréja, 598).

A fenti példákból is kiderül, hogy a performatív jelen idejű igekötő nélküli imperfektív igealak nem a cselekvés folyamatát, hanem a cselekvés bekövetkezését („Eintritt”) jelöli: egy időben meghatározott, konkrét és totális cselekvést rögzít és ebből következően időbeli helyértékkel is bír²⁰.

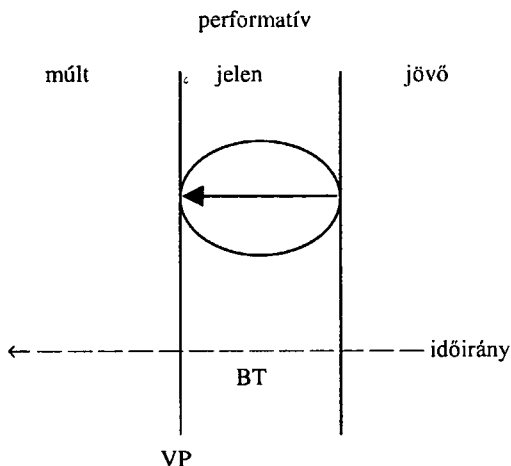
¹⁸ KOSCHMIEDER, E.: 1930. uo. 352.

¹⁹ APRESZJAN, J. D.: *Glagoly momental'nogo dejstvija i performativny v ruszskom jazyke*. Rusistika segodnja. Moskva, 1988. 78.

²⁰ KRÉKITS, J.: *Pobuditel'nye performativnye vyskazyvanija*. Szeged, 1993. 19, 20.

3.2. KOSCHMIEDERnek igaza van, amikor kijelenti, hogy a koincidencia szituációjában elméletileg a perfektív szemléletű ige használata várható („theoretisch in der Koinzidenz der perfektive Aspekt zu erwarten ist”)²¹.

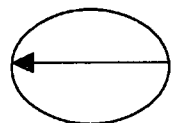
3.2.1. Tanulmányaim során bebizonyosodott, hogy a retrospektív időérzékelésnek értelmező ereje van: a koincidencia szituációjában, amikor a tett és a beszéd azonossá válik, nem a beszélés pillanatát (BP), hanem – amint azt már említettem – a *beszélés tartamát* (BT), az időbeli helyértékkel rendelkező totális szituációt (az „opus-t ab initio usque ad finem”) ragadjuk meg. Ez az időben meghatározott performatív cselekvés a következőképpen ábrázolható (lásd a 3. ábrán):

3. ábra

BT: a beszélés tartama

← —————: időirány

: a totális (teljes) cselekvés jelölése

VP: vonatkozási időpont (a performatív cselekvés vége)

3.3. Fontosnak tartom azt a tényt aláhúzni, hogy a performatív jelen idejű cselekvés időiránya szemben áll a konstatív jelen idejű cselekvés időirányával: a performatív cselekvés ideje jobbról balra realizálódik, vagyis a jelenből a múltba irányul. Feltételezésemet alátámasztja A. PADUCSEVA, aki szintén azt hangsúlyozza, hogy a koincidencia szituációjában a performatív igenek perfektív jelentése van: „Сказав *Благодарю вас!*

²¹ KOSCHMIEDER, E. 1930. uo. 356.

Человек тем самым *поблагодарил*”²², vagyis a „Köszönöm Önnek!” performatív megnyilatkozással a beszélő már *meg is köszönte* a címzett cselekvését:

időirány

megköszöntem (múlt) ← — — — (jelen) *Köszönöm!*

KOSCHMIEDER is rámutat arra, hogy az aspektusok időirányának („Zeitrichtungsbezug”) további bizonyítására szolgál többek között az is, hogy a héber nyelvben a koincidenca szituációjában az úgynevezett perfektum időjelentés valósul meg²³. Perfektum időjelentésről beszélhetünk, amikor a *beszélés* (illetve a jelen) *pillanata* és a *cselekvés befejezése* egybeesik. (Zárójelben megjegyzem, hogy a perfektum időjelentés nem azonos a perfektív szemléleti jelentéssel!) Véleményem szerint a performatív cselekvés a jelenben kezdődik és a jelenben is végződik, egy olyan időpontban, amely a jelen és a múlt határán található. KOSCHMIEDERRől szóló recenziójában A. DEBRUNNER eljut a performatív jelentés lényegi meghatározásához, amikor „praesens perfectum” időjelentést tulajdonít a performatív héber igék cselekvésének: „Das Hebräische kennt ... ein präsens-perfektum sehr wohl in Wendungen wie *ich schwöre hiermit, ich segne ihn hiermit*”²⁴. E beszédaktusokkal a beszélő már meg is esküdött és meg is áldotta a címzettet. Ami pedig az időirányukat illeti, joggal állíthatjuk, hogy a beszéd-cselekvésük ideje a jelenből a múltba irányul.

4. Végül is felvethető annak a kérdése, mivel okolhatjuk, magyarázhatjuk meg azt „hogy a koincidenca szituációjában elméletileg a perfektív szemléletű igék használata lenne indokolt”. Közismert tény, hogy a szláv nyelvekben az igepárok szemantikailag markáns (markírozott) alakja a perfektív ige. A pozitív előjelű (+) perfektív igealak szemben áll a (±) előjelű imperfektív alakkal, amely bizonyos időjelentésekben (a *praesens historicumban, praesens propheticumban, praesens scenicumban*, valamint a *performatív jelenben*) implicite perfektív (+) előjelű cselekvést is ki tud fejezni.

4.1. A fentiekből is kitűnik, hogy a perfektív alak használatát feltételező performatív szituációt gyakran az imperfektív alakkal, implicite adják vissza egyes nyelvek, köztük a magyar is. Mindkét performatív szemléleti alak (*kérem – megkérem, követelem – megkövetelem, köszönöm – megköszönöm*) a változásról, egy új szituáció bekövetkezéséről informál bennünket. Szemantikai jelentésük nivellálódik, csupán pragmatikai jelentésükben különböznek egymástól. A perfektív igealak (*megkérem*) erőteljesebb illokutív hatást vált ki a címzettben, mint az imperfektív alak, ami a perfektív alakban inherensen meglévő expresszivitással magyarázható: „Bei Aspektkonkurrenz ist der vo. Aspekt in der Regel stilistisch bildhafter, expressiver und dynamischer als der unvo. Aspekt”²⁵.

²² PADUCSEVA, E. V.: *Semantičeskije issledovanija. Semantika vremeni i vida v russkom jazyke. Semantika narrativa*. Moskva, 1996. 164.

²³ KOSCHMIEDER, E.: 1930. uo. 358.

²⁴ DEBRUNNER, A.: *Rezension: Koschmieder, Erwin. Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage*. Leipzig und Berlin, 1929. 86 S. – In: *Indogermanische Forschungen* 48. 1930. 91.

²⁵ SCHELJAKIN, M. A.: *Der Gebrauch der Aspekt- und Tempusformen des Indikativs in der russischen Sprache*. – *Fremdsprachenunterricht*. Berlin, 1969. 120.

4.2. A lengyelben, oroszban és szlovénben a koincendencia szituációjában mind az imperfektív, mind pedig a perfektív igék használatosak (az utóbbiak ritkábban). Ez tapasztalható a magyarban is, ahol a folyamatos igéken kívül gyakran szerepelnek befejezett igék is. E jelenség okaira már KOSCHMIEDER is rámutatott, amikor megállapította, hogy az imperfektivitás megjelenése a koincendencia szituációjában az aspektus- és időrendszer kollíziójával magyarázható²⁶. A *tartalom* nyelvi szintjén az aspektuskategória kerekedik felül, a *forma* szintjén pedig az időkategória.

4.3. *A múltból a jövőbe haladó időiránytól függően* az aktuális jelen idő (praesens concretum) a beszélés pillanatán kívül magában foglal egy részt a múltból és egy részt a jövőből. A beszélés pillanata tulajdonképpen a múlt és a jövő metszéspontjában helyezkedik el.

4.4. *A jelenből a múltba haladó időiránytól függően* a performatív jelen idő nem foglal magában sem múlt időt, sem jövő időt. A performatív jelen idő a jelenben kezdődik és a jelenben is végződik, a jelen és a múlt határán. Ahol a performatív jelen idő végződik, ott a múlt idő kezdődik. Itt egy retrospektív jelenről van szó, amelyet DEBRUNNER – nagyon helyesen – praesens perfectumnak nevez.

4.5. Tanulmányomban a beszélőnek a grammatikai időhöz való viszonyát vizsgáltam. A következtetéseim egyre jobban meggyőznek arról, hogy az aspektus nem csupán szemantikai, hanem pragmatikai kategória is.

DIRECTION OF TENSE IN THE SENSE OF HUNGARIAN PERFORMATIVES

JÓZSEF KRÉKITS

The paper analyses the direction in the tense of performative verbs („Zeitrichtungsbezug”). The tense in the constative verbs is going straight from left to right, in the performative verbs – in the opposit direction. The paper is based on the E. Koschmieder's theory of tense.

²⁶ KOSCHMIEDER, E.: 1930. uo. 357.

A CHIAZMUS: SZEMIOTIKAI VÁZLAT

NAGY L. JÁNOS

A költő játéka a nyelv.

A nyelv játéka a költő.

(Bikich Gábor)

A címben a „vázlat” szó szerepel, méghozzá azért, mert a szemiotikai objektumként felfogott retorikai-stilisztikai alakzatnak, a chiazmusnak a témáját nem meríti ki az alábbi gondolatmenet. Bővebben, más megközelítéseket is figyelembe véve újabb publikációk igazíthatják el az érdeklődőt.¹

1. A retorikai chiazmus fogalmától a chiazmus szemiotikai fogalmáig

Ahhoz, hogy a szemiotikai jelentések chiazmusát leírjuk, az első lépés a chiazmus fogalmának tisztázása: a szintaktikai, a szemantikai és a pragmatikai arculat feltárása. FÓNAGY IVÁN így foglalja össze a *Világirodalmi lexikon*ban a címszót:

„chiazmus, *chiasmus*, *kiazmus* <görög-latin 'kereszteződés'>: ismétlésen és megfordításon alapuló *gondolatalakzat* az újkori retorikában. (A klasszikus retorika... a jelenséget a *kommutáció* keretében tárgyalta.) Lényege – akár szavak, akár szavaknál nagyobb egységek alkotják – a kereszteződés mozgásélménye... A szó eredeti értelmében a chiazmus elemei minimális jelentésegységek (*monéma*, *lexéma*, *morféma*). A chiazmus legalább két *lexémából* (a, b) áll, melyek páronként rendeződnek el, és többnyire fordított sorrendben ismétlődnek (a, b; b, a). A lexemapárok kapcsolatán alapuló chiazmus azonos az ókori retorika *antimetaboléjával*; az ismétlés és megfordítás egybekapcsolása jellemzi az *epanodoszt* is, melytől további megkötések különböztetik meg a chiazmust.”²

1.1. A szintaktikai feltételek FÓNAGY IVÁN leírásában a *gondolatalakzatként* felfogott, de ki nem fejtetten is elsősorban nyelvi elemekből szerkesztett chiazmusra érvenyesek. Ha tehát megtartjuk a *gondolatalakzat* minőségét, de szemiotikai fenoménként tárgyaljuk, akkor kissé függetlenítenünk kell azoktól a megkötésektől, amelyek verbális jelenséget látnak benne; illetve a verbális természetre vonatkozó megjegyzéseink esetében mindig tudatában kell lennünk a verbális kódon kívüli jelentésképző lehetőségekre is.

Az ismétlődés az a legtágabb kategória, amelyen belül a chiazmus fogalmát értelmezhetjük. Eszerint a chiazmusban szintaktikai szempontból az ismétlés szerkezeteit vizsgálhatjuk: olyan szerkezeteket, amelyek két-két elemüket megfordítással ismétlik.

A megfordítás pozíciócserét jelent, térbeli vagy időbeli sorrendi cserét. A dolgok körében a térben lehet például a fent-lent – lent-fent megfordítás, a jobb-bal – bal-jobb inverzió, az elől-hátul – hátul-elöl, a belül-kívül – kívül-belül stb. A két elem adott térbeli rendjének egyike megszokottabb, tipikusabb, valamely helyzetben gyakori, illetve elvárható; a másik, a kereszteződés ritkábban előforduló, kevésbé megszokott, a tipikustól valamelyest eltérő, nemigen számítunk rá. Az időben két esemény sorrendi cseréjéhez az szükséges, hogy a valóságos és a fiktív időbeliség ugyanolyan módon szerepel-

hessen: ekkor a természetes, a valóságos sorrend és ennek fiktív megfordítása alkothat chiazmust. Akár térben, akár időben való megfordításról van szó, szemiotikai jelenségnek kell lennie: jelentésképző szereppel kell rendelkezniük az elemeknek, a sorrendjüknek, a köztük lévő viszonyoknak.

A szimmetria szintaktikai szempontból jellemzője a chiazmusnak, persze nem minden szimmetria chiazmus. Ha azonban az egyes szimmetriafajtákat vizsgáljuk, kiderül, hogy a két oldalon szereplő elemek és viszonyuk ismétlődése szempontjából mind az antiszimmetria (például a szimmetrikusan elhelyezkedő, de egymásnak nem pontosan megfeleltethető elemek tükröződése), mind a disszimmetria (az egymástól eltérő tulajdonságú elemek tükröztetése) lehetővé teszi a chiazmust, míg a translációs szimmetria nem. Az utóbbi esetben ugyanis a (szinte) végtelen sorban folyamatosan ismétlődő motívumok közül ki kellene választani azt a négy elemből álló szerkezetet, amely a chiazmusnak felelne meg. Röviden: a négy elemű szimmetria, antiszimmetria és disszimmetria chiazmust alkothat.

A négyes megfordítás (Vierergruppe, algebrai megfogalmazásában: Klein-csoport) számszerűen adódik abból, hogy két elemhez veszünk megfordítva két elemet = ez összesen négy. A merevebb vagy kevésbé kötött elképzelések között az a különbség, hogy az első esetben a négy elem = négy elem, egyik oldalon sem lehet számszerű eltérés. Ekkor explicit mind a négy építőelem; de vannak lehetőségei az implicit formának: ekkor valamelyik (esetleg több) elemet beleértünk a szerkezetbe. Az a fontos ilyenkor, hogy interszubjektív legyen az implikálódás: egyértelműen az(ok) és csakis az(ok) az elem(ek) értődjék vagy értődjenek bele az explicit szerkezetbe. A verbális chiazmusok körében ilyenek bizonyos típusú hasonlatok, például *Egyik nyár olyan, mint a másik*. (értsd: 'Egyik nyár olyan, mint amilyen a másik'); Weöres megfogalmazásában: „*Egyik nyár, mint a másik*” ('Egyik nyár olyan, mint amilyen a másik').³

A non verbális, illetve a verbális kommunikátumtól a multimediális kommunikátumig⁴ elképzelhető olyan elemek együttese (és megfordításuk), amelyek leírásukhoz komplex modellezést igényelnek. Az így felfogott 'partitúra' tartalmazza mindazokat az eszközöket és viszonyokat, amelyek részt vesznek a jelentésképzésben: megkülönböztetve a parataktikus és a hipotaktikus felépítéseket és az adott felépítések jelentésképző szerepét is.

A chiazmus mint szerkezet szintaxisa csak akkor teljesíthet szemiotikai célokat, ha mind elemeinek, mind a szerkezetnek mint egésznek meghatározható szerepe van a jelentés kialakításában. Az első esetben sokoldalúan vizsgálándó, milyen viszonyban vannak a chiazmus elemei a szöveg más elemeivel; a második esetben a *gestalt*ként felfogott szerkezet mint egész rendelkezik(het)ik lokális vagy globális jelentéskonstituáló szereppel. Kérdés mindkét esetben, hogy a chiazmusnak mekkora a hatóköre: típusában introtextuális vagy extrotextuális, azaz a szövegen belül (mondjuk így: a szöveg használatán belül) érvényesül, vagy esetleg a szövegen kívüli reális vagy fiktív valóságra utal.

1.2. A szemiotikai fenoménként felfogott chiazmus szintaktikai szerkezet, amely 'chiazmusjelentést' alapoz meg. Eszerint komplex jelölő-jelölt viszonyban a jelölt komponens, a szemantikai oldalt vizsgáljuk az alábbiakban.⁵

A chiazmus szemantikai feltétele a kompatibilitás és a megfordíthatóság szerepel. A kompatibilitás azt a lehetőséget igényli, hogy egymás mellett fordulhassanak elő azok az elemek, amelyek a chiazmust alkotják. Nem feltétel, hogy rokon természetük legyen valamely kódon belül, s bizonyára az sem fontos, hogy ugyanolyan vagy hasonló típusú

jelöltre vonatkozzanak. Eltérés lehet abban is, hogy felépítésükben milyen kódok vesznek részt. Az azonban elengedhetetlen, hogy annak a párosnak az elemei, amely majd megfordul, „megtűrjék egymást” egymás mellett. A megfordíthatóság legalább ennyire fontos: a két elemre, együttesükre érvényesnek kell lennie, hogy megfordíthatók. Például a fentebb említett *lent-fent – fent-lent* chiazmusra nézve (feltételezve, hogy jelértéke van a helyzeteknek és / vagy a mozdulatnak, például zászlójelzésben) életszerűtlen, hogy az egymás után következő pozíciókban lehetőség legyen a *fent* után újra *fent* helyzet bekövetkezésére. Ha pedig mozdulatokban képzeljük el: a *fent* után fentebbre mozdulhat a zászló; vagy pedig a jeltestben meg kell határozni azt a ritmust, amelyre nézve újra érvényes az a bizonyos *fent* pozíció stb. Elképzelhető ugyanakkor az előbbi példában az is, hogy a nézőpont váltásával járjon a megfordítás: ilyen megoldással akár két *lent*, akár két *fent* állhat egymás után.

Szemantikailag a természetes váltakozással szemben érvényesül a chiazmus mint egész: a színe és a visszája nem követi egymást, hanem a négy elem sorozatának közepén *visszája* után újra *visszája* következik (illetve *színe* után *színe*, az ellentett sorrendben). Ez a megfordítás térben viszonylag könnyen, időben kissé nehezebben mehet végbe: az idő linearitása ellenáll a megfordításnak. Ugyanakkor a reális és a fiktív világ(ok) hathat(nak) időben megfordítva is, bár *este* után *reggel* jöhet – másnap, s az után a *reggel* után újra *este*; vagy tavasz után ősz, s az ősz követheti a legközelebbi év tavasza stb.

A chiazmus a benne megvalósuló gondolati tartalom felől nézve a legtöbb esetben paradoxon. Először is azért, mert a 'nem természetes' kereszteződés következtében legkésőbb a második párosban valami egészen kifordított világban kell elhelyeznie a jelzést a befogadónak. Hát még, ha maga az első páros is fura, önmagában is meglepő...⁶

A dinamizmus sajátja a chiazmus jelentésének. Kétféleképpen nyilvánulhat meg. Az egyik esetben a két-két elem statikusan áll (például mint az aránypárban a két oldal); a másikban műveleti jellegű, folyamatszerű a sorrendjük. Annál pregnánsabb, annál hatásosabb a chiazmus jelentése egészében, minél inkább a mozgás van jelen a szerkezet jelentésében, s minél nagyobb távolságot fut be a (valóságos vagy fiktív) mozgó elem. Például a Biblia szövegéből: *Sok elsőből lesz utolsó, és sok utolsóból első.* (Mt. 19: 30.); vagy: *Aki felmagasztalja magát, megaláztatik, aki pedig megalázza magát, felmagasztaltatik.* (Lk. 14: 11.)⁷ Tehát kétféle feszültség dinamizmusa érvényesül: az adott elemek között is lehetséges, de ez kiegészülhet, sőt fokozódhatik a megfordításban megismétlődő feszültséggel is, a két páros között ható dinamikával is.

Az együtt előforduló (majd megismétlődő) párosok közötti szemantikai viszony a közös fölérendeltől, térbeli vagy időbeli együttes előfordulástól kezdve a logikai konjunkció számos változata lehet, egészen a poláris oppozícióig. Tehát szemantikailag nem szükséges szerves kapcsolatuk, az egymás utáni sorrend (és megfordítása) elegendő a chiazmushoz. Sőt: a valóságban, a gyakori fikciók világában sem kell egymással viszonyban lenniük a pár elemeinek, együttesük (és kereszteződésük) ennek révén még hatásosabb.

Nem közömbös, milyen sorrendben következnek az elemek és elempárok. Közlebb juthatunk a chiazmus mint egész jelentésében a sorrend értelmezéséhez, ha megvizsgáljuk egyenként az elempárokat, s összevetjük a lehetséges értelmeiket. A fentebb idézett bibliai részletekben az adott szövegvilágban a második előfordulás látszik fontosabbnak: Jézus hallgatóságából az akkori közösség, a társadalom 'utolsói' a reményt

hallhatták ki, azaz hogy belőlük lehet 'első'; a másoktól megalázottak is örömmel figyelhetek a biztatásra, hogy a maguk megalázása 'felmagasztaláshoz' vezethet.

Az irodalmi szövegben a poétikai szemantikai többlet a jelentésképző poétikai eszközök alkalmazásából adódik. Elég, ha csak utalunk a verskezdő vagy befejező pozíció értéknövelő helyzetére, a rímvárás vagy a ráütés hozadékára, a palatális / veláris hangzás nyomatékosító vagy ellenpontoszó szerepére, az alliteráció lehetőségeire stb. Az adott szemantikai hozzájárulás ugyanakkor kereszteződhetik a poétikai tényezők szabályozó érvényével. A rímhívás befolyásolhatja, hogy melyik elem szükséges a rím szerkezetében. (Ez a szempont pragmatikai természetű is: a rím természete is befolyásoló lehet.)

1.3. A pragmatika megközelítésében kétféle elemzést mutatunk be. Ezek közül az egyik önmagában, a másik természetes közegében vizsgálja a chiazmust.

1.3.1. A chiazmus mint egész alkalmazása szempontjából nem vagyunk tekintettel arra a közegre, amelyből a chiazmust kiemeltük. Ennek oka lehet, hogy az egész jelzés maga chiazmus: *Fény a lámpában, lámpa a fényben.* (Weöres Sándor: Egysoros versek) A nem nyelvi chiazmus rendre olyan jelzéseket ismételhet, amelyeknek ellenkező értelmük van: a megfordítással ismételt jeladások tipikusan iránymegfordítások lehetnek, amelyeknek az értelme valamely teendő – és annak az ellenkezője. Gondoljunk a XIX. század divatos kesztyűnyelvére, amelyben a jobb kézről lehúzott kesztyű és a bal kézről lehúzott kesztyű, a lehúzott kesztyű és a felhúzott kesztyű jelzésének értelme ellentétes egymással.⁸

A legtöbb chiazmus azzal a szándékkal alkalmazható, hogy a hallgató vagy olvasó figyelmét némi erőszakossággal megragadja a jeladó. (FÓNAGY IVÁN a chiazmust „agresszív verbális cselekedet” néven említi.) Annál hatásosabb a jelzés, minél szokatlanabb az egymás mellett előforduló (majd megforduló) jelek párja, s minél karakteresebb ellentét feszül az elemek között. Mert az ellentét megfordítva is szerepel újra...

A jelzéseket adó tehát a meghökkentés célját követi, de a páros ismétlődése folytán a meghökkentés meghökkentése is bekövetkezik a hatásban. Ez a megfordítás nem kioltó hatású, hanem az újabb meghökkentéssel el is mélyíti az elsőnek a hatékonyságát, s ugyanakkor „helyre is állítja” a rendet. Az előző „rend” azonban már nem állhat helyre, nem maradhat a szöveg világa olyan, mint a chiazmus előtt volt. Hamlettel szólva: a kizökkentés és visszája már olyan újabb rendet valósít meg, amelyben az alakzat mint egész, mint *Gestalt* érvényesül. (Lentebb a közeghez való viszonyában is tekintjük.)

A pragmatikai megközelítésben az agresszív hatás más szempontból is figyelmet érdemel. Agresszivitásában ugyanis megnyilvánulhat féloldalasság, azaz részeiben nem, csupán a megfordítás egészében tárulhat fel az a verbális erőszakosság, amely sajátja. Például a nevezetes Proudhon – Marx megfordításban *A nyomor filozófiája* pozitív vagy legalábbis semleges tartalmú kifejezés, szemben az *A filozófia nyomora* gúnyos árnyalatával.⁹ A nem nyelvi chiazmus ugyanakkor ilyen természetű agresszivitásra ritkán nyújt lehetőséget.

Az iménti példa szerint is a paródia, az ironia gyakori szerepe a chiazmusnak, hatását a megfordítás kiemeli, fokozza. Mint majd látni fogjuk, hasonló szerepe van annak, ha a chiazmus többféle kódja másként és másként érvényesíti hatását, például kisszerű téma megfordításos sorrendben hangzatos, patetikus hangnemben szólal meg.

Lehetséges szerepe a chiazmusnak az expresszív díszítő jelleg, erre főként az esszésszövegben találunk példát. A gondolatoknak a rendjében – akár mások gondolatai-

nak idézésében, akár önálló gondolatmenetünk lépései között – a sorrendi kereszteződés artistikus hatású lehet.

1.3.2. A chiazmus mint részegész szempontjából fontos, hogy a fentebb idézett bibliai részletek egyike úgy kezdődik: *Mert aki...*; a másik pedig így: *De sok...* Azaz az első indoklást, a második elvárástörő ellentét második felét jelenti. Hasonlóképpen más a chiazmus használata, ha címben találjuk, más, ha indít egy gondolatsort, más, ha befejezi azt stb. Azaz: fontos (lehet) az is, mi ismétlődik, s mi nem ismétlődik a szövegben. A fenti példák egyikében Péter apostolnak Máté evangéliumának 19. fejezetében mondja Jézus, hogy „*De sok elsőből lesz utolsó...*”, ugyanis előzőleg a gazdag ifjúnak javasolja, hogy ossza szét a szegények között a vagyonát, s kifejti, hogy a gazdagok nehezen üdvözülhetnek. Ezt követően Péter kérdésére, hogy tudniillik mi lesz a jutalmuk azoknak, akik mindenüket elhagyták az Ő követéséért, az örök életet, királyi székek jutalmát ígéri. Ez után jön a „*De sok elsőből...*” A másik részletben a főhelyek válogatása okán Jézus a példabeszédben javasolja tanítványainak, hogy vendégségben foglalják el az utolsó helyeket, hogy a házigazda hívja majd őket feljebb, s így becsületet szereznek az asztaltársak előtt. Ezt követi: „*Mert aki...*” A kiválasztott részlet tehát indoklásként szerepel a példabeszéd végén.

Ha két példánk közös vonásait keressük, szembetűnik a példázat, a parabola utáni helyzetük, s az, hogy didaktikus, tanító általánosításként summázza az előzőleg szemléltetett helyzetre, eseményre vonatkozó tanácsot.

2. A dominánsan verbális szöveg chiazmusa

A chiazmus szintaktikai feltételei leggyakrabban vagy a két lexémányi szerkezet megfordítását írják elő, vagy pedig a lexémák sorrendje megmarad, s a toldalékformák (és a funkciók) cserélnek helyet. Fontos, hogy a szűkebb értelemben vett chiazmus két része egymást követi a szintaktikai szerkezetben; ha távolabb helyezkednek el egymástól, már *epanodosz*nak nevezik a retorikai szerkezetet: **a b ... b a**. A szemantikai feltételek közül az explicit és az implicit értelemszerkezet kettőssége tűnik ki. A pragmatikai megközelítés rokonítja a chiazmust a reddícióval (hiszen minden chiazmus visszatérés is), szövegbeli szerepe szerint pedig gyakori a maximákban, tanító szövegek tanulságaként, jótanácsként (főleg az aforisztikus gondolatok szerkezeiteiben).

2.1. A szóbeli szövegben chiazmus és környezete, azaz chiazmus és nem chiazmus együttese alkot szöveget. Ha a szemiotikai fenoménként felfogott szóbeli szöveget vesszük, akkor a kódok együttesében megjelenhet a verbálisan érvényes chiazmus más kód, például szupraszegmentális vagy non verbális kód lineáris használatával, bonyolultabb esetekben többféle kód együttese vizsgálendő. Két kód esetén felvehető mátrixban a mindkét kódban jelen lévő chiazmus, szembeállítva a csupán az egyikben megjelenővel. Három kód esetén annival bonyolultabb a mátrix, hogy több változat lehetséges.

2.2. Az írott vagy nyomtatott szövegben a kódok jelenlétének minimuma a kétféle eszközrendszer összjátéka: a „magunkban olvasott” szövegben is létezik a megértéshez legalább a belső hangsúly, dallam érvényesítése – a verbális lexikai tartalom kívül. Az írott szövegben maguk a grafémák, a nyomtatásban a laptükör, a grafikonok, illusztrációk, táblázatok stb. újabb chiasztikus lehetőségeket jelenthetnek.

3. (Verbális + grafikai) médiumegyüttes chiazmusa

A médiumegyüttes chiazmusának értékelésében – szemben a fentebb tárgyalt dominánsan verbális szöveggel – fontos lehet a kódok közötti viszony kérdése, azaz dominanciájuk vagy egymás mellé rendeltségük. Az a lényeges, hogy legyen legalább egy olyan médium (kód), amelynek kereszteződő szerkezete a jelentésképző elemei segítségével chiazmust alkot. A befogadásban elsősorban a szem (és kisebb mértékben a fül, a verbalitás értelmezésében) vesz részt.

3.1. A szintaktikai feltételek mátrixba rendezhetik a mindkét kód chiazmusa / verbális chiazmus grafikai környezetben / grafikai chiazmus verbális környezetben lehetőségeket. A szemantikai jellemzők paradox vonásai főként a kétféle kód elemeinek egymásra vonatkoztatásában lehetnek hatásosak: melyek a mindkét médiumban meglévő elemek, melyek a csak verbálisan vagy csak grafikában megjelenő részletek stb. (S ha megállapítható: mi az oka a megegyezéseknek és az eltéréseknek.) A pragmatikai lehetőségek közül gyakoriak a képregények (comics), az illusztrált gyermekkönyvek, a klipek, a multimédiás alkotások stb. Az olvasó chiazmusokra a verbális - grafikus - grafikus - verbális részletek sorrendjében vagy megfordításukban számíthat leginkább.

3.2. Szóljunk külön is azokról a (verbális + grafikai) együttesekről, amelyeket kézzel, s külön azokról, amelyeket nyomtatással állítanak elő. A kézírással és szabadkézi rajzzal (fekete-fehérben vagy színesen) illusztrált együttesek lehetőségei talán szűkebbek, ugyanakkor a kézírással sajátosságaival kiegészülnek a kód eszközei. A mai számítógépes szövegszerkesztés és grafika igen jelentős eszköz bővülést hozott, nem is szólva a színlehetőségekről.

3.3. Külön is említjük a képverset mint olyan szövegfajtát, amely betűk és írásmódok különböző képszerű lehetőségeit használja fel a jelentésképzéshez. Például tipikusan chiasztikus paradoxonok adódhatnak a betűk és a képformák kifejező ellentéteiből.

4. (Verbális + zenei) médiumegyüttes chiazmusa

A fenti szerkezetek főként szemmel befogadhatók, a továbbiakban eminensen a fülnek szólnak a chiazmusok. A verbális és a zenei médium önmagában is összetett eszközrendszer olyan együtteseket hoz létre, amelyekben az értelmezéshez szükséges a kódok dominanciájának vagy egyenrangúságának meghatározása és a chiazmus létmódjának megállapítása.

4.1. A szintaktikai feltételek az együttesen érvényesülő médiumokat és a külön-külön lehetséges chiazmusokat vehetik számba. Az összetettség következtében lehetséges a verbális összetevők és a zenei összetevők együtt hangzása is, az utóbbiak szerepelhetnek intermezzóként, hangszerezés kíséretként, a lexikai tartalommal egyenrangú dallamként és ritmusként; – de ellentétben, hangsúlyozhatnak is. S akkor még nem is szóltunk a különböző hangszerek önálló és kombinált szerepeltetéséről, a recitálásról, a prózai szövegmondás lehetőségéről stb. A szemantikai jellemzők azzal kapcsolatosak, ahogyan az ismétlődés megszerveződik: a dallam- és ritmusellentétek, a harmónia és a diszharmónia, a konszonancia és disszonancia ismétlődő jelenségeiben. A pragmatikai lehetőségek azzal kapcsolatosak, hogy a fentebb röviden jelzett eszközök milyen összetettségéről és

milyen aktuális funkciókról van szó. A zenei paradoxonok, az ironia, a tréfák világa chiasztikus szerkezetű lehet.

4.2. A szimmetrikus zenei szerkezetek egy része chiazmus: a magyar népdalokban ilyen jelentésszerkezeteket írt le Kodály Zoltán doktori értekezésében. Az **A B B A** vagy **A B Bv A** stb. szerkezetekben a természeti kép, a benne jelezhető lelki tartalom, annak elmélyülése, változása, majd a természeti kép visszatérése tipikus chiazmus. A Kodály – Vargyas monográfia pedig úgy foglal állást, hogy népdalaink leggyakoribb dallamainak kb. 60%-a ilyen felépítésű. Ennyi lehetőség közül jelentős részt ki is használtak népdalaink a chiazmus megvalósítására.¹⁰

4.3. A zeneszerzés komponáló eljárásai között jelentős a száma azoknak a rendező és szerkesztő műveleteknek, amelyek eredményeképpen magában a hangszeres zenében (és természetesen a vokális zenében is) chiazmus jöhet létre. Gondoljunk az ellenpontozásra, a különböző fordításokra, a visszafelé haladó dallam rákfordítására, a bakfordításra stb. De elegendő a más hangszeren, más hangnemben, más szólamban, más ritmusban ismételt zenei anyagra gondolni.

Ha az eszközrendszer vizsgáljuk, abban találhatunk megfordításokat; ha a szerzői alkalmazás, a komponálás eredményeit tekintjük, akkor – a kottakép alapján is – felfedezhetünk dallamkeresztveződéseket, harmóniamegfordításokat; ha pedig a megszólaltatás folyamatára koncentrálunk, abban chiasztikus folyamatok jelenhetnek meg. Mindhárom esetben jelentésképző szerkezetek szükségesek ahhoz, hogy chiazmusról beszélhesünk.

5. A verbális chiazmustól a non verbális chiazmus felé

Nem folytatjuk a kettőnél több kóddal (médiummal) operáló chiazmusok felé az elemzést, csupán néhány olyan chiasztikus lehetőségre utalunk röviden, amelyek a fentiekhez képest új tanulságokkal kecsegtetnek. Az 1990-es években számos közleményben jelentek meg olyan elemzések, amelyek a verbális szövegek non verbális kódokra utalásait vizsgálták.¹¹

5.1. A költői képsorok, dallamok, ritmusok, mozgások jelzéseiből

A fentebb említett népdalok négyes megfordításaihoz hasonlítanak azok a négyes struktúrák, amelyekben a négy egységre (strófára?) tagolódó rövidebb mesék vagy versek képei is négyes szerkezetbe rendeződnek. Ezek kereszteződéssel ismétlődő tartalmakat is kifejezhetnek, s például *a természeti kép – lelki tartalom – lelki tartalom – természeti kép* sorrendben chiazmust alkothatnak.

Fentebb nem említettük a zenei struktúrák kifejezőeszközei között, hogy a hangszeres zene, a programzene stb. világának chiazmusai magában a zene összetettségében milyen főbb lehetőségeket rejtenek.¹² Minden típusú zenei struktúra azonban csakis valamilyen ritmikai világban valósulhat meg: a ritmika négyes megfordítása önmagában lehetővé tesz azonos zenei anyagban chiasztikus szerkesztést.

A ritmusok jelzéseinek világa „tisztá” formájában a dob és más ritmikai (ütő)hangszerek megszólaltatásával idézhető fel: vannak kultúrák, amelyekben gyakori ennek a lüktető zenének „önmagában vett” érvényesülése. Az ezekhez (is) kapcsolódó táncelemzésekben tudjuk, hogy a ritmikai kompozíciókban jelentkező chiasztikus tartalmú és szintaxisú struktúrák is.

A mozgásos jelzések világa mind a tánc, mind a pantomim műfajaiban megjelenhet chiazmusok kereszteződéseiben. Ezek a visszatérések segítségével természetes lehetőségek valamely esemény mozgásos megjelenítésére. A táncformák népi és modern műfaji lehetőségeiben gyakori a ritmikai alapozás és a zenei kíséret is.

A komplex magatartások mint jelzések világa inkább csak a lehetséges viselkedések variációi között az egyik kombinációként kecsegteti az elemzőt chiazmusstruktúrákkal. Ezekben a variációkban a legfontosabb feltétel a jelentésképzés: anélkül nincs chiazmus.

6. A chiazmus a retorikától a stilisztikáig: a jelentésképzés poétikája

Ahhoz, hogy valamely retorikai alakzat stilisztikai szerepbe kerüljön, mértékadó vélemények szerint valamely egyéb stíluseszköz, más alakzat stb. hozzájárulása, hozzákapcsolódása szükséges.¹³

A chiasztikus szerkezet jelentésképzése az ismétlődés általános jegyeihez képest (a hangzás, a lexikai tartalom, a szintaktikai jelentés ismétlődéséhez képest) a sorrenddel kapcsolatos jelentés és mindezek megfordítása következtében lehetséges tartalmak közvetítésében alakul ki. Ugyanakkor a struktúra mint egész Gestaltként érvényesül: ehhez a környezethez való viszonyában is újabb jelentésképző tényezők adódhatnak. A stilisztikai értékek hang-, szó- és mondatalakzatai, a hangzás és a rímszerkezet érzéki hatásai, a közlési helyzet tartalmi következményei, a szerzői attitűd, a tér- és időtényezők stilisztikai hatásai fogadják be a chiazmusnak mint hatásos eszköznek a tartalmát.

A stilisztikai többlet és a jelentésképzés összefüggésében külön említjük a befogadói mentalitás és tudattartalom jelentéskonstituáló szerepét. Ebben a szöveg – befogadó összjátékban az előzetes ismeretek (háttérismeretek, előfeltevések) alapozó szerepének és a befogadói beállítódás elvárásainak, várakozásainak kiemelkedő szerepük van.

A multimedialitás jelentésképző többlete az irodalmi szövegben a kompozíció poétikájának releváns megközelítésében tárul fel. A szövegelméleti-irodalomelméleti jelentőségű hipotéziseket a médiumok dominancia-tipológiája, a médiumok testvériségének komplex rész-egész típusai, a befogadás kognitív típusai, a variációs ismétlődések nyelvészeti és irodalomészeti minőségeinek tipológiája foglalja rendszerbe.

A befogadás a különböző olvasatokban (olvasat = 'multimediális értelmezés') az alakzatokat, s így a chiazmust is legkevésbé a literális olvasattal értelmezi. A betű szerinti jelentés mégsem veszíti el teljesen a jelentőségét, hiszen a posztmodern irodalmi nyelv nem transzparens világában az olvasatok vagy félreolvasatok nem tüntetik el egészében a „megjelenítő valóság” érvényességét. A chiazmus kompozíciójában a literális olvasat befogadásának dilemmái a megfordítás miatt a feszültségforrások a befogadás folyamatában.

A retorikus olvasat a maga módján hozzájárulhat ahhoz, hogy a chiazmus literális olvasatának feszültségeit az értelmező feloldhassa. A befogadónak el kell döntenie, hogy melyek a chiazmus azon elemei, amelyek SYLVESTER JÁNOS kifejezésével „nem tulajdon jegyzésben vétetnek”: azaz a két elem és megfordítása négyeséből melyik (vagy melyek) olvasandó(k) retorikusan. Ez a döntés elvileg tisztázza a helyzetet, mégis némi bizonytalanságot eredményez, hiszen bizonyos elemeket vagy azoknak bizonyos előfordulását, illetve előfordulásait literálisan, másokat (vagy más előfordulásukat) átvitt értelemben kell vennie a befogadónak. S vegyük ehhez még az irodalmi szövegnek a moderni-

tástól kezdve érvényes „meghatározatlan meghatározottságát”: a befogadó úgy is értheti az olvasottakat, hogy azok betű szerint érvényesek, s úgy is, hogy átvitt értelműek. Nincs véglegesség ezekben az olvasatokban a SAUSSURE utáni elméletekben: feszültség vibrál a literális és az átvitt értelem között. Ez a vibrálás, feszültség az értelmező figyelmének, egész pszichikumának oszcillációját eredményezi a befogadásban.¹⁴

A poétikai szöveg befogadása során a chiazmus megértése a retorikus és a szimbolikus olvasatban más-más alapelveket követ: a retorikus olvasat részben literális, részben szimbolikus, a szimbolikus megértés azonban megszünteti a befogadónak azt a lehetőségét, hogy valami önmagában vett, valami betű szerint értelmezhető világot mint megjelenítő valóságot is számításba vegyen. A valószerűtől, a tárgyiastól való eltávolodás elvi jelentőségű: a szövegben megjelenő *fa* 'nem fa', a *felhő* 'nem felhő' stb. Az olvasás allegóriáiban a posztmodern értelmezés feloldhatatlannak látszó ellentmondásokhoz jut: az ellentmondásokat mint félreolvasatokat nevezi meg. Az irodalmi szöveg befogadója ezekben a félreolvasatokban azonban a jelentésképzés variációinak vibrálását határozhatja meg, s a köztük megalósuló feszültségben a befogadáskor elvileg bekövetkező oszcilláció egyik forrását állapíthatja meg.

7. A chiazmus a szemiotikai kutatásban a multimediális szöveg jelensége. Vizsgálatában a szövegtípusnak, a szintaktikai, a szemantikai és a pragmatikai területnek, illetve a kompozícióelemzésnek egyaránt vannak releváns feladatai. A poétikai szövegben a chiazmus lokális és globális jellemzőit multimedialitásának lehetőségei alapozzák meg.

Jegyzetek

1. NAGY L. J.: *A chiasztikus gondolattól a gondolatalakzat chiazmusáig*. Megjelenőben, *Az alakzatok világa* 11. sz. (Szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. p. 52. – NAGY L. JÁNOS: *Az alakzatok és a Weöres-szöveg*. In: N. L. J.: *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 4. fejezet. – L. még *Az alakzatok világa* sorozat első 10 füzetét; a diszkussziót a *Szemiotikai Szövegtan* 12.-ben (szerk. PETŐFI S. JÁNOS – BÉKESI IMRE – VASS LÁSZLÓ) JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 35 – 135; FÓNAGY IVÁN kötetét: *A költői nyelvről*. Corvina, Budapest, 1999.
2. *Világirodalmi lexikon* II: 198.
3. Weöres Sándor: *Valse triste*.
4. PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A szöveg megközelítései*. Iskolakultúra, Budapest, 1999. – *A multimediális szöveg megközelítései*. Iskolakultúra, Budapest, 2001.
5. SAUSSURE-rel szemben érvényesített jelentésképzés világában a nem transzparens jelölőhöz bizonytalan jelölt(ek?) sora kapcsolódhat, a retorika dominanciájában: a nyelv nem ábrázol, hanem teremt.
6. Csehov: a *Hatos kórterem* befejezésében a normálisak között az örült Nyikita tartja fenn a rendet.
7. Az ökumenikus fordítás: *Good News for Modern Man – Újszövetség*. Magyar Bibliatanács, Budapest, 1991.
8. GRÉTSY LÁSZLÓ (szerk.): *A legteljesebb virágnyelv és más titkos nyelvek*. Ikva, Budapest, 1991. (Reprint)
9. A francia grammatika szabályai szerint a sorrend éppen a magyar szerkezetének a fordítottja: a magyar birtokos-birtok pozíció helyett a franciában a birtok-birtokos rendben állnak az elemek.
10. KODÁLY ZOLTÁN: *A magyar népdal strófaszerkezete*. (Kézirat) MTA, Budapest, 1906. – KODÁLY – VARGYAS: *A magyar népdal*. Zeneműkiadó, Budapest, 1960.

11. Például ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMA: Nonverbális elemek verbális kódja. *Szemiotikai Szöveg-tan* 7. (szerk. PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ) JGYF Kiadó, Szeged, 1994. 85–96.
12. Zenei-nyelvi összefüggésekre I. Bernstein, L: *A megválaszolatlan kérdés*. [1976] Zeneműkiadó, Budapest, 1979.
13. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: Az irodalmi mű alaktani hatáselmélete. In: SZILI JÓZSEF (szerk.): *A strukturalizmus után*. Akadémiai, Budapest 1992. 113–152. – *Az alakzattársulás fogalmához*. R. MOLNÁR EMMA: *Alakzattársulások egy szépprózai műalkotásban (Szomorú Dezső: A párizsi regény)*. Az alakzatok világa 8. Szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.
14. HANKISS ELEMÉR: *Az irodalmi mű mint komplex modell*. Magvető, Budapest, 1985. 522–598.

KHIA SZ MOSZ: A SEMIOTIC SCHEME

JÁNOS L. NAGY

The article is intended to schematize the major possibilities in the domain of figure analysis. The theoretical background of these possibilities is both the semiotic textology of S. J. Petőfi, and the figure research in the style research group of I. Szathmári. The author believes this scheme probably has several utilities both for the semiotic generalizations on traditional results, and for the modern rhetorical-stylistic examinations.

REFERÁTUMKÉSZÍTÉS, INFORMÁCIÓSŰRÍTÉS

BAÑCZEROWSKI JANUS, CS. JÓNÁS ERZSÉBET, KOLTAY TIBOR
LENGYEL ZSOLT

KOLTAY TIBOR

A referátumkészítés hivatásszerűen végzett információsűrités, amelynek során valamely szöveg legfontosabb tartalmát egy annál rövidebb terjedelmű szövegben, előre meghatározott szempontok szerint tükrözzük vissza (reprezentáljuk). Tegyük még ehhez hozzá, hogy a tükröző szöveg a tükrözött (elsődleges, eredeti) szövegtől jellemzően fizikailag is elválik, szerzője és címzettje azzal nem azonos¹. A tükrözött szöveget elsődleges szövegnek, a tükröző szöveget referátumnak nevezzük.

A referátum természetes nyelvi, írott, magyar- vagy idegen nyelvű, mai, (szándéka szerint) normakövető, köznap, ismeretközli, tudományos, nem csoport jellegű szövegⁱⁱ. Segítségével minimálisan eldönthető, hogy el kell-e olvasnunk az elsődleges szöveget, de további funkciókat is betölthet.

A referátumkészítést lesűríthetjük olyan referátumok készítésére, amelyek az elsődleges szövegek egy meghatározott műfaját, a folyóiratcikket reprezentálják. A folyóiratcikkek referálása mindenekelőtt a terjedelem tekintetében tér el más műfajokétól: egy-egy cikk terjedelme egy-két oldaltól néhány tucat oldalig terjedhet.

Emellett azonban még számos formája van az információsűritésnek. A könyvtárak és információs intézmények például a referátumkészítés mellett foglalkoznak verbális és multimediális szövegek (dokumentumok) más típusú reprezentációinak létrehozásával is. E reprezentációk lehetnek numerikus (alfanumerikus) jelzetek és index-kifejezések. Az előbbieket létrehozása az osztályozás, az utóbbiaké az indexelés.

A könyvtárakon kívül is számos területen végzünk információsűritést. A már említett folyóiratcikkekhez kapcsolódó tükröző szöveg a szerzői referátum (autoreferátum), amely szorosan kapcsolódik az adott cikk szövegéhez, és amelyeknek szerzője azzal azonos.

Az idegen nyelvek oktatásában több szinten is találkozunk az információ sűritésével. Információsűrités az is, amikor a különböző területeken dolgozó kutatók a friss szakirodalom alapján szóbeli beszámolókat tartanak az adott szakterület legújabb eredményeiről. Emellett a kutatók cikkeiket az adott területeken felgyűlemlett tudás rövid összegzésével kezdik. Információsűrités a jegyzetelés is, és ebbe a körbe tartozik az újságíróknak az a tevékenysége, amelynek során összefoglalják például egy-egy parlamenti vita, sajtótájékoztató tartalmát vagy valamely kérdéskör lényegét.

Információkat akár a hétköznapiak során is sűríthetünk: például röviden elmeséljük a nemrég látott film történetét.

A folyóiratcikkekénél nagyobb terjedelmű szövegek tükrözéséről is lehet szó. Vegyük csak az indexelést és az osztályozást, amelyek könyvnyi terjedelmű szövegekre is vonatkozhatnak.

A referátum a tükrözött (elsődleges) szöveg tartalmát az objektivitás követelményének megfelelően reprezentálja. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a referátumban nem szere-

pelhet semmi sem, ami nem fordult elő az elsődleges szövegben. Másrészt a legtöbben az értékelést, kritikai észrevételeket tartalmazó referátumokat nem tartják elfogadhatónak, mindenekelőtt azért, mert a referátumokban megnyilvánuló kritikára nincs hol válaszolnia az elsődleges szöveg szerzőjének. Ilyen módon szembeállítható a referátum azokkal a műfajokkal, amelyek a szövegek értékelését, kritikus elemzését szolgálják. Ilyen elsősorban a *recenzió*.

Az információsűrítés műfajainak vizsgálata olyan alkalmazott nyelvészeti megközelítést igényel, amely nemcsak a nyelvi, hanem a világra vonatkozó ismeretekkel is operál. Egy ilyen megközelítés keretét a szemiotikai szövegtan szolgálhatja. Különösen igaz ez a referátumkészítésre. Az utóbbi esetében figyelembe kell venni azt a tudásanyagot is, amelyet a könyvtártudomány (információtudomány) halmozott fel e tárgyban.

Érdeemes párhuzamot vonnunk a referátumkészítés és a fordítás között, hiszen mindkettőt a nyelvi közvetítések közé sorolhatjuk. Hasonlóságot mindenekelőtt a kommunikációs helyzetben találunk.

Ha ennek a kommunikációs helyzetnek a meghatározásához a fordítás egy egyszerű modelljét vesszük alapul, jól látszik, hogy a fordítás különbözik a rendes nyelvi kommunikáció rendszerétől, és a következő elemeket tartalmazza.

adó	a-szöveg	fordító	b-szöveg	vevő
-----	----------	---------	----------	------

A fordítók a nyelvtanárokhoz és a nyelvet tanuló személyekhez hasonlóan egyszerűre játsszák az adó és a vevő szerepétⁱⁱⁱ, ami igaz a referálóra is.

Az adó és a vevő mellett ráadásul jelen van a vevőtől (címzettől) elkülönülő megrendelő is.

A közvetítés azonban a referátumkészítés esetén nem ekvivalens, hanem *heterovalens*. Bizonyos, az elsődleges szövegben szereplő elemeket el kell hagynunk a referátumban, az elsődleges szövegben megengedhető redundancia nem engedhető meg a referátumban. A referátum csak tartalmában függ az elsődleges szövegtől, és abban is csak szelektív módon^{iv}.

Tudjuk, hogy a forrás- és a célnyelvi szövegek között több szempontból is ekvivalenciának kell létrejönnie:

referenciálisan, mert ugyanaz a valóságvonatkozásuk,
 funkcionálisan, mivel azonos kommunikatív szerepűek,
 kontextuálisan, hiszen a forrásnyelvi mondatokkal azonos szerepet kell betölteniük a célnyelvieknél^v.

Több eltérést látunk ehhez képest. A referátum referenciálisan egyenértékű az elsődleges szöveggel, hiszen a referátum és az elsődleges szöveg tartalmi előképe egy és ugyanaz a valóság. Kommunikatív szerepük szempontjából a referátum és az elsődleges szöveg egymástól eltérően viselkednek, továbbá az is egyértelmű, hogy az elsődleges szöveg (mint forrásnyelvi szöveg) és a referátum (mint célnyelvi szöveg) mondatai csak részlegesen töltenek be egymással azonos szerepet.

A referátumkészítés folyamata több fogalomkörben írható le:

általános, elvont folyamatok,
 konkrét tevékenységek.

Az elvont folyamatok közül a legfontosabb a megértés (szövegértés), mivel a referátumkészítés az elsődleges szöveg megértése, értelmezése, majd a megértett tartalom sajátos projekciója egy új szövegbe.

A referátumkészítés viszonylag jól körülírható konkrét tevékenységek sora is. A gyakorlati végrehajtás első lépése a szöveg elolvasása. Az első, tájékozódó olvasást követi az az újbóli olvasás, amelynek során a referáló aláhúzza a fontosnak tekintett szövegrészeket. Ehhez az olvasáshoz a referáló speciális olvasási technikákat, mindenekelőtt a válogató olvasást használ.

Az aláhúzott szövegtöredékek alapján fogalmazza meg a referátum előzetes szövegét, amelyet az eredetivel való összevetés, stilisztikai ellenőrzés után fogalmaz meg véglegesen.

Az információsűrités más műfajai is sok hasonlóságot mutatnak a referátumkészítéssel, műfaji jellemzőik folytán azonban eltérő formában valósulnak meg. Meghatározó ebben a tekintetben, hogy az elsődleges szöveg adott reprezentációja szöveg-e; ha szöveg, írott formában rögzítjük-e, továbbá vannak-e készítésére vonatkozó speciális előírások.

A referátumkészítés és minden információsűrités vizsgálatának keretét a szemiotikai szövegtan adja meg, mindenekelőtt abban a tekintetben, hogy a nyelvészeti ismeretek mellett a világra vonatkozó ismeretek fontos szerepet játszanak benne.

BAŃCZEROWSKI JANUSZ

A referátumot úgy határozhatjuk meg, mint a metaszövegek egyik fajtáját, mivel ezt a metaszöveget megelőzi egy másik adónak a közlése, amely a referálás tárgyává válik. A két kommunikációs aktust az időtávolság választja el egymástól. A referátum az eredetinek (= az elsődleges információforrásnak) bizonyos képe, amely szerzőjének egyéni tulajdonságaitól, képességeitől, beállítottságától stb. függ. A referáló, mielőtt megírta a szöveget, megismerkedvén az eredeti mű tartalmával és formájával, magában megalkotott róla egy saját belső képet, amely mint tudjuk, soha sem lehet tükörképe az eredetinek. Ez a szubjektív, egyéni kép, mint másodlagos információs forrás képezi az alapját a róla készült referátumszövegnek, tehát valójában metaképről van szó, és következésképpen metametaszövegről is. Ebben a kommunikációs láncban két adó és két vevő szerepel. Ezt a következő módon ábrázolhatjuk:

ADÓ₁ (= az eredeti dokumentum szerzője, az elsődleges információforrás)
→ VEVŐ₁ (= az olvasó, aki referátumot készít róla) = ADÓ₂ (= a referátum szerzője) → VEVŐ₂ (= a referátum ismeretlen olvasója).

A referátumot célszerű precízen elkülöníteni a többi rokon műfajaitól, például a recenziótól, annotációtól, kivonattól stb. Ezek mind metaszövegek (valójában pedig metametaszövegek), de több specifikus vonással is rendelkeznek, tehát a differencia specifikusnak pontosabb leírása kívánatos lenne. Vegyük példaként a recenzió műfaji jellemzőit.

A recenzió fontos tulajdonsága, hogy publicisztikai szövegekben gyökerezik. A sajtó fejlődése nemcsak e műfaj létrejöttéhez járult hozzá, hanem mai differenciálódásához is. A recenzió formája a folyóirat fajtájától és a feltételezett vevők csoportjától függ. Azt, hogy hol jelenik meg a könyvről, színdarabról, filmről, lemezzel stb. készült recen-

zió, gyakran az adott lap tematikája határozza meg. A recenzióknak általában állandó helye van a lapban (sajtóban például a kulturális rovatban). A recenzió időben történő funkcionálásának fontos jellemzője az időszerűség. A időszerűség szorosan összefügg a szöveg tematikájával, de döntően meghatározza a műfaj élettartamát is. A recenzensnek figyelembe kell vennie a különböző vevőcsoportok elvárásait, meg kell fogalmaznia az értékelést, át kell adnia az információt (= metainformációt) azoknak, akik számára készítették az adott könyvet, filmet vagy lemezt. A recenzens nem átlag olvasói szerepben jelenik meg, hanem mint tanácsadó, mint tekintély. A recenzió élete nem ér véget a közlésével. Különböző perlokúciós effektusok eredményeképpen a bírált mű szerzője, a kiadó vagy az egyes olvasók is a szerkesztőséghez fordulhatnak, és magyarázatot kérhetnek, védelmükbe vehetik a művet, egyetérthetnek a recenzens véleményével vagy elutasíthatják azt. A recenzens konkrét megnyilatkozásának reakciójaként különféle polemikus vagy kritikai reagálások születhetnek, például tárca formájában. Ezeknek a megjelentetése a recenzió létezésének utolsó szakaszát jelenti.

A recenzió műfaji struktúrája kötelező, illetve potenciális elemekből tevődik össze, amelyek gyakran átszövik egymást. Elején nagyon gyakran szerepel az az információ, amely a szerző nevét, a mű címét, a kiadó nevét, a kiadás évét és helyét, valamint az oldalak számát tartalmazza. A recenzió ezen részében az adó felhasználja a tulajdonneveket is. Ezeknek az adatoknak a többsége szerepelhet a szövegben is, de itt kiegészül részletesebb információkkal, például a szerző életrajzának elemeivel. Ez az információ elhagyható vagy jelentősen korlátozható, ha önállóan nem funkcionál közléssel van dolgunk, például a könyv borítóján elhelyezett recenzió esetén. A recenzió (ugyanúgy, mint a referátum) lényeges részét képezi a tömörítés, amely két, azaz az alapszöveg és a meta-szöveg közötti relációt fejezi ki. A recenzió esetében az eredeti szöveg tematikájáról szóló információ állítások, illetve kérdések formájában is megnyilvánulhat. A tömörítésnek választ kell adnia arra, hogy az írásnak mi a célja, és ki a feltételezett címzettje. A recenzensnek nemcsak az eredeti szöveg szerzője által feltételezett virtuális vevőre kell rámutatnia, hanem ezt a gondolatot konfrontálnia kell a mű értékeivel és a vevők ízlésével is. A tömörítés terjedelmét mindenekelőtt a megjelentetés helye szabja meg. A tömörítés gyakran nem különálló részét alkotja a recenzióknak, hanem az értékelés, különösképpen a fejtegetés kontextusa révén kapcsolódik a többi fragmentumához. Ahhoz, hogy az adó eleget tudjon tenni a fejtegetés kontextusa céljainak, kénytelen igénybe venni néhány tipikus lexikális és mondattani eszközt is, például a modális elemeket. A modális elemek kifejezik az állítások bizonyosságát, illetve valószínűségét, valamint az érzelmi viszonyt is (például *lehet, lehetséges, természetesen, bizonyára, biztos, nyilvánvaló, sajnos, igaz, kár* stb.). Bizonyos metanyelvi szekvenciák kiemelik a gondolkodási folyamat objektivitását (például *tételezzük fel, hogy..., gondolom, hogy..., meg vagyok győződve arról, hogy..., ez tanúsítja azt, hogy..., ez bizonyítja, hogy...*). Hasonló funkciót töltenek be a feltételes mondatok is. A fejtegetés kontextusát látszólag kérdő mondatok is alkothatják, amelyeknek célja érdeklődést ébresztani a vevőben az elemzett kérdések iránt (például *Szerencsére a helyzet normalizálódik, de több kérdés még mindig nyitva marad: vajon sikerül-e véglegesen konszolidálni a helyzetet? De lehet, hogy visszatér a múlt?*). Az a recenzens, aki úgynevezett inkluzív MI-t használ, ezzel az olvasókkal azonosul. Ez a retorikai fogás főként meggyőzőes (perszuációs) célokat szolgál, hogy a vevő azt, amit mondunk neki, sajátjának tekintse, elfogadja és azonosuljon vele. A meg-

győzés a recenzió fontos eleme. Megfogalmazásában az adó igénybe veszi a minősítő, értékelő lexikát, például kiváló, nagyon jó, érdemes megnézni (elolvasni), kitűnő, rossz, meg lehet nézni, végeredményben, érdekes, nem érdekes, értékes, figyelemre méltó stb., de nagyon gyakran merít a hasonló töltésű köznyelvi lexikából is. A recenzens akkor tudja könnyebben meggyőzni a vevőt, ha ugyanazt a nyelvet használja, mint a vevő. A recenzens mondanivalóját bizonyos specifikus sematizmus jellemzi. Azok a szövegek, amelyeket kizárólag csak nagyközönségnek (például a tv-nézőknek) szántak, több aspektusban is különböznek azoktól a szövegektől, amelyeket kulturális – társadalmi vagy tudományos, illetve a művészeti profilú folyóiratokban közölnek. A műfajelméleti leírás egyik fontos elemét a metaszóveg kerete adja meg. A recenzió elejének és végének állandósult formája e műfaj stabilitását jelenti, és a recenziót megkülönbözteti más típusú szövegektől, ami az alkalmazott jellegű műfaj esetében különös jelentőséggel bír. A metaszóveg keretéhez tartozik a cím, amely leggyakrabban megegyezik az ismertetett mű címével. A szöveg végét, illetve ritkább esetben az elejét is a recenzió tárgyára vonatkozó információk jelzik. A kötelező elemekhez az aláírás is hozzátartozik, amely általában a teljes családi és keresztnév vagy becenév formájában jut kifejezésre.

A referátumnak az általános szövegtipológia tükrében történő meghatározásánál ajánlanám még figyelembe venni a nyelvi közlések osztályozására vonatkozó javaslatomat is.

(Közlésnek azt a legnagyobb nyelvi egységet (megnyilatkozást) tekintjük, amely megszakítás nélkül egy adótól származik, és amelyet formális és tartalmi egység jellemez.)

A nyelvi megnyilatkozások létezési módjából kiindulva megkülönböztetjük a beszélt és az írott közléseket. Ez a nyelvi kód természetéből következik. Az egyre jobban fejlődő technika időszakában viszont sokkal helyesebb volna rögzített és nem rögzített közlésekről beszélni. A rögzített közléseket viszont írott és felvett közlésekre lehet osztani. A rögzített közlések első csoportját azok a közlések alkotják, amelyek önállóan funkcionálhatnak a nyelvi kommunikáció folyamatában. Ezek a leggyakrabban írott közlések.

Ennek megfelelően írott és szóbeli közlemények helyett inkább rögzített és nem rögzített közlésekről beszélhetünk. A rögzített közléseken belül azután lehet szó írott és felvett közlésekről.

A rögzített közlések első csoportját azok a közlések alkotják, amelyek önállóan funkcionálhatnak a nyelvi kommunikáció folyamatában. Ezek a leggyakrabban írott közlések, és minden külső körülménytől (például helytől, időtől stb.) függetlenül érthetőek a vevő számára. Itt mindenekelőtt a szépirodalmi művekre, valamint publicisztikai cikkekre gondolunk, de ide vonható a tudományos értekezések és jogi alkotások nagy többsége is.

A közlések belső struktúrája szerint vannak egyszerű és összetett közlések. Az összetett közlések formális felépítésük tekintetében nagyon különbözőek lehetnek. A nagyobb írott művekben (tudományos, szépirodalmi) a szöveg leggyakrabban fejezetekre oszlik. Egyébként egész felosztási rendszer áll rendelkezésünkre, amely az egész mű formális és tartalmi egységére kiterjed.

A nyelvi kommunikáció folyamatából kiindulva más osztályozási szempont is kínálkozik a közléseknél: vannak generált és reprodukált közlések. Nem nehéz bizonyítani, hogy gyakran nemcsak generáljuk az új közléseket, hanem reprodukáljuk is azokat, amelyeket már korábban létrehoztak. Ezt szem előtt tartva megkülönböztethetjük az elsődleges és a másodlagos közléseket.

Ha például valaki egy írott szöveget olvas, akkor számára az elsősorban reprodukált közlés és másodsorban beszélt közlés. Ezt a gondolatot tovább folytatva a következő közléstípusokról beszélhetünk:

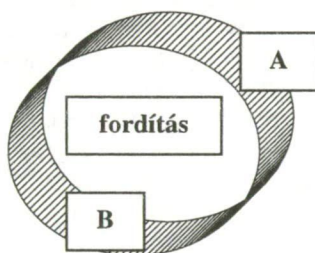
1. elsődlegesen beszélt közlés,
2. elsődlegesen írott közlés,
3. elsődlegesen írott, másodlagosan beszélt közlés (például egy eredetileg is írott szöveg olvasása),
4. elsődlegesen beszélt, másodlagosan írott közlés (például egy beszéd hű leírása),
5. elsődlegesen beszélt és másodlagosan is beszélt közlés (például amikor valakinek a beszédét ismétljük),
6. elsődlegesen írott és másodlagosan is írott közlés (például amikor egy közlést másolunk).

A valóság tükrözése szempontjából megkülönböztethetjük a valódi és a fiktív közléseket (például sci-fi).^{vi}

A referátumkészítéssel kapcsolatban felvetődik a szaknyelvek kérdése is. Ez nagyon időszerű és fontos kérdés, mivel mint ismeretes, a szaknyelvek nélkül semmilyen innováció létrehozása vagy átvétele, illetve felhasználása nem lehetséges. Semmilyen új elméletet nem lehet megalkotni egy régi nyelv segítségével. A köznyelvben nem lehet kifejezni azt, ami egyedül a szaknyelvben lehetséges. Új tudást sem lehet megszerezni vagy népszerűsíteni az adott szaktudomány szaknyelvének elsajátítása nélkül, mivel az ismeretterjesztés az egyszerűsítést, a köznyelvre történő lefordítást jelenti. A szaknyelvet nem szabad csupán a terminológiával azonosítani. Ez annál sokkal szélesebb fogalom. A szaknyelv több tekintetben is különbözik az irodalmi nyelvtől, nem tartalmazza például a metaforákat, sokkal kisebb a redundanciája stb. A terminológiánál maradványok megjegyzés kívánczik ide, miszerint a szakterminusok, az általánosan uralkodó nézet ellenére, sok esetben nem egyértelműek. A tudományos fogalmak „nem egyértelműsége”, amit például a különböző szaktudományokban használt információfogalom nagyon jól mutat (ennek a fogalomnak a szakirodalomban több mint 200 meghatározása van), érthetően több hátránnyal is járhat a tudomány számára is. Manapság egyrészt az innovációk eddig nem tapasztalt gyors növekedésének vagyunk tanúi, másrészt pedig a tudományos-műszaki ismeretek igen gyors, 2 – 3 év alatti elavulásának. Ezzel együtt elavul a szaknyelv is. Ha még azt a tényt is figyelembe vesszük, hogy a természetes nyelvek általában 200 – 300 ezer szót tartalmaznak, a szakterminusok mennyisége viszont eléri a 3 – 5 millió nagyságrendet, akkor világosan látjuk, hogy milyen problémával állunk szemben. Jelenleg tanúi vagyunk a szaknyelvek lingvisztikája mint külön diszciplína kialakulásának, amelynek a határai, kutatási területe, módszertana egyre jobban kirajzolódik. Tehát beszélhetünk például a szaknyelvek fonológiájáról, frazeológiájáról, lexikájáról, szintaxisáról, szövegeiről stb., beszélhetünk a szaknyelv mint anyanyelv és mint idegen nyelv oktatásáról is, elemezhetünk konkrét szaknyelveket és a szaknyelvet általában is. Ennek fényében hasznos lenne a referáló kommunikatív kompetenciáját még két fogalommal kiegészíteni, nevezetesen a szaknyelvi kompetencia és a szaknyelvi pragmatikai kompetencia fogalmával.

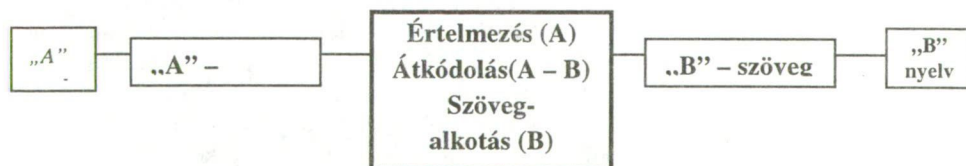
Számunkra a referálás (referátumkészítés) mint kommunikatív nyelvi cselekvés válik érdekessé. A referáló ugyanis egy adott tartalomról mint a kommunikatív csatorna kiindulópontján a feladótól jövő szemantikai információhalmazról közvetít egy megadott szempontsor szerint ismertető értelmezést a befogadóhoz. Az üzenet értelmezése – átadása – átvétele közötti interaktív folyamat alkalmat ad arra, hogy a fordítás és a referátumkészítés érintkezési pontjain végighaladva, újabb gondolatokkal segítsük a témakör vizsgálatát.

A fordítástudomány mai képviselői a befogadói oldalról közelítve fogalmazzák meg az adekvát fordítás kritériumait. GEDEON TOURY az azonos hatást, a célnyelvi elfogadhatóságot (*acceptability*) nevezi meg az egyenértékűség feltételeként^{vii}. Az abszolút egyenértékűség a fordításban A és B nyelv között, épp a szöveghatás végtelen információhalmaza miatt, csak elméletileg kijelölhető cél. Az információk száma és szemantikai tartalma sohasem fedheti az eredeti és a fordítás szövegében egymást:

A szépirodalmi szöveg befogadásának sok összetevős folyamatát tapasztalatból ismerve, ez könnyen belátható. De mi a helyzet a referátum esetében? A szépirodalomban előfordul, hogy mást üzen a szerző, s mást „olvas ki belőle” a befogadó, még ha egyazon kor, azonos nyelv, azonos nyelvhasználati stílustulajdonítás és -értelmezés rendszerén belül zajlik is a kommunikatív folyamat. A fordításkor nem nyelvek közötti, hanem kultúrák közötti üzenetközvetítésről van szó. A fordítónak *szövegszintű diszkurzív ekvivalenciát* kell létrehoznia.^{viii} Ehhez magának kell elvégeznie először az *értelmezés*, azt követően az *üzenetté formálás* műveletét. Ez utóbbinál óhatatlanul szem előtt kell tartania, *kinek* szól az üzenet. Ezekon a pontokon a referálás és a fordítás szövegalkotási lépései találkoznak, ahogy az alábbi ábra is mutatja^{ix}:

FORDÍTÁS

A fordítás lexikális, grammatikai, szintagmatikai, szövegszintű terjedelmére, informális egységeinek mennyiségére gondolva, el kell különítenünk azt más kommunikatív nyelvi szövegszintű átalakítások műveleteitől. Ilyenek a *jegyzetelés*, *referálás*, *annotálás*, *ismertetés*, *kivonatolás* stb., hiszen azokkal ellentétben a fordításban nincs és nem is lehet semmilyen tartalmi, terjedelmi szűkítés vagy bővítés, nem „léphet közbe” értelmi lényegkiemelés, tagolásra, kulcsszavakra történő koncentráció, mint a referálás esetén. Bár ami a tartalmi, értelmezésbeli azonosságot illeti, a fordítás paradoxona éppen abban van, hogy tökéletes fordítás nincs, fordításokra mégis szükség van. Sőt nem csak a fordításokra érvényes az értelmi egymáshoz illeszkedés. EDWARD SAPIR amerikai nyelvész odáig megy, hogy megállapítja, *egyik nyelv sem fordítható le önmagára sem*. Anyanyelvünkön sincs egyetlen olyan szavunk sem, amelynek másik szóval tökéletes ekvivalense megadható lenne. A referálás készítésénél azonban – a szövegműfajnak megfelelően – ennél jóval nagyobb változtatásról van szó. Az üzenet létrehozását számos szűkítés, módosítás, átcsoportosítás stb. befolyásolja. Ez tehát az alapvető különbség, amely a két, teljes szövegre vonatkozó művelethalmaz között fennáll. Hol találjuk ezeket? Az *értelmezés*, az *átkódolás* és a *szövegalkotás* „fekete dobozában” keretein belül. A referálónak ugyanis a szakszöveg olvasásakor lényegkiemelő szelekcióval kell értelmeznie a szövegcsoportot, hiszen tudja, hogy terjedelmileg viszonylag rövid, meghatározott információkat tartalmazó szöveget kell róla létrehoznia. Az átkódolás különbsége azt jelenti, hogy egyszerre kell figyelni az elsődleges szöveg szerzőjére és a könyvtáros szakember kódrendszerére. Vagyis nem két idegen nyelv, hanem egy azonos nyelv két *nyelvhasználati szférájára* kell egyszerre figyelemmel lennie. A szövegalkotás ennek megfelelően, a könyvtártudomány előírásait követve már új szövegműfajban megy végbe.

Gondolhatnánk, hogy a referálásban mint a logikai tartalomra összpontosító szaknyelvi szövegben az információ átadásának – átvételének nincs a befogadó, a könyvtárlátogató olvasó részéről módosító tényezője. A fordítástudomány műfajkutató szakemberei ugyanis a szaknyelvi fordítások vizsgálatakor is arra a következtetésre jutottak, hogy a logikai tartalomra összpontosító szaktudományi nyelv fordításánál nem a stilisztikai eszközök, a nyelvi formák, hanem az adott szaknyelvre jellemző szövegszerkezetekben megjelenő sztenderd tartalmak maradéktalan visszaadása áll a középpontban^x. Ám ami a stílus egységességét illeti, véleményünk szerint a referálásra mint sajátos, bár a fordításhoz hasonlóan szövegből szövegbe közvetítő kommunikatív műveletre már ez az állítás nem érvényes.

A magyar szaknyelv és a köznyelv távolodását „szétkülönbözési tendenciákkal” jellemezhetjük.^{xi} Különösen a gyorsan fejlődő szakterületek nyelve gazdagodik neologizmusokkal. A dinamikusan fejlődő szaknyelvi réteg folyamatos változásával, magyarításával, szakzsargonból szaknyelvi terminológiává előlépő alakjaival, s a nyelvi metaforizálás különösen gazdag képzalkotásaival hívja fel magára a figyelmet. Ez a hagyományos nyelvváltozat stílusváltozóitól sok esetben eltér. Míg a *Természettudományi Kislexikon* bármely szócikke „a mai művelt olvasó stílustipológiai ismeretei alapján magatartás szempontjából közömbös, helyzet szerint közömbös, érték szerint értékmegvonó, idő szerint közömbös, a hagyományozott nyelvváltozat szerint sztenderd”^{xii}, – vagyis mindenki számára egyaránt érthető, addig egy angol nyelvű vagy angoltól fordított szakönyv referálása már magán viseli azokat a stíluselemeket, amelyeket az adott tudományterület szaknyelvi állapotának *beszélt nyelvi* változata az adott pillanatban hordoz.

Példaként említsünk egy napjainkban egyre szélesebb körben ismert tudományterületet, az informatikát.^{xiii} A számítógépekkel foglalkozó, a humán informatikáról szóló szövegreferálás kapcsán a befogadó oldalán maradván azonnal felvetődik a szakmai kompetencia kérdése: kinek szól a szaknyelvi elsődleges szöveg referálása? Professzionális informatikus szakembernek? Mindennapi számítógép-felhasználónak avagy az alapokkal ismerkedő diáknak? Nyilván, ez esetben a tudományterület viszonylagosan fiatal volta miatt, a kor időkategóriájának befogadói horizontot módosító tényezőjére nem kell tekintettel lennünk. (Gondoljuk viszont egy matematikai szakcikk szövegére, akár csak elméleti lehetőségként is, Bolyai vagy Gaus korából.) Az sem mindegy, hogy milyen korosztályhoz szól a referálandó elsődleges szöveg vagy az arról készült referátum. Hiszen a szakszövegnek is megvannak a maga korosztályfüggő stílusjegyei. Az informatika esetében nemcsak úgy értve ezt, hogy a szaknyelvi szövegek akár az elemi iskolások érdeklődésére is számot tarthatnak, tehát a referálás akár egy gyermekkönyvtár részére is készülhet, hanem abban az értelemben is, hogy e tudományterület szaknyelvet megalkotni képes „guru”-jai (a kifejezés az informatikusok között jól ismert), maguk is nagyon fiatalok. Saját életkorukhoz hozzászórt szociokulturális nyelvi magatartásukat, nyelvi gondolkodásukat, stílusjegyeiket nem tudják, s nem is akarják a szaknyelvi fogalmazásban se levetközni.

Egyet kell értenünk a magyar nyelvűvelés jogos igényével, hogy a tudományterületeken többszintű szómagyaráttásra, újításra van szükség, ugyanakkor a nemzetközi terminológia használata sem vethető el egészen. „Különbséget kell tenni a tudomány belső és külső kommunikációja (alkalmazása, ismeretterjesztése) között”.^{xiv} Vajon e tekintetben hova tartozik a referálás? Úgy véljük, nem csak egy másik szövegműfajba lépünk át azon nyomban, ahogy a könyvtáros szakember számára ugyan, de egy másik pragmalingszisztikai, stilisztikai keretbe is, minthogy mindenképp az olvasó érdekeit is szem előtt tartva kell a referálás szaknyelvi szövegkorpuszt elkészíteni. A befogadói oldal figyelmen kívül hagyása a kommunikatív elemzésben nem lehetséges, s a gyakorlati szövegalkotásban nem célszerű. Példaként említhetjük egy szakszöveg kapcsán, megint más kommunikatív közvetítő műfajba, a termékajánló kereskedelmi reklámszövegekbe átlépve, a meggyőzés ezt figyelembe vevő „grammatikáját”, amelyre rendkívül nagy szükség van. Mindezek a körülmények meghatározzák az átkódolás és az üzenetközvetítő szövegalkotás mennyiségi és minőségi szintjeit.

LENGYEL ZSOLT

A referátumkészítés kérdéseit nyilvánvalóan vizsgálhatjuk interdiszciplináris megközelítésben. Nekem úgy tűnik, hogy ennél többről van szó. A vizsgált kérdéskör inkább már transzdiszciplináris nézőpontot igényel. A kétféle nézőpont főleg az arányokban különbözik egymástól. A transzdiszciplináris nem egyszerűen több tudomány tényanyagából és módszerei közül válogat, hanem – megőrizve a tudományok többességét – az egyes tudományok közötti helyes arányérték kialakítására törekszik. Napjainkban akár a társadalmi, akár a természeti stb. valóság egyre több olyan jelenségét kell leírni, megmagyarázni, amelyek nem egyszerűen több tudomány illetékességi körébe tartoznak (tehát multi- vagy interdiszciplináris jelenségek), hanem a végső eredményt is befolyásolhatja, ha az adott jelenség vizsgálatában valamelyik tudomány a kelletnél nagyobb

teret kap. Nem arról van szó, hogy e jelenségek korábban nem léteztek volna, hanem a mi kutatói hozzáállásunk változott, e változás nyomán a vizsgált valóságrész jobb megismerésében bízunk.

A vizsgált téma, a referátumkészítés (szemantikai sűrítés stb.) aktuális. A tudás felhalmozódása olyan mérvű és iramú, hogy a másodlagos (sűrített) tárolását időről időre újra kell gondolni. A humán tényező mellett érdemes volna a referátumkészítés gépi lehetőségeit (a gépi kivonatolást, a kulcsszó-technikát, a konkordanciákat, az említettség gyakoriságát stb.) is számba venni. Számomra egyébként kétséges, hogy feltétlenül a mesterséges intelligencia kutatási keretei között oldandó-e meg a gépi referátumkészítés. Jobban körbe kellene járni a témát, hiszen a szóban forgó feladat (a gépi referátumkészítés) és a „számítógépezett” (azaz számítógéppel segített) nyelvészeti munkálatoknak vannak más színterei is (korpuszlingvisztika, kollokáció stb.)

A referátumkészítés kérdéseivel sokat foglalkoztak orosz-szovjet kutatók. E kérdés kapcsán ugyanakkor érdemes futólag egy általános megjegyzést tenni a korabeli (1950-1990 közötti) orosz-szovjet tudomány kettősségéről. Közismert, hogy ideológiai okok miatt bizonyos tudományokat egyszerűen száműzték az orosz-szovjet tudományból, legalábbis annak mindenki által látható és olvasható részeiből (például a *Nagy Szovjet Enciklopédiából*), vagy olyan minősítéseket fogalmaztak meg (ugyancsak a *Nagy Szovjet Enciklopédiában*), amelyek világossá tették a hozzájuk való nyilvánosság előtti viszonyulást („olyan burzsoá tudomány” stb.). Vitán felül áll, hogy az orosz-szovjet korszakban elért technikai-műszaki eredmények ellentmondanak ennek a kezelési módnak. (Jobban ismerjük ezt a jelenséget például a szépirodalom terén, ahol „szamizdat” formában a rendszernek ellentmondó gondolatok kisebb-nagyobb publicitást nyertek. Nemigen ismerjük e korszak szakmai – beleértve a nyelvészetit is – „szamizdatjait”.)

A referálhatóságot befolyásolja, hogy milyen címzettek számára készültek azok. Bizonyos dokumentumok ugyanis határozott, mások határozatlan címzettel rendelkeznek (utóbbira példa a népszámlálás adatai).

A referátumkészítés kapcsán ugyancsak különbséget kell tennünk a szöveg reprodukciója és rekonstrukciója között. A reprodukció – mint ismert – inkább a formahűségre teszi a hangsúlyt, a rekonstrukció inkább a tartalmi konzisztenciára. A gépektől valószínűleg az első követelhető meg, az ember pedig inkább a másodikra hajlamos. A kettőt „össze kell lehet békíteni”. A referátumkészítés vegyesen él a szövegek visszaidézésének két módja által kínált lehetőségekkel, de jó lett volna ezt részletesebben bemutatni.

A következtetéseknek több fajtája van: logikai, pragmatikai, kidolgozott, áthidaló stb. E következtetések funkcionálisan és kognitíve eltérnek egymástól. Nem lehet tehát közömbös, hogy a referátumkészítés során az olvasótól milyen következtetések levonását igényli a referátum készítője.

Számomra kérdéses, hogy a referátumkészítési folyamatokat lehet-e „egy-egy konkrét nyelvtől függetlenül” jellemezni. Helyesebbnek tűnik számomra részben konkrét nyelvtől függő, részben független folyamatokra gondolni. Az első lehetőség arra vonatkozik, hogy a szövegfeldolgozásnak vannak csak az emberi elmétől függő sajátosságai (ezek a közös elemek). Hatnak ugyanakkor, nyelvtipológiai tényezők is. Tulajdonképpen felvethetők lennének szociokulturális (interkulturális) különbségek is, mivel ez utóbbiak csak részben függenek nyelvtipológiai sajátosságoktól.

A referátumkészítésben szerepe játszó „ellenőrzött felejtés” alulról felfele tart, azaz a propozíciók közötti hierarchiát megőrzi. Legkésőbb felejtjük el a bázispropozíciót, a legalapvetőbbet. A hierarchia magasabb csúcsain lévők könnyebben törlődnek. A szövegértésben a pszicholingvisztika kétféle elemzési (feldolgozási) elvet különböztet meg: alulról felfele (vagy stimulus vezérelt), illetve felülről lefele (vagy egység vezérelt). Pszicholingvisztikai szempontból különbséget teszünk a mondatértés során működő (működtetett) elvek, stratégiák, illetve a szövegértés során működő (működtetett) elvek és stratégiák között. E fogalmak kidolgozottabb érvényesítése bizonyára a referátumkészítés műveleteit is képes árnyalni: A szövegértés mindig a nyelvi kompetencia és az enciklopédikus (valóságról szerzett) ismeretek egyidejű működésével valósul meg.

Fontos, hogy különbséget tegyünk a mondat- és a szövegértési folyamatok között. Olykor célszerű lenne a többi nyelvi szint (például lexika) szerint is különbséget tenni, tekintettel arra, hogy a szemantikai sűrítés (azaz referátumkészítés) során a szöveg, a mondat és a szó – mint nyelvi entitások – értési folyamatai külön-külön és együttesen is számításba veendők. Mindegyiknek sajátos funkciója van, például az előre jóslás erőteljesen jelentkezik akár a mondat, akár a szöveg értése kapcsán. Ugyanakkor a kulcsszó-technika a lexikai egységek irányító (referenciakeret-kijelölő) funkciójára hívja fel a figyelmet.

KOLTAY TIBOR

A *metametaszöveg* terminus BAŃCZEROWSKI JANUSZ által felvetett használata számos, összetett kérdést vet fel. A referátum abban az értelemben tekinthető metaszövegnek, hogy a metaszövegek valamely korábban létezett szöveghez kapcsolódnak. Ez a kapcsolat lehet intralingvális (idézetek, ismertetések, kommentárok stb.), interlingvális (fordítás), interszemiotikus (színpadi vagy filmes adaptáció, képregény). A metaszövegekkel végzett transzformációk az ismétlés (idézés, allúziók, kivonatok, plagizálás), az amplifikáció (előszavak, függelékek, irodalmi kritika), a szuppresszió vagy redukció (ismertetések), helyettesítés (parafrázisok, adaptációk, paródiák, fordítások). Az ismertetések kategóriájába sorolhatjuk a referátumokat is.^{xv}

A referátumkészítéssel kapcsolatban sokszor találkozunk a *metainformáció* terminussal és a *metainformatív kijelentés(ek)* szókapcsolattal is.

Ha azt tekintjük, hogy hogyan határozhatjuk meg a metainformatív struktúrákat, akkor a *metametaszöveg* terminus használata érthető és teljességgel indokolt.

A metainformatív struktúrák körébe megítélésem szerint olyan elemek tartoznak, amelyek:

részt vesznek a nyelvi közlések átadási folyamatának a szervezésében, bizonyos állításokat tartalmaznak a szöveg egyes részeiről, elemeiről mint egy sajátos létről (tárgyról).^{xvi}

Ilyen metainformatív struktúrák azonban az elsődleges szövegben is vannak. RUSSEL (és mások) fentebb említett értelmezése, továbbá azon közkeletű (főként) könyvtartudományi felfogás szerint viszont a metainformáció információ az információról, és ennek megfelelően a referátumban az elsődleges dokumentumra vonatkozó információ is

metainformációnak tekintendő. A metainformáció tehát ebben az értelmezésben nem az elsődleges szövegen belüli viszonylaton alapszik, hanem az elsődleges és a másodlagos szöveg közötti viszony terméke. Az ilyen értelemben vett metainformációra is igaz ugyanakkor, hogy bizonyos állításokat tartalmaz a szöveg egyes részéről, bár ez a viszony nem szövegen belüli, hanem szövegek közötti.

Értelmezésbeli eltérések tehát vannak. A terminológiai eltéréseknél azonban sokkal lényegesebb, hogy a referálóban keletkező említett metaképnek fontos szerepe van a referátumkészítés modellezésében.

A referátum szövegtípusként történő meghatározása szempontjából döntő elem, hogy írott szöveg. Tehát mondhatnám, hogy nem szükséges egy további osztályozás alkalmazása.

Mindazonáltal BANCZEROWSKI JANUSZ osztályozása nagyban árnyalja a referátumról alkotott képet, tehát érdemes elemeit megvizsgálunk.

A referátum ennek megfelelően rögzített közlés, és ezen belül az írott közlések közé tartozik, szemben a felvett közlésekkel. Ez az osztályozás ráadásul kiegészíthető lenne a hordozó szempontjával. A referátum ugyanis – mint írott szöveg – megjelenhet papírhordozón és számítógépes (mágneses és optikai) hordozón.

A referátum az önállóan funkcionáló közlések sorába tartozik, hiszen az elsődleges szövegtől való tartalmi függőség ellenére önálló szöveg: külső formáját tekintve új szöveg az elsődleges dokumentumhoz képest.

A referátum egyaránt lehet egyszerű vagy összetett közlés. Szövege ugyanis lehet egy bekezdésnyi. Az elsődleges dokumentum legfontosabb tartalmát azonban gyakran több bekezdésnyi, tehát összetett közlés formájában reprezentáljuk a referátumkészítés során.

A tudományos szöveg inkább a stilizált közlések közé tartozik, a referátum pedig egy-egy adott tudományos szöveg legfontosabb tartalmát tükrözi, tehát stilizáltsága a tudományos szövegéhez közelít. A tartalom bizonyos, az elsődleges szövegben szereplő elemeit azonban el kell hagynunk a referátumban. Az elsődleges szövegben megengedhető redundancia ugyanis nem engedhető meg a referátumban. A referátum csak tartalmában függ az elsődleges szövegtől, és abban is csak szelektív módon.

A referátum az elsődlegesen írott és a másodlagosan írott közlések közé sorolható, hiszen az, amit elsődleges szövegnek neveztem és maga a referátum is egyaránt írott szöveg. Emellett a referátumok a valódi közlések közé tartoznak.

A kommunikatív kompetencia a következő komponensekből tevődik össze:

nyelvi kompetencia,
nyelvi pragmatikai kompetencia,
metanyelvi kompetencia,
metanyelvi pragmatikai kompetencia,
para- és extranyelvi kompetencia,
para- és extranyelvi pragmatikai kompetencia,
kulturkompetencia,
pragmatikai kulturkompetencia^{xvii}.

Ugyanakkor aligha lehet kétséges a BANCZEROWSKI JANUSZ által javasolt szaknyelvi kompetencia és a szaknyelvi pragmatikai kompetencia felvétele a referáló kompetenciáinak listájába, hiszen a referátumkészítés alapvetően szakszövegek tartalmának tükrözése.

A Cs. JÓNÁS ERZSÉBET által a referálás és fordítás érintkezési pontjai kapcsán felvetettek is figyelmeztetnek rá, hogy a referálást a nyelvi közvetítés egyik típusaként kezelhetjük. A közvetítés a referálás esetén azonban – ahogy erről már szó esett – nem ekvivalens, mint a fordítás esetében, hanem heterovalens. Ugyanakkor ez a heterovalencia nem önkényes, hanem szándékolt, tudatosan (előre) tervezett információvesztéset jelent. A heterovalencia ilyen módon nem az ekvivalencia tagadása, hanem ahhoz szorosan kapcsolódik.

Ahogy arra a bevezetőben utaltam, a referátum és az elsődleges szöveg tartalmi előképe egy és ugyanaz a valóság. A referátumnak az elsődleges szövegtől való ilyen értelmű függősége azonban nem zárja ki a tartalom kiválasztását, súlyozását és az azt követő kihagyásokat (illetve általánosabban fogalmazva átváltási műveleteknek tekinthető műveleteket), sőt a referátumban eltérő lehet az információk sorrendbe állítására, azaz a referátumban nem feltétlenül ugyanabban a sorrendben szerepelnek a tartalom bizonyos elemei, ahogyan azok az elsődleges szövegben előfordultak.

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET hozzászólása egyértelművé tette számomra azt, hogy a referátumkészítés mint professzionális tevékenység jellemzésekor nemcsak a szerzővel szembeni (korábban már említett) követelményeket, illetőleg a címzettől elkülönülő megrendelő meglétének (korában szintén említett, de talán kevésbé hangsúlyozott) tényét, hanem azt is említenünk kell, hogy a referátum címzettjei nem egyéniek, címzettként a szakemberek egy csoportja lép fel, amelyről nemcsak hipotézisei vannak a referálónak, hanem annak jellemzőit is ismeri, illetve a referáló szolgálat előírásai azokat meghatározzák számára.

A referátumkészítés lényegi kérdése, hogy mi történik az értelmezést, átkódolást és szövegalkotást tartalmazó „fekete dobozban” (amire Cs. JÓNÁS ERZSÉBET is utal.). Erre számos modell született, továbbá említhetném a referálás általam megalkotott, integrált modelljét^{xviii}, amelyet itt hely hiányában nem tudok ismertetni.

LENGYEL ZSOLT a gépi referálásra irányuló kísérletekre hívja fel figyelmünket. Ezzel kapcsolatban el kell mondanunk, hogy az ezen a téren elért eredmények egyelőre még igen szerények. A viszonylag sikeres gépi megoldások sem képesek a humán referálással azonos eredményeket elérni. Úgy tűnik, hogy a referálás jelenleg nem (számítógépesíthető teljes mértékben, csupán segíthető számítógépes eszközökkel. A jövőben szülehetnek megnyugtató és kielégítő eredmények, de ezekre várni kell, és addig is szükséges a nem gépi eszközökkel, intellektuális úton szellemi erőfeszítéssel történő referálás minél szélesebb körű feltárására és rendszerezett leírására.

A referátumkészítés elméletének fontos részét képezik azok az orosz és korábban orosz nyelven írt szovjet (főként) alkalmazott nyelvészeti munkák, amelyek a más (nyugati) országokban folyó kutatásokat kiegészítik, vagy azokkal párhuzamosságokat mutatnak. Nyilván a LENGYEL ZSOLT által vázolt helyzet is nagyban szerepet játszott abban, hogy legtöbbször egyik oldal sem vett tudomást a másutt folyt és publikált kutatások eredményeiről.

Ha figyelembe vesszük a szöveg reprodukciója és rekonstrukciója közötti különbségtételt, azt mondhatjuk, hogy a referálás során nyilvánvalóan látszik a rekonstrukció dominanciája, hiszen a referáló ismeretei alapján válogat az elsődleges szövegben közölt információkból.

Jegyzetek

- i GLÄSER: 1990. A referátumkészítésről részletesebben lásd KOLTAY: 1997.
- ii SZILÁGYI: 1980. tipológiája alapján.
- iii BANCZEROWSKI: 2000d.
- iv PFEIFFER-JÄGER: 1980.
- v KLAUDY: 1979.
- vi BANCZEROWSKI: 2000b.
- vii TOURY: 1980., KLAUDY: 1997.
- viii ALBERT: 2001.
- ix Vö. KADE: 1968.
- x REISS: 1971.
- xi PUSZTAI: 1999.
- xii TOLCSVAI NAGY: 1996.
- xiii Vö. GLATZ: 1999.
- xiv BALÁZS: 1998. 187.
- xv USSEL: 1988.
- xvi BANCZEROWSKI: 2000a.
- xvii BANCZEROWSKI: 2000c., KOLTAY: 2001a.
- xviii KOLTAY: 2001b.

Irodalomjegyzék

ALBERT SÁNDOR:

- 2001. A fordítás paradoxona. *Színes eszmék nem alszanak...* (Szerk. Andor, Szűcs, Terts). Lingua Franca Csoport, Pécs, 44 – 53.

BALÁZS GÉZA:

- 1998. *Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón*. Budapest, A – Z Kiadó.

BANCZEROWSKI JANUSZ:

- 2000a. Metainformációs struktúrák a nyelvi szöveg síkján. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 132–143.
- 2000b. Néhány megjegyzés a nyelvi közlés elemzéséhez. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 195–216.
- 2000c. A kommunikációs kompetencia és összetevői. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 342–351.
- 2000d. A translátorika fogalmának meghatározásához. In: Nyomárkay István (szerk.): *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest, ELTE, 392–396.

GLATZ FERENC:

- 1999. *Magyar nyelv az informatika korában* (Szerk. Glatz Ferenc). Budapest, MTA.

GLÄSER, R.:

- 1990. *Fachtextsorten im Englischen*. Tübingen, Günter Narr.

KADE, O.:

- 1968. Kommunikationswissenschaftliche Probleme der Translation. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. *Fremdsprachen B. II*. Leipzig, 3– 19.

KLAUDY KINGA:

- 1979. Fordítás és aktuális tagolás. *Magyar Nyelvőr*, 103. 4. 282–287.
- 1997. *Fordítás I*. Budapest, Scholastica.

KOLTAY TIBOR:

1997. Adalékok a referátumkészítés szövegtani megközelítéséhez. In: Békési Imre, Petőfi S. János, Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I.)*, Szeged, JGYTF Kiadó, 77–89.
- 2001a. Adalékok nyelvi közvetítés szövegtani leírásához. In: Békési Imre, Petőfi S. János, Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 14*. Szeged, JGYF Kiadó, 19–27.
- 2001b. A referálás integrált modellje. *Könyvtári Figyelő*. 47. 1. 2001. 41–52.

PFEIFER-JÄGER, G.:

1986. Referat und Referieren. *Germanistische Linguistik*. No. 1/2. 1–180.

PUSZTAI FERENC:

1999. Magyarul és magyarul. *Magyar nyelv az informatika korában* (Szerk. Glatz Ferenc.) 91–98.

REISS, K.:

1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München, Max Hueber Verlag.

RUSSEL, P.:

1988. *How to write a précis*. University of Ottawa Press, Ottawa.

SZILÁGYI N. SÁNDOR:

1980. *Magyar nyelv*. Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica. Idézi Szikszainé Nagy Irma: 1999.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA:

1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest, Osiris.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR:

1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

TOURY, G.:

1980. *In Search of a Theory of Translation*. Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel-Aviv.

TANULMÁNYOK

1. KÉP ÉS SZÖVEG (2)

Bevezetés

Ez a kötetrészt két tematikus szekciót tartalmaz, mindkettőt egy-egy tanulmány képviseli. Az első, a VASS LÁSZLÓÉ, Nagy László, Kondor Béla és Szécsi Margit műveiből vett verbális és vizuális költői alkotások sok illusztrációval dokumentált elemzését nyújtja. A második, a BENKES ZSUZSÁÉ, egy eredeti kontextusából kiragadott (*Énekek éneke*) illusztráció kreatív gyakorlattal történő megközelítésének részletesen bemutatott és kommentált leírását nyújtja.

VERBÁLIS ÉS VIZUÁLIS KÖLTŐI ALKOTÁSOK NAGY LÁSZLÓ, KONDOR BÉLA ÉS SZÉCSI MARGIT ÉLETMŰVÉBŐL – ADALÉKOK A VERBÁLIS ÉS KÉPI ÖSSZETEVŐBŐL FELÉPÍTETT KOMMUNIKÁTUMOK TIPOLOGIAI VIZSGÁLATÁHOZ

1. Arccal a tengernek

VASS LÁSZLÓ

0. Periodikánkban centrálisan visszatérő kutatási irány a multimediális humán kommunikáció szemiotikai textológiai megközelítése, illetőleg vizsgálata.¹ A különböző kötetekben elméleti és elemző-értékelő írások (tanulmányok, ismertetések) egyaránt megjelentek, többek között KASS JÁNOS, KIBÉDI VARGA ÁRON, NAGY PÁL, PETŐFI S. JÁNOS, OLIVY – PETŐFI és mások tollából².

PETŐFI S. JÁNOS tanulmánya, *A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához* (PETŐFI: 2001.) az eredmények egyfajta összegzésének (is) tekinthető, legalábbis a verbális ('VB') és képi ('KP') elemek viszonyában. Célkitűzése: „egy olyan tipológia körvonalazása, amely egyrészt figyelembe veszi a szóban forgó komplex jeleknek mind jelölő (elsősorban vehikulum), mind jelölt (elsősorban relátum) összetevőjét, másrészt annak a kommunikációs szituációnak a jellegét, amelyben ezek a komplex jelek létrejönnek” (PETŐFI: 2001. 61). Az alkotó kiindulópontjára is tekintettel három fő típusban mintegy tizenhárom altípust különít el.

Ebben a tanulmányomban két altípust veszek kissé közelebből szemügyre, remélve, hogy példaelemzéseim árnyaltabbá tehetik tipológiai jellemzőiket, vagy legalább adalékokkal szolgálhatnak további tanulmányozásukhoz.³ A verbális összetevők alkotói Nagy László és Szécsi Margit, a képi összetevőkéi pedig Kondor Béla és Nagy László.

1. Nagy László *Arccal a tengernek* című kötetét (NAGY: 1966.) kilenc illusztráció díszíti, melyeket Kondor Béla rajzolt.⁴ Ebben a szekcióban hat verbális és hét képi összetevőből álló komplex kommunikátumot kívánok vázlatosan kommentálni. PETŐFI

tipológiájában ezek a 'Kp+Vb' jelű altípusba tartoznak, amely a következőképpen jellemezhető (PETŐFI: 2001. 63):

Adva van egy verbális vehikulum. Egy képi reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Kp+Vb' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján alkotja meg, és azt a kiindulásul adott vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül is végbemehet.

A 'Kp+Vb' altípus 'bemenet'-ét tehát egy verbális vehikulum, 'kimenet'-ét pedig egy képi-verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel: (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a verbális vehikulum anyagában, (b) a képi reprezentáció anyagában és (c) a komplex, képi-verbális vehikulum anyagában; (ii) milyen dominanciaviszonyok mutathatók ki a verbális és a képi összetevő szóban forgó elemei és relációi között: inkább (a) a 'közel egyidejű', egymástól részlegesen függő (szorosabban kompletív vagy 'alárendelő / subordinációs') interpretációt támogatják, vagy (b) az 'egymástól függetlenül is' végrehajtható (lazábban kompletív vagy 'mellérendelő / koordinációs') interpretációt, esetleg (c) a 'teljesen szabad' ('hozzárendelő / predikatív') interpretáció irányában hatnak; s végül (iii) beszélhetünk-e adekvát képi reprezentációról, és ha igen, milyen jelleggel?

A szóban forgó kérdések nyilvánvalóan azon a tapasztalaton alapulnak, amely a verbális és a képi komponens, illetőleg azok elemei között nemcsak feltételez, hanem el is vár valamiféle 'konzisztenciá'-t, szorosabb vagy lazább tematikus vagy motivikus kölcsönviszonyt, esetleg más módon specifikálható 'kontinuitás'-t a multimedialis humán kommunikáció bármely fajtáját tekintve, a falfirkától a hétköznapi kommunikátumaink legkülönbözőbb megnyilvánulásain át, egészen a tudományos vagy éppen művészi szövegekig. (Csak zárjelesen jegyzem meg, hogy persze könnyű találni például olyan reklámot, amelynek összetevői között nem könnyű motiválható összefüggést létesíteni.) E kérdések inter- és transzdiszciplináris jellege, szövegtani, alkalmazott nyelvészeti stb. relevanciája, azt hiszem, ugyancsak nyilvánvaló.

1.1. Nagy László *Lánglakodalom* című költeménye a *Galambcsőrök* ciklus egyik darabja, képi reprezentációját, vagyis Kondor Béla 'lánglakodalomát' lásd az 1. ábrán. A verbális vehikulum néhány, megítélésem szerint releváns elemeket és relációkat hordozó szegmense a következő:

LÁNGLAKODALOM

Az égbolt sikolt: rátokszakadok,

...

jajgat a kő is: közelítenek
csikorgó csontú páncélistenek.

...

Most vastüdejű gonosz angyalok
szárnyától az ég sajog, ragyog,

borulj a földre, ne less repülőt,
zúdíts a földre foszforos esőt.

...
s a lécketrecekben ég a kiscsikó,
jászol tűzébe vicсорf a ló,
lángok közé a tehén borjazik,
szénfeketére ökrök sülnek itt –
Lángok közül te árva vakmerő,
Mi menthető volt, az se menthető.

A szemiotikai textológia elméleti keretében a szövegben kifejeződő világdarab mentális képe (a relátum-imágó) némi egyszerűsítéssel a nyelvi elemek kontextuális szemantikai és figuratív interpretációjával alkotható meg (vö. például PETŐFI – VASS: 1992. 181 kk.). A „csikorgó csontú páncélistenek” és a „vastüdejű gonosz angyalok” kifejezés kontextuális értelme például a „ne less repülőt” közlésegyység, a „foszforos eső”-é pedig az *ég*, *lángok* stb. elemek felhasználásával hozható létre (ha más-más módon is). A vehikulumhoz egy pusztító bombatámadás apokaliptikus képét rendelhetjük, irodalomtörténeti adatok alapján az iszkázi bombázását. GÖRÖMBEI ANDRÁS szerint a költemény apokaliptikus jellegét a látvány és a vízió egybetűnése adja: „ilyen értelemben szinte átmenetet képez a mitologikus versekhez. Vagy az olyan darabokhoz, melyeknek leíró, életképszerű anyagából egy-egy látomásosan metaforikus strófa kiemelkedik, a látomás síkját is a szemléletbe vonja, s így nyitja meg a kreatív lírának és a látomásos-metaforikus költészetnek bő forrásait” (GÖRÖMBEI: 1992. 32).

1. ábra

2. ábra

A képi reprezentáció elemeit és relációit lényegében az itt kiemelt metaforikus kifejezések vizuális megfelelői alkotják, illetőleg szervezik. A szelíd dombok, a mező és az apró háztetők fölött *vastüdejű, gonosz angyal*, a háború *páncélistene*, amint csuklójára

csatolt szárnyaival tombol az égbolton, s lángot, orkánszerű „foszforos esőt” zúdít a mélybe. Szárnyai közt vergődő-zuhanó madarak. A kompozíció a versvehikulum leíró részeinek jelentős részét vizualizálja, ilyenformán adekvát képi reprezentációnak tekinthető, s jóllehet önállóan is interpretálható, inkább szorosabban kompletív (alárendelő) illusztrációnak minősíthető.

1.2. Az *angyal és a kutyák* az azonos című ciklus címadó verse, melynek képi reprezentációja a kötetben vele szemben, itt a 2. ábrán látható. A költemény teljes vehikuluma a következő:

AZ ANGYAL ÉS A KUTYÁK

Mellemet nyomta nehéz álom,
gyémánt fénnel szememet sütötte:
láttam egy angyalt fenn a dombon
tüskés akácosban megkötözve.

Átlátszó volt az angyal torka,
benne a lélek föl és alá járt,
sárga kutyák két lábra állva
nyaggatták, csomóban tépték a tollát.

Korán ébredtem, fájt a szívem,
éreztem, valóság volt az álom,
angyaltollat keresni mentem,
hó ragyogott az egész világon.

A versvehikulumban kifejeződő világdarab a népi hiedelemvilággal hozható kapcsolatba, amely különös jelentőséget tulajdonít az álmoknak, gyakran szürrealisztikus jelleggel. GÖRÖMBEI ANDRÁS mint „mitikus borzongás”-t közelíti meg a költeményt (vö. GÖRÖMBEI: 1992. 35). A *Lánglakodalomban* apokaliptikus pusztulást okozó angyal itt mindenestre „tüskés akácosban megkötözve” vergődik, szárnyatollát ’csomóban’ tépik halált hozó kutyák.

A képi reprezentáció felső negyedét jobbról balra nyúló héttérben sötét kutyafej tölti ki. Átellenben földbe gyökerezett lábú angyal, testét, tehetetlenül verdeső szárnytollait vérszomjas kutyák marcangolják. Az illusztráció mintha egy, a három versszak harmadik és negyedik sora alapján megalkotható mentális képet reprezentálna, s ugyanakkor talán könnyebben függetleníthető a verbális összetevőtől (lazábban kompletív vagy mellérendelő), mint a *Lánglakodalom* esetében.

1.3. A *Virágének A nap jegyese* című ciklusban kapott helyet, Kondor reprezentációja itt a 3. ábrán látható. A költemény vehikuluma a következő:

VIRÁGÉNEK

Emberek, mivé lettem!
Örömem elvesztettem.
Mikor mosolygok újra,
ki tudja, haj ki tudja?

Se bokros Bakonyalja,
se Mátra kék havassa
énrajtam nem segíthet,
nem üdít ilyen szívet.

Testem is ágynak esve,
csúfol a csillag este.
Arcom nem illik fénybe,
gyámoltalanság képe.

Vas-fiú aki voltam,
ujjadtól elomoltam.
Mutatóujjad jégcsap
gidaként bégetek csak.

Mindened én lehetnék,
bajom ha elkergetnéd.
Folyamodom hát hozzád,
fordítsd felém az orcád!

A *Virágének* a lírai én megrendítő kiábrándultságát juttatja kifejezésre, ami 1951 – 1952 fordulóján uralkodik el Nagy László lírájában, gyakran önéletrajzi vonatkozásokkal (itt például *Mátra kék havassa*). Csalódottságát közvetlenül, archaikus egyszerűséggel (régies nyelvi formák, $\frac{3}{4}$ -es tagolás, páros rímek) foglalja furcsa 'szerelmi dal'-ba. „(...) Kezdetben naivan hittem, hogy bennem a hiba, s kiderült, hogy kint, a valóságban. Kezdetben mégis nem a felső vezetést hibáztattam, nem hittem, hogy elárulva a forradalom, ami éltetett ifjúságomban. Jártam szülőhelyemre, vártak panasszal, észbontóan tragikomikus helyzetet láttam, meggyalázott embereket s néptől idegen erőket (...)” (NAGY: 1979. 35).

A képi reprezentáción a furcsa szerelmi verzetben kifejeződő csalódottság élményét tört szárú rózsza, földre hulló, hatalmas rózsafejek és nehézkes, fémesen megszerkesztettnek tűnő szárnyak 'emelik' általános érvényűvé. A megrendültségen kívül közvetlen kapcsolat a verbális és a képi komponens között szinte csak a cím, illetve a virágének műfaji sajátosságai révén létesíthető. Az illusztráció ilyenformán az ellentét erejével segít(het)i a verbális vehikulum befogadását, azzal inkább hozzárendelő viszonyban. Megjegyzendő még, hogy a kép a komplex kommunikátum kontextusában következő, *Kezdedben a rózsza lefejezve* című ciklussal és néhány darabjával (például *Virágtalan fejem*, *Virágok térdelnek*) direkter indítványoz intertextuális kapcsolatokat, mint maga az ének.

1.4. A *Vérugató tündér* című ciklus nyitódarabja *A város címere*. Kondor Béla reprezentációja itt a 4. ábrán látható. Terjedelmi okok miatt mindössze néhány sort idézek a versből:

A VÁROS CÍMERE

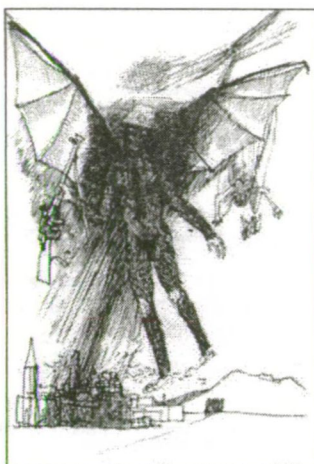
...

Eljön a fekete katona,
óriás fekete-bársony denevér,
duhogó lágy kupolák a szárnyai,
szőrgatyás lábain óriás
görkorcsolyáit előrerúgva
leszáll a városba, megvakulunk,
megvakul a naptár, a történelem,

...

3. ábra

4. ábra

A város címere vehikulumában refrénszerűen, összesen nyolcszor ismétlődik a *fekete katona*. „Az egész verset a »mert« és az »eljön a fekete katona«, az ok és az okozat összefüggése szervezi apokaliptikus vízióvá, végítélet-látássá, amelyben azonban világosan elének tűnnek a reális társadalmi bajok jelzései (...)” (GÖRÖMBEI: 1992. 191). A szöveget szervező elemek abszurd módon antropomorfizálódnak: *a vagonok lisztje / nem akar keserű kenyér lenni, a tej nem akar / újra meg újra vízzé válni*. Ezért *eljön a fekete katona*. Az utolsó versszakban viszont az ok és az okozat felcserélődik. Abszurd léthelyzet, abszurd kompozíció. A pusztulás víziója, ha lehet, pokolibb és végzetesebb, mint a *Lánglakodalomban*.

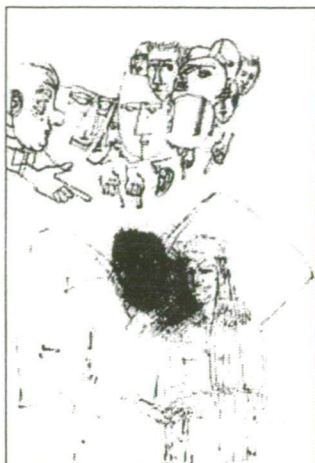
A képi reprezentációt a hegyek felől a város fölé ereszkedő ördög-angyal démoni figurája dominálja. Szárnyai nem motorizált 'ikaroszi' vagy fémesen szerkezetes szárnyak, nem is a halálba marcangolt angyaléi, hanem alattomosan puha, bársonyosan förtelmes szárnyak. Fején sisak, jobb mancsában valami ismétlőfegyver. Amint lángot, pernyét szór a füstölgő városra, toronyra, háttéréből igazi angyalok buknak a mélységbe. A

kép az idézett leírásen túl a verbális vehikulum számos elemét vizualizálja, de a látvány elemeit nem rendeli a nyelvi megformálás alá, ilyenformán a verstől függetlenül, 'teljesen szabadon' is interpretálható.

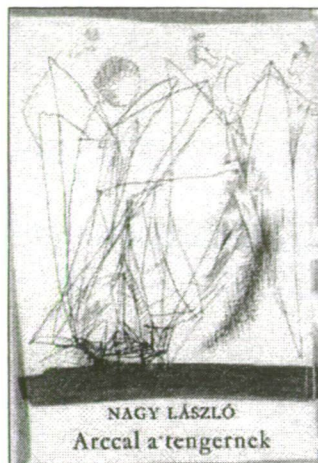

5. ábra

1.5. Nagy László költészetének egyik leggyakoribb motívuma a *ló* (lásd többek között VASS: 1987 – 1988. 112). Rendszerint a civilizáció előretörésével halálra ítélt szépség vagy az emberi heroizmus jelképeként jelenik meg verseiben. A *Búcsúzik a lovacska* című hosszúvers a *ló* haláltáncvíziója; Kondor Béla hozzá készült illusztrációja itt az 5. ábrán látható. A hosszúénekben azáltal válik a jelkép mitikussá, hogy a költő lényegében azonosul a búcsúzó lovacskával: *sárszeplős arccal bennem nyihog, tipródva nyög / ménese a halálnak*. „Ki akarja fejezni a költő létezésélménye mérhetetlenné mélyülő és sűrűsödő egész vonatkozásrendszerét, s természetesen önmaga és egy életforma végzetét is. E mondandók áthangolása az állati érzékenység és képzelet jelrendszerére, a ló és a költő dolgainak egybejártsága a részletekben lenyűgözően sikerül is, de óhatatlanul megterheli az anyagot, túlbonyolítja, túlfeszíti, önköréből ki-kilendíti a jelképet. A sokágú szándék egy ló monológja révén nem tud hibátlan művé szervesedni” – állapítja meg KISS FERENC (KISS: 1972. 205). – A képpel kapcsolatban Ágh István a következőket jegyzi meg: „A Kondor-szimbólum a Nagy Lászlóival legerősebben a *Búcsúzik a lovacska* rettenetében találkozunk, a kerub-költő szomorú, koponyába váltó lófejekkel, a teljes forma égbe tart, akár egy szárnyatlan darázs, a lovacska lelke” (ÁGH: 2001. 72). A képi reprezentáció adekvátnak minősíthető, s teljesen szabadon is interpretálható. A „csillagok között” ficánkoló kicsikó motívuma szervezi Kass János illusztrációját is, amelyet a *Búcsúzik a lovacskával* rokon *Kiscsikó-sírató* című költeményhez készített (lásd NAGY: 1977. 64).

6. ábra

7. ábra

1.6. A *Menyegző* című hosszúvers alapja egy bolgár népszokás, melynek során az ifjú házasokat bemutatják a tengernek, és megáldják. Az ének ezt a szokást transzformálja pokoli dáridóvá, amelyben az áldás csak ürügy, hogy a mozdulatlanságra kárhozott pár mögött kedvére tobzódhasson a lakodalom. „A *Menyegző* annak az irodalomtörténeti pillanatnak a műve – írja KISS FERENC –, amelyben (...) a lírai hős (...) arra eszmélt, hogy körülötte, vele szemben egy ellenséges tendencia: a sokak által leegyszerűsítve, fogyasztóinak nevezett morál tör totalitásra” (KISS: 1981. 406). A költemény egyik pólusán az ifjú pár, másikon a termő élet föl zabálására fölsereglők jelennek meg. Képrendszer is a „világot irányító öregek és a tőlük elkülönülő fiatal pár” ellentétére épül (TOLCSVAI: 1998. 126). Ez a polaritás, mely minden kompromisszumot kizár, határozza meg az ének tematikus organizációját. Következzék itt néhány sor a kezek, majd a fejek 'seregszemléjé'-ből.

...
kezek a hátunk mögött, gótbetű-görcsös kezek,
sárgák meg zöldek, epeszakítók, heroin-fehér kezek,
szűzmell-gyaluló, here-aszályos, halálfejgyűrűs kezek,
kezek oltári gyertyasorként nyílt ujjuk
s kezek egy-ujjuk: revolvertáska-kezek,
savakkal, sorsokkal bánó, balzsamozásra váró kezek,
kezek a hátunk mögött, kezek a koccintások
villámaiban, az új párért emelt kezek,

...
kék darázs-gépek, precízek, csupa gombok, rugók,
motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól,

...
sok cicoma, cirkuszi bokréta, álarc-kobak,

dagadnak sáfrányos gőzben, faggyúban tündökölnek,
 hústörkölyösek, becukrozódnak, beittasodnak itt a fejek,
 a parafafejek, a gyémántfejek, a díszitők-fejek,
 a gumifejek, a fölfújható mosolyuak,
 a mumusfejek, az ijedt fejek, a szerénykedők,
 fejek a pironkodók, fejek a finnyás és mohó fejek,
 hánykódnak a krémbe, lángolnak az alkohol üdveiben,
 fejek vérdíjasok, fejek árvák és örökké rezgő fejek,
 fejek a migrén szentségtartói, sugarasak,
 fejek az irigység csikorgó sóderfészkei, fejek,
 fejek a rágalom remekbefaragott szószékei,
 a szélkakas-fejek, a harcokcsikupola-fejek,
 a galambdúc-fejek, a bábeli torony-fejek,
 regбели családfán rezgők: a fej városok,
 dobogó démon-fejek, a sarabolatlan sárkányfejek,
 fejek a hátunk mögött...

1.6.1. A *Menyegző*höz két képi reprezentáció is készült, az egyik a kötetben, nagyjából a kezek 'seregszemléje' mellett (itt a 6. ábrán) látható, a másik a kötet borítólapján (itt a 7. ábrán). A 6. ábra felső felét erőteljes vonalvezetésű fejek és kezek dominálják, előterében elmosódó kontúrokkal a szárnyas ifjú pár. Ágh István szerint: a *Menyegző* ezen „megjelenítése úgy utal vissza a szövegre, hogy felidézi a teljes költői látomást, szinte viszonzásképpen, ahogy a »motorizált rémek Kondor Béla baljós rézkarcairól« sora az egész Kondor-életművet fölmutatja” (ÁGH: 2001. 73). Az ifjú pár mozdulatlanságát a kezek és a fejek dinamizmusával ellentétező reprezentáció adekvát, de inkább szorosabban kompletív (alárendelő) viszonyban áll a verbális anyaggal.

1.6.2. A borítón (itt a 7. ábrán) látható alkotás az 'arccal a tengernek...' tematikus egységeket vizualizálja. Ágh István a következőképpen látta: „A védőborítón a *Menyegző* ifjú emberpárjának vonalban absztrahált képe, csak a segítségért nyújtózkodó és a virágot tartó kéz a megnevezhető, szárnyak tűnnek át a paláston, holdba vagy napba vagy virágba fogalmazódik át az egyetlen emberi fej, közben az egész kompozíciót hatalmas élő vitorlásnak véljük, amelynek a hajószerkezet a távlata a tenger kékjén. Önálló mű az irodalmi inspiráció alapján” (ÁGH: 2001. 72). Az eddigiek szerint a teljesen szabadon befogadható (hozzárendelő) reprezentációk közé sorolom.

2. A költő-képzőművész és a rézkarckirály-költő barátsága jól ismert. Nagy László több művében, versekben (*A mindenség mutogatója, Temetés után*, NAGY: 1988. 423-425, 425-426) és prózai írásokban is (*Kondor Béláról, Kondor Béla három verse, Az öldöklő angyal tövében, Tisztelegjen a szó..., Boldogságtörődék*, NAGY: 1979. 153-160) emléket állít művész társának. A *Seb a cédruson* című ciklus (1967 – 1973) nyitódarabjában (NAGY: 1988. 409) például így tiszteli meg: JAJ A KERÜB KONDOR ORKÁNHUZATÚ SEBE. A *Képversek és betűképek* közt pedig (1973) képverssel (NAGY: 1988. 488) adózik Kondornak, mely a *Szárny és piramis Kondor Béla emlékének* címet viseli.⁵

3. Az eddigieknél nem kevésbé érdekes, de kevésbé vizsgált kommunikátumtípus az, amelyet PETŐFI 'Vb ← Kp' szimbólummal jelöl a tipológiájában, s a következőképpen jellemez (PETŐFI: 2001. 63):

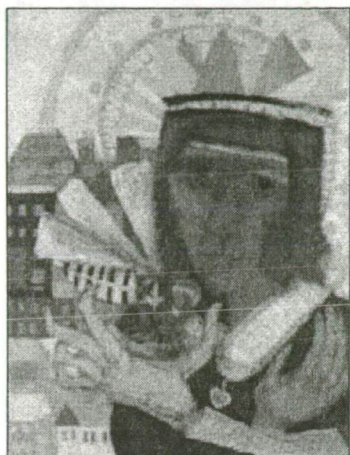
Adva van egy kép (egy képi vehikulum). Egy verbális reprezentáció alkotója azt interpretálja, és egy olyan ['Vb ← Kp' típusú] verbális vehikulumot hoz létre, amelyet a kiindulásul adott kép (képi vehikulum) alapján formál meg, de azt nem egyesíti egy vehikulumban a kiindulásul adottal. Mint-hogy ebben az esetben nem jön létre egy (képi és verbális összetevőből álló) komplex vehikulum, a verbális és képi elem befogadása általában egymástól függetlenül (és egymástól különálló befogadási térben) megy végbe.

A 'Vb ← Kp' altípus 'bemenet'-ét tehát egy képi vehikulum, 'kimenet'-ét pedig egy verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel (az 1. pontban foglaltakkal analóg módon és motivációkkal): (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a képi vehikulum anyagában, (b) a verbális reprezentáció anyagában; (ii) milyen dominanciaviszonyok mutathatók ki a képi és a verbális összetevő szóban forgó elemei és relációi között; (iii) milyen jelleggel (milyen ismérvek alapján) beszélhetünk 'egymástól független' ('hozzárendelő' viszonyban lévő) alkotásokról?

A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak ebbe a típusába tartozik Nagy László ciklusa, a *Hét vers Kondor Béla képeihez*, mely 1977 novemberében keletkezett. A költő naplójában mindössze ennyi áll erről: 1977. november 3., csütörtök: „(...) – A Tükörnek verset írni Kondor képeihez. Ezt már régen elvállaltam. Nemsokára megpróbálok.” (NAGY: 1994. 469.) Ebben a szekcióban ezeket a műveket kívánom röviden kommentálni.⁶

A szóban forgó, a költeményekkel azonos című(nek tekinthető) képek (a ciklus verseinek sorrendjében) a következők: *Darázskirály* (1963. olaj, farost, 34 x 28, itt lásd a 8. ábrán), *Késes ember (Gyilkos)* (1959. olaj, farost, 25 x 20, itt lásd a 9. ábrán), *A tengerész álma (Öreg halász)* (1964. olaj, farost, 58,6 x 61, itt lásd a 12. ábrán), *Szent Péter és egy nő* (1967. olaj, farost, 125 x 75, itt lásd a 13. ábrán), *Gitáros nő* (1967. olaj, pasztel, farost, 60 x 40, itt lásd a 14. ábrán), *Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)* (1968. olaj, farost, 41 x 52, itt lásd a 15. ábrán) és *Bohóc* (1972. olaj, olajkréta, farost, 54 x 13,5, itt lásd a 16. ábrán).⁷

3.1. A 8. ábrán látható ikonos festményt a Darázskirály portréja dominálja. Vöröses, szenvedő arc, beesett, véres szemek, szomorú, meditatív tekintet.⁸ Fején háromszögekből korona – bohócsüveg, tövisszörű vagy egyszerre mind. A nyakában arany szív. Színtelen, görcsös tenyerén szerkezetszerű rovarféle: drótlábakon egyensúlyozó, fekete-sárga csíkos potroha fölött – a kép közepén – hártás légcsavar-szárnyakkal. Megidézi a szárnyalást, az angyalt, de az emberi manipuláció révén „gyilkos kis gépezet, agresszív erők letéteményese” is (NÉMETH: 1976. 12). A „figurához való viszonya jelző és magyarázó attribútum (...): ugyanakkor egzisztenciális jelentősége is van, hiszen a darazsat tartó kéz ugyanolyan görcsös ritmussal mozog, mint a darázslábak, a kéz és a rovar hasonlóan egymáshoz. A rovar és általában az állat – különösen a ló és a madár – motívuma igen gyakran feltűnik Kondor művein, a rovar és a madár kitüntetett szerepét elsősorban a repülés motívuma magyarázza, hiszen Kondor művészetének egyik kulcsszimbóluma a repülés, a szárnyalás, az emberi alkotóerő legnagyobb, ősi szimbóluma, amely korunkban ellentétes jelentésekkel párosul, a rombolás génuszává is vált” (NÉMETH: 1976. 12). A háttérben húzódó város társadalmi-történelmi környezetbe helyezi, az aranyban lobogó óriás napkorong pedig az időtlenség, a mítosz szférájába emeli a figurát.

8. ábra

DARÁZSKIRÁLY

Tünődés mártírja ifjan s elevenen
 fiúk ti holtak ez vagyok ó nem a szégyen
 pirít s nem kutyaalázat párazza be
 a hét világot átütő szemet fiúk
 süvítsen-e szárny a távlaton-túli
 távlatba mit bemérem égi gengszter
 avagy szétpukkadjon szívem a földalatti
 keszonban hol vasbeton könnyezik s kintről
 rum néz be véres szemmel – ma nem születik
 szárnyal bárki szárny és távlat bánata ez
 nem a napvilág méze kell – kimondhatatlan –
 fűnyelvvel biztassatok fiúk: süvítsen

Kondor Béla képét a verbális reprezentáció kétféleképpen metaforizálja. A lírai én a vers felütésében 'tünődés mártírja'-ként, hatodik sorában, tehát nagyjából a vehikulum közepén pedig 'égi gengszter'-ként jelenik meg. Az előbbi referense (vizuális megfelelője) a Darázskirály tragikus alakja, az utóbbié pedig a festmény szerkezet szerű, szárnyas organizmusa. Mindkettő a lírai énre utal, vagyis ha a festményen a Darázskirály és a rovar 'hasonul' egymáshoz, a vers anyagában lényegileg azonosul egymással. A festmény további elemeit jobbra e két metafora szervezi 'verbalizált ikon'-ná. A 'nem a szégyen pirít' (≈ vörös, szenvedő arc), a 'hét világot átütő szemek' (≈ beesett, véres szemek, szomorú, meditatív tekintet) stb. a lírai énre mint 'tünődés mártír'-jára, a háromszor ismétlődő *szárny* inkább az 'égi gengszter'-re vonatkoztatható. A 'földalatti / keszonban hol vasbeton könnyezik' s még néhány más (verbális) kifejezés, közismert életrajzi vonatkozásain túl, interpretálható a háttérben húzódó város metaforizációjaként is, miként az ismétlődő 'távlat' az arany háttér perspektívájaként. (A nyomtatott vehikulumban kétszer ismétlődő *süvítsen* helyett egy 1977-es kéziratoldalon még *sivitson* szerepel. NAGY: 1980b. 206.) A reprezentáció tehát két találó metaforával dimenzionálja verbális matériába a festmény meghatározó elemeit és relációt. Mindezek ellenére csak ügyel-bajjal tudom a költeményt különálló, a képpel hozzárendelő viszonyban lévő alkotásnak tekinteni.⁹

3.2. A 9. ábrán látható *Késes ember (Gyilkos)* című Kondor-kép 'elvetemült' ikon. Arany háttéréből piros ruhájú-sapkájú, fehér inggalléros férfifej kipirult, sárgába mosódó félprofilja emelkedik ki. Vértetűs kezében kés, melyre úgy hunyorít félszemmel, ahogy a mesterlövész gyilkos a távcsöves puska célkeresztjére. Vörös-arany pengéje szinte hosszú ujjai folytatásaként mered az égre. Az ikon bal alsó sarkában jól kivehető az alkotó aláírása és a 959-es szám.¹⁰

9. ábra

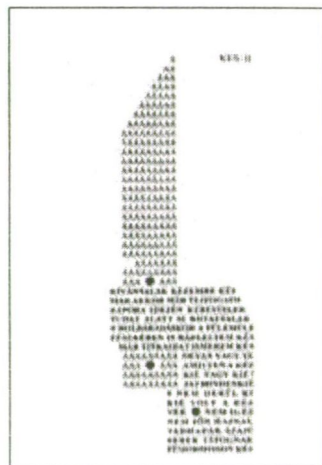
KÉSES EMBER

Heródes is így kezdte ahogy ez
aki sihederkorban kutyusok
cicák fülit-farkát nyeste le
cifrált mint anyja a derelyét
összenőtt a kéz a késsel össze-
forradt hivatal s hivatás benne
így nem lehetett ő csillagszóró
toprongy köszörűs de csillagoltó
rekorder áramvonalas fejű
ím felöltöztetve jelképekbe
ünnepel most és viseli a vér
hemoglobinját sapka ez siltes
túlontúl szolgált s a háttér: arany

Nagy László ismerte a kés titkait. Erről tanúskodnak például a *Kés* című versének (NAGY: 1988. 439-440): „hánytorgó hajak alól, / éj-terjesztő köpenyek alól / orvul hátba tűzve rezegsz, / orgyilkosok cimere, kés. / Kié vagy te – mindenkié”. E költemény képversválogatását lásd a 11. ábrán (NAGY: 2001. 160). A költő-képzőművésznek „A szép piros hóhér” című akvarellje is (NAGY: 1980a. 27, itt lásd a 10. ábrán) rokona Kondor örök gyilkosának. E portréről találóan állapítja meg Csoóri Sándor, hogy „(...) Kondor bármelyik festményére is odaillene! Lehetne társa a *Késes embernek* (...)” (CSOÓRI: 1980. 7).

10. ábra

11. ábra

Nagy László *Késes ember* című költeményét félelmetes hasonlat nyitja: főmondatának alanya Heródes, mellékmondatában az 'ez' mutató névmás exoforikusan utal a kép-

re, ami tömeggyilkossá, brutális gyermekgyilkossá teszi a figurát. Együtt a kéz és kés, a hivatás és hivatal vagy hatalom (\approx fehér inggallér). A sapka a 'vér hemoglobinját' viseli, hozzá a 'háttér: arany'. A 'csillagszóró / toprongy' és a 'csillagoltó / rekorder' ellentéte, szimbolikája nyilvánvaló. Az *áramvonalas* melléknév rendszerszerű értelme tárgyra, különösen járműre vonatkozik. Az 'áramvonalas fejű' szerkezet olyasféléképpen gépesíti a halált a versben, ahogyan a figura késre hunyorító tekintete a festményen. A verbális reprezentáció egészében és részleteiben is utal a vizuális vehikulumra, illetőleg elemire és relációira. Egymástól független interpretációs térben a költemény exoforikus utalását annak közvetlen verbális kontextusa (például a címe) referencializálhatja. A kép és a reprezentáció viszonya inkább hozzárendelő.

A TENGERSZ ÁLMA

12. ábra

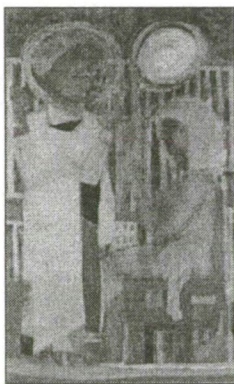
Egy csillagot hazai parton sáfrányhajút
imádok én odakötök álmat hajót
s ha laskafehér vitorlát eléd ereszték
bókolok neked gyönyörűm dehogy
a szesznek
majd rézoxid-orrom hófehérvévé varázslom
viszem eléd csupa tengergöröngy-pofámon
attól a perctől nincs közöm disznó szavakhoz
mert eljutva hozzád megtérek igaz
magamhoz
angyali dalhoz kalácsos karácsony-este
pilézzem hó a férfinyomort kirekessze
s mint kire szerelem édesen nagy súly esett
Bermuda-háromszögben elsüllyedek

3.3. Kondor Béla 12. ábrán látható *A tengersz álma (Öreg halász)* című képén a föllazított formai elemek az álom, a vágyak és a realitás mezsgyéjén szerveződnek kompozícióvá. A kép jobb oldalán rafinált, megtört arcú tengersz látható, vonásait a szél, az idő és a megpróbáltatások húzták ki rézoxiddal, no meg az alkohol. Érdes, csontos, ugyancsak erőteljes vörössel megrajzolt keze virágot nyújt középre, ahol a tenger kékjén apró, fehér vitorlás horgonyoz. Vele szemben sápadt női fej, sáfrány haja csaknem belemosódik a háttérbe, szemében a tenger kékjével fürkészi a távot. Fölötte barnás mezőben (mintha képen) vékony kontúrral céda nőalak, elfordulva, háttal, tükör a kezében.

A verbális reprezentáció a tengersz (öreg halász) monológja. A nyelvi formai költőségek fellazítása a versben is megfigyelhető, például a felütés 'csillag' metaforája és 'sáfrányhajú' értelmezője közé ékelődik a 'hazai parton' határozói elem stb. A monológ egyik pólusát a realitás (a vizuális anyagban többnyire erőteljes vonalvezetésű) elemei alakítják: *hajó, fehér vitorla, szesz, rézoxid-orr, tengergöröngy-pofa, disznó szavak, férfinyomor*; másik pólusát pedig a vágyak, az álom (a képen többnyire finom, aprólékos vonalvezetésű) elemei: *csillag, sáfrányhajú, gyönyörűm, angyali dal, kalácsos karácsony-este, szerelem, édesen nagy súly* stb. A költemény záró sora a szexuális aktus

perverz metaforizációja, amely nyilván a háttal álló, céda nőalak képi elemmel áll összefüggésben. A költemény a kép meghatározó elemeit a *virág* kivételével verbalizálja, s néhány olyan tényállást, nyelvi elemet is tartalmaz, amelynek nincs vizuális megfelelője. Önmagában is interpretálható.

3.4. Kondor Béla 13. ábrán látható *Szent Péter és egy nő* (1967) című, szigorúbb formavilágú képét is ellentétek szervezik. A kép keletkezésének időszakában – állapítja meg NÉMETH – „a színek áttetszőbbek lettek, és ezzel erősödött az anyagtalanodás, a vizionárius jelleg” (NÉMETH: 1976. 18). Vörösesbarna, geometrikus háttérben, a kép jobb oldalán, pucérnak látszó, sárga hajú nő foglal helyet, arca elé emelt kezében tart valami tárgyat, melyre szemérmes-kacér tekintetét függeszti. Feje fölött sárgásfehéren izzik a hold. Vele szemben álló férfialak, elől nyitott(nak tűnő) göncben, fejét dicsfény övezi, arca elé emelt kezében kulcs, melyet egész lényével (testtartásával, mozdulatával, arcki-fejezésével) a sárga hajú hölgynek kínál. A figurák közti távolság minimális, a térdük szinte összeér. – Ágh Istvántól (is) tudjuk, hogy Kondor Béla adott esetben „nyers volt, mint egy melós (...) A jó házból valók tűrőképességét trágárságokkal tette próbára, lássák csak szörnyetegnek (...)” (ÁGH: 2001. 71).

13. ábra

SZENT PÉTER ÉS EGY NŐ

Ez a kulcs a minékünk rendeltetett
magasságé pinczétül hét emelet
denevér s bagoly a szomszéd s Viola
a naív – meg pokolfüst de nints kaloda
zenélhetsz – mantsomnak is szolgál a húr
s majd édenzünk dönghet a pokol alul
én játékból hordom ezt a péter-gönczöt
visel noha tsak a szívem hét kolonczot
s még röpködnöm is illik hölgyem a súllyal
de hölgyem sárgahajúm ne keserülj el
ha tsak szemmel követsz is: megalakult s
boldog a társaságunk íme ez a kulcs

Nagy László archaizáló nyelvi elemekkel (például *rendeltetett*) és helyesírással (*kulcs*, *pinczétül* stb.) ülteti versbe a jelenetet. Itt a költemény következő elemeit kívánom kiemelni: *bagoly*, *denevér*, *hét*, *kulcs*, *Viola*. A *bagoly* egyfelől 'sötétség'-et, másfelől 'bölcesség'-et jelent. A *denevér* a sötétség, az ördögi hatalmak jelképének tekinthető. A *hét* „szent szám, a három (Isten) és a négy (világ) összege: a hatnapos teremtés után a hetedik napon pihent meg a Teremtő” (SEIBERT: 1980. 282). A *kulcs* Szent Péter, illetőleg az oldás és kötés attribútuma: „Neked adom a mennyek országa kulcsait. Amit megkötsz a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldasz a földön, a mennyben is fel lesz oldva” (Biblia 5.0, Mt 16,19). A *Viola* név a latin 'ibolya' jelentésű szó megfelelője, amely Mária alázatosságára és Krisztus szenvedéseire egyaránt utal. Szent Péter a leggyakrabban emlegetett apostol, az ősegyház feje, az első pápa. A kulcsok birtoklása révén a mennyek kapuőre. Nagy László verse a lírai én monológja dialogikus kommuni-

kációs keretben. Két részből áll. Az első hat sor groteszk helyzetértelmezés (*denevér s bagoly a szomszéd s Viola*) a kilátásokkal (*s majd édenzünk*), melynek során Szent Péter személyes hangvétellő vallomását és a jövevényhez fűződő reményeit vagy inkább elvárásait juttatja kifejezésre. A költeményt a *kults* keretezi: mennyei örömeknek nyitja. A komplex kommunikátumban több olyan elem (tényállás) is található, melynek ekvivalense a művek egyikében vagy másikában direkt módon nem található meg. Az eddig vizsgált 'kép-vers'-ek közül talán ez a legelkülönbözőbb költemény.

3.5. Kondor Béla 14. ábrán látható *Gitáros nő* című festményét a formaszigor és a forma nélküliség együttesen alakítja. A gitár húrjaira görcsösen tapadó, viszonylag fiatal nő portréján öregedő arc kontúrjai tűnnek át. A sárga hátteret a kalcium akkordjai törik fényesen fehérre.

14. ábra

GITÁROS NŐ

Te is megöregszel nyakad megöregszik
s kell csipkeövr de esküszöm a sfron
túlról is látom a ráncot ajaj virág –
erezet és hajzat elavul a húr is
csupa mész lesz nyúzod mészkö-izülettel
s mész-Jerikód nem döntöd le ajaj virág –
dísznek helyezlek hölgyi szemétdombra
ágyam kerek öt seb jó balzsamot rája
jó malacizmú bajnoknő ajaj virág –
fenyegettek s látom tél van ahol ültél
rámmromol az étel életem és minden
bosszúm is csak engem ér el ajaj virág –

A verbális reprezentáció felütésében a 'te' exoforikusan utal a képre és / vagy a 'kép-vers' címére, kontextusára. A megszólított virágként meg *malacizmú bajnoknő*ként imaginalizálódik, aki a *hölgyi szemétdombig* nyaggatja a húrokat. Ez a folyamat megmáshíthatatlan: ahol ültél, télben a parázs. Ám a 'tragédia' kettős, így vagy úgy, visszaháramul a lírai énre. A vizuális és a verbális megjelenítés különbségei valószínűleg ez utóbbi mozzanattól származnak. A költemény, azt hiszem, nyitva áll a képtől független (hozzárendelő) befogadás számára.

3.6. A 15. ábrán látható *Fiatal menyasszony (Öreg udvarló)* című Kondor-festmény hangulatára a humor, a derű és játékosság jellemző. Bal oldalon a *lég-fogó*, öreg udvarló: rút, ellenszenves, egyúttal komikus. Vörös-fehérben *habzó* pápaszem, mész *pofaszakáll*, *Picasso-trikója* ujjából felkapaszkodó karja-keze tar fejbúbját leplezi. Szavait fiatal lány, a menyasszony 'ügyeli', szorongva-szemlesítve. Arany hajkoronáját kékeszöld, pálcikaember-mintás *homlokpánt*: vademberkörtánc regulázza. Kettejük közt piroska virág, kéz, jobbra valami város, fölötté *őrangyal*, *mentőővi* szárny(csonk). Arany medál a mellükön.

FIATAL MENYASSZONY

15. ábra

Habzik a koravén pofaszakáll s lecsurog
termi a habot a pápaszem kerete is
lég-fogú agg eb de szíve harapós
itt ha menyegző lesz a cicák egerek
rumosteáznak – művész ur megtébolyult?
Szorong a kicsi nő kisded skatulyába
zárná be magát de szerepe őrangyal
mentőővi – érzi homloka pántján fehér
vadembertánc dobog körbe illene már
e Picasso-trikósra nézni de égi
sugallatot hallgat: kisasszony menyországgal
díjazom a kőnját kisasszony legyen erős
kisasszony ha lehet vigyázzon a művész urra

Nagy László verbális reprezentációja valószínű jelenetet társít a képhez. Első része a művész úré, második részében a kicsi nő szerepére, feladatára kerül a hangsúly. A vers zárlatában a „menyországgal díjazott kőn ajánlata” (ÁGH: 2001. 70). A költemény a vizuális elemek java részét verbalizálja: *hab, lég-fog, pápaszem, pofaszakáll, homloka pántja, őrangyal(i szerep), Picasso-trikó, vadembertánc dobog körbe* stb. A verses illusztrációk közül alighanem ez kapcsolódik legszorosabban, önálló műként valószínűsége ellenére sem egykönnyen interpretálható módon a 'bemenet'-ét alkotó képi vehikulumhoz

16. ábra

BOHÓC

Mély aranytálkában glóriában
mindig sötét a leves beakad
kanalamba a kárhozott spinkók
haja epesárga koromfekete
talárba klepetyusba királyingbe
hasztalan öltözök sündisznóbőrt is
ölthetek átdőfik bennem az anygalt
pátriárka-álcán is a fiút
aki vasreszeléktől a sahara'hoz
jutott el konnektoroktól az ég
halálos villanyházába mulassatok
hölgyek urak Mohács'hoz mérve mi ez

3.7. A 16. ábrán látható *Bohóc* című kép Kondor Béla életének utolsó évében született. Egyfajta számadásként, önarcképként is értelmezhető. A piros árnyalatai közül alig kivehetően tűnik elő a bohóc kusza, kettős rajzolatú figurája, a művészsors tragikus el-lentmondásossága.

A vizuális és verbális megjelenítésben leginkább a dráma közös. Ezt a kényszerű sorsközösséget visszaigazolhatja például az *Elhúllt bolondok nyomán* című Nagy László-vers is. Nagy László bohóca hiába öltözik „talárba klepetyusba királyingbe”... Így azonban maga az élet is bohóctréfa, hát „mulassatok / hölgyek urak”. Ágh István szerint a vers „kísérteties azonosulás, mintha azt mondaná, megyek már hívásodra, nemsokára ott leszek a nevedben szóló utolsó verseimmel” (ÁGH: 2001. 71).

4. Nagy László képzőművészeti tevékenységére a 3.2. alatt már láttunk példát. De az általa rajzolt portré díszíti például Szécsi Margit *Páva a tűzfalon* című kötetét, s ő illusztrálta feleségének *A trombitákat összesöprik*, valamint *A nagy virágvágó gép* című könyvét is.¹¹ Ebben a szekcióban az utóbbi két kiadvány tizenöt illusztrált versanyagából kívánok kiemelni és röviden kommentálni három komplex kommunikatumot, amelyek a 'Kp+Vb' osztályba sorjáznak ugyan, tehát az eddigiekhez viszonyítva nem képviselnek új altípust, de vizsgálatuk egyfelől differenciáltabbá teheti a típusalkotó tényezők funkcióit, másfelől pedig legalább futó bepillantást nyújthat a költő-képzőművész műtermébe is.

4.1. *A trombitákat összesöprik* nyitó ciklusának (*Sisakban tulipán*) második darabja a *Június* című költemény, melynek Nagy László által készített illusztrációja itt a 17. ábrán látható. A vers teljes vehikuluma a következő:

JÚNIUS

Kéjnek, robotnak
mennydörgő palotája,
méhektől roskadó hársfa!

Megszimatolja az élet
az ő tornyait,
s hódolni hadakat,
súlyos arany-rajokat
odaparancsol.
Meg se moccanunk:
eljön hozzánk az élet,
meg se moccanunk:
eljön hozzánk a halál,
sorsunk betelik
erős illattal,
muzsikával – férgekkel.

Kéjnek, robotnak
mennydörgő palotája,
méhektől roskadó hársfa!

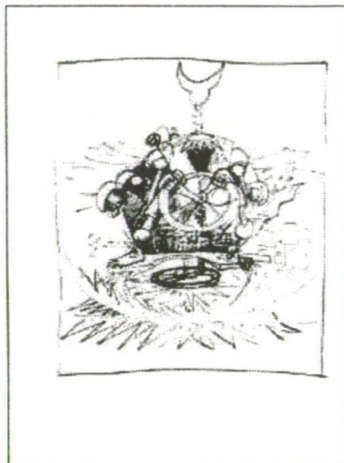
A költemény vehikulumában a középső versszak tizenkét sora az élet és a halál képeinek szembeállításával szimmetrikusan tagolódik két részre. E tizenkét sort a hárs *mennydörgő palotája* keretezi: az élet és a halál, a folytonos megújulás, a kétarcú idő szimbólumaként. Koronája méhek szorgos, fáradhatatlan hadától roskadozik, a cím alapján (is) a nyári napforduló táján.

A 17. ábrán látható képi reprezentáción kozmikus hárs kapaszkodik a földbe, ahol gyökereit férgek rágják, de mézillattól, méhek hadától zajos lombjaival a Napba emelkedik. Középen háttal álló nőalak fonódik a fehér törzsré, szinte eggyé válva a fával, levéllel, mint a versben a lírai én. A képi reprezentáció a verselemek java részét megjeleníti, s önmagában is teljes értékű (hozzárendelő) alkotásnak tekinthető.

4.2. A nagy virágvágó gép című kötet anyagát hat hosszúvers teszi ki, amelynek mindegyikéhez készített Nagy László egy-egy rajzot. A kötet nyitó darabja a *Papírkorona*, illusztrációját itt lásd a 19. ábrán. A 20. ábrán látható képi reprezentáció ugyancsak ehhez a költeményhez készült, de nem ebből a kötetből való, hanem a *Szárny és piramis* 14. oldaláról származik.

17. ábra

18. ábra

Tekintsük először a *Papírkorona* vehikulumának néhány sorát.

PAPÍRKORONA

...
fülemig az áldozat papírkoronáját lehúdom,
nem vagyok különb nálatok, papírmásina-kezelők,

...
... Ragyog a Rákóczi-út,
dunai vége széles szalagként fölível a mennybe,

...
déli hőségben kapaszkodok föl a várba,
lakóhelyére a disszidált kormányzónak...

...
uszályát fölfogva a kormányzóné, tollbóbitásan bókolva a dámásereg
hódolóival a palotába bevonul poros cipővel,
most kezdődik a francia-négyes, négyesével puhán föl sorakoznak,

s lejtenek lágyan, fordulnak pörgő-keményen,
de a kezükben szurony világít,
s a fordulónál messze kiszűrnak a város fölé,
Pestszentlőrincre, ahol az apám homlokára szuronyheggyel
Fakasztanak gyöngyöt verítékből és vérből – elég volt.

...

A *Papírkorona* Szécsi Margit önéletrajzi ihletésű poémája. A látomásos-szimbolikus portré a lírai én ifjúkori álmait, vágyait állítja szembe a korabeli valósággal, s kifejezésre juttatja csalódottságát, reményvesztettségét, egyszersmind a személyiség szuverenitásának igényét is.

19. ábra

20. ábra

A kötetben megjelent képi reprezentáció előterében, szirten vagy bátyán, koronás női alak ül tűnődve, karját felhúzott térdére kulcsolja, kezében cigaretta. Füstjéből a kupolák fölött baljós fürgeteg képződik, melyben uszályok, lovak, tollbóbiták, temporok örvénylenek. Ezt a dinamizmust előre feszített, gazdátlan lábak törik meg, szinte szuronyokként szegeződve a figura és a város fölé. Az illusztráció tehát némi egyszerűsítéssel azt a versmagatartást kísérli meg vizualizálni, amelyben a lírai én adott helyzetben múltja, emlékei meghatározó mozzanataival szembesül. Ami a két kép egymáshoz való viszonyát illeti, a kötetbeli illusztráción (lásd a 19. ábrán) a szurony-lábak fenyegetése talán kevésbé drasztikus (vagy tán rafináltabb), mint a 20. ábrán látható tusrajzon, ugyanakkor az arányaiban is feltűnően más, papírkoronás női figura nem a kép centrumában, hanem bal alsó sarkában foglal helyet. Elég nehéz lenne eldönteni, hogy melyik a sikerültebb verzió. Az azonban bizonyos, hogy mindkettő a verbális vehikulum azonos tematikus egységeit és relációt vizualizálja, s 'teljesen szabad'-on (is) interpretálható.

4.3. A nagy virágvágó gép a kötet címadó darabja, illusztrációját itt lásd a 18. ábrán. Vehikulumának néhány sora a következő:

A NAGY VIRÁGVÁGÓ GÉP

...
A Nagy Virágvágó Gép
rá a rengeteg virágra –
rászabadul a világra,
rá a rettentő kerék,
elsöpri a luxusménest:
a kék autókavánt.
Mevillan a föld iránt
ezer nikkkel-csatabárd,
meghököl a haláltól
a harang-fej-sokaság –

E költemény a „privatizálódás, a merkantilizmus nagyszabású költői jelképe: a mitikus Gép lenyesi az élet szépségeit, kiuzsorazza a létezés gazdagságát, ahol elvonul, ott pénzért árusítják ki az ember alkotóerejét” (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 843). A Nagy Virágvágó Gép tehát az elidegenítő merkantilizmust jelképezi.

A 18. ábrán látható képi reprezentáció a címadó virágvágó gépet láttatja, a volán mögött különös vezetővel; kerekek, tárcsák, csatabárdok kaszabolják, nyesik a fűvet, virágokat. A rajz, ami valójában egy 20. századi acélszörnyet ábrázol, talán kevésbé látszik sikerültnek, mint az előzőek, vagy mint például *A Balkán utca* című vers két, különböző időben keletkezett reprezentációja. (Ez utóbbiakat lásd például a *Szárny és piramis* című kötetben.)

5. Tanulmányomban a verbális és képi összetevőből felépített multimediális kommunikátumok két altípusával foglalkoztam behatóbban PETŐFI S. JÁNOS tipológiai keretében (PETŐFI: 2001. 61-65). Nem annyira a dimenzionális különbségek, mint inkább a tematikus, motivikus megfelelések és eltérések oldaláról. Az egyik a 'Kp+Vb' altípus, azaz az illusztrált irodalmi szövegek stb., a másik a 'Vb ← Kp' altípus, azaz a festményekről írott versek stb. osztálya. A 'Kp+Vb' altípusba tartozó anyagban a verbális összetevő alkotói Nagy László és Szécsi Margit, a képi összetevőéi Kondor Béla és Nagy László, a 'Vb ← Kp' altípusba tartozóban a képi összetevő alkotója Kondor Béla, a verbálisé pedig Nagy László. A tipológiai sajátosságokat példákkal próbáltam szembe-
síteni, és fordítva: a vehikulumok / reprezentációk azonos mediális matériájú reprezentációjával.

A 'Kp+Vb' altípusban Nagy László költeményeihez (mintegy hat verbális vehikulumhoz) szervesen illeszkednek Kondor Béla illusztrációi (az *Arccal a tengernek* című kötetben, amelyből összesen hét vizuális vehikulumot választottam ki).¹² Az illusztrációk többnyire látomásos, mitologikus versekhez készültek. A verbális és a képi összetevő között az esetek többségében nagyfokú tematikus, motivikus megfelelések mutathatók ki. Kondor Béla rendszerint a verbális vehikulum domináns elemeit (például a *Lánglakodalom* esetében) vagy tematikus egységeit ragadja meg (például a *Menyegző* esetében), jó érzékkel és mértékkel, s velük, illetőleg körülöttük szervezi a vizuális kompozíciót úgy, hogy 'forrásidegen' (az adott költeményben nem olvasható) elemekkel nem ter-

heli azt. Az így felépített komplex kommunikátumok verbális és vizuális elemei, relációi szemléltetik, elmélyítik, kiegészítik egymást, teljesebbé teszik a művet, ha más-más módon is. Adott esetben szorosabban kompletív (alárendelő) jelleggel (például *Lánglakodalom*), más esetben laza, mellérendelő viszonyban (például *Az angyal és a kutyák*), ismét más esetben inkább csak hangulati szempontból, hozzárendelő viszonyban (például *Virágének*). A képi reprezentáció mint „önálló mű az irodalmi inspiráció alapján” is társulhat (például *Menyegző* a borítón) a verbális vehikulumhoz (vö. 1.6.2.). Lényegében hasonlóan jár el a költő-képzőművész Nagy László is Szécsi Margit verseinek illusztrálásakor. A *Június* képi összetevője például a költemény meghatározó elemei körül szerveződik, a *Papírkoronáé* pedig a verbális vehikulumban tematizált versmagatartás szerint.

A 'Vb ← Kp' altípus bizonyos értelemben inverze a 'Kp+Vb' altípusnak. Az a tény, hogy befogadásuk általában egymástól függetlenül történik, megnehezíti az egybevetésüket. Amikor azonban a befogadó valamilyen módon (például mint ebben a tanulmányban) azonos interpretációs térbe helyezi a képi és a verbális összetevőt, lényegében az előző típushoz hasonlóan közelítheti meg az ide tartozó komplex kommunikátumokat, hasonló kérdések merülhetnek fel velük kapcsolatban, és hasonló (alárendelő, mellérendelő, hozzárendelő) alosztályokat alkothatnak. Nagy László adott esetben a képi komponenssel egyértelműen motiválható metaforikus kifejezéssel vagy kifejezésekkel verbalizálja a domináns vizuális elemet vagy elemeket, például a *Darázskirály* esetén *tűnődés mártírja, égi gengszter* (mellérendelő viszony), máskor vizuális elemekkel direkt módon kevésbé motiválható, de találó metaforák viszik versbe a képet, (például a *Késes ember* esetén *Heródes* (hozzárendelő viszony). 'Forrásidegen' (az adott képen nem látható) tényállások és elemek talán gyakrabban szövődnek a Nagy László által verbalizált anyagba, mint a Kondor által vizualizált versekbe (lásd például *A tengerész álma*). Olyasféle 'fordítás'-ra a versciklusban is találni példát, mint amilyen az *Arccal a tengernek* borítóján szerepel. Ha a *Menyegző* ottani reprezentációja „önálló mű az irodalmi inspiráció alapján”, a *Szent Péter és egy nő* vagy például a *Bohóc* itteni reprezentációja önálló (hozzárendelő jellegű) mű a képzőművészeti inspiráció alapján.

Összegezve: a mediális összetevők dominanciaviszonyai alapján mindkét típusnak három alcsoportja lehet: (1) alárendelő, (2) mellérendelő és (3) hozzárendelő.

Befejezésül szeretném megjegyezni, hogy e – nyelvtudományból kölcsönzött, de ott sem egészen egzakt és egyöntetűen elfogadott – kategóriák alkalmazhatóságát és produktivitását illetően természetesen nekem is lehetnek és vannak is fenntartásaim. Abban sem vagyok biztos, hogy a tipológiai sajátosságokkal kapcsolatos kérdéseimre akár csak részlegesen megnyugtató válaszokat sikerült volna is formálnom. A tipológiai jellemzők és a leíró kategóriák finomításának indokoltsága, illetőleg szükségessége felől azonban nincsenek kételyeim.

Jegyzetek

1. A *Szemiotikai szöveg*tan 7. és 11. kötetét szinte teljes egészében a multimedialitás különböző aspektusainak elemzésére szenteltük.
2. KASS: 1994., KIBÉDI: 1998., NAGY PÁL: 1996., PETŐFI: 1996., 1998., 2001., OLIVY – PETŐFI: 1998.
3. Jelen dolgozatom egyik készülő monografikus munkám részlettanulmányának tekinthető.

4. Az *Arccal a tengernek* című kötetben az első illusztráció a védőborítón látható, a második a 31., a harmadik a 71., a negyedik a 137., az ötödik a 211., a hatodik a 229., a hetedik a 249., a nyolcadik a 327., végül a kilencedik a 353. oldalon található.
5. Nagy László képverseinek elemzésére a *Vizuális költemények Nagy László életművéből – Adalékok a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatához. 2. Műveld a csodát* című tanulmányomban hamarosan visszatérek.
6. Más 'Vb ← Kp' típusú alkotás is található Nagy László életművében. Ezek egyike a Korniss Dezső két képe (a *Pásztorok* és a *Rablók*) által ihletett *pásztorRablók*, ami kalligrammatikus jellege miatt is érdekes. (E költeménnyel kapcsolatban lásd például GÖRÖMBEI: 1992. 361.)
7. A képek forrása: NÉMETH: 1976.
8. Sajnálom, hogy a fekete-fehér nyomtatás miatt a képek színvilága itt nem érzékelhető.
9. Itt jegyzem meg, hogy Nagy László műfordítás-gyűjteményéhez a *Darázskirály* címet választotta. Jelképes cím: „a fordítói tevékenységet akartam érzékeltetni vele: ahogy a darázs a mézet, a fordító az idegen szellemi édességeket rabolja meg. Az ilyen rablótámadások nem károsítanak senkit, az ilyen agressziót szívesen veszik a népek, főleg a kicsik” (NAGY: 1979. 125).
10. Az aláírás és a képek keletkezésének dátuma gyakran elmosódik vagy egyáltalán nem látható.
11. Kondor Bélának egyébként Szécsi Margit is tisztelője volt, amit egyebek között a *Kondor Bélának és a Kedves Samu!* című költeménye is kifejezésre juttat.
12. Itt szeretném megjegyezni, hogy az *Arccal a tengernek* második kiadása Kondor Béla illusztrációi nélkül jelent meg.

Irodalomjegyzék

ÁGH ISTVÁN:

2001. A ló és az angyal jegyében (Nagy László és Kondor Béla barátságáról). *Forrás*, 2001. 3. 68-73.

ALMÁSI MIKLÓS:

1977. *Kényszerpályán*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977.

BÉLÁDI MIKLÓS (szerk.):

1986. *A magyar irodalom története 1945 – 1975. II/2. A költészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 841-845; 857-860.

Biblia 5.0

1997. *Biblia 5.0 CD-ROM*. Arcanum Databases, Budapest, 1997.

BORI IMRE:

1967. *Két költő*. Forum, Újvidék, 1967.

CSÓRI SÁNDOR:

1980. Egy másik életmű töredéke. In: Nagy László: *Szárny és piramis*. Magyar Helikon, 1980. 5-8.

DOBÓNÉ BERENCSI MARGIT:

1989. *Nagy László tizenkét versének elemzése*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

FÜLÖP LÁSZLÓ:

1976. *Élő költészet*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

GÖRÖMBEI ANDRÁS:

1986. „Ki viszi át...?” Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.
1992. *Nagy László költészete*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992.

JÁNOSI ZOLTÁN:

1996. *Nagy László Mitologikus költői világa*. Felső-Magyarország Kiadó, Miskolc, 1996.

KABDEBÓ LÓRÁNT:

1980. *Versék között*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.

KASS JÁNOS:

1994. Gondolatok a könyvillusztrációról. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994. 9-17.
- KEMÉNY GÉZA:
1998. „A kivirágzott kéz”: *Ünnepek és szertartások, szerepek és gesztusok Szécsi Margit költészetében* (Nagy László tusrajzaival). Püski, Budapest, 1998.
- KISS FERENC:
1972. *Művek közelről*. Magvető, Budapest, 1972.
1981. *Menyegző. Miért szép?* Gondolat, Budapest, 1981. 395-421.
1986. Nagy László. In: *A magyar irodalom története 1945 – 1975. II/2. A költészet*. Szerk. Béládi Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. 749-781.
1993. *Írások Nagy Lászlóról*. Püski, Budapest, 1993.
- KIBÉDI VARGA ÁRON:
1998. Szöveg és illusztráció. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 207-214.
- KONDOR BÉLA:
1987. *Angyal a város felett*. Összegyűjtött versek Kondor-képekkel. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- NAGY LÁSZLÓ:
1966. *Arccal a tengernek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
1971. *Ég és föld*. Kondor Béla rézkarcával. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
1977. Csodafüi-szarvas. Kass János rajzaival. Utószó: Pomogáts Béla. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977.
1979. *Adok nektek aranyvesszőt*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- 1980a. *Szárny és piramis*. Magyar Helikon. Válogatta és a bevezetőt írta Csoóri Sándor.
- 1980b. *Kísérlet a bánat ellen*. Összeállította Szécsi Margit. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.
1988. *Összegyűjtött versek*. Magvető Kiadó, Budapest, 1988.
1994. *Krónika-töredék*. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. (Sajtó alá rendezte Görömbei András.) Helikon Kiadó, Budapest, 1994.
2001. Nagy László versei. (Válogatta és szerkesztette Nagy András.) Sziget könyvkiadó, Budapest, 2001.
- NAGY PÁL:
1996. A vizuális költészet. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 202-222.
- NÉMETH LAJOS:
1976. *Kondor Béla*. Corvina, Budapest, 1976.
- OLIVI, TERRY – PETŐFI S. JÁNOS:
1998. A nyelv materialitásáról. A vizuális költészet mint első lépés a multimedialitás felé. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 97-108.
- PETŐFI S. JÁNOS:
1996. A multimediális humán kommunikáció elemzése interdiszciplináris keretnek aspektusai. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 19-25.

1998. Egy multimediális szöveg multidiszciplináris megközelítéséhez. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 11-17.
2001. A verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiájához. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Kommunikáció a médiában*. JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 61-66.
- PETŐFI S. JÁNOS – VASS LÁSZLÓ:
1992. A szövegnyelvészet helye és feladata a szemiotikai textológiai kutatásban. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 177-195.
1993. Az argumentatív értelmező interpretáció néhány aspektusa. Nagy László: *Verseim verse*. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 81-106.
- POMOGÁTS BÉLA:
1979. *Sorsát kereső irodalom*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- SEIBERT JUTTA (szerk.):
1980. *A keresztény művészet lexikona*. Corvina, Budapest, 1980.
- SZÉCSI MARGIT:
1958. *Páva a tűzfalon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958
1965. *A trombitákat összesöprik*. Magvető, Budapest, 1965.
1969. *A nagy virágvágó gép*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1969.
1978. *Mit viszel, folyó*. Magvető Kiadó, Budapest, 1978.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR:
1998. *Nagy László*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998.
- TÜSKÉS TIBOR:
1983. *Nagy László*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1983.
- VARGA BÉLA:
1985. *Égi s földi virágzás tükre*. Kortársak Nagy Lászlóról. Veszprém, 1985.
- VASS LÁSZLÓ:
- 1987/1988. Szófaji frekvenciák és kulcsszók Nagy László lírájában. In: *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, Szeged, 1987 – 1988. 107-114.
2002. Interpretáció és illusztráció. Egy multimediális kommunikátum szövegtani megközelítéséhez. In: Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ*. Petőfi Sándor János 70. születésnapjára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002. 524-532.
- VASS LÁSZLÓ – BARTA ÁGNES:
1998. Interpretáció és illusztráció 1. Pilinszky János: Harmadnapon. In: Galgóczi László (szerk.): *Alkalmazott nyelvészet a magyar nyelv és irodalom tanításában. Program és tanulmányok*. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszéke. Szeged, 1998. 131-144.
- VASY GÉZA:
1983. *Pályák és művek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
1995. *Nagy László*. Balassi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

**VERBAL AND VISUAL POETICAL WORKS
FROM THE LIFE-WORK OF LÁSZLÓ NAGY,
BÉLA KONDOR AND MARGIT SZÉCSI –
CONTRIBUTIONS TO THE TIPOLOGICAL ANALYSIS
OF COMMUNICATA OF VERBAL AND VISUAL COMPONENTS**

1. Facing the Sea

LÁSZLÓ VASS

In this essay the author offers a survey of the two subgroups of multimedia communicata of verbal and visual components by using János S. Petőfi's typological framework. The analyses of examples serve as contributions to a better understanding of the functions of typifying factors and of the subgroups themselves. László Nagy and Margit Szécsi are the authors of verbal components while Béla Kondor and László Nagy are the representatives of the visual components.

A KÉPOLVASÁS ASPEKTUSAI

Egy szövegkörnyezetéből kiragadott illusztráció megközelítése szemiotikai keretben

BENKES ZSUZSA

0. Bevezetés

Ez az írás egy – az alcímben megfogalmazott témájú. – kreatív szövegmegközelítési gyakorlat bemutatását, valamint a gyakorlat eredményeinek összegzését tartalmazza.

Az interpretációt előkészítő kreatív megközelítés dominánsan verbális szövegekre kidolgozott típusai alkalmasak arra, hogy a gyakorlatot végzőkben előhívja (legtöbbször számukra is látens módon meglévő) szövegtani / szövegnyelvészeti ismereteiket, valamint feltételezéseiket, elvárásaikat. Tapasztaltan oly mértékű érdeklődést és aktivitást vált ki egy-egy szöveg elemzése iránt, amely más módoktól alig várható. Ezek a megközelítési módok alkalmazhatók 'multimediális kommunikátumok' megközelítésére is.

A szövegelemzést előkészítő kreatív megközelítés elméleti és gyakorlati kérdéseit – egy olyan átfogó, nem kizárólag a szűk értelemben vett nyelvi adatokból kiinduló, ugyanakkor mégis nyelvészeti indíttatásúnak nevezhető szöveg szemléletet, valamint e szöveg szemlélet különböző oktatási szinteken lehetséges gyakorlati alkalmazását – *A szöveg megközelítései. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*¹ és *A multimediális szövegek megközelítései. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram / ...' típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába*² című (részletes bibliográfiát is tartalmazó) kötetek foglalják össze.

Multimediális szöveg kapcsán szokásos egy szűkebb és egy tágabb értelmű használatról beszélni. Szűkebb értelemben a multimediális jelző több összetevővel rendelkező kommunikátumra utal, amelyben azonban a verbális összetevő játszik jelentős szerepet. A verbális összetevő fontosságát jól mutathatják például a megzenésített versek vagy az illusztrált szövegek. Tágabb értelemben azonban használhatjuk a multimediális szöveg terminust olyan kommunikátumra is, amelynek nincs verbális összetevője. Ilyen például egy cím nélküli zenedarabra írt és eltáncolt tánckompozíció. Ebben az esetben jobb azonban *multimediális kommunikátumról* és nem – verbális szöveget sejtető – *szövegről* beszélni.³

A következőkben bemutatott gyakorlat arra irányul, hogy a gyakorlatban résztvevők egy szövegkörnyezetéből kiragadott *illusztráció* (amely nem tekinthető multimediális kommunikátumnak) kiváltotta élményeiket hogyan képesek (képesek-e) megfelelő nyelvi formába önteni, illetve ezt követően képesek-e az adott 'képi kommunikátum' felhasználásával multimediális szöveget létrehozni.

1.a. A gyakorlat bemutatása

Az *Énekek éneke*, a világirodalom szerelmi költészetének egyik legrégibb emléke, 1970-ben, a Magyar Helikon kiadásában Reich Károly illusztrációival jelent meg.⁴

A gyakorlatvégzők – minden, a szövegre, illetve az illusztrátor személyére vonatkozó információ mellőzésével – a kötet 11. oldalán elhelyezett grafika színes fénymásolatát kapták kézhez, melyhez a következő négy feladat kapcsolódott:

1. Mit „mond” (milyen „üzenetet” közvetít) neked ez a kép?
- 2.a Milyen címet adnál neki?
- 2.b Indokold döntésedet!
- 3.a Milyen jellegű szöveghez tudnád elképzelni illusztrációként?
- 3.b Indokold véleményedet!

(A 4. feladatot az 1-3. feladat megoldását követően ismerték meg a tanulók.)

- 4.a Képzeld el, hogy van egy barátod vagy barát-nőd, aki ügyesen tud rajzolni! Próbáld meg szavakkal úgy leírni neki, mi látható ezen a képen, hogy leírásod alapján e képpel közel azonos képet tudjon létrehozni.
- 4.b Ha e feladat megoldásakor nehézségekbe ütköztél, fogalmazd meg azokat!

2.a. A gyakorlat eredményeinek összegzése

A gyakorlatban érettségi előtt álló, 17-19 éves szakközépiskolai tanulók vettek részt, a megoldáshoz egy magyar nyelvi óra (45 perc) állt rendelkezésükre.

A tizennégy tanuló teljes megoldásai – néhány kirívó helyesírási és nyelvhelyességi hiba javítását követően – szó szerint a következők. (Az egyes megoldások előtti szögletes zárójelbe tett dőlt betűs számok a tanulókat, a további számok az egyes feladatokat jelölik.)

[1]

1. Erről a képről nekem a szerelem tisztasága és ereje jut eszembe. Egy ölelkező nőt és férfit láthatunk, akik minden bizonnyal szeretik egymást.
- 2.a A szerelem / A házasság
- 2.b Ez a pár valószínűleg a házasságra készül (a nyakuk körül egy leveles ágacskát vehetünk észre, amely összeköti őket); este van, nászéjszakájukra készülnek.
- 3.a Egy szerelmes vagy szerelemről szóló (de akár erotikus) szöveg mellé tudnám elképzelni.
- 3.b Intim testhelyzetben vannak, és a nő nem visel ruhát, csak ékszereket.
A képet szinte teljesen betölti a férfi és a nő alakja. A nőt oldalsó testhelyzetben láthatjuk, de arccal szembefordulva. A haja nagyon hosszú, hajdísszel, karján és csuklóján ékszerekkel. Homlokán a naphoz hasonló ékszer vagy rajz látható. Csak a jobb keze látszik, ezzel a férfi bal felső karját érinti. A férfi lábai nem láthatók, a nő mögött pedig a felső testének fele tűnik el. Arca sem látszik, olyan, mintha sügna valamit a nő fülébe. Alkarját a nő combja mögött tartja. Ruhája hosszában piros csikos, a ruha nyakán pöttyös szegély van. A nő egész teste – haját és ékszereit kivéve – piros. A pár alatti „szőnyeg” mintája szintén. Nyakukat összefogja egy leveles ág. A hold a jobb felső sarokban van, a férfi fejével szinte azonos magasságban.
- 4.b –

[2]

1. Számomra ez a kép egy istennőt, általa a nőiességet ábrázolja. Azért gondolom, hogy a nőiességet, mert meztelen, csak a bőrén találhatóak motívumok. A nőiességet egy kis túlzással ábrázolja (vastagabb comb, karcsúbb derék, és keblek).
- 2.a A hárfázó istennő
- 2.b A hölgy előkelően, mosolyogva hárfázik a holdfénynél. Ez nyugodtságot sugall a számomra, mintha nem is lennének mindennapi problémái az embereknek.
- 3.a Istennőkről és istenekről szóló kitalált történetekhez képzelném el illusztrációként. Azért kitalált történethez, mert a kép számomra eltűzött. Nem pontos, nem egyszerű rajz. A kitalált történet harmonikus életéről szólhatna az istennő szemének kifejezése alapján. Egyszerre ábrázolja a kinti környezetet a holddal és a bentit a mintás padlóval.
- 3.b A képen egy nő látható, bőre pirossal van rajzolva. Homlokán piros napmotívum látható. Orra hosszú, egyenes, szája vastag. Feje előre néz. Göndör, fekete hajában egy rózsza szintén pirossal. Mellette a fogyó hold szintén piros. Nyaka (piros) hosszú és vékony. A térdén ül egyenes háttal. Vállát átfűzi valamilyen ágból font koszorú. Melle kicsi és kerek. Szeme fekete, nagy, kedves, szemöldöke fekete, ívelt. Karja vastag, könyökben behajlítva, lehet, hogy egy piros húros hárfát fog. Karján és csuklóján fekete ékszer van. Combja vastag, lábszára alig látszik. A padló négy fekete sáv, közte piros, elnagyolt rombuszokkal.
- 4.a
- 4.b Nehéz volt eldöntenem, hogy mit tart a kezében.

[3]

1. A képen egy ölelkező férfit és nőt látok. A nő ékszereiről az ókori görögök jutnak az eszembe. A holdról és a nap kapcsolatáról a japán jing és jong, azaz az egyenlőség és a harmónia. A nő arcán lévő diszről és a szemek kiemeléséről India.
- 2.a Az élet
- 2.b A nő és a férfi kapcsolata harmonikusnak látszik, de a férfi eltakarja az arcát. A mögöttük lévő nap és hold ellentét is, egyfajta egyenlőség is. Számomra inkább az egyenlőtlenségek tűnnek ki.
- 3.a Az emberi magatartásformákat tárgyaló tudományos szöveghez.
- 3.b A nő meztelensége, a férfi arcának takarása mind-mind az erkölcsi magatartás egy-egy formáját tükrözi. A magatartásunk befolyásolja életünket, közérzetünket. A tetteinkért csak mi felelünk.
- 4.a A téglalap alakú állított kép egy párt ábrázol. A kép alján látható egy kockás, illetve csikos szőnyeg, amelyen egy nő meztelenül guggol. Alakját az ókori görög asszonyok alakjához tudnám hasonlítani. A jobb karját a mögötte guggoló férfi karjára teszi, aki félig takarva van, csak a felső teste jobb oldala és a feje látható, de az arcát a nő arca mögé rejti. A férfi feje balra néz. Szakálla látszik, haja göndör, csikos nyaka körül gombhoz hasonló díszítésű inget visel. A nő fejét felénk fordítja. Középen elválasztott, hosszú göndör haja leomlik a hátán. Homlokán egy kis ékszer található. Szeme erősen ki van emelve, egyiptomi módra, karján, csuklóján díszek láthatók. Mögöttük a jobb felső sarokban van egy napban elhelyezkedő hold. A nő körvonalai, homlokékszere, a haját összefogó furcsa tárgy, a férfi inge, a nap és a szőnyeg kockái pirosak.
- 4.b A feladat nagyon érdekes és izgalmas volt a számomra. Problémát az időhiány okozott, mert nem tudtam leírni minden gondolatomat. Szerintem érdemes ilyen feladatokat csinálni, mert megismerhetjük egymás és más emberek gondolatait is. Köszönjük.

[4]

1. Ez a kép szerintem egy török lányt ábrázol, aki egy hangszeren játszik. Ezt a képen látható hold és a szőnyeg miatt gondoltam. Azt gondolom, ő egy hárem-hölgy, akinek a zenélés is kötelessége.
- 2.a Éjjeli hárfaszó
- 2.b A cím nem a lányról szól, hanem arról, hogy mi lehet a kép legfontosabb üzenete: a napszak, a hárfa
- 3.a Ha nézem a képet, az Egri csillagok jut az eszembe. Ezért egy ünnepséget elbeszélő szöveg mellé helyezném.
- 3.b Ez az ünnepség a szabadban van, ezért láthatjuk a holdat.
A képen egy török lány ül maga alá húzott lábakkal. Teljesen meztelen, csak a csuklóját és a karját díszíti egy-egy díszített ruhadarab. Sötét és hullámos haja kettéválasztva lófarokba van fogva. Homlokán, mint egy harmadik szem, egy jel látható. Csíkos szőnyegen ül, amelynek mintázata hasonló a karján láthatókhöz. Nagyon fontos, hogy a testét oldalról látjuk, a feje viszont felénk van fordítva, tisztán látjuk az arcát. Egy hárfán játszik. Jobb oldalán, a képen félhold látható. Érdekesek a színek: a lány teste, a díszek, a hárfa pirosak, míg a többi fekete.
- 4.b Mikor először megláttam a képet, azt hittem, nem tudom megoldani a feladatot, de amikor gondolkodni kezdtem, már nem volt olyan nehéz. Csak az indoklásokkal bajlódtam.

[5]

1. A kép, egy nő és egy férfi összeölelkezése, kicsit kínai motívumokra emlékeztet. A nő szeme, mint az egyiptomi nőké, feketével van kihúzva. Szeretetet sugároznak.
- 2.a Az egyiptomi nő
- 2.b Azért, mert a fejdísz, a karperec nekem erre utal.
- 3.a Egyiptomi vagy „kínai” meséhez.
- 3.b A mesék végén a herceg elveszi szerelmét, ahogy összebújnak, ez lehet a mese vége.
Egy térdelő nőt oldalnézetben, előre néző fejjel úgy kell megrajzolni, hogy a feje olyan legyen, mintha a fele a mellette levő férfié lenne, mert középen félbe van „választva”. Derékig érő haja göndör, hátul össze van fogva. Felső karján és csuklóján karkötő látszik. A nő combjai vastagok legyenek, a hasa alig látszik a kezétől, amellyel a férfit öleli. Mellei kicsik, felettük egy leveles ág, amely a nő vállától a férfi válláig ér. A férfinak a nővel egyberajzolt a feje, a válla, csíkos felső ruhája látszik. Szakállas, göndör hajú. Feje mellett a hold egy teljes körbe rajzolt. Mindketten egy mintás szőnyegen ülnek.
- 4.b Nehézségem az első feladattal volt, nehéz volt elkezdeni, hogy mit üzen a kép. A 4. feladatra kevés volt az időm ahhoz, hogy minden részletet leírjak.

[6]

1. A kép egy ölelkező párt ábrázol. A férfi alig észrevehető, szinte egybeolvad a nővel. A fiatal nő hosszú haja bujaságot, telt alakja, vastag combjai, széles csípője termékenységet fejez ki.
- 2.a Szerelem

- 2.b Ölelkeznek, csókolóznak, és egymást nézik, egymásban gyönyörködnek. A fiatal nő meztelensége mindenképpen a testi szerelemre utal. Látszik a kezén, hogy gyengéden, szeretettel, szerelemmel ér hozzá a párjához.
- 3.a Leginkább egy görög eposzhoz tudnám elképzelni.
Olyanok, mintha görög istenek lennének. Az eposzban a hölgy lehetne Aphrodité, a férfi – átlagos ruházata miatt – egy földi halandó.
- 3.b Nagyon érdekes volt, hogy első ránézésre egy hárfát láttam a nő kezében, s mikor távolabbról néztem, akkor vettem észre a férfialakot.
- 4.a –
- 4.b –

[7]

- 1. A képen egy férfi és egy nő „összeolvadt” arcát látom. Ez jelképezi, hogy ők összetartoznak, egymásnak vannak „teremtve”. Lelkük össze van „csiszolva”. Ez megjelenik a képen is, mert mint két gyémánt, melyet összezsizsoltak, úgy összeillenek. Tehát számomra a szerelmet, a tökéletes megértést közvetíti.
- 2.a Földi Paradicsom
A képen a szerelmeseken kívül állatokat – például egy elefánt – , növényeket is látok. Olyan, mintha erővel lennének felruházva, akiknek hatalmuk van az állatok és a természet felett uralkodni, mint Ádámnak és Évának az édenkertben.
- 3.a Dráma
Történetük rosszul végződik, mert azt a tekintélyt, ami a képen sugárzik belőlük, elveszítik.
- 4.a –
- 4.b –

[8]

- 1. A képen egy hölgyet látok, valakit szeret, és ezért simogatja a mellette levő embert.
- 2.a A meztelen hölgy
Azért adtam ezt a címet, mert a nő nincs felöltözve. Elég furcsa, hogy így meztelenül épp egy női vállat ölel át. Talán hiányzik neki a szeretet és az ölelés pillanata.
- 3.a Elbeszélés
Azért, mert akkor az író elbeszélheti, hogy mit sejtet a kép. Talán az édesanyját öleli át a nő, aki nagyon hiányzik neki.
Egy indiai vagy arab nő képét rajzolhatta le a költő, akinek göndör haja van és mandulavágású szép szeme. Oldalt, térdelve ül, de a feje előre néz. Az oldalán van egy másik nőalak, akinek a fejét nem lehet látni. Az előző nő jobb kezével átfogja ennek a vállát, csuklóján karperec látszik. A második alak mögött egy félhold van. Szobában, szőnyegen ülhetnek.
- 4.a Nekem az volt a nehéz, hogy a nő hajában látok valami figurát, amit nem tudok kitalálni. Azt sem értem, hogy a másik nő feje miért nincs megrajzolva. Legtovább a szöveg jellegének megválasztásán gondolkodtam.
- 4.b

[9]

- A kép nyugalmat áraszt. Kicsit mesterkéltnak érzem, mintha a hölgy modellt ült volna valakinek. A hölgy meztelensége, és hogy hárfán játszik ártatlanságot érzékeltet.
- 1. A hárfázó hölgy
 - 2.a Ezt látom a képen.
 - 2.b
 - 3.a Egyiptomi vagy más királyi udvarról szóló elbeszéléshez.
 - 3.b A lány ékszerei Egyiptomot, a hárfá a középkori királyi udvart jutatta eszembe. Egy vonalas és kis kockás szőnyegen egy nő ül a sarkán. Egész teste jobbra néz, de a feje a rajzoló felé, jobbra. Bal keze nem látszik, jobb kezével hárfázik.
 - 4.a Csuklóján, karján díszes karperec van. Nyakláncá valamiféle faág. Arca széles, egyiptomi jellegű, szemei széltekében nyújtottak, szája keskeny, orra kicsi, derékig érő göndör haja van.
 - 4.b Gondot jelentett a díszek és a motívumok leírása.

[10]

- Számomra ez a kép a harmóniát tükrözi. A hölgy mögött én egy férfialakot látok, a két alak nyakát átfogja egy koszorú, amely az összetartozást jelképezi. Főleg a nőalak hangsúlyos, mivel ő van előtérbe helyezve.
- 1. Harmónia
 - 2.a Indoklásom szinte megegyezik az 1. feladatban írtakkal, még a hold is jelképezi a harmóniát, a hangulatot és egyben a szerelmet.
 - 2.b
 - 3.a Bibliai történethez
 - 3.b A kép egy kicsit Ádám és Éva történetét sugallja (főleg azért, mert a hölgyön nincs ruha, csak díszek).
 - 4.a Rajzolj egy keretet, majd rajzolj egy nőt, aki térdeit maga alá húzva ül, feje előre néz, teste oldalra. A nőalak legyen nagy, töltsd ki a keretet, de a jobb oldalon maradjon egy kis hely. A nőalak körvonalai pirosak, szeme, szája fekete, hasonlít az indiai nőkére. Haja hosszú és göndör. Homlokán jel. A nő fejéből kiindulva a jobb oldalra rajzolj egy férfit piros csikos felsőruhában. A pár nyakát fekete koszorú fogja körül. Fenn, a férfi feje mellé rajzolj egy kört, amelyben van egy félhold.
 - 4.b –

[11]

- Úgy gondolom, ezen a képen egy indiai lány ül az éjszakában. Olyan gondolatot vált ki belőlem, hogy a lány az érzéseit zenéli az éjszakába.
- 1. Indiai lány
 - 2.a A lány keleties szépsége miatt.
 - 2.b
 - 3.a Mese
 - 3.b Ez a nyugalom, természetesség, szépség legjobban a meséhez illik.
 - 4.a Legyen a képen egy széles „U” alakú, piros deltoidokkal és fekete csíkokkal díszített szőnyegen térdelő lány, nagy mandulához hasonló szemekkel, ívelt vékony szemöldökkel, homlokán piros ékszerrel, göndör, közepén elválasztott, derékig érő hajjal, nyakában. A feje előre, a teste többi része jobbra nézzen. Kezében piros hárfá, karján, csuklóján ékszerek. Jobbra fenn legyen egy piros hold.
 - 4.b Nem tudtam eldönteni, hogy amit én hárfának érzek, valóban az-e. Lehet, hogy a lány haja mögött egy férfi arc tűnik fel?

[12]

1. Erről a képről nekem egy szerelmes lány jut az eszembe, akinek a szerelme reménytelen vagy nem is létezik. Mivel a képen nem látszik a férfi arca, ezért talán csak az álmaiban létezik, de nem tud arcot adni neki. Felfogható homályos részleteket közlő jövőképek.
- 2.a Szerelem jön...
- 2.b Azért, mert a még beteljesületlen szerelmet ábrázolja a kép, ami azonban hamar jön, erre az alakok nyakát körülfogó növényből következtettem. Ez az összetartozás jelképe.
- 3.a Elbeszélés / történet
- 3.b A képen látható – szerintem indiai – díszek, ékszerek, a festett arc, a szőnyeg miatt.
Egy meztelen nő ül egy szőnyegen és átölel egy arcnélküli férfit. A lány derékig erő, göndör, ékszerrel diszített haja eltakarja a férfi arcát. Csak a jobb karja látszik, felkarján és csuklóján gyöngyös pánt van. A férfinak csak a felső teste látszik, a lánnyal egymagas, piros-fehér mintás inget visel. A pár nyakát növényi inda fogja körül, jelezve összetartozásukat. Éjszaka van, a hold a jobb felső sarokban látszik.
- 4.a
- 4.b –

[13]

1. A képről a szerelem jutott az eszembe. Úgy gondoltam, a kép talán Ádámot és Évát ábrázolja. A nő és a férfi vállán a növény a természetet jelképezheti, és utalhat szerelmük tisztaságára, őszinteségére. A nő arcáról boldogság sugárzik.
- 2.a Szerelem
- 2.b A két alak testtartása bensőséges kapcsolatra utal, megnyugvást sugároz, amelyet a szerelem beteljesülése okoz.
- 3.a Elbeszélés
- 3.b Olyan könyv borítójára tenném, amelyben a történetek a szerelemről szólnak, illetve tartalmazzák Ádám és Éva történetét.
A rajzon egy térdén ülő nő látható. Meztelen, felkarján és csuklóján egy-egy karkötő van. Haja hosszú, dús, göndör, fekete, lazán fogja össze egy virágszerű dísz. A nő teljes arca látszik: nagy, kihúzott szem, mosolygó telt ajak, kerek arcforma. A nő mögött egy férfi van, de csak a felső teste látszik, az arca takarásban van. Piros-fehér függőleges csíkozású a felső ruhája, nyakán pöttyös szegéllyel. Az ő haja és szakála is göndör. A nő a kezét a férfi karjára helyezi. A két alak vállán egy növény van, amely összeköti őket. A férfi feje mellett a kép jobb oldalán egy negyed hold van. Alattuk kockás mintájú szőnyeg.
- 4.a
- 4.b Nehézséget okozott a kép címének indoklása.

[14]

1. A kép az anyai szeretet kifejeződését közvetíti. A nőalak gyengéd érzésekkel öleli át a mellette lévő alakot.
- 2.a A szeretet megtestesítője
- 2.b A világon mindenkinek egy, azaz egy olyan barátja van, aki mindent megért, megbocsát, a hiányosságok, gyengeségek fölött elnéz, olyan szeretetteljes és figyelmeztető tanácsokat ad, mint egy édesanya, akire mindig számíthat az ember, mert ő ismeri a legjobban.

- 3.a Líra.
A mű megfogalmazhatná azokat az érzéseket, amelyekről az előző feladatba írtam.
- 3.b Ezen a képen egy behajlított térdű nőalak látható, ülő helyzetben. Karjaival átölel egy tőle kisebb méretű személyt. A nőalaknak hosszú, göndör haja van, komolyságot és kiegyensúlyozottságot tükröző arcvonásai. Mindketten egy mintázott szőnyegen helyezkednek el.
- 4.a
4.b –

2.b. Megjegyzések a gyakorlat eredményeihez

Az 1., 2.a és 3.a feladatok megoldásának összefoglalását az 1. táblázat tartalmazza. (A táblázat első függőleges oszlopában a tanulók sorszámát, a további három függőleges oszlop a feltüntetett kérdésekre adott válaszokat (az 1. feladat esetében az „üzenetként” leggyakrabban használt fogalmakat) tartalmazza. Az 1-3. feladat egy táblázatban való összesítése – többek között – lehetővé teszi olyan következtetés levonását is, hogy a gyakorlat résztvevői a megfogalmazott „üzenet”, a választott a cím és szövegtípus (a szöveg jellegének megnevezése) hármasában képesek-e az összhang megteremtésére: az adott képi kommunikátum segítségével egy elképzelt multimediális szöveg létrehozására.

T.	Feladatok		
	1.	2.a	3.a
[1]	tiszta szerelem, a szerelem ereje	A szerelem / A házasság	szerelmes (erotikus) szöveg
[2]	nőiesség	A hárfázó istennő	kitalált történet
[3]	egyenlőség, harmónia	Az élet	tudományos szöveg
[4]	érzelem	Éjjeli hárfászó	elbeszélő szöveg
[5]	szeretet	Az egyiptomi nő	mese
[6]	bujaság, termékenység	A szerelem	eposz
[7]	szerelem, összetartozás, tökéletes megértés	Földi Paradicsom	dráma
[8]	szeretet	A meztelen hölgy	elbeszélés
[9]	nyugalom, mesterkéeltség, ártatlanság	A hárfázó hölgy	elbeszélés
[10]	harmónia, összetartozás	Harmónia	bibliai történet
[11]	érzelem	Indiai lány	mese
[12]	reménytelen szerelem, homályos jövőkép	Szerelem jön...	elbeszélés
[13]	tiszta szerelem, őszinteség, boldogság	A szerelem	elbeszélés
[14]	anyai szeretet	A szeretet megtestesítője	líra

1. táblázat

Az 1. feladatra adott válaszok szerint a tizennégy tanuló „üzenet”-ként (lásd a tanulók teljes megoldásait is) 19 különböző kifejezéssel él. A gyakorlatban résztvevők több mint fele 2-3 választ is ad, öten egyetlen fogalmat tartanak megfelelőnek. A „tiszta

szerелеm”, „harmónia”, „összetartozás” válaszok több megoldásban is előfordulnak. A „szerелеm” mint kiváltott érzés jelzős szókapcsolattá bővül „tisztá szerелеm” [1] és [13], „reménytelen szerелеm” [12]; ugyancsak jelzős kifejezéssel próbálják érzékeltetni az illusztráció rájuk gyakorolt hatását „a szerелеm ereje” [1], „tökéletes megértés” [7], „homályos jövőkép” [12] és az „anyai szeretet” [14] válaszokat adó tanulók.

Összességében az 1. feladatra adott válaszokból arra következtethetünk, hogy a tanulók, akik sem az illusztrációról, sem az *Énekek énekének* vonatkozó szövegéről konkrét háttérismeretekkel nem rendelkeztek, néhány meglepő választól eltekintve: „mesterkéeltség” [9], „reménytelen szerелеm” és „homályos jövőkép” [12], „anyai szeretet” [14], olyan fogalmakkal éltek, amelyek kapcsolatba hozhatók mind az illusztráció, mind a művészi szöveg keltette élménnyel, vö. i. m: 10.

*I,15. Imé szép vagy én márkám, felötte igen szép vagy,
az te szémeid olyanok, mint az galambok szémei.
16. Imé te is szép vagy én szerelemesem,
gyönyörűséges vagy,
az mi nyoszolyánk zöldellő.*

*II,1. Én Saronnak rózsája vagyok, és gyöngy virág.
Mint az liliom az tövisek között,
Olyan az én jegyesem az leányok között.
3. Mint az almafa az erdőnek fái között,
olylan az én szerelmesem az ifjak között:
az ő árnyékában felette igen kívánok ülni,
mert az ő gyümölcse gyönyörűséges az én ényémnek.*

A tanulók a megnevezett „üzenetet” – noha ezt a feladat nem kéri – indoklással is kiegészítik, például „Egy ölelkező nőt és férfit látunk, akik minden bizonnyal szeretik egymást.” [1]; „mert mint két gyémánt, melyet összecsiszoltak, úgy összeillenek” [7]. Ugyancsak az erre a feladatra adott megoldásokban olyan utalások is előfordulnak, amelyeket inkább a 4.a (vagy más) feladatra adott válaszoknak kellett volna tartalmazniuk (például [4], [5], [6], [10]).

A 2.b feladat, a címadás, a tanulók kreativitását igényelte. A címek megoszlanak a szimbolikus ([1], [3], [4], [6], [7], [10]) és az illusztrációhoz vagy annak egy-egy részletéhez konkrétan kötődő ([2], [5], [8],[9], [11], [14]) egyszavas, illetve címszerű kifejezések között.

A 3.a feladat megoldását minden bizonnyal befolyásolta, hogy az adott osztály tanterve szerint haladó tanulók a gyakorlat elvégzésekor a szövegek osztályozására vonatkozó ismertekkel még nem rendelkeztek. Ez indokolja egyrészt a feladat „Milyen jellegű szöveghez...” megfogalmazását, másrészt azt is, hogy a megoldásokban főként a *szép-irodalom szövegtípusaira* (irodalmi műfajokra) használatos kifejezések fordulnak elő.

A [3] jelű tanuló az illusztrációt – ráérezve a szövegek nyelvhasználati szinterek szerinti csoportosíthatóságára – „emberi magatartásformákat tárgyaló” tudományos szöveghez tartja megfelelőnek; az [1] jelű tanuló a szöveg jellegét tágan, illetve megenedően jelöli meg: „szerelmes vagy szerelemről szóló (de akár erotikus)”. A tanulók többsége az epika körébe tartozó műfajok egyikére (*mese, elbeszélés, eposz*) gondol; figyelemre méltó a [10] jelű tanuló „bibliai történet” választása. Egy-egy megoldásban más műnem is szerepel: dráma [7], líra [14].

A 3.b feladat indoklásai igen különböző színvonalúak. Csekély azoknak a tanulóknak a száma, akik a választott műfaj jellemzőit legalábbis érintik (például „A mesék végén a herceg elveszi szerelmét, ahogy összebújnak; ez lehet a mese vége [5], „az író elbeszélheti, hogy mit sejtet a kép” [8]). A többség inkább az illusztráció egy-egy eleméből (például „intim testhelyzet” [1], „a lány ékszerei” [9] stb.) következtet a szöveg jellegére.

A 4.a feladat a gyakorlat résztvevőitől a grafikáról alkotott mentális képük lehető legpontosabb verbális leírását igényli.

„(a) a mentális képek létrejöhetnek (létrehozhatók) mind ‘másodlagos’, mind ‘elsődleges’ produktumként: az első eset például akkor áll fenn, amikor valaki ‘felidézi’ magában egy látott épület képét, a második akkor, ha valaki ‘elképzeleli’ azt a házat, amelyet meg szeretne építeni;

(b) a mentális képek ‘természete’ lehet ‘analógián alapuló’, (azaz ‘hasonlíthat’ ahhoz a valamihez, aminek a képe) de lehet ‘propozícióhalmazként megjelenő’ (azaz ‘verbális megfogalmazása / leírása’ egy bármely érzékszervünk által észlelt tárgynak / eseménynek);

(c) az analógián alapuló mentális képek nem szükségképpen ‘vizuálisak’, vannak ‘auditív’ mentális képek (például egy hallott dal ‘felidézése’), valamint ‘tapintási’-ak, ‘szaglási’-ak, ‘ízlelési’-ek;

(d) a vizuális mentális képek nem olyanok, mint egy fénykép, ezeket a mentális képeket ugyanis ‘képzeletünkben’ tetszőleges szemszögből nézhetjük;

(e) tapasztalati tény mind az, hogy vannak, akik nem képesek analógián alapuló mentális képek létrehozására, mind az, hogy azok is, akik erre képesek, általában mindkét fajta mentális képpel operálnak.”

– írja PETŐFI S. JÁNOS⁵.

A percepció általános kérdéseiről szólva pedig megjegyzi:

„A percepcióval kapcsolatos legalapvetőbb megállapítás az, hogy nincs naiv percepció. Azt a módot, ahogyan valamit percipiálunk, nagymértékben befolyásolja az a tudás, hiedelem, amivel a percipiálandó valamire vonatkozóan rendelkezünk. S ez a megállapítás természetesen vonatkozik nemcsak tárgyak, hanem képek, illusztrációk percipiálására is. A képek, illusztrációk vizuális mentális képe együtt jön létre e képek, illusztrációk fogalmi-verbális mentális reprezentációjával.”⁶

Amikor a szóban forgó gyakorlat résztvevői (szubjektívan) leírják, hogy milyen ‘üzenetet’ közvetít számukra, illetőleg hogy mit ábrázol az adott ‘képi kommunikátum’ (objektívan), vagy a ténylegesen létrejött (létrehozott) mentális képüket ‘fordítják le’ propozícióhalmazra, vagy a vizuális képről közvetlenül létrejött (létrehozott) propozícióhalmazukat jelenítik meg.

A 2. táblázat a képzeletbeli rajzoló számára szükségesnek tartható – utólag felállított – szempontsor segítségével foglalja össze a 4.a feladat eredményeit. A szempontokhoz rendelt (–) jel a hiányt, a (+) jel pedig azokat az elemeket jelöli, amelyekre ennek a feladatnak a megoldásaiban legalábbis utalás található. A kiemelések jól érzékeltetik, hogy a tanulók megoldásaikban – a szempontsor ismerete nélkül – mit tartanak fontos-

nak a 'képi kommunikátum' elképzelt „újra rajzolásához”. A táblázat adatait összevetve az egyes megoldásokkal, az is nyilvánvalóvá válik, hogy a gyakorlat résztvevői milyen szavakkal / kifejezésekkel utalnak az adott kép „főszereplőire”, valamint arról is, hogy mit tartanak a „főszereplők” legjellemzőbb ('azonosító') tulajdonságainak.

A kép	A tanulók válaszainak összesítése													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
formája	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
technikája	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
arányai	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
térábrázolása	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-
esemény	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hely	-	-	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
idő	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
az alak(o)k elhelyezése	+	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+
az alak(o)k testhelyzete	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+
az alak(o)k leírása	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+
egyéb elemek elhelyezése	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+
egyéb elemek leírása	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+
színek	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-
Összesen:	7	6	10	7	4	0	0	6	5	10	6	7	7	5

2. táblázat

Mint látható, a 4.a megoldása készítette a tanulókat a legnagyobb erőfeszítésre. Míg az előző feladatokra – ha különböző színvonalon is – valamennyien igyekeztek megoldást találni, erre a feladatra a [6] és a [7] jelű tanuló egyáltalán nem ad választ. A képzetbéli rajzoló számára a 'közel azonos kép' létrehozásához szükséges első hét szempontot – kevés kivétellel – a tanulók figyelmen kívül hagyják, a további hat szempontra szinte minden megoldásban találhatunk utalásokat.

Természetesen a gyakorlatban résztvevők megoldásaikban többnyire nem követik a 1. táblázatban felállított sorrendet, egy ilyen összesítés azonban számtalan pedagógiai tapasztalattal járhat.

- A 'kép formájára' a [3] jelű tanuló a „téglalap alakú állított kép”, a [10] jelű legalább a „Rajzolj egy keretet” kifejezéssel hívja fel a figyelmet.
- Az adott illusztráció 'technikájáról' – minden bizonnyal ilyen irányú ismeretek hiányában – a gyakorlat résztvevői nem tesznek említést. Értékelhető elemnek fogadhatók el a több megoldásban előforduló „rajz”, „rajzolj”, „rajzon” megjelölések.

- Vélhetően az illusztráció 'arányai'-ra akart utalni például a [10] jelű tanuló „a töltse ki a keretet” kifejezéssel.
- A 'térábrázolás' mikéntjére tett javaslatnak tekinthetők az ilyen megfogalmazások: „a kép alján” [3], a jobb oldalon maradjon egy kis hely” [10], „a jobb felső sarokban” [13].
- Az 'eseményt' (nászéjszaka, hárfázás a kertben stb.) a tanulók leginkább az 1-3. feladatra adott válaszukban érintik.
- A 'hely' megjelölésének – kis jóindulattal – a nőalakra vonatkozó „görög”, „török”, „egyiptomi”, „kínai” jelzők nem egyszer következtelen használata fogadható el.
- Az 'időre' konkrét utalást, ha a hold említését az egyéb elemek leírásához soroljuk, a [12] jelű tanuló megoldásában fedezhetünk fel: „Éjszaka van...”.
- Az 'alak(ok) elhelyezésére' adott válaszokkal kapcsolatban – visszautalva PETŐFI S. JÁNOS megjegyzésére: „(d) a vizuális mentális képek nem olyanok, mint egy fénykép, ezeket a mentális képeket ugyanis 'képzeteinkben' tetszőleges szemszögből nézhetjük;” – a tizenkét válaszdó közül a képen egyetlen nőalakot vél felfedezni a [2], [4], [9], [11]; nő és férfialakot az [1], [3], [5], [6], [7], [10], [12], [13]; egymásnak ellentmondóan az 1. feladatban egy, a 4.a feladatban két nőalakra utal a [8], illetve egy nőalakot és „egy tőle kisebb méretű személyt” a [14] jelű tanuló. A férfialakra utaló ilyen kifejezések, mint például „arca sem látszik, olyan mintha súgna valamit a nő fülébe” [1], „a feje látható, de az arcát a nő arca mögé rejt” [3], „az arca takarásban van” [13], azt jelzik, hogy még azok a gyakorlatmegoldók, akik két alakot 'láttak' a képen, sem voltak képesek érzékelni a két 'fél arc együttesét'. Kivételt képezhetnek az olyan verbális megfogalmazások, mint például a (nő) „feje olyan legyen, mintha a fele a mellette lévő férfié lenne, mert középen félbe van választva” [5]; „A képen egy férfi és egy nő összeolvadt arcát látom” [6].

Ugyancsak a gyakorlatból leszűrhető pedagógiai tapasztalatok levonásához talán nem érdektelen itt idézni RENÉ BERGER *A festészet felfedezése. A Látás művészete* 1977-ben megjelent könyvének néhány sorát:

„Az általános elképzeléssel ellentétben, ma már csakugyan egyre világosabban látjuk, hogy a műalkotás nem tárgy, vagy éppen szép tárgy, hanem inkább szöveg módjára fogható fel, és ezért nem kétséges, hogy senki addig nem mondhat róla ítéletet, míg tudomásul nem vette, vagyis míg értelmét fel nem fogta és értékét le nem mérte. Mi más jelent ez, ha nem azt, hogy a képzőművészeti alkotások is megkövetelik: »olvasni« kell őket, természetüknek megfelelő módon, vagyis az irodalmi olvasáshoz hasonlóan van képzőművészeti olvasás is; mindegyiknél más-más, de egyformán szabatos szabályokat kell figyelembe venni, és ez a tevékenység beavatottságot és gyakorlatot kíván. Irodalmi szövegeknél egyébként erre nevelik a gyermekeket az általános iskola padjaítoí az egyetemig, de bizonyos téves elgondolás folytán, amelynek következményeit csak napjainkban kezdjük sejteni, a műalkotások »olvasását« mindeddig teljesen elhanyagolták.”⁷

- Az 'alak(o)k testhelyzetére' – nőalakra vonatkoztatva vagy hozzá viszonyítva – a leggyakrabban használt megfogalmazások például: „oldalsó nézetben” [1], „testét oldalról látjuk” [4], „egész teste jobbra néz” [9], a nőalak „ül”, „ülő helyzetben van” stb.
- Az 'alak(o)k leírása egyrészt keveredik a testhelyzetek, illetve az 'egyéb elemek elhelyezésével és leírásával', másrészt ezek a leírások az alakleírás helyes sorrendjére sincsenek tekintettel, egy-egy testrészre többször vissza-visszatérnek, másokat meg sem említenek. A tanulók többségének ehhez a szemponthoz sorolható megfogalmazásai leginkább a nőalak hajának, szemének, karjának, ruhátlan alakjának leírására szorítkoznak. Aki a férfialakot is 'látni' vélték, főként „nem látható” arcára, szakállára, ruhájára tesznek megjegyzéseket.
- Az 'egyéb elemek elhelyezése' és 'leírása' kevés kivétellel, részletesen vagy kevésbé részletesen szinte minden megoldásban előfordul. Legtöbbször a nőalak ékszerait, például „karkötő” [5], „karperec” [8], „gyöngyös pánt” [12], a 'virágos ágat', például „valamilyen ágból font koszorú” [2], „nyakláncra valamilyen faág” [9], „a pár nyakát fekete koszorú fogja körül” [10]; a 'szőnyeget', valamint a holdat említik meg. Egyéb elemként jelenik meg néhány tanuló megoldásában a „hárfa”: „egy piros húru hárfát fog” [2], „egy hárfán játszik” [4]. Egészen sajátos a *4.a-b feladatra* nem válaszoló [7] jelű tanuló *2.b feladatban* tett megjegyzése: „A képen a szerelmeseken kívül állatokat – például egy elefánt –, növényeket is látok.”
- A 'színek' szempont összesítéséből az derül ki, hogy bár a feladatlap a színes illusztrációt tartalmazta, a színekről hat tanuló megelégedezik.

A *4.b feladat* megoldásai – a *4.a feladathoz* kért indoklások – elsősorban pedagógiai tanulságokkal szolgálnak. Megerősítik azt a tapasztalatot, hogy a tanulók nem figyelnek eléggé a feladat(o)k megértésére. A tizennégy feladatmegoldó közül hatan nem indokolnak; ketten a *4.a feladatot* sem oldják meg, négy tanuló esetében csak a gyakorlat megbeszélésekor dönthető el, hogy azért nincs megoldásuk, mert nem tartották nehéznek a feladatot; öten vagy a teljes gyakorlatra, vagy az 1-3. feladat valamelyikére vonatkoztatva fogalmazzák meg nehézségeiket, például: „Legtovább a szöveg jellegén gondolkodtam” [8], „Nehézséget okozott a kép címének indoklása.” [13]. Valóban a *4.a feladattal* kapcsolatos nehézségeit jelzi három tanuló: „Nehéz volt eldöntenem, mit tart a kezében.” [2], „gondot jelentett a díszek és a motívumok leírása.” [9], „Nem tudtam eldönteni, hogy amit én hárfának érzek, valóban az-e. Lehet, hogy a lány haja mögött egy férfi arc tűnik fel?” [11].

Mint minden kreatív gyakorlat megoldását – az eredmények összesítése után – megbeszélésnek kell követnie. Ilyenkor nyílik alkalom egyrészt arra, hogy a gyakorlatban résztvevők információkat nyerjenek a gyakorlat alapjául szolgáló 'képi kommunikátum' lelőhelyéről, az illusztrátor személyéről, az illusztráció szövegkörnyezetéről, jelen esetben az adott kötet más illusztrációival, másrészt annak a megbeszélésére, kinek-kinek hogyan sikerült az egyes feladatok megoldása.

A megbeszélés tárgyát képezheti az is, hogy felhívjuk a tanulók figyelmét arra, hogy a gyakorlat alapjául szolgáló illusztráción látható ábrázolás nem egyedülálló jelenség a művészetben. Megmutathatjuk például a következő három – a) – c)-vel jelzett –

képet megjegyezve, hogy az a) jelű kép ugyancsak Reich Károlynak az *Énekek énekéhez* készült más illusztrációja⁸, a b) jelű illusztrációt Andreas Felger készítette az *Énekek énekéhez*⁹, a c) jelű kép eredetileg nem illusztrációnak készült, a szerző – HAP Grieshaber – halála után lett hozzáillesztve az *Énekek énekéhez* illusztrációként¹⁰.

a)

b)

c)

Záró megjegyzések

Az itt bemutatott gyakorlat összesítése nem tér ki a gyakorlat eredményeinek a magyar nyelv- és irodalomtanítás számára levonható részletes elemzésére. Néhány megjegyzés azonban még ide kívánczik.

A jelenleg érvényben lévő közoktatási dokumentumok minden iskolafokon követelményként jelölik meg a tanulói kreativitás fejlesztését: például „*Kreatív gyakorlatok tömegkommunikációs műfajok alkotására*”; „*Kreatív gyakorlatok (...) egy-egy versszak írása kötött formában, befejezésvázlatok alkotása, új nézőpontból történő átírás (...)*”, „*Kreatív gyakorlatok a mondat- és szövegszerkezet stiláris lehetőségeinek (...) figyelembevételével*”.¹¹⁻¹² Továbbá az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az oktatási dokumentumok napjainkban zajló felülvizsgálatának egyik törekvése a tanulók „használható tudásának” fejlesztése.

Annak ellenére, hogy a (verbális és multimediális) szövegek megközelítésének lehetőségéről több tanulmány, könyv megjelent, s kreatív (vagy annak nevezett) gyakorlat különböző tankönyvekben fellelhető, alkalmazásuk nem vált általánossá.

Nyilvánvaló hogy az itt és másutt bemutatott kreatív gyakorlat(ok) a tanulói kreativitás előterbe helyezésének csak részleges megoldását jelenthetik, ugyanakkor egyrészt szövegselemléteket közvetíthetnek, másrészt érdeklődést ébreszthetnek a szövegelemzéshez, szövegértelmezéshez.

Az ilyen és több hasonló gyakorlat tapasztalatai azt igazolják, hogy a megoldásokban való elmélyülés a gyakorlatot végeztető tanár számára olyan fontos információkkal szolgál, s egyben további oktató munkáját is befolyásolhatja, mint például:

- a tanulók jártassága feladatszövegek megértésében;
- a szövegalkotási képesség színvonala;
- az adott feladathoz illő szövegfajta, szövegtípus (elbeszélő, leíró, érvelő) megválasztása, alkalmazása;
- tájékozottság, például a szépirodalmi szövegtípusok jellemzőiről (a műnem, a műfaj megkülönböztetéséről);
- nem utolsósorban a gyakorlatot végzők helyesírási, nyelvhelyességi képességéről.

A kreatív gyakorlatok alkalmazása tagadhatatlanul időigényes. Lemondani róluk sem a tanári munka eredményességével való szembesülés lehetősége miatt, de ami talán még ennél is fontosabb, a tanulók vélekedése miatt sem érdemes:

„A feladat nagyon érdekes és izgalmas volt a számomra. Problémát az időhiány okozott, mert nem tudtam leírni minden gondolatomat. Szerintem érdemes ilyen feladatokat csinálni, mert megismerhetjük egymás és más emberek gondolatait is. Köszönjük.” [13]

Irodalomjegyzék

1. PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba.* Iskolakultúra, Budapest, 1998.
2. PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram /...' típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába.* Iskolakultúra, Pécs, 2002.
3. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése.* OKSZI. Budapest, 1996., valamint *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II.* OKSZI. Budapest, 1998.
4. *Énekek éneke.* Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Illusztrálta Reich Károly. Magyar Helikon, Budapest, 1970.
5. PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram /...' típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába.* Iskolakultúra, Pécs, 2002.
6. PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: *A multimediális szövegek megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram /...' típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába.* Iskolakultúra, Pécs, 2002.
7. RENÉ BERGER: *A festészet felfedezése. A látás művészete.* 1977.
8. *Énekek éneke.* Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Illusztrálta Reich Károly. Magyar Helikon, Budapest, 1980.
9. *Mit dem Herzen feiern.* Salomos Lied der Liebe in der Übersetzung von Helmut Lamparter mit Aquarellen von Andreas Felger. Präsenz Verlag, Gnadentahl, 1988.
10. *Das Hohelied der Liebe.* Ausgelegt von Pinchas Lapide. Mit Holzschnitten von HAP Grieshaber. Kösel Verlag, München, 1993.
11. Az alapfokú nevelés-oktatás kerettantervei. Budapest, 2000.
12. A középfokú nevelés-oktatás kerettantervei I-II. Budapest, 2000.

ASPECTS OF PICTURE-READING. A CREATÍV SEMIOTIC APPROACH TO A DECONTEXTUALIZED ILLUSTRATION

ZSUZSA BENKES

This paper deals with a creative approach to the picture-reading. An illustration was choosen from an illustrated edition of the *Canti cantorum* and was given to 14 pupil (of 17-19 years old) without any information. The pupil should give answer to the following questions: (1) What does this picture communicates / represents to You? (2) What kind of title could You give to it? (3) For what kind of text could You imagine it as illustration. (4) How could You describe with words this picture as exactly and intersubjectively as possible? The paper represents the and comments the answers

TANULMÁNYOK

2. SZÖVEG ÉS FORDÍTÁS

Bevezetés

Ez a kötetrészt három tematikus szekciót tartalmaz, mindegyiket egy-egy írás képviseli. Az elsőt DÁNIEL ÁGNESÉ, aki két francia regényrészlet szembesítő vizsgálatának eredményeit mutatja be. A másodikat KABÁN ANNAMÁRIÁÉ, aki egy román verset és annak két magyar fordítását veti egybe a román vers részletes szerkezeti elemzésére támaszkodva. A harmadikat MÓZES HUBÁÉ, aki Szent Ferenc *Naphimnusa* és számos vele szövegrokonsági kapcsolatba hozható bibliai szöveg fordítási kérdéseit tárgyalja.

FLAUBERT 1848. FEBRUÁR HUSZONNEGYPEDIKÉJE ÉS ARAGON 1815. MÁRCIUS HUSZONNEGYPEDIKÉJE

Két francia regényrészlet szembesítő vizsgálata

DÁNIEL ÁGNES

Néhányan azt gondolhatják, hogy ez az
aprólékoskodás (...) szóra sem érdemes
(Bartók Béla)

Bevezetés

1848. március 15-ének másfél százados évfordulója alkalmából sok történelmi visszaemlékezés látott napvilágot. Ezek az írások juttatták eszembe Flaubert *Éducation sentimentale* — *Az érzelmek iskolája* — című (1869-ben megjelent) regényének a februári francia forradalom kitörésének napjáról szóló fejezetét.

Február 24-én délelőtt terjedt el a hír: a király, Lajos-Fülöp, váratlanul elmenekült Párizsból. A monarchia egyik óráról a másikra szétesett. A regény hőse, az eseményeket *elbűvölten figyelő, módfelett szórakozó* Frédéric Moreau-nak *olybá tűnik*, hogy *színielőadáson vesz részt*. A nép egyre vadabban tombol. Az emberek törnek, zúznak, tántorogva ordítóznak. *Nem baj*, mondja a tömeggel sodródó Frédéric, *én a népet nagyszerűnek tartom*.

A király menekülését követő zűrzavaros órák (a kortárs Daumier karcaira emlékeztető) közelképei bennem, szinte értehetetlen kanyarokon át, egy másik történelmi fordulat más ecsettel festett képét idézték fel: Aragon *La Semaine Sainte* — *A Nagyhét* — című (1958-ban megjelent) regényének 1815. március 24-éről szóló fejezetét.

Virágvasárnap reggelén a király, XVIII. Lajos, az Elba szigetéről visszatérő Napóleon elől az ország északi határa felé menekül. A regény főszereplője, a királyi kíséret egyik tagja Théodore Géricault, az alig huszonöt éves festő. A katonák nagypéntek reg-

gelén tudják meg, hogy a király a francia földet már titokban el is hagyta. Megzavarodnak. Többségük az *értelmetlen haláltól* fél. Géricault nem a halálra, hanem arra gondol, hogy ha a Király és a Hercegek *cserbenhagyták* azokat, akiket *ostoba kötelességérzetük* vitt bele ebbe a *lehetetlen* helyzetbe, akkor vajon neki *mi keresnivalója van itt, az általános menekülés közepette?*

Furcsa gondolatársításom elgondolkoztatott.

A két történelmi nap egyetlen közös mozzanata, hogy az uralkodó egyszerre csak eltűnik. Az emberek fejében, szinte egyik percről a másikra, olyan gondolatok fogalmazódnak meg, amelyek korábban talán eszükbe se jutottak. De másképpen éli meg Frédéric Moreau 1848. február 24-ének, és másképpen Théodore Géricault 1815. március 24-ének történeteit.

Miközben az ilyen egymást felidéző történelmi fordulatok összehasonlíthatatlanságán, az emberi magatartás váratlan változásainak körforgásán elmélkedtem, elkapott a szakmai ártalom

Sorra vetődtek fel bennem kérdések, amelyekre szerettem volna választ kapni.

Melyek a két regénynek azok a jegyei, amelyek alapján azt állítom, hogy Frédéric Moreau-nak a szöveg világával kialakult viszonya azért különbözik döntően Théodore Géricault-étól, mert az előbbi kívülállóként szemléli az eseményeket, az utóbbi ellenben lelkiismereti válságként éli át őket.

Vizsgálatom elméleti kiindulópontja szerint az írásművek szerkezeti felépítésének és összefüggőségének különféle, akár explicit, akár rejtett értelem-szemantikai jellemzői, akarva-akaratlan, magukon viselik egyrészt szerzőjük sajátos emberi és művészi felfogásának, másrészt aktuális alkotószándékának valamilyen lenyomatát. Ha feltételezésem az elemzés folyamán helytállónak bizonyul, ki tudom mutatni, hogy az írásban rögzített szövegek (célszerűen kiválasztott) megkülönböztetőjegyeiből vissza lehet következtetni a két szerző sajátos emberi és művészi felfogására és sajátos megjelenítőeljárásaira.

De ha lúd, legyen kövér. Mi volna, ha nemcsak a két regény, hanem a két magyar változat szövegét is megpróbálnám vállatóra fogni? Vajon a szövegek elárulják-e, *hogyan* képezi le a két fordító mindazt, amit a két francia szöveg konstitúciója és nyelvi megjelenítése tükröz? Felfedné-e a két szövegpár szembesítő vizsgálata nemcsak azt, miképpen szervezte és jelenítette meg aktuális művét a két különböző korban élő francia író, hanem azt is, hogy melyek a Flaubert-re, és melyek az Aragon-ra általában jellemző szövegszervező- és kifejezőeljárások? Végül mit árulna el egy ilyen szembesítő vizsgálat a két fordító — vagy általában a magyar fordítók — beleérző képességéről, megjelenítő készségéről?

I.

A vizsgálat fogalomrendszere — A feldolgozás menete

1. A következő fejezetekben használt terminusok értelmezését azért fogalmazom egyes szám első személyben, mert tisztában vagyok azzal, hogy mások ugyanezeket a terminusokat mást értenek vagy érthetnek.

Szövegen egyszeri és egyedi közlések olyan *aktuális együttesét* értem, amelynek írott / nyomtatott formája rögzíti mind a *nyelvi elemek kiválasztásának és kombinációjának*, mind *hangalakjának* megkülönböztetőjegyeit.

A *(jól formált) szöveg szerkesztésén* alkotójának azokat az — akár tudatos, akár spontán — eljárásait értem, amelyek folyamán *kölcsönös összefüggés* alakul ki egyrészt az írásmű *magasabb szintű* egységei (részei, fejezetei, alfejezetei stb.), másrészt *magasabb és alacsonyabb szintű* egységei (bekezdései, mondatai, autonóm szemantikai egységei) között.

Autonóm szemantikai egységeken (a továbbiakban: *asze*) azokat az értelem-szemantikai egységeket értem, amelyek egyetlen predikatív szerkezetből, illetve ennek valamilyen depredikált szintaktikai szinonimájából állnak.

A *nyelvi megjelenítés eljárásai* közül elsősorban azokat vizsgálom, amelyek a szöveg (mind írott, mind hangzó alakjának) egységei közötti *értelem-szemantikai összefüggéseire expliciten és / vagy rejtetten* utalnak.

A szöveg értelmezőjének szándéka természetesen az, hogy vizsgálatát a lehető legtárgyszerűbben végezze. De óhatatlan, hogy interpretációja ne viselje magán személységének, szociokulturálisán meghatározott tapasztalatainak nyomait. Amikor tehát a következő fejezetekben *sajátosságokról, meghatározójegyekről* beszélek, ezeken olyan jellemzők értendők, amelyeket a szöveg alapján (én) úgy ítélek meg, hogy azok az adott szöveg sajátosságai, meghatározójegyei.

Fordításon azt a célnyelvű szöveget értem, amely a forrásnyelvű szöveg szerkezeti felépítését és összefüggérendszerét a fordító sajátos eljárásainak közvetítésével képezi le.

2. Mielőtt vizsgálatomba belefogtam volna, meg kellett ismernem, hogy a két elemezni kívánt francia szövegrészlet miképpen ízesül be a két regény szerkezeti felépítésébe, és hogy lehet-e a részek és az egész elrendezésének módjában bizonyos hasonló jelgyeket felismerni. Ezekkel a kérdésekkel a II. fejezetben foglalkozom.

Amikor a két szöveg elrendezésével ismerkedtem, magam is elcsodálkoztam azon, hogy Flaubert az 1848. február 24-i, Aragon pedig az 1815. március 24-i nap eseményeit *Az érzelmek iskolája*, illetve *A Nagyhét* legterjedelmesebb fejezetében írja le. Minthogy nem vállalkozhattam 50-60 nyomtatott oldalt kitevő szövegek aprólékos elemzésére, a két fejezetből egy-egy rövidebb részletet jelöltem ki. A III. fejezetben már ennek a két francia részletnek és magyar változatának elrendezését ismertetem.

A IV. fejezetben *Az érzelmek iskolája* francia szövegéből (szövege tükörfordításából) kiemelt részletek néhány sajátos jegyét szembesítem a nyomtatásban megjelent magyar változat szövegével, és megpróbálom értelmezni a francia és a magyar szöveg eltérő sajátosságait.¹

Minthogy célom nem az volt, hogy a nyomtatásban megjelent magyar szöveget korigáljam, lektoráljam, a kisebb-nagyobb félreértéseket vagy nyelvbottlásokat csak a legszükségesebb esetben teszem szóvá.

Az V. fejezetben *A Nagyhet* francia és magyar részletének jellemzőbb sajátosságait ugyanazok szerint a szempontok szerint elemzem, szembesítem és értelmezem, mint a IV. fejezetben *Az érzelmek iskoláját*.

A VI. fejezetben először a két szövegpár szembesítő vizsgálatának néhány tapasztalatát összegezem, majd arra a kérdésre adok választ, melyek — szerintem — a két író gondolkodásmódjának, szövegszervező eljárásainak azok a sajátosságai, amelyek a vizsgált szövegek tanúsága szerint általában jellemzőek Flaubert-re, illetve Aragon-ra.

Végül megpróbálok arra a kérdésre is választ adni, hogy a vizsgált részletek fordításainak vannak-e olyan sajátosságai, amelyek a franciáról magyarra áttűtetett szövegekre általában jellemzőek.

II.

A két regény szerkezeti felépítése

1. *Az érzelmek iskolájának* (francia szövege) körülbelül 41 x 25 000 karakterből áll. Három része összesen tizenkilenc római számmal jelölt fejezetre tagolódik (6 + 6 + 7).

A regény részek és fejezetek szerinti felépítésére, a részek és fejezetek terjedelmének megoszlására jellemző adatokat a függelékben mellékelt 1/A táblázat adatain szemléltem.

A táblázatról azt olvashatjuk le, hogy a III. résznek mind felépítése, mind fejezeteinek terjedelme különbözik a másik két részétől. Nem hat, hanem hét fejezetből áll. Az első a regény leghosszabb, az utolsó pedig a legrövidebb fejezete.

Az első fejezet tartalmazza 1848. február 24-ének a bevezetőben említett, állókép-szerűen megjelenített néhány epizódját. Feltűnően rövid utolsó fejezetét pedig, egy egész nemzedék *nevelődésének*, „iskolájának” tragikomikus summázataként Frédéric keserű önvallomása zárja le.²

A mű elrendezésének egyik sajátossága, hogy a szerző, a kor tipográfiai szokásainak megfelelően, következetesen különíti el a szereplők közléseit, vagyis az idéző bekezdéseket, az elbeszélő-leíró jellegű bekezdések szövegétől. Másik sajátossága, hogy bár egy-egy fejezet több, tartalmilag megkülönböztethető, de tipográfiaiilag nem jelölt, változó számú *szakaszra* oszlik, a szakaszok végét általában egy vagy több, rendszerint rövidebb idéző bekezdés jelzi.

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a függelékben mellékelt 1/B táblázaton nem tüntettem fel a fejezetek szakaszok szerinti megoszlását. Csak azt mutattam be, hány idéző bekezdés (a továbbiakban id. bekezdés) ékelődik az egyes fejezetek elbeszélő-leíró jellegű bekezdései (a továbbiakban: e-l. bekezdés) közé.

2. *A Nagyhet* (francia szövege) több mint 63 x 25 000 karakterből áll. Tizenhat címmel és római számmal ellátott fejezete összesen 86, nagyobb üres hellyel és csillaggal elválasztott alfejezetre tagolódik.

A regény szerkezeti felépítését, az egyes fejezetekbe foglalt alfejezetek számát és a fejezetek terjedelmének megoszlását a függelékben mellékelt 2/A táblázat adatain szem-

léltetem. Az adatokból kitetszik, hogy bár Aragon regényének konstitúciója merőben különbözik Flaubert-étől, a *Nagyhét* leghosszabb, egyszersmind a legtöbb alfejezetből álló fejezete az (a *Nagypéntek* című), amelyik 1815. március 24-ének a bevezetőben felidézett epizódjait tartalmazza.

A *Nagyhét* tizenhat fejezetében is vannak idéző bekezdések, de az alfejezetek körülbelül egy harmadában egy sem fordul elő. A szövegalkotó ugyanis, látszólag rendszertelenül, hol külön bekezdésbe szerkeszti a szereplőinek tulajdonított megnyilatkozásokat, hol pedig egy-egy narratív jellegű bekezdés mondatai, esetenként a mondatok asze-i közé ékezi őket, idézőjel között, vagy a nélkül.

III.

A részletes vizsgálatra kijelölt két szövegpár sajátosságai

1.1. Az *érmek iskolája* francia szövege III. részének I. fejezetéből azt a körülbelül 13 500 karaktert kitevő két, egyenként 20 bekezdésből álló szakaszt (a továbbiakban F jelű részletet) választottam ki, amely a *felkelés* első óráinak történéseiről szól.

A részlet e-l. és id. bekezdéseibe foglalt mondatok, illetve asze-k megoszlását a 3-F táblázaton szemléltettem.

1.2. A magyar szöveg megfelelő (a továbbiakban F/Gy jelű) részlete két szakaszra oszlik.

A bekezdéseibe foglalt mondatok, illetve asze-k megoszlása a 3-FGy táblázaton látható.

2.1. A *Nagyhét* XV. fejezetének szövegéből a nyolcadik és kilencedik alfejezetet (a továbbiakban A jelű) részletet választottam ki. A nyolcadik a király menekülését megelőző, a kilencedik a király menekülését követő néhány óra történéseiről szól.

A részlet összesen 14 bekezdésébe foglalt mondatok, illetve asze-k megoszlását a 3-A táblázaton szemléltettem.

2.2. A magyar (a továbbiakban A/KG jelű) részlet bekezdéseibe foglalt mondatok, illetve asze-k megoszlását a 3-AKG táblázaton szemléltetem.

A következő fejezetek példaanyagában az alábbi *jelöléseket* alkalmazom:

- a) aláhúzással azt jelzem, hogy valamelyik szövegelem vagy központosági jel nem egyezik meg az eredeti referatív jelentésével és / vagy pragmatikai értékével;
- b) félkövér betűformátummal az aktuálisan elemzett eltérésekre hívom fel a figyelmet;
- c) *kurzíválással* a fordítóra általában jellemző szerkezetre hívom fel a figyelmet.

IV.

Az F és az F/Gy részlet néhány jellemzőbb sajátosságának szembeesítése

Az F és az F/Gy részlet bekezdéseit, gondolatláncait, mondatait, illetve asze-it

- 1) elrendezésük,
- 2) tagolásuk,
- 3) értelem-szemantikai lineáris összefüggéseinek,
- 4) affektív színezetük,
- 5) predikatív szerkezeteik és
- 6) az aktuális közlő és a szövegvilág között kialakult (kialakított) viszony

megjelenítésmódjának jellemzőbb sajátosságai szempontjából vizsgáltam, illetve szembeesíttem.

A magyar változathól kiemelt idézetek egy részében értelmezhettem volna nemcsak egy, hanem több szövegelemet vagy szerkezetet is. A szembeesítés folyamán azonban, az áttekinthetőség kedvéért, a kiemelt szövegszelvényeknek csak egyetlen eltérését interpretálom. Előfordul azonban, hogy valamelyik jellemzőbb eltérésre utólag térek vissza.

1. Az F és az F/Gy részlet szerkezeti *elrendezésének* eltéréseire a 3-FGy táblázat félkövér számjegyei hívják fel a figyelmet.

De más szempontból is meg szerettem volna ismerkedni a szövegpár dallamvonalaának eltéréseivel. Ezért kiszámítottam a francia részlet két szakasza e-l, illetve id. bekezdéseibe foglalt mondatok és asze-k közéértékét, majd azt, hogy ezek a közéértékek a magyar változatban hány százalékkal magasabbak, illetve alacsonyabbak.

	1. szakasz		2. szakasz	
	e-l. bekezdés	id. bekezdés	e-l. bekezdés	id. bekezdés
mondat/bek.	4,4 + 0,4%	2,1 + 0,5%	3,8 —	1,3 —
asze/bek.	12,7 - 0,5%	8,4 - 3,9%	8,4 - 0,4%	3,1 + 0,5%

A két szövegrészlet id. bekezdéseinek átlaga között szemmel láthatólag nagyobbak az eltérések, mint az e-l. bekezdések átlaga között. Ezek az átlagok elleplezik ugyan az aktuális eltérések ingadozásait, mégis azt sejtetik, hogy bár a fordító, feltételezhetően a két nyelv tipológiai különbözősége okán, gyakran kényszerült arra, hogy az eredeti szöveget átrendezze, átstrukturálja, a *mondatok és asze-k átlagának e között az eltérése között* azonban nem találtam egyetlen, *általánosan értelmezhető korrelációt* sem.

2. Az F részlet *tagolásának* egyik jellemzője, hogy az első szakasz elbeszélő-leíró bekezdéseinek átlagosan minden *nyolcadik*, második szakaszának pedig körülbelül minden *tizenegyedik* asze-je között *pontosvessző* utal (a vesszőnél) hosszabb szünetre.

Csakhogy azt kell hinnem, hogy a fordító nem, vagy nem mindig figyelt fel ezeknek a hosszabb szünetet jelző írásjeleknek az aktuális funkciójára, sajátos pragmatikai értékére.

Az F/Gy részlet első szakaszának asze-i között kevesebb a pontosvessző, de előfordul köztük néhány, más minőségű szünetet jelző gondolatjel is; a második szakaszban

ellenben körülbelül egy harmaddal több a pontosvessző, mint az *F* részlet megfelelő szakaszában.

Flaubert a 4. bekezdés negyedik és ötödik mondatát a következőképpen tagolja:

(1/a) 'Az utcasarkokon eszeveszett ékesszólású emberek intéztek beszédet a tömeghez; mások félreverték a templomokban a harangokat; ólmot öntöttek, töltényhüvelyeket hengereltek; a körútak fái, a vízeldek, a padok, a rácsok, a gázégők, minden kiszaggattatott, felborítatott; [...]. Az ellenállás nem tartott sokáig; a nemzetőrség mindenütt közbelépett; olyannyira, hogy nyolc órákor a nép [...-t] birtokolt.'

A fordító a két mondatot a következőképpen tagolta át:

(1/b) Az utcákon a tömeget harsány szavú szónokok tüzelték, mások *benn* a templomokban kondították meg a vészharangot; *emitt* ólmot öntöttek, *amott meg* lövegeket fabrikáltak; a körútak fasorait, az utcai illemhelyeket, padokat, rácsokat, gázlámpákat — mindent *felszedtek, kitéptek, vagy legalább* felborítottak [...]. Az ellenállás nem sokáig tartott; a nemzetőrség mindenütt közbelépett; — olyannyira, hogy nyolc órára a népe volt [...].

A két magyar mondat, a későbbiekben idézett több mondathoz hasonlóan, azt a benyomást kelti, hogy a fordító azért nem érzékeltette a francia leírás dallamvonalának *ki-fejezőértékét*: kopogós ütemét, sajátos szaggatottságát, mert maga sem érzékelte.

A 16. bekezdés második és harmadik mondatát például a szövegalkotó a következőképpen tagolja:

(2/a) 'A Place du Carroussel nyugodtnak látszott. Az Hôtel de Nantes most is magányosan emelkedett ott; és hátul a házak, szemben a Louvre kupolája, jobbra a hosszú faátjáró és az üres telek, amely a kirakodóárusok bódéig hullámszott, mintegy elmerültek a levegő szürke színében, amelyben távoli mormogások úgy tűntek, hogy a köddel keverednek össze, míg a tér másik végén a Tuilériák homlokzatára egy felhőnyíláson át hulló nyers fény fehérén rajzolta ki [a palota] minden ablakát.'

A fordító ellenben így:

(2/b) A Place du Carroussel nyugodtnak látszott. Az Hôtel de Nantes, *mint mindenkor*, most is *csak* magányosan emelkedett; s a mögötte lévő házak, szemben a Louvre kupolája, jobbról a hosszú faalkotmány és az üres háztelek, amely a kirakatosbódékig húzódott — *mindez* mintegy beleolvadt a levegő szürkéségébe, amelyben a távoli zaj *egybekeveredett* a köddel, míg a térnek másik végén, a felhők hasadékan át, nyers napfény *hullott* a Tuilériákra, *kidomborítva* fehérén a homlokzat ablakait.

A fordító megváltoztatta az eredeti szöveg sajátos dallamvonalát, amikor gondolatjelet illesztett oda, ahol *Flaubert* a két asze közti hosszabb szünetet pontosvesszővel szakítja meg, a mondat többi egységét pedig csak egy-egy (vesszővel jelölt) lélegzetvételnél szünettel választja el egymástól. (A két mondatról lásd még 3. alatt.)

Az *F* jelű részlet *idéző bekezdéseinek* tagolása merőben különbözik az elbeszélő-leíró bekezdésektől.

A tizenöt bekezdésben hosszabb szünetet nem jelez se pontosvessző, se kettőspont, mindössze a 8. bekezdés két mondata között egy *gondolatjel*. A 'görög' (értsd: frígiai) sapkában parádézó férfi így pöröl a feleségével:

(3/a) 'Hagyjál békén! válaszolt a férj. Egyedül is szemmel tarthatod a házmesterfülkét. Polgártárs, kérdem, ugye igaz? Mindenhol eleget tettem a kötelességemnek, 1830-ban, 32-ben, 34-ben, 39-ben! Ma harcolnak! (= általános alany)³ Én is kell verekedjek! — Eredj!'

A magyar változat tagolása a következő:

(3/b) Hagyj békén! — felelte a férje. — Egyedül is vigyázhatsz arra a kapusszobára. Polgártárs, kérdem, igazam van-e? Mindenhol ott voltam, ahol *kellott*, 1830-ban, 32-ben, 34-ben, 39-ben! Mára *megint* verekszenek. Nekem is verekednem kell. Eredj!

A fordító elhagyta a két utolsó mondat közötti gondolatjelet, amely pedig azt jelzi, hogy az öntudatos „hadfi” más hangon szól a körülötte állókhoz, mint feleségéhez. De figyelmen kívül hagyta az ötödik és hatodik francia mondat felkiáltójelekkel hangsúlyozott affektív színezetét is (erről részletesebben lásd 4.2. alatt).

3. A francia szöveg *értelem-szemantikai összefüggéseinek* egyik sajátossága, hogy az első szakasz *e-l. bekezdéseiben* az *egymásmelletiségre*, a második szakasz *e-l. bekezdéseiben* viszont az *egymásutániságra* utaló szövegelemek fordulnak elő a leggyakrabban.

A térbeli összefüggések meghatározó funkcióját érzékeltetik az első szakasz 16. bekezdése 2/a alatt idézett szövegének (szövege tükörfordításának) olyan elemei, mint 'hátnál a házak, szemben a Louvre kupolája, jobbra a hosszú faátjáró [...], amely a kirakodóárusok bódéig hullámzott', illetve 'elmerültek a levegő szürke színében, amelyben távoli mormogások [...] látszottak összekeveredni', vagy 'a tér másik végén a Tuilériák homlokzatára egy felhőnyíláson át hulló nyers fény fehéren rajzolta ki minden ablakát'.

A 2/b alatt idézett magyar változatban ellenben a francia szöveg térbeli összefüggésekre utaló elemei közé helyenként *időbeli* összefüggésekre utaló elemek keverednek. Például: „*mint mindenkor*”, vagy: „a felhők hasadékan át nyers napfény hullott a Tuilériákra, kidomborítva fehéren a homlokzat ablakait”.

A francia szöveg 23. bekezdésére, mint általában a második szakasz bekezdéseinek lineáris összefüggéseire, az *egymásutániság* meghatározó funkciója jellemző:

(4/a) 'Már csak a cipők kopogása hallatszott, a hangok csobogásával. Az ártalmatlan tömeg beérte a nézelődéssel. De *időről-időre* egy beszorult könyök betört egy üvegtáblát; *vagy* pedig egy váza, egy szobrocska gurult le egy állványról a földre. Az összepréslődött faburkolatok recsegték-ropogtak.'

A magyar változatban ez olvasható:

4b) Már csak a lábbelik kopogása s a hangok csobogó nesze hallatszott. A békés tömeg beérte a szemlélettel (így!). De *olykor* egy beszorított könyök összezúzott egy üvegtáblát; *itt* egy váza, *ott* egy szobor hullott az állványról a földre. A szorongatott faburkolat meg-meg-reccsent.

A fordító ezúttal az *időbeli* összefüggések közé olyan *térbeli* összefüggésekre utaló elemeket illesztett, amelyek az eredeti szövegben nem fordulnak elő. Például: ahol a francia szöveg szerint '[...] *vagy pedig* egy váza, egy szobrocscsa gurult [...]', ott a magyar szöveg szerint „*itt* egy váza, *ott* egy szobor hullott le”.

Flaubert *id. bekezdéseinek* jellegzetes funkciójából következik, hogy nyelvi szöve-
dükben sem a szövegalkotó — sem a fordító — nem jelöl vagy jelez értelem-szeman-
tikai összefüggéseket (lásd például a 3/a, illetve 3/b alatt bemutatott bekezdést).

4.1. Mind az *F*, mind az *F/Gy* jelű részlet huszonöt *e-l. bekezdésének* szövegébe foglalt mondatok, illetve asze-k *affektív színezetére* csak egyetlen kérdőjel utal, mégpe-
dig a részlet egyetlen függő kérdésének végén. (Erről lásd még 5.2. 10/a és 10/b alatt.)

4.2. A francia részlet első szakaszának nyolc *id. bekezdésében* az asze-k 48,5%-
ának, második szakaszának hét *id. bekezdésében* az asze-k 55%-ának affektív színezetére
felkiáltójel figyelmeztet. A magyar változat szövege több asze-re tagolódik ugyan, mint
a francia (lásd a 3-*F* és a 3-*FGy* táblázat adatait), az első szakasz asze-inek azonban csak
36,1%-ára, a második szakasz asze-inek mindössze 40,7%-ára utal egy-egy *felkiáltójel*.
Az eltérés *szignifikáns*.

Az adott mondat, az adott asze affektív színezetének *aktuális jelentésére* azonban
nem csupán a mondatok / asze-k végén feltüntetett írásjel utal. Uthalat rá mindaz, amit a
szövegalkotó a szűkebb kontextus elrendezésébe, tagolásába írt bele.

Így például mind az *F*, mind az *F/Gy* jelű részlet rövid 2. *bekezdésének* szövegét
három *felkiáltójel* színezi. A magyar változat aktuális jelentése mégsem azonos a francia
bekezdésével.

A francia bekezdés egyetlen — három asze-re tagolt — megnyilatkozásból áll:

(5/a) 'Nem! ne erre! a Palais-Royalba!'

Hallani véljük, hogy a 'munkáskülsejű férfiak' sietve, szinte egy szuszra figyel-
meztetik Frédéric-et, merre menjen.

A magyar változat azonban úgy adja vissza szavakat, mintha három — feltételez-
hetően eltérő hanglejtésű, hangerejű — felkiáltást hallatnának:

(5/b) Nem! Nem erre! A Palais-Royalba!

Az *F* jelű részlet 40. *bekezdése* szintén egyetlen — három asze-t magában foglaló
— mondatból áll, de felkiáltójel csak az első asze affektív színezetére utal (a második
asze közbeékel, úgynevezett idéző mondat). A francia szöveg szerint az aktuális beszé-
lő, azaz Frédéric, Hussonnet kijelentésére ('Menjünk ki innen, engem ez a nép undorít /
undorral tölt el') maga is kijelentéssel válaszol:

(6/a) 'Nem baj! mondta Frédéric, én a népet nagyszerűnek tartom.'

Szinte látni vélem, hogy amikor Frédéric azt mondja: 'Nem baj!', rándít egyet a
vállán, és — mint kívülről — szenvtelenül azt füzi hozzá, hogy a népet nagyszerűnek
tartja. A magyar változat ezzel szemben a kijelentésbe egy megszorító ellentétre utaló
kötőszót interpolál.

(6/b) Mindegy! — mondta Frédéric. — A nép mégis csodálatraméltó!

A fordító nemcsak Frédéric közlésének tónusát változtatta meg, hanem megváltoztatta a közte és a szöveg világa között kialakult (kialakított) jellegzetes távolságtartó viszonyt is (erről részletesebben lásd 6.3. alatt).

Nem tudom, mi lehet az oka annak, hogy a magyar változatban a *felkiáltójelekkel* érzékeltetett affektív színezet nem mindig adja vissza a francia szöveg idéző bekezdéseinek tónusát, ugyanakkor a *kérdőjelek ugyanott és ugyanúgy* fordulnak elő, mint a francia szövegben.

A 19. bekezdésben például ezt mondja Hussonnet:

(7/a) '[...] Bemutakozom az Udvarnak. Ez jó tréfa, ugye?'

A magyar szöveg szerint meg ezt:

(7/b) [...] Bemutakozom az udvarnál. Jó tréfa, nem?'

5. A *predikatív szerkezetek* különféle meghatározójegyeinek megoszlását, funkcióját és pragmatikai értékét többféle szempont szerint elemeztem.

5.1. Az *F* jelű részlet egyik sajátossága, hogy *predikatív szerkezetei szubjektumának* csak körülbelül 60%-a utal személyre, illetve személyek csoportjára, nagyjából fele ennyi valamilyen dologra, tárgyra, és mintegy 10%-a (aktuálisan elvont) fogalomra.

Az *F/Gy* jelű részlet szubjektumainak több mint 70%-a referál személyre / személyek csoportjára. Ennek a magasabb aránynak most is gyakran, de korántsem mindig, nyelvtipológiai okai vannak.

Igaz, hogy nem minden szubjektum köznévv, és nem minden köznévv szubjektuma valamely asze-nek. Mégis úgy gondoltam, hogy az *F* és az *F/Gy* részlet sajátosságainak összevetése szempontjából tanulságos lehet a szövegükben leggyakrabban előforduló köznevek megoszlásának az a néhány adata, amelyet a függelékben mellékeltem 4/A és 4/B táblázaton mutatok be.

A francia részlet első bekezdése első mondatának (tükörfordítása) például így hangzik:

(8/a) 'Puskatűz zaja ébresztette őt álmából; és Rosanette könyörgései ellenére, Frédéric erőnek erejével meg akarta nézni, mi történik.'

A fordító megváltoztatta a francia szubjektum referatív jelentését (és funkcióját):

(8/b) 'Puskalövés zajára ébredt reggel; s hiába kérlette Rosanette, Frédéric mindenképp menni akart, hogy lássa, mi történik *odakinn*.'

Utánanézttem annak, hogy a regény különböző fejezetei milyen szócsoporthal kezdődnek. A magyar változat szövegében is csak a III. rész I. fejezete kezdődik élettelen dologra utaló szócsoporthal. Csakhogy a francia szövegben 'a puskatűz zaja' a mondat első asze-jének *szubjektuma*, és a *puskatűznek* ez a *zaja* egyik láncszeme annak az össze-

függéshálózatnak, amely a Frédéric és a szöveg világa között kialakuló (kialakított) *el-személytelenült* viszonyt jeleníti meg (lásd 6. alatt).

A magyar változat első asze-jének azonban Frédéric a szubjektuma, és ennek a lát-szólag jelentéktelen átstrukturálásnak a következtében a puskatűz / puskalövés zaja és a Frédéric felébredése közötti jelölt *kauzatív* viszony *rejtetté* halványult.

A 4 /A és 4/B táblázatban feltüntetett adatokból arra következtettem, hogy a fordító, talán a valamikori tanári intelmek tudattalan hatására, gondosan kerülte egy-egy köznévi gyakoribb ismétlését. Talán ez a magyarázata annak, hogy az *F/Gy* részletben annyi alacsonyabb a háromszor, illetve ennél többször ismétlődő köznevek százalékaránya.

Mert például a 8/a alatt idézett megnyilatkozás 'puskatűz' / 'puskalövés' jelentésű (*fusillade*) szava a részlet első szakaszában három ízben fordul elő, az *F/Gy* részletben viszont erre a zajra három különböző főnév utal: *puskalövés*, *puskaropogás*, *lövöldözés*.

A 'nemzetőr' jelentésű (*garde national*, *m.*) főnév pedig ötször ismétlődik a francia szövegben, de a magyar szövegben három ízben a *nemzetőr*, két ízben pedig, némi átalakítás után, az *őrség* köznévi.

A 14/a alatt idézett második mondat kifejezőértékét erősíti a 'halottak' jelentésű (*mort*, *m.*) főnév megismétlése. A megfelelő magyar megnyilatkozásban azonban először a *halottak*, másodszor a *halottak* főnév fordul elő.

De más oka van annak, hogy az *asszony* köznévi a magyar szövegben háromszor is előfordul, a franciában viszont csak egyszer, és a magyar szövegben a *férfi* főnév hat-szor, az *ember* és az *alak* főnév meg egy-egy alkalommal, holott a francia szövegben az 'ember' / 'férfi' jelentésű *homme* összesen hatszor.

Ismeretes, hogy a franciában, mint az indoeurópai nyelvekben általában, a harmadik személyű (hím- vagy nőnemű) névmás egyértelműen utal vissza valamilyen megelőző hím- vagy nőnemű főnévre. A magyar *ő* vagy *ők* névmás azonban nem. Ilyenkor arra kényszerül a fordító, hogy a szubjektumra, névmás helyett, valamilyen teljes jelentésű főnévvel utaljon.

A magyar változat vizsgálatából azonban az derül ki, hogy a fordító nem mindig figyelte fel arra, hogy egy-egy szövegelemnek valamilyen (megközelítőleg) hasonló jelentésű elemmel vagy szócsoporthal történő felcserélése szinte észrevétlenül megzavar(hat)ja a szöveg belső összefüggésrendszerét, megváltoztat(hat)ja egyik-másik gondolatláncának pragmatikai értékét.

Nem tudom miféle (gyermekies? biedermeier?) szemérmetességnek tulajdonítható, hogy a fordító például az '(utcai) *vizelde*' jelentésű (*vespasienne*) főnevet úgy tette „szalonképesebbé”, hogy helyette *utcai illemhelyet* (lásd 1/a, illetve 1/b alatt), vagy '*obszcén kíváncsiság*' helyett *aljas kandiságot* írt (lásd 12/a és 12/b alatt)?

Miért változtatta át a 29. id. bekezdésben a (már Flaubert idejében is) felismerhetetlen blaszfémiát rejtő (*saperlotte*) indulatszót a kissé népies felhangú, enyhe rosszallást kifejező *hejnye!* indulatszóvá, amikor például tollára kínálkozott volna a franciával szinte egyenértékű magyar *a kutyafáját!* indulatszó?

Vagy miért alakította át a 32.e-l. bekezdés negyedik mondatát úgy, hogy a francia szöveg szerint a '*prostituáltak*' derekát övező becsületrend szalagjai a magyar változatban *széplányok* derekát övezik?

5.2. Az *F* jelű részlet *e-l. bekezdéseibe* foglalt mondatoknak / asze-knek majdnem minden *tizedik személyt jelölő szubjektumára*, az *id. bekezdések* huszonöt mondata közül, azonban csupán *egynek* a szubjektumára utal *általános névmás* (lásd a 3/a és 3/b alatt bemutatott idézetet).

A bekezdések kontextusa azt sejteti, hogy a francia szövegben ez az általános névmás, hagyományos (igaz, hogy ma egyre inkább feledésbe merül) használatának megfelelően, *mindig* egyes- vagy többes szám *harmadik* személyt jelöl. (Vö. az V.5.2. alatt írottakkal.)

A magyar változat szövegében, többször (de nem mindig) a nyelvi rendszer kényszerének okán, egy-egy mondat szubjektumára jóval kevesebb névmás, de jóval több főnév referál.

A francia szöveg 13. bekezdése tizenkét mondata harmincnégy asze-ből áll. A bekezdés három mondatában összesen hat asze szubjektuma valamely megnevezett személy, öt asze szubjektumára pedig általános névmás utal.

(9/a) 'De egy szénával megrakott kocsi, és amely úgy égett, mint valami óriási fákllya, a falak mellé vonszoltatott. Gyorsan rőzsecsomókat, szalmát, egy borszeszes hordót hoztak (= általános névmás). A tűz felszállt a kövek mentén; az épület mindenütt füstölni kezdett, mint egy kénköves barlang; [...].

A tér minden ablakából lőttek (= általános névmás); a golyók sivítottak, a megrepedt szökökút vize vérrel keveredett tócsákat alkotott a földön; a sárban ruhákon, csákókon, fegyvereken csúszkáltak (= általános névmás); Frédéric valami puhaságot érzett a lába alatt; [...]. [...]. A bormérések nyitva voltak; időről-időre bementek (= általános névmás) elszívni egy pipát, meginni egy korsóval, azután visszamentek (= általános névmás) harcolni.'

A magyar változat szövegében valamilyen meg nem nevezett személy csak *három* asze szubjektuma:

(9/b) Akkor a falhoz állítottak egy szénával rakott hintót, amely úgy égett, mint egy roppant fákllya. Gyorsan rőzsecsomókat, szalmát, borszeszes hordókat hoztak. A tűz felszállt a kövek mentén; az épület füstölni kezdett, akár egy kénköves barlang; [...].

A tér minden ablakából lőttek; a golyók csak úgy fütyültek; a felrepedt szökökút vize embervérrel keveredett, tócsákká szélesedve a földön; a sárban a járókelők egyenruhákba, zsákokba,⁴ fegyverekbe botlottak; Frédéric a lába alatt valami puhaságot érzett; [...]. [...].

A borárosok boltjai közben továbbra is nyitva voltak; a legtöbb betértek egy kis pipázásra, megittak egy üveg bort, azután visszamentek verekedni.

A fordító gyakran, és talán (Karinthyval szólva) „csak a széphangzás mián” cifrázza, bővítgeti az eredeti szöveget. Mert ugyanígy járt el például az 1/b és a 2/b alatt idézett szövegszelvények átültetésekor is.

Az 1/b szövegszelvényben a 'minden kiszaggatott, felborított' szenvedő szerkezetet kénytelen volt ugyan cselekvő szerkezetté alakítani, de a „mindent felszedtek, kitéptek, vagy legalább felborítottak” részletező ártértelemezésére már semmi sem kényszerítette.

Hasonlóképpen, nem nyevtipológiai okok miatt dúsította fel a 16. bekezdésnek azt a második mondatát amelyben az 'egy felhőnyíláson át hulló nyers fény fehéren rajzolta ki

minden ablakát' szövegegységet „a felhők hasadékaán át, nyers napfény hullott a Tuilé-riákra, kidomborítva fehérén a homlokzat ablakait” formában jelenítette meg.

Ami pedig a 9/b alatt idézett szövegszelvényt illeti, annak harmadik mondatába a fordító a meg nem nevezett szubjektumra utaló *általános névmás* helyére a *határozott* névelővel bevezetett *járókelők* és *legtöbben* névszói elemeket illesztette.

Ha ebbe a mondatba nem ezt a két konkrét referatív jelentésű névszót, hanem például az általánosabb jelentésű *ember* köznevet illesztette volna, nyilván jobban vissza lehetett volna belőle következtetni a francia szöveg egyik lényeges, de a magyar fordításban eléggé hézagosan megjelenített sajátosságára: a diskurzus *elszemélytelenített* tónusára.

A 32. bekezdés második mondata a részlet *e-l. bekezdéseinek* szövegébe illesztett egyetlen függő kérdés:

(10/a) 'Mivel győzelmes volt (= általános névmás), nem kell-e szórakozni?'

A bekezdés első mondata utolsó asze-jének szubjektuma 'a nép'. Ugyanerre utal vissza a fenti mondat szubjektuma, az (*on*) általános névmás. Ugyanez ('a nép') a szubjektuma a mondat második asze-jének is, amelynek modális árnyalását a (személytelen) 'kell' jelentésű úgynevezett módbeli segédige (*il faut*) fejezi ki.

A fenti mondat magyar változata a következőképpen hangzik:

(10/b) *Ha már övék a győzelem, miért ne mulatná~~nak~~ egyet?*

A magyar szövegben a bekezdés első mondata utolsó asze-jének szubjektuma szintén *a nép*. A második mondatban azonban a fordító nem azt írta, hogy „mivel a *népé* a győzelem”, hanem azt, hogy „övék a győzelem”. Csakhogy se ez a todalékkal ellátott személyes névmás, se a második asze igealakjának todalékolása nem illeszkedik be a részlet sajátos (*elszemélytelenített*) kölcsönös összefüggéseinek rendszerébe (erről részletesebben lásd alább).

5.3. A francia és a magyar szövegben, a két nyelvi rendszer különbözőségéből fakadóan, különbözik az *igefajták* megoszlása is.

Az *F* jelű részlet első, *leíró* jellegű szakaszában a *cselekvő* formák mellett viszonylag gyakran fordulnak elő a *szenvedő* és *visszaható* állítmányi szerkezetek, második, *elbeszélő* jellegű szakaszában viszont a *cselekvő* formák mellett gyakran ismétlődnek a *műveltető* szerkezetű, illetve a szubjektum *állapotára* utaló predikátumok.

Az *F/Gy* jelű részletben (magától értetődően) több a *cselekvő* alakú állítmányi szerkezet, mint az *F* jelűben.

A *visszaható* és a szubjektum *állapotára* utaló állítmányi szerkezetek a részlet *mindkét* szakaszában körülbelül *ugyanannyiszor*, a *műveltető* igealakok pedig — még a második szakasz szövegében is — viszonylag ritkán ismétlődnek (lásd alább a 12/a és 12/b alatt bemutatott idézetet).

A függelékben mellékelt 5/A és 5/B táblázaton a két szövegrészletben leggyakrabban előforduló (teljes referatív jelentésű) igék megoszlására jellemző néhány adatot mutatnak be. Az adatokból az tűnik ki, hogy a fordító nemcsak a köznevek ismétlését kerüli, hanem az igékét is. A francia szövegben a közneveknek 67,7%-a, magyar szövegben

több mint 82%-uk egyszer sem ismétlődik. A francia szövegben az igéknek 56%-a, magyar változatában pedig közel 70%-uk csak egy ízben fordul elő.

Mint a köznevek átültetése esetében, a fordító az igei állítmányok esetében sem mindig figyelt arra, hogy változatlanul adja vissza a francia predikátum stílusértékét, regiszterét. Olykor szépít. A 12/a alatt bemutatott bekezdés harmadik mondatának francia szövege szerint '[a fegyencek karjukat vájták be a hercegnők nyoszolyáiba], amiért *nem erőszakolhatták meg őket*'. A magyar szöveg szerint ellenben „ha már a testüket nem érték, [...]”

Olykor viszont pejorál. Az alább 12/a alatt bemutatott bekezdés első mondatának francia szövege szerint 'a tombolás *elkomorult*', vagyis gyászossá vált. A magyar szöveg szerint *elfajult*, azaz eldurvult.

Máskor kakofemizmus lopakodik be a fordításba, például a 26. bekezdés második mondatába. Flaubert szerint 'a trónszéken [...] egy proletár *ült*', a fordító szerint *terpeszkedett* (lásd 15/a és 15/b alatt).

Nem vetettem össze a nem teljes referatív értékű igék megoszlását, mert eltéréseik gyakran a két nyelvi rendszer különbözőségéből következnek. Az *F* jelű részlet 16. bekezdése negyedik mondatának betű szerinti fordítása például így hangzik: 'Az Arc de Triomphe mellett egy elhullott ló *volt*.' A fordítót nem a szépítgetés szándéka vezette, amikor azt írta, hogy „az Arc de Triomphe közelében egy ló kinyúlt teteme *feküdt*”, hanem a magyar igerendszer mássága, konkrétabb kifejezőlehetőségei.

Vizsgálatom céljának megfelelően azt szerettem volna pontosabban megismerni

1. *hol és hogyan* jeleníti meg Flaubert a részlet sajátos kölcsönös összefüggéseinek hálózatát, és hogy
2. a fordító *miképpen* jeleníti meg őket.

Az első szakaszban, az *F* részlet 5. bekezdése ötödik és hatodik mondatának alább kiemelt asze-iben, három visszaható és két szenvedő, de csak egy cselekvő alakú állítmányi szerkezet fordul például elő:

(11/a) 'A füst, amely a tetején (tudniillik a barikádén) himbálózott, széjjelnyílt, emberek rohanták meg, [...]. Az őrség [...] tölgytáblákkal védett ablakai lörésekkel voltak átluggatva; és az épület, két emeletével, két szárnyával, szökőkútjával az elsön (tudniillik emeleten) és ajtájával középtűt, fehér foltokkal kezdt bepettyeződni a golyók ütései alatt.'

A magyar változat szövege így hangzik:

(11/b) Az ormán himbálódzó füst kettéoszlott, *fenn* emberek futkostak, [...]. Az őrség [...] tölgytáblás ablakait lörések lyuggatták át; s az épület két emelete, két szárnya, kútja és kiskapuja fehér foltokkal telt meg lassan, a *pattogó* golyók nyomán.

A francia szöveg állítmányi szerkezetei *statikusabban* írják le a látványt, a magyar változat predikátumai ellenben — részben a két nyelv tipológiai különbözőségéből fakadóan — *dinamikusabban*. De más oka is van annak, hogy ezen a helyen a magyar szöveg kifejezőértéke különbözik az eredetietől. A kiemelt szövegelemek jól mutatják, hogy a fordító (ismét) „felstilizálta” a szikáran fogalmazott francia gondolatláncot.

A második szakasz szövegében megjelenített állítmányi szerkezetek elrendezésére és megoszlására jellemző például a 33. bekezdés első, második és ötödik mondata:

(12/a) 'Aztán a tombolás elkomorult. Valami obszcén kíváncsiság kutatott át minden fülkét, minden zugot, nyitott ki minden fiókot. Fegyencek vájták be karjukat a hercegnők nyoszolyáiba, és hemperedtek végig rajtuk (tudniillik a nyoszolyákon), vigasztalásul, amiért nem erőszakolhatták meg őket. [...] Minden tüdő lihegett, a hőség egyre elviselhetetlenebbé vált; a két barát, attól félve, hogy megfullad, kiment.'

A magyar változat a következőképpen hangzik:

(12/b) Aztán a tombolás is elfajult. Valami aljas kandiságtól űzve, minden fülkét felforgattak, minden zugba benéztek, minden fiókot felnyitottak. Gályarabok kezei hercegnők ágyában vájkálgattak, s ha már a testüket nem érték, legalább végighemperedtek a párnáikon. [...] Minden mell hangosan lihegett, a hőség egyre fojtóbbá vált; s a két barát eltávozott, csakhogy meg ne fulladjon.

A második magyar mondatból eltűnt a francia szövegnek a műveltető igével érzékeltetett elszemélytelenítése. A francia mondat szubjektuma elvont fogalom ('obszcén kíváncsiság'); a magyar megnyilatkozás szubjektuma (ahogy ezt az állítmányi szerkezet toldaléka jelöli) meg nem nevezett harmadik személyek csoportja (ők). (Az 'obszcén kíváncsiság' vs aljas kandiság szócsoporthoz lásd az 5.1. alatti megjegyzést.)

Megváltozott a következő két mondat egy-egy gondolatláncja is. A francia okadó magyarázó kapcsolódást ('vigasztalásul amiért nem erőszakolhatták meg őket') feltételes állítás formájában látjuk viszont (*ha már nem* — [akkor] *legalább*). Az átszerkesztéskor a fordító valószínűleg nem vette észre, hogy a francia részlet e-l. bekezdéseiben nem fordul elő egyetlen feltételes állítás sem. De azt sem, hogy már az előző, a 32. bekezdés függő kérdését is feltételes állítással strukturálta át (lásd 10/a és 10/b alatt). Márpedig az okadó magyarázat logikai rendje, következésképpen aktuális jelentése is különbözik a feltételes állításétól.

6. Flaubert szövegében az aktuális közlő és a szöveg világa között kialakult (kialakított) viszony megjelenítésmódjának sajátos jegye a távolságtartásnak háromféle, következetesen megkülönböztetett kifejezése. Ez a három állítmányi szerkezet ugyanis független a közlő személyétől, és csak a közlőnek a közléssel kialakult (kialakított) viszonyával korrelál.

A szöveg különböző helyein eltérő állítmányi szerkezetek fejezik ki azt, hogy

- a) *valakinek* valaki vagy valami ott és akkor *valamilyennek látszik, tetszik, tűnik*,
- b) *valami* aktuálisan *valamilyennek látszik, tűnik*, illetve
- c) *valaki* valakit vagy valamit ott és akkor *valamilyennek tart* vagy *vél*.

6.1. A 3., 11. és 26. bekezdés francia szövegének egy-egy helyén valaki / valami *valamilyennek látszik, tetszik, tűnik*.

Az *F* részlet 3. bekezdésének harmadik mondata szerint az a fiatalember, aki hirtelen Frédéric elé toppant

(13/a) '[...] hosszú katonapuskát tartott a kezében, papucs orrán szaladt, holdkórosnak látszott és tigris fürgeségűnek.'

A magyar változat a fiatalembert a következőképpen írja le:

(13/b) Hosszú katonapuskája volt, s a papucs hegyén szaladt, oly arccal, mint egy alvajáró, s hajlékonyan, akár egy tigris.

Sejteni vélem, miért lett a holdkórosnak *látszó*, fiatalember *arca* olyan, mint egy alvajáróé, és miért *szaladt* hajlékonyan, *akár egy tigris*.

A francia szöveg állítmányi szerkezete (*avoir l'air de qc*) betű szerinti fordításban ugyanis így hangzik: 'arca / arckifejezése van', de azt jelenti, hogy 'valami valamilyennek látszik, tetszik, tűnik'.

A 11. bekezdés három utolsó mondatában Flaubert azt írja le, milyen benyomást tett Frédéric-re a tömeg dobpergésekkel kísért diadalordítása:

(14/a) 'Frédéric, két áthatolhatatlan tömeg közé szorulva, nem mozdult, egyébként is el volt bűvölve és nagyszerűen szórakozott. A sebesültek, akik elhanyatlottak, az elterült halottak nem látszottak igazi sebesülteknek, igazi *halottak*nak. Olybá tűnt neki, hogy valamilyen színlelés részvevője.'

A magyar változat a következőképpen hangzik:

(14/b) Frédéric két sűrű tömeg *közt* meg se mozdult, különben is részeg volt (így!), s nagyszerűen mulatott. A *lehanyatló* sebesültek, a *kiterített holttetek* szinte nem is látszottak igazi sebesülteknek, se *halottak*nak. Míntha csak színházban volna.

(A 'halottak' vs *holttetek* / *halottak* pragmatikai értékről lásd 5.1. alatt.)

A francia szövegnek ezen a helyén ugyanaz az állítmányi szerkezet fordul elő, mint a 3. bekezdés 13/a alatt idézett mondatában. A magyar szöveg szerint a közlő *nem* azt jelenti ki, hogy a halottak, a sebesültek nem *látszottak* igazi sebesülteknek, igazi halottaknak, hanem *úgy véli*, hogy *szinte* nem is látszottak se igazi sebesülteknek, se halottaknak.

A 14. bekezdés utolsó mondatában Flaubert azt a (*sembler*) igét használja, amelynek jelentése hasonló ugyan az előző predikátum (*avoir l'air de qc*) jelentéséhez, de nem azonos vele: egy olyan szemantikai jegyet is foglal magában, amely a szubjektum személyes megítélésére utal, a magyar változat ellenben valami *feltételezés*re. Márpedig a kettő nem azonos.

A francia szöveg 26. bekezdésének második mondatából a következőt tudjuk meg:

(15/a) 'A trónszéken, [...] egy feketeszakállú, kigombolt ingű proletár ült, vidámnak és ostobánnak látszott, mint egy porcelán bábu'.

A mondat magyar változatából ellenben ezt:

(15/b) [...] a trónszéken egy proletár terpeszkedett, szakállasan, szétnyílt ingben, vigyorogva és ostobán, mint egy porcelán báb.

A francia szövegnek ezen a helyén megint a 3. és a 11. bekezdés második mondatának állítmányi szerkezete ismétlődik meg. A 26. bekezdésből: most azt tudjuk meg, *milyennek* — vidámnak és ostobának — *látszott* a feketeszakállú, kigombolt ingű proletár.

A magyar változatban a „vigyorogva és ostobán terpeszkedett” szó szerkezetet *haszonlat* követi, ugyanúgy, mint a 14/b alatt idézett második mondatában.

6.2. A 11. bekezdés utolsó mondatába Flaubert ugyanazt a *valami valamilyennek látszik, tűnik* alapjelentésű (*sembler*) igét illesztette be, mint a 14. bekezdés szövegébe. Ugyanez fordul elő a 11. bekezdésnek (először a bevezetőben idézett) mondatában is ('olybá tűnt neki, hogy valamilyen színleltetés részvevője').

Ugyanezt szötte bele a 16. bekezdés (2/a alatt nem idézett) második mondatába is:

(16/a) '[a levegő szürke színében] távoli mormogások úgy tűntek, hogy a köddel keverednek össze'.

A fordító azonban átszerkeszti a mondatot:

(16/b) [...] a távoli zaj egybekeveredett a köddel.

Csakhogy ebből a mondatból a magyar befogadó nem érzékel(het)i, hogy a hangok csak azt a benyomást keltik, hogy a köddel keveredve gomolyognak a levegőben.

A 37. bekezdés hatodik mondatában megismétlődik a 16. bekezdésben megjelenített (*sembler*) ige (lásd 16/a alatt).

(17/a) 'A katonai főiskolás nem értette meg (tudniillik Frédéric szavait), különben is ostobának látszott.'

Ezúttal a fordító pontosan adja vissza a *látszik, tűnik* predikátum sajátos közlőértékét:

(17/b) De ez nem értette meg, különben is hülyének látszott.

6.3. Az előzőekben bemutatott kétféle állítmányi szerkezettől különbözik a 40. bekezdés utolsó állítmányi szerkezetének mind jelentéstartalma, mind pragmatikai értéke (lásd 6/a alatt). A francia szöveg szerint Frédéric ügyet sem vet barátja kijelentésére ('Nem baj!'), és azt közli vele, hogy ő a népet *nagyszerűnek tartja*. Véleménynyilvánítása a közlés világával kialakított (kialakult), már többször megfigyelt *elszemélytelenült, távolságtartó viszonyát* reflektálja.

A fordító a kölcsönös összefüggések láncolatát azonban ebben a 40. bekezdésben sem érzékel(tet)te. A megnyilatkozás utolsó asze-jének színezetlen megállapítását *affektív színezetű* felkiáltássá alakította át.

7.1. Az *F* jelű részlet jellemzőbb megkülönböztetőjegyei közé tartozik

- az e-l. és az id. bekezdéseknek következetes tipográfiai elkülönítése;
- a részlet két szakaszának, a két szakasz e-l. és az id. bekezdéseinek eltérő tagolása, eltérő affektív színezete és eltérő értelem-szemantikai lineáris elrendezése;
- az e-l. és az id. bekezdések predikatív szerkezetei szubjektumainak és állítmányi szerkezeteinek jól nyomon követhető eltérő sajátosságai;
- az aktuális közlőnek (a *szövegalkotónak*, illetve Frédéric Moreau-nak) a szöveg világával kialakuló (kialakított) személytelen viszonya.

7.2. Az *F/Gy* részlet szövegében megtalálható mindaz, ami a francia szövegben meg van írva.

A fordító jól érzékelhető törekvése, hogy a szöveg egymást követő gondolatláncait a magyar befogadó számára érthetően, választékosan, és nemcsak szabatosan, hanem tetszetős formában jelenítse meg.

Ennek a — tudatos vagy akaratlan — törekvésének azonban az a következménye, hogy a magyar befogadó elől elrejtí a részlet összefüggéshálózatának sok finom szálát, a kölcsönös összefüggéseknek azokat az előre- és / vagy visszautaló jegyeit, amelyeket Flaubert (rejtetten) írt bele szövegébe.

V.

Az A és az A/KG jelű részlet néhány jellemzőbb sajátosságának szembesítése

Sem a III.1. és 2. alatt ismertetett, sem a 3-F, illetve a 3-A táblázatban bemutatott adatok nem hagynak kétséget afelől, hogy Flaubert és Aragon szövegeinek mind felépítése, mind textúrája merőben különbözik.

Logikus lett volna hát, ha az A részlet tizennégy bekezdését más szempontok szerint elemzem, mint a (valamivel rövidebb) F jelűnek negyven bekezdését. De akkor nehezen tudtam volna a két magyar változat szövegét nemcsak az eredeti szöveggel szembesíteni, hanem egymással is összevetni. Ezért az A és az A/KG jelű részlet néhány sajátosságát ugyanazok szerint a szempontok szerint elemzem és szembesítem, mint az F és az F/Gy részletét (lásd a IV. fejezet első bekezdését).

1. A *Nagyhét* szerkezeti elrendezésének egyik jellemzője, hogy néha az egyes szereplők közlései külön bekezdést alkotnak, máskor meg szavaik, és (többszörre függő beszéd formájában megjelenített) gondolataik összefonódnak a szöveg narratív bekezdéseibe foglalt mondatokkal és / vagy asze-kkel.

A függelékben mellékelt 3-A és 3-AKG táblázat adatai, legalábbis első látásra, alig különböznek. Mind a két részletben azonos a két alfejezet bekezdéseinek száma, mind a két részletben csak egyetlen elkülönített id. bekezdés fordul elő. Ha azonban sorra veszem a 3-AKG táblázat félkövérrrel szedett számjegyeit, kiderül, hogy a különböző bekezdésekbe foglalt megnyilatkozások, és főleg asze-k száma, illetve megoszlása nem azonos.

Most is elvégeztem azt a számítást, amellyel közelebb akartam férközni az F és az F/Gy részlet dallamvonalának eltéréseihez (lásd IV.1. alatt). Ezért kiszámítottam az A jelű részlet két alfejezetének bekezdéseibe foglalt mondatok és asze-k középértékét, majd azt, hogy az A/KG részletben ez a középérték mennyivel alacsonyabb, illetve magasabb. (Nem csoportosítottam külön a vizsgált részlet egyetlen id. bekezdését.)

	8. alfejezet	9. alfejezet
mondat./bek.	7,- - 0,5%	11,7 + 0,2%
asze/bek.	26,3 + 2,7%	33,9 + 1,3%

Az A jelű részlet fordítóját, mint az F jelűét is, *nem csupán a két nyelv eltérő rendszere* kényszerítette a szöveg átrendezésére, átstrukturálására, hiszen nehezen lehetne csupán nyelvtipológiai okokra visszavezetni a francia és a magyar szöveg eltéréseinek ilyen változó arányait.

A két fordító eljárásának különbözőségét sejteti azonban, hogy míg az F/Gy szövegében az asze-k száma általában alacsonyabb, mint az F jelűében, addig az A/KG szövegében az asze-k már amúgy is magasabb száma még magasabb, mint az A jelűében.

2. Mind az A, mind az A/KG jelű részlet *tagolásának* egyik sajátossága, hogy 8. alfejezetében a *kettőspontoknak*, 9. alfejezetében pedig a *kérdőjeleknek* és a gondolat befejezetlenségét jelző írásjeleknek (a *három pontnak*) van kiemelt funkciójuk. Ezek az írásjelek azonban a magyar szövegnek nem mindig a francia szövegével azonos helyén fordulnak elő.

A magyar változat tagolásának egyik sajátossága, hogy bár a francia szövegben egyetlen gondolatjel sem fordul elő, a fordító mégis több depredikált szemantikai egységet tesz (hosszabb szünet értékű) *gondolatjelek* közé.

Bár az eljárás érthető is, következetes is, de a gondolatjelek közé tett magyar szócsoporthoz megváltoztat(hat)ja az adott mondat *pragmatikai értékét*, módosít(hat)ja *értelem-szemantikai rendjét*, vagy akár mindkettőt.

Például a 2. bekezdés első mondatát Aragon a következőképpen tagolja:

(1/a) 'Meg kell érteni (azt a tényt), hogy Monsieur és a fia ebben a percben az ulánusok ffordorlatos hadmozdulatának tekintette (azt) hogy ezek éppen az előtt a Parti Kapu előtt tömörültek, amelyen, ha úgy döntenek, Estaires-be Lestremen át kell haladniuk.'

A fordító viszont így:

(1/b) Meg kell értenünk azt is, hogy e pillanatban Monsieur és a fia jól átgondolt hadmozdulatnak vélte az ulánusoknak azt a *cselekedetét*, hogy éppen a Parti Kapu előtt tömörülnek, hiszen nekik ezen a kapun át kellett távozniuk, ha — mint elhatározták — Lestremen át mennek Estaires-be.

A két mondat közléstartalma nemcsak azért különbözik, mert a gondolatjelek közé tett asze megváltoztatta a (csak rövid szünetekkel tagolt) francia gondolatlánc ütemét, hanem azért is, mert ennek az átagolásnak a következtében a gondolatláncba most egy olyan *okadó* kapcsolódás ízesült be, amely előfordul ugyan a francia szöveg több más helyén, itt azonban nem. (A bekezdésről lásd még 6.2. alatt.)

A 9. alfejezet 12. bekezdése harmadik megnyilatkozásának asze-it is csak (vesszővel jelölt) rövid szünetek választják el egymástól:

(2/a) '[Théodore] Néhány szót váltott de Prat úrral, aki hóna alatt kis csomaggal ment az Arrasi Kapuhoz az őrszolgálatot felvenni.'

A fordító ezt a megnyilatkozást a következőképpen tagolta át:

(2/b) Váltott néhány szót de Prat úrral, aki — hóna alatt kis csomag — őrségre ment az Arrasi kapuhoz.

A gondolatjelek közé ékelte szószerkezet megakasztja a gondolatmenetet. A befogadó figyelmét egy olyan mozzanatra hívja fel (hóna alatt kis csomag), amely a francia szövegben szinte észrevétlenül bújik meg. Hiszen Théodore ekkor még nem sejtheti, hogy a Hercegek távozása után hamarosan megindul az 'óriási, általános menekülés', és nem gyaníthatja, valójában mi is lapul az őrszolgálatra menő de Prat úr kis csomagjában.

3. Mind a két alfejezet *értelem-szemantikai lineáris összefüggéseire* nemcsak az eredeti szövegben, hanem magyar változatában is, a gyakran sorozatban ismétlődő, az időnként jelölt, időnként rejtett *ellentétes*, illetve *ok-okozati* kapcsolódások dominanciája a jellemző. Az A/KG részlet szövegében azonban ezek a jellegzetes kapcsolódások *nem mindig ugyanott fordulnak elő*, ahol a francia szövegben.

A 9. alfejezet 10. bekezdésének öt megnyilatkozása például az *ellentétre* utaló elemek sorozatából áll. A szöveg számos gondolatláncához hasonlóan, ebben az öt megnyilatkozásban is szinte láthatatlanul *fonódnak össze* az egyenes és a függő beszéd formájú megnyilatkozások, asze-k:

(3/a) 'És aztán ezek (tudniillik a szállásadók) megtudták, hogy ők (tudniillik a tisztek) Béthune-ben maradnak. Hát micsoda? Nem mennek / nem megyünk (= általános névmás)? Dehogyan mennek / megyünk (= általános névmás), de (hát) nem mindenki. Végül is micsoda, megyünk / mennek (= általános névmás), vagy nem?

A bekezdés magyar változata így hangzik:

(3/b) Aztán a háziak megtudták, hogy némelyik Béthune-ben fog maradni. Micsoda? Hát nem mennek? De, elmennek, de nem mindenki. De végül is, *hogy áll az ügy?* Megyünk vagy nem?

A francia szöveg *öt* mondatában *három*, a magyar szöveg *hat* mondatában *négy* ellentétre, illetve megszorításra utaló szövegelem fordul elő.

Az A jelű részlet három függő beszéd formájú mondata három asze-jének szubjektumára általános névmás utal. A magyar nyelvnek azonban akár a függő beszéd, akár a meg nem nevezett szubjektum érzékeltetésére nincsenek a franciához hasonló kifejezőeszközei (lásd még 5.2. alatt).

A 3/a alatt idézett három asze-ben az általános névmás legalább két ízben vagy valamilyen meg nem nevezett többes szám *harmadik*, vagy valamilyen meg nem nevezett többes szám *első* személyre referál. A fordító a *három* (függő beszéd formájú) megnyilatkozás állítmányát *kétszer* többes szám *harmadik* személyű szubjektumra utaló toldalékkal látja el. A szövegösszefüggés azonban az utolsó mondatban egyértelművé teszi, hogy a névmás a közlőre (és társaira), vagyis többes szám *első* személyű szubjektumra utal.

A fordító a szubjektumváltást most úgy hidalja át, hogy az utolsó francia mondatot kettébontja. Az első a *hogy áll az ügy* szócsoporttal egészíti ki, és ezzel előkészíti a kö-

vetkező mondat (*megyünk*) toldalékolását. Előtte azonban negyedszer is megismétli az ellentétet jelölő szövegelemet.

A francia részletben, különösen a 9. *alfejezet* szövegében, gyakran és időnként sorozatban ismétlődnek az elvontabb gondolkodásra jellemző *ha — akkor* típusú *feltételes állítások*, amelyeknek következményre utaló elemét Aragon helyenként implikálja.

A francia szövegben a 7. *bekezdés* például a következőképpen kezdődik:

(4/a) 'Ha a Hercegek elvonulása csak délután négy óra tájban történt meg, [akkor] ennek több oka volt.'

A fordító a feltételes állításba implikált okadást itt *nem ugyanúgy* érzékelteti, mint a szövegalkotó:

(4/b) Annak, hogy a Hercegek csak délután négy óra tájt indultak el, többrendbeli oka volt.

A 13. *bekezdés* harmadik mondatának francia szövegében a feltételes állítás ugyanabban a formában ismétlődik meg, mint a 7. *bekezdés* 4/a alatt idézett mondatában:

(5/a) 'Legalább ha (Théodore) az életre nem talált is okot ebben a hajszában, [akkor] a halálra megtalálta az okot.'

A magyar szöveg visszaadja ugyan a francia szövegben megjelenített értelem-szemantikai összefüggést, de azáltal, hogy átrendezte a mondat szerkezeti felépítését, elsikkadt a szakaszos *ismétlés* — Aragon-ra jellemző — *kifejezőértéke*:

(5/b) S ha életcél híján *ment bele ebbe a hajzába*, [akkor] legalább a halálra találta okot benne!

4. Mind az A, mind az A/KG jelű részletben háromféle írásjel utal a közlés *affektív színezetére*: a felkiáltójel, a kérdőjel és a gondolat befejezetlenségét jelző három pont. Az eredeti és a magyar változat 8. *alfejezetében* a *felkiáltójelek*nek van kitüntetett funkciójuk, a 9. *alfejezetre* ellenben a *kérdőjelek* és a bizonytalanságra utaló *három pont* gyakori előfordulása a jellemző. Csakhogy a fordító olyankor is valamilyen írásjellel érzékelteti az érzelmi telítettséget, amikor ezt a francia szöveg csak *jelzi* (vö. a 3/a és 3/b alatti idézetekkel).

A 9. *bekezdés* tizennegyedik és tizenötödik francia mondata például ponttal zárul:

(6/a) 'A kocsik elindulnak-e vagy sem. Ott kell-e mindent hagyni, vagy ki (kell-e) választani azt, amit az ember [= általános névmás] a holmijából magával vihet.'

Aragon a belső beszédet úgy jeleníti meg, hogy mind a két (szabad függő beszéd formájú) mondatot ponttal zárja le. A fordító más „hozott anyagból” dolgozik. Neki a magyar nyelv közvetítésével kell a belső beszédet érzékeltetnie. Erre a francia szövegtől eltérő központosítást tartja alkalmasnak:

(6/b) A kocsik útnak indulnak-e vagy sem?... Mindent itthagyanak, vagy pedig válogassák ki a holmik közül azt, amit magukkal akarnak vinni.

A központosítás azonban megváltoztatta a két mondat hanglejtését, dallamvonalát: mintha a *kérdőjellel és három ponttal* záruló első mondat nem is belső beszéd volna, hanem hangosan kimondott kérdés.

(A modális színezet eltéréseiről [itt például: *magával vihet* vs *magukkal akarnak vinni*] lásd az 5.3.2. 10/a - 10/b alatt bemutatott idézeteket.)

5. Az A és az A/KG részlet *predikatív szerkezeteinek* megoszlása különbözik az F és az F/Gy predikatív szerkezeteinek megoszlásától.

5.1. Az A részlet 8. *alfejezetében* a *szubjektumok* több mint két harmada utal személyekre, személyek csoportjára, több mint 10%-a elvont fogalomra, és alig 9%-a dolgokra, tárgyakra.

A 9. *alfejezet* szövegében ez utóbbiak aránya valamivel alacsonyabb, és lényegesen magasabb azoké, amelyek elvont fogalomra utalnak. (A tizennégy alfejezet köznévi szóállományának közel 3%-át teszi ki Géricault festményeinek egyik kedves modellje: a harcimén, a *ló*.) A köznévi szóállománynak majdnem egy ötöde katonai, hadászati jellegű, az a több mint 2%-a pedig, amelyik a napóleoni idők tárgyainak, katonai alakulatainak, fegyvereinek nevét eleveníti fel, sajátos *ellentétet ír bele* a szöveg vonatkozási hálózatába. Aragon jellegzetesen XX. századi szintakszisában összefonódik nemcsak az egyenes és a függő beszéd, hanem a megírás időpontjának köznyelvi szóállományába itt is, ott is, történelmileg konnotált elemek keverednek (az *ellentétre* utaló kapcsolásfajták kitüntetett funkciójáról lásd 3. alatt).

Az A részlettel összehasonlítva, az F részletben a statisztikai hiba határát jócskán meghaladó arányban, majdnem 20%-kal magasabb azoknak a szubjektumoknak az aránya, amelyek dolgokra, tárgyakra utalnak. Ez az arány korrelál az aktuális közlő (az író, illetve Moreau) és a szöveg világa között kialakult (kialakított) elszemélytelenült viszonyal. Márpedig ha a személyekre vs nem személyekre utaló szubjektumok aránya csakugyan korrelál az aktuális közlő és a szöveg világa között kialakított viszonyal, a fenti adatokból arra következtethetünk, hogy az A részletben ezt a viszonyt valamiféle *személyesség* jellemzi.

Az A/KG részletnek mindkét alfejezetében, de különösen 9. *alfejezetének* predikatív szerkezeteiben, részben az ismert tipológiai okok következtében, *magasabb* a *személyekre*, *személyek csoportjára* utaló szubjektumok aránya, mint a megfelelő francia bekezdésekben. Ebből következik, hogy a *dolgokra, tárgyakra* és az *elvont fogalmakra* referáló szubjektumok aránya a magyar szövegben még *alacsonyabb*, mint a francia szövegben.

A 7/A táblázaton bemutatott szójegyzékéből megtudhatjuk, hogy az A részletben négynél gyakrabban két elvont fogalomra referáló köznév fordul elő: ötször ismétlődik a 'félelem' jelentésű (*peur*), és hatszor az 'ok', 'értelem' jelentésű (*raison*) főnév. Az A/KG szövegében ellenben a *félelem* szó csak kétszer, az *ok*, *értelem* köznév pedig (lásd a 7/B táblázat szójegyzékét) csak négy ízben ismétlődik. (Az 5/a alatt idézett mondatban az 'ok' köznév kétszer, de az 5/b szövegében csak egyszer fordul elő). A két szójegyzék adatai szerint azonban mind a francia, mind a magyar szövegben ugyanaz a három köznév: a *ló*, a *férfi / ember*, és az *ulánus* jelentésű ismétlődik a leggyakrabban.

5.2. A két alfejezet francia szövegében igen gyakran az *általános névmás* utal valamely *meg nem nevezett szubjektumra*, általában 'az ember'-re, 'valaki'-re, 'bárki'-re. Néha, különösen a 9. alfejezet számos belső beszéd formájában megjelenített mondatában / asze-jében, ez a szubjektum az aktuális közlő, aki önmagára az általános névmással utal. (A konzervatív akadémiai nyelvhasználat sokáig a pongyola, gondozatlan beszéd-mód egyik jellemzőjének tartotta az általános névmásnak ezt az egyes- vagy többes szám *első* személyre utaló használatát.)

A *Nagyhét* szövegének egyik (rejtett) sajátossága, hogy az általános névmás több helyütt is magára a „kvázi-szemtanú”-ként közbeszóló szövegalkotóra is utal (erről részletesebben lásd 6.2. alatt).

Az általános névmás *aktuális jelentésének* érzékeltetése különösen akkor válik bonyolulttá, amikor a fordítónak, a magyar nyelv eszközkészletének közvetítésével ugyanabban a mondatban, gondolatláncban kell(ene) valamiképpen megjelenítenie két vagy több, egymást követő általános névmásnak, eltérő jelentésük játékból fakadó *kifejezőértékét*.

Az általános névmás egy vagy több nem megnevezett szubjektumra nemcsak a 10. bekezdés 3/a és 3/b alatt bemutatott szelvényében utal, hanem például a 9. bekezdés harmadik és negyedik mondatának számos asze-jében is. Értelmezés kérdése, hogy a névmás aktuálisan többes szám *harmadik*, vagy egyes, illetve többes szám *első* személyre utal-e.

(7/a) '[Az ég igen sötét volt.] Az *ember* (= általános névmás) sejtette, hogy az eső újra elindul, [...]. Ostromot fognak / fogunk-e (= általános névmás) ebben a városban kiállni, vagy el fognak / fogunk-e (= általános névmás) távozni belőle, és ha igen, hova?'

A magyar változat a következőképpen hangzik:

(7/b) [Az ég erősen beborult.] Az eső bármely pillanatban megindulhatott, [...]. Védelm-zik-e a várost *ostrom esetén*, vagy pedig eltávoznak belőle, s ha igen, hova?

A fordító a második mondat állítmányi szerkezetéből kiiktatta a 'sejt' igét, amelyik pedig valamiféle körülíró, értelem-szemantikai átkötése a függő beszéd formájában megjelenített két utolsó megnyilatkozás predikátumainak. A magyar változat utolsó két állítmányi szerkezete pedig expliciten utal a többes szám harmadik személyű szubjektumokra.

5.3. Különbözik a két szövegpárban előforduló *igefajták* megoszlása is. *Cselekvő* alakú mind az A, mind az A/KG részlet állítmányi szerkezeteinek többsége, de a magyar változatban ezeknek a cselekvő igéknek az aránya, pusztán tipológiai okokból következően is, *magasabb*, mint a francia szövegben.

Nemcsak az A, hanem az A/KG részletre is jellemző a szubjektum *állapotára* utaló predikátumok *gyakorisága*, és jellemző a *műveltető* igék *alacsony aránya*. (Lásd IV.5.3. alatt az F részlet megfelelő arányait.)

Az A, illetve A/KG jelű részletben leggyakrabban előforduló *igei állítmányok* jegyzékét a 7/A és 7/B táblázaton mutatom be. Négyyszer és ennél gyakrabban ismétlődik az A részlet teljes jelentésű igéinek több mint egy harmada, az A/KG jelű részletben viszont egy ötödük.

5.3.1. A szubjektum állapotára utaló predikátumok gyakoriságából következik, hogy a részlet tizennégy bekezdésében a pusztá létezésre (Esterházy szavával: a *vanás*ra) utaló állítmányi szerkezetek sűrűn ismétlődnek.

A 4. bekezdés első három mondatában például a következő leírás olvasható:

(8/a) 'Monseigneur szemügyre vette ezeket az ulánusokat, [...]. Lándzsájukon volt a kis háromszínű zászló, és a kard lovuk vékonyát ver(des)te, amelyet (tudniillik lovuk vékonyát) fekete csizmájukkal szorítottak. Berry herceg remegett a dühtől: ez egy olyan ezred volt, amelyet ő maga szemlélt és (amelyhez ő maga) intézett beszédet.'

A három mondat magyar változata így hangzik:

(8/b) Monseigneur végignézett az ulánusokon [...]. Lándzsájukon kicsiny, háromszínű zászló lengett, kardjuk lovuk oldalát csapkodta, amelyet erősen szorítottak fekete csizmás lábukkal. Berry herceg beleremegett dühébe, ezt az ezredet maga szemlélte meg, és maga szólt hozzájuk.

A magyar szövegben két olyan állítmányi szerkezet fordul elő, amely a francia *lét-igénél* szemléletesebben utal a szubjektum állapotára: a '*kis háromszínű zászló*' nem '*volt*', hanem *lengett*; az ezred sem '*volt*', az ezredet maga a herceg *szemlélte meg*. (Ugyanezt figyelhettük meg az *F* részletnek a 16. bekezdés szövegéből kiemelt (IV.5.3. alatt idézett) állítmányi szerkezetében.) A fordítónak ezeket az átalakításait azonban nem mindig lehet nyelvtipológiai okokra visszavezetni. Sok más okuk lehet.

A magyar változat egyik, már a 2. és 3. szakaszban is kiemelt sajátossága, hogy az eredeti szöveg egyes, néha sorozatban ismétlődő elemei *nem mindig ugyanott* fordulnak elő, és *nem mindig ugyanúgy* ismétlődnek, ahol és ahogy a francia szövegben.

Az 5. bekezdés ötödik mondatában a dühtől remegő Berry hercegről most a következőket tudjuk meg:

(9/a) 'Berry herceg válaszolt neki (tudniillik a sorból kilépő egyik ulánusnak), üvöltve, (olyan) vérvörösen, hogy azt lehetett hinni, hogy vértolulása van: „Menj vissza a sorba, ostoba fráter / fajankó, vagy markolatig a hasadba ...-om a kardomat!”⁶

A magyar változat a következőképpen hangzik:

(9/b) *Mire Berry herceg üvöltve válaszolt, oly vörösen, mint aki már-már vértolulást kap: — Menj vissza a sorodba, faszjankó, különben markolatig beléd nyomom a kardomat! —*

A fordító többféleképpen rendezi át a mondatot. A létige helyére egy *hasonlaltal* bevezetett (rejtett oksági kapcsolatra utaló) igét illeszt ('vértolulása *van*' vs *mint aki... vértolulást kap*) (ugyanezt lásd 14/a és 14/b alatt); a „huszáros” nyerseségű igét a megszólításnak az eredetinel durvább változatával *kompenzálja* ('ostoba fráter' / 'fajankó' vs faszjankó); végül a magyar változatban, talán csak a megszólítás élének tompítására, a herceg nem azzal fenyegeti a szerencsétlen ulánust, hogy a „hasát”, hanem hogy a *bel-sőjét* 'csinálja ki'.

5.3.2. A IV. fejezetben azért nem esett szó az *F* és az *F/Gy* jelű szöveg *modálisan* színezett állítmányi szerkezeteinek megoszlásáról, mert a negyven bekezdés szövegében kevés a módbeli segédige. A francia szövegben mindössze egy állítmányi szerkezetet árnyal az '*akar*' jelentésű (*vouloir*), és kettőt a '*kell*' jelentésű (*falloir*) úgynevezett félsegédige (egyik előfordulását lásd IV. 10/a alatt). A magyar szövegben az *akar* ige is csak egyszer fordul elő, de a *kell* három ízben ismétlődik (egyik előfordulását lásd IV. 3/b alatt).

Nem lepett azonban meg, hogy az *F* (és az *F/Gy*) részlet tonálisától merőben eltérő *A* (és még inkább eltérő *A/KG*) részlet szövegében gyakran tűntek fel különféle *modálisan* színezett állítmányi szerkezetek. (Az *akarásra* például a francia szövegben három, a magyarban öt, a *kellésre* az *A* jelűben három, az *A/KG*-ben kilenc állítmányi szerkezet utal.)

A francia és a magyar szövegben a *modálisan* árnyalt predikátumoknak azonban nemcsak a gyakorisága különbözik, hanem különbözik szövegbeli helyük is. Ennek következtében megváltozik, megváltozhat teljes mondatok vagy egyes *asze-k* kifejező értéke is.

A magyar változat *modális* színezete az eredeti szövegétől a leggyakrabban azokban a gondolatláncokban különbözik, amelyek valamelyik szereplőnek a magyarban nehezen, rendszerint csak körülményesen kifejezhető *belső beszédét* jelenítik meg.

A 9. bekezdés tizennegyedik mondatában például az aktuális szereplő azt fontolgatja, mit *kell*, mit lehet most tenni(e):

(10/a) 'Itt kell-e mindent hagyni, vagy ki (kell-e) választani azt, amit az *ember* (= általános névmás) a holmijából magával vihet.'

A magyar változat szerint az aktuális szereplő így töpreng:

(10/b) Mindent itthagyanak, vagy pedig válogassák ki a holmik közül azt, amit magukkal akarnak vinni.

A francia szöveg *modalitása* — a *szükségesség* és a *lehetőség* szembeállítása — egybevág az alfejezetre jellemző bizonytalansággal, a *kérdőjelek* és a gondolat befejezetlenségét jelölő *három pont* gyakoriságával. A magyar változat ellenben úgy fogalmaz, mintha csupán a beszélő *tudatos elhatározásán* múlt, mit visz magával ('vihet' vs *akarnak* vinni).

Ugyanígy érzékelteti Aragon a 12. bekezdés kilencedik mondatában a *lehetőséget*, és ugyanígy utal a fordító az aktuális szubjektumok *akarata*ra:

(11/a) 'Nem fogadhatták el, hogy átlépi (= általános névmás) a határt, átengedi az országot az Emberevőnek, de ha ez szükséges, készek voltak rá...'

(11/b) Nem akartak belenyugodni, hogy a határt át kell lépniök, s az Emberevő kényére hagyják az országot, de ha ez szükséges, erre is készen álltak.

A fordító a *lehetőség* helyett ismét az *akaratra* utal, és a létige helyére is érzékletesebb igei állítmányt illeszt (készen állnak). (Ugyanezt lásd 8/a és 8/b, illetve 9/a és 9/b alatt.)

6. Aragon szövegének egyik sajátossága, hogy aktuális közlői között megbújik egy *meg nem nevezett* közlő is, a hét nap eseményeinek „kvázi-szemtanú”-ja, maga az *író* (lásd 5. 2. alatt).⁷

Bár a szövegre jellemző módon, a megnevezett szereplők és a láthatatlan szereplő közlései folyamatosan *összefonódnak*, a kétféle közlést ugyanúgy meg lehet egymástól különböztetni, mint ahogy a szereplők *szavainak* megjelenítését meg lehet különböztetni *belső beszédük* megjelenítésétől.

6.1. A közlők első, nagyobb csoportját a *regény szereplői* alkotják.

Az *F* jelű részlet szereplőinek szavai általában *személytelen (elszemélytelenített) formában* reflektálják *észleléseiket, tapasztalataikat*. Az *A* és az *A/KG* részlet aktuális szereplőinek: a hercegeknek, tiszteknek, a királyi kíséret különféle tagjainak szavai, gondolatai ellenben mindig a *személyesség* hangján szólalnak meg. Közléseik, belső monológjaik gyakran jelölt, néha csak jelzett *indulataikat és érzelmeiket* reflektálják (lásd az *I*, *3*, és a *6 - 10* alatt bemutatott idézeteket).

Ezeket az érzelmeket reflektálják a csak a *9. alfejezet 12. bekezdésében* színre lépő, és az ettől kezdve központi szereplővé váló Théodore szavai és gondolatai.

Valamennyi megnevezett szereplő szájába adott mondatban (vagy egyes asze-iben) vizionlájuk a különféle szövegelemeknek azt a sorozatos *ismétlődését* vagy *variációját*, amelyet már a *3/a*, *5/a* és *7/a* alatt bemutatott idézetekben is megfigyelhattünk.

A *13. bekezdés* második és a *14. bekezdés* ötödik mondatába például így szövi be Aragon a 'tesz' / 'csinál' jelentésű (*faire*) igének először egyes szám harmadik, majd egyes szám első személyű alakját.

A *13. bekezdés* második mondatában Théodore így tépelődik:

(12/a) '[...] ismét azon töprengett magában, mit tenni / csinálni jött ide.'

Tépelődése a *14. bekezdés* ötödik mondatának elején így ismétlődik meg:

(13/a) 'Mit teszek / csinálok én itt? gondolja Géricault, [...].'

A két magyar változat szerint így töpreng:

(12/b) [...] és ismét azon tündökött, hogy ugyan mi keresnivalója van neki itt.

(13/b) Mit keresek én itt?, gondolta Géricault, [...].

A fordítónak, kisebb átalakításokkal, körülírásokkal, sikerült a magyar szövegbe nemcsak a két ismétlődő szövegelem (a 'tesz /csinál' *ige*, illetve a 'keres' *szótő*) kifejezőértékét átmennie, hanem sikerült visszaadnia még a két költői kérdés variációjának értelem-szemantikai játékát is ('mit csinálni jött ő ide' vs 'mit csinálok én itt', illetve: 'mi keresnivalója van neki itt' vs mit keresek én itt).

Théodore töprengései a bekezdés következő, hatodik mondatának francia szövegében a következőképpen folytatódnak:

(14/a) 'Benne van a kötelességnek az az ostoba és meggyökeresedett érzése, az a félelem, hogy nem azt teszi, amit kell, amire egy ilyen órában semmi magyarázat sincs, és aminek [semmi köze ahhoz, amit] egyébként is / végül is gondol.'

A magyar mondat a belső monológot így adja vissza:

(14/b) Belerögződött a kötelesség ostoba érzése, a félelem, hogy nem úgy cselekszik, mint ahogy kellene, aminek hasonló körülmények között semmi magyarázata sincsen, és ami nem egyezik meg gondolkodásával.

Ezúttal a magyar változathoz nem olvasható ki a francia szöveg (belső beszéd formájában megjelenített szelvényének) rejtett jelentése, az ellentétek játékának sajátos valóra. A fordító átalakította a gondolatlánc egyes elemeinek referatív jelentését — hol szűkítette, hol parafrázisszerűen bővítette —, ennek következtében pedig megváltozott a (megszokottnál is elliptikusabban fogalmazott) megnyilatkozás kifejezőértéke (ugyanazt lásd a 9/b alatti idézet szövegében).

6.2. A közlők második csoportját egyetlen szereplő, a „kvázi-szemtanú” szerző alkotja. Dramaturgiai *funkciója*, hogy az eseményeket figyelemmel kísérje, vagy hogy egyik-másik szereplő viselkedését, szavait (helyenként ironikus) megjegyzésekkel fűszerezze. Önmagára egyes szám első személyű névmással a két alfejezetben csak egyszer utal.

Bizonyára oka van annak, hogy a láthatatlan szereplőnek 8. *alfejezet* mondatai / asze-i közé kétszer annyi észrevétele szövődik, mint a jóval terjedelmesebb 9. *alfejezet* mondatai / asze-i közé. A szövegösszefüggés azt sejteti, hogy a láthatatlan közlő csak a királyi kíséret tagjainak viselkedésén és / vagy szavain gúnyolódik, Théodore tetteit, szavait és / vagy gondolatait ellenben csak kommentálja.

Közbeszólásainak a magyar változatában hol vizionáljuk a francia megjelenítésükre sajátosan jellemző (szó szerinti vagy változatok formájában megjelenített) ismétlődését, hol meg nem.

A részlet 3. *bekezdése* második mondatában bukkan fel először a később többször ismétlődő 'az igazat megvallva' szókapcsolat.

(15/a) 'Az igazat megvallva, a Hercegek kísérete megállt a [...] között.'

A magyar szövegben így:

(15/b) Az igazat megvallva, a Hercegek kísérete megállt a [...] között.

Ugyanez a közbeszólás ugyanígy ismétlődik az 5. *bekezdés* harmadik mondatának és a 9. *bekezdés* egyetlen mondatának mind francia, mind magyar szövegében.

A 11. *bekezdés* negyedik mondata azonban az előbbi szókapcsolatnak egy rövidebb változatával (*au vrai* vs *il est vrai*) kezdődik:

(16/a) 'Igaz, a többségnek máson járt az esze.

A magyar változat így kezdődik:

(16/b) Valójában a nagyobb résznek máson járt az esze.

A fordító nem változtatta meg a mondat közléstartalmát, a *valójában* módosítószó azonban nem idézi fel a „kvázi- szemtanú” korábbi közbeszólásait (*az igazat megvallva*).

A magyar olvasó a szerző jelenlétét aligha tudta a 2. bekezdés első (1/b alatt idézett) megnyilatkozásából kiolvasni. A francia mondat a *‘Meg kell érteni (azt a tényt), hogy...’* észrevétellel kezdődik. Magyar változatában viszont ez olvasható: *‘Meg kell érteniünk azt is, hogy...’*.

Csak hogy a láthatatlan szereplő rezonőri funkciójával összeegyeztethetetlen, hogy önmagát velünk, mindnyájunkkal azonosítsa. Ugyanennyire az is ellentmondana a szövegalkotó kifejezőeljárásainak, ha önmagára (mint „kvázi-szemtanúra”) fejedelmi többszben utalna.

Egyetlen, a szubjektumra (önmagára) *egyes szám első személyben* utaló közbeszólása ugyanennek a 2. bekezdésnek a második mondatában olvasható:

17/a) ‘[...] már szinte készek voltak elhinni, hogy az ulánusok, *nem tudom* milyen isteni sugallatra, felkészültek arra, hogy elzárják előlük (tudniillik a határhoz vezető kijáratot).

A magyar változat így szól:

(17/b) [...] készen lévén elhinni azt, hogy az ulánusok valami, Isten tudja, milyen megérzés folytán el akarták zárni előlük (tudniillik a határhoz *szolgáló* kijáratot).

Megpróbáltam a bekezdés két mondatának magyar változatát összefüggésében értelmezni. A fordító a bekezdés második mondatában a *‘nem tudom milyen’* közbeszólás helyett beiktatott *Isten tudja milyen* fordulattal talán a bekezdés első mondatában végrehajtott átszerkesztést (*meg kell érteniünk* vs *‘meg kell érteni’*) akarta kompenzálni.

Ennek a *másutt, másképpen megjeleníteni* eljárásnak a következtében azonban nemcsak 2. bekezdés első mondatának magyar szövegében változott meg a francia szövegelemek *referatív jelentése*, hanem *megváltozott* a második mondat közbevetett tagjának *pragmatikai értéke* is.

Persze, nincs könnyű dolga a fordítónak, amikor egyik-másik mondatba, asze-be vagy egyes mondatok, asze-k közé egyszerre szövődik be nemcsak egy vagy több szövegelem előre-, illetve visszautaló, jelölt vagy bújtatott összefüggésének kifejezőértéke, hanem a láthatatlan szemtanú valamelyik közlésébe implikált rejtett gúnyolódás is.

A 4. bekezdés első három mondatát már idéztem (lásd 5.3.1. 8/a alatt). A negyedik mondat asze-i közé szőtt egyszavas *rezonőri* megjegyzés közléértékét azonban csak akkor tudjuk kihüvelyezni, ha visszagondolunk ezekre a mondatokra, és a 9/a alatt idézett gondolatláncra.

A 4. bekezdés első mondatból azt tudjuk meg, hogy *‘Monseigneur szemügyre vette ezeket az ulánusokat, [...]’*. A harmadikból meg azt, hogy *‘Berry herceg remegett a dühtől: ez egy olyan ezred volt, amelyet ő maga szemlélt és (amelyhez ő maga) intézett beszédet.*

A negyedik mondat szerint

(18/a) 'Léptei méltóságteljesége, ahogy az ezredes elé ért, akit ismert, sajnos egy kissé kompromittáltatott egy gránátos által, aki, azt híván, hogy [a Herceg] veszélyben van, a város felé fordult, (ezt) kiáltva: Segítség a Hercegnek!'

Az 5. bekezdés 9/a alatt idézett ötödik mondatból azt tudtuk meg, hogyan üvöltött rá a herceg a sorból kilépő egyik ulánusra.

A 4. bekezdés negyedik mondatának magyar változatában ez olvasható:

(18/b) Magatartásának nemes voltát, amint az ezredes elé ment, akit *személyesen* ismert, *szerencsétlenségére* némiképpen kompromittálta egy gránátos, aki azt hitte, hogy veszélyben van, a város felé fordult, és így kiáltott: Segítsük meg a Herceget!

A fordító különböző változtatásokkal, konkrét, illetve elvont jelentésű szövegelemek ismétlődő *chassé-croiséjával* adja vissza a francia szövegbe rejtett ironiát.

A negyedik bekezdés francia szövegében a 'nemes' jelentésű tőalaknak (*noble*) elvont, aktuálisan 'méltóságteljes(ség)' jelentésű származékszava (*noblesse*), és a 'szerencsétlenség' jelentésű tőalaknak (*malheur*) aktuálisan 'sajnos' elvont jelentésű származékszava (*malheureusement*) fordul elő. A fordító a láthatatlan szemtanú *személytelen* közbeszólását ('sajnos') úgy alakította át, hogy a magyar módosítószó félreérthetetlenül Berry herceg *szerencsétlenségére* utal. Ennek következtében kiiktatta a mondatból a *szemtanú közbeszólását*, egyszersmind *funkcióját*: a tréfás csipkelődést.

A magyar változatban a herceg *magatartásáról*, és nem (konkrét) lépéseiről, *léptei*-ről esik szó. De amikor a fordító a herceg *lépteinek nemes* (és nem *méltóságteljes*) voltáról beszél, rejtetten arra az ellentétre utal (előre), amely e között a *nemes magatartás* és a következő bekezdésben (9/b alatt) idézett kifakadásának, minden *nemességét nélkülöző* hangneme között húzódik meg.

7.1. Az A jelű részlet jellemzőbb megkülönböztetőjegyei közé tartozik:

- a két alfejezet eltérő elrendezése, tagolása és affektív színezete;
- a narratív megnyilatkozások / asze-k és a szereplők közléseit tartalmazó mondatok / asze-k összefonódása;
- a szereplők szavai egyenes és / vagy gondolataik függő beszéd formájú megjelenítésének összefonódása;
- a különböző funkciójú, hasonló vagy ellentétes jelentésű, illetve eltérő pragmatikai értékű szövegelemek gyakori sorozatos ismétlődése;
- a megnevezett szereplők szavainak, gondolatainak, illetve a láthatatlan szereplő — a szerző — közbeszólásainak összefonódása;
- a szerző közbeszólásainak és Théodore szavainak, gondolatainak fordított arányú gyakorisága.

7.2. A fordító *megírja* mindazt, amit Aragon a két alfejezet szövegében *megírt*.

A magyar változat szövegéből *kiolvasható* a *megnevezett szereplők*, kiváltképpen Théodore és a *szöveg világa* között kialakuló (kialakított) *viszonyra jellemző személyesség*. A fordítónak többnyire sikerült, a mai magyar próza kifejezőrendszerének közvetítésével a francia szöveg sajátos *indázását* leképeznie.

A magyar szöveg tanúsága szerint nem az volt a célja, hogy a két alfejezet bekezdéseit, mondatait, asze-it sorra rendre „megmagyarítsa”, hanem az, hogy a szöveg(részlet)ből a magyar befogadó azt is ki tudja olvasni, amit Aragon az összefüggések bonyolult hálózatába *írt bele*.

De egy más tipológiai rendszer szintakszisának, kifejezőszokásainak közvetítésével ezt a sokféle, egymással összeszövődő, hol explicit, hol rejtett kölcsönös összefüggést csak *kompromisszumok* árán tudta — lehetett — *koherens* szöveggé szervezni. Itt is, ott is, *át kellett* tehát *rendezni* egyes mondatokat vagy egész gondolat sorokat, de ennek az volt az ára, hogy *egyes szövegelemek közléstartalma megváltozott*, néha még az *egész aktuális gondolatlánc összefüggéshálózata és kifejező- (pragmatiai) értéke* is átrendeződött.

A magyar szövegből bizonyára ezért *nem olvasható ki mindenhol és mindaz*, ami a francia szövegbe *bújtatottan van beleírva*. Így például az sem, hogy *a szerző közbeszólásai mikor szakítják meg a narráció menetét, és / vagy milyen anaforikus, illetve kataforikus kapcsolódás alakul ki közöttük*.

VI.

Összefoglalás — Tapasztalatok

1. Eredeti tervem az volt, hogy *Az érzelmek iskolájának és A Nagyhéme* a bevezetőben röviden ismertetett két részletéből azokat a szövegszerkesztési és nyelvi megjelenítőeljárásokat hüvelykezzem ki, amelyek Frédéric Moreau-nak, illetve Théodore Géricault-nak a szöveg világával kialakított viszonyát reflektálják.

A két regény szövegének ismeretében először is kijelöltem néhány (reményeim szerint objektív) vizsgálati szempontot. Különböző számításokat is végeztem, hogy megtudjam, mi ígérkezik alkalmasnak, vagy látszik alkalmatlannak valamilyen szignifikánsnak ítélt összefüggés feltárására.

A mondatok / asze-k affektív telítettségét jelző írásjelek megoszlásából például arra tudtam visszakövetkeztetni, miképpen függ össze az *F* jelű részletben a kérdő-, illetve felkiáltójelek funkciója az elbeszélő-leíró és / vagy az idéző bekezdések *elkülönülésével*, és miképpen függ össze az *A* jelű részletben a kérdő-, illetve felkiáltójelek, főleg pedig a közlés befejezetlenségét jelző három pont megoszlása a narratív és a szereplők szavait vagy gondolatait magukban foglaló gondolatláncok *összefonódásával*.

Az *értelem-szemantikai lineáris elrendezés* sajátosságaiból Flaubert szövegében hol a térbeli *egymásmellettség*, hol az időbeli *egymásutániság* fonalán szervezett diskurzusra lehetett visszakövetkeztetni, Aragon szövegében viszont hol a közlő *okadó gondolkodásának*, hol *érzelmeinek folyamatos ütközésére és / vagy összefonódására*.

Egybevettem ugyan a két szövegrészlet betűszámának megoszlását is, de az adatokból csak az derült ki, amit akár szabad szemmel is megállapíthattam volna: Flaubert

szövegében több a sok karakterből álló, a hosszú szó, mint Aragon-éban, akinek a szövege viszont több rövid (néha hiányos) asze-re oszlik.

Az előkészítés folyamán azt is megtudtam, hogy *Az érzelmek iskolája* első fejezetének első szakasza és utolsó fejezetének utolsó szakasza, illetve *A Nagyhét* első és utolsó alfejezete kölcsönösen összefügg egymással. De ugyanez az anaforikus, illetve kataforikus viszony jellemző *Az érzelmek iskolája* szövegének első és utolsó szakasza és az *F* jelű részlet két szakaszának e-l. bekezdéseire, és ugyanilyen kölcsönös összefüggés húzódik meg *A Nagyhét* első és utolsó alfejezete és az *A* részlet két alfejezete között.

Vizsgálatom kereteit azonban szétfeszítette volna, ha megpróbálom ennek az összefüggéshálózatnak minden szálát kibogozni és értelmezni.

2. A két francia szövegrészlet *aprólékoskodó* elemzéséből azt a (nyilvánvaló) következtetést vontam le, hogy Frédéric Moreau, illetve Théodore Géricault személyiségjegyei és a köztük és a szöveg világa között kialakult (kialakított) viszonyt csak a szöveg egészéből, vagyis a vizsgált részletek szerkezeti felépítésének és nyelvi szövedékük valamennyi eleme kölcsönös összefüggéseinek hálózatából lehet kibontani. Mert csak az egyik és a másik *jól formált* szövegegészbe ágyazott részlet komplex hálózatból következtethetünk vissza azokra a szövegszervező- és megjelenítőeljárásokra, amelyekkel Flaubert Moreau-t, a *kiszáradt gyümölcsök* nemzedékének tagját, a „felkelés” történéseivel szembesíti, és azokra a — másféle — eljárásokra, amelyekkel Aragon emberi közelségbe hozza a nagypénteki nap minden keserű csalódását csakúgy, mint a király lovas-testőrének, Géricault-nak lelkiismereti válságát.

2.1. De már a vizsgálat előkészítése folyamán foglalkoztatott az a gondolat, lehetnek-e, vannak-e a IV. és V. fejezetben elemzett két francia részletben megfigyelt szövegszervező- és kifejezőeljárások között olyanok, amelyek általában jellemzőek a két különböző korban élő és merőben különböző felfogású, ízlésű íróra.

Amikor pedig úgy döntöttem, hogy megpróbálom a két magyar változat szövegét a francia részletek szövegével összevetni, először csak arra voltam kíváncsi, hogyan képezte le a két fordító *Az érzelmek iskolája*, illetve *A Nagyhét* szövege egyik részletének konstitúcióját és nyelvi megjelenítőeljárásait. De a szembesítés során egyre gyakrabban foglalkoztatott az a kérdés is, lehetnek-e, vannak-e a magyar fordítóknak olyan szövegszervező- és kifejezőeljárásai, amelyek általában jellemzőek (a XX. században) franciából magyarra átültetett szövegekre.

Nem arra gondoltam, hogy most újabb francia regényrészleteket ugyanolyan tüzetesen elemezzek, mint az *F* és az *A* jelűeket, hogy ezeknek a részleteknek a francia és magyar szövegét ugyanúgy szembesítsem, mint az *F* részletet az *F/Gy*, vagy az *A* részletet az *A/KG* jelűvel.

Azt forgattam a fejemben, hogy ki kellene keresnem Flaubert, illetve Aragon néhány — magyar fordításban is megjelent — regényéből olyan összefüggő részleteket, amelyeknek terjedelme (karaktereinek száma) nagyjából megegyezik az *F*, illetve az *A* jelű részletével, ezután pedig ezeknek a francia és magyar részleteknek néhány jellemzőjét kellene egymással összevetnem.

Egy-két próbálkozás végül arról győzött meg, hogy összesen három-három francia, illetve magyar részlet szövegéből már le tudok néhány általánosítható következtetést vonni.

Az *F* és *F/Gy* részlet összehasonlítására *Madame Bovary* (jele a továbbiakban: *B*), illetve *Bovaryné* (jele: *B/Gy*), és *Salammbô* (jele: *S*), illetve *Szalambô* (jele: *S/B*) szövegéből, az *A* és *A/KG* részlet összehasonlítására pedig *Les cloches de Bâle* (jele: *Cl*), illetve *A bázei harangok* (jele: *Cl/HA*) és *Les voyageurs de l'Impériale* (jele: *Vo*), illetve *Az omnibusz utasai* (jele: *Vo/LV*) szövegéből választottam ki részleteket.

2.2. Először arról szerettem volna meggyőződni, hogy a két szerző regényének részleteiből kitapintható-e valamilyen jellegzetes, állandó korreláció a bekezdések szerkezeti elrendezése és a bekezdésekbe foglalt mondatok / asze-k tagolása (ütemezése / dallamvonala) között.

Majd arra kerestem választ, vajon a Flaubert, illetve Aragon regényeiből kiemelt részletek gondolatláncainak mélyszerkezetéből kiolvasható-e valamilyen kölcsönös (értelmi, illetve érzelmi) összefüggés egyes kapcsolásfajták és az állítmányi szerkezetek modális színezete között.

Végül arról szerettem volna meggyőződni, hogy Flaubert írásaiban általában, és nemcsak az *F* részletben, az állítmányi szerkezetek két főtagját: a szubjektumot és a predikátumot megjelenítő szövegelemek ritkábban ismétlődnek, mint Aragon írásaiban általában.

A francia szövegek vizsgált jellemzőit a 8/A és 8/B táblázaton, a magyar fordítások megfelelő jellemzőit a 9/A és 9/B táblázaton összesítettem.

2.3. Flaubert szövegeinek szerkezeti elrendezésére (a *B* jelű részlet kivételével) az jellemző, hogy az e-l. és az id. bekezdésekbe foglalt mondatok és a mondatokba foglalt asze-k nem szóródnak szélsőséges értékek között.

Mind a három részlet tagolásában megfigyelhető az a kölcsönös összefüggés, amely az e-l. bekezdésekbe foglalt mondatok / asze-k magasabb száma és a *hosszabb szünetet jelző írásjelek* (elsősorban pontosvesszők) *gyakorisága* között áll fenn.

Ugyanilyen kölcsönös összefüggés áll fenn az id. bekezdésekbe foglalt mondatok / asze-k alacsonyabb száma és — főképpen felkiáltójelekkel érzékeltetett — *affektív színezete* között.

Az *S* és az *F* jelű — de nem a *B* részlet — *értelem-szemantikai lineáris elrendezésére* az jellemző, hogy a különféle *oksági* összefüggésekre kevés szövegelem utal, különösen kevés utal rájuk az id. bekezdésekben. Az *S* és *F* részlet e-l. bekezdéseiben az *ellentétre*, id. bekezdéseiben pedig a *hasonlatra* utaló kapcsolásfajták *magasabb aránya* jellemző. Ezekkel az arányokkal korrelál a két szöveg(részlet) e-l. bekezdéseiben az *akarásra*, id. bekezdéseiben pedig a *lehetőségre* utaló modalitások *meghatározó funkciója*. Az eltérő értelem-szemantikai elrendezésű *B* jelű szöveg *mindkét típusú* bekezdésében azonban mind a *lehetőségre*, mind az *akarásra* utaló módbeli segédigéknek van *meghatározó funkciójuk*.

Az állítmányi szerkezetek két fő tagja közül csak az igei elemek gyakoriságát vizsgáltam. Összeszámláltam ugyan a francia részletekben előforduló 'van', 'létezik' jelentésű igéket, de a táblázatokban csak a teljes jelentésű igéket tüntettem fel. A francia és a magyar szövegekben előforduló létigék megoszlásának összevetése, a két nyelvi rendszer különbözősége miatt, számos további olyan kérdést vetett volna fel, amelynek tisztázása meghaladta volna ennek az áttekintésnek a kereteit.

Flaubert három szövege közül a létige a leggyakrabban *Bovaryné*, a legritkábban *Szalambô* francia szövegében ismétlődik. A csak egy ízben ismétlődő igék aránya a legalacsonyabb a *B* jelű, és a legmagasabb az *F* jelű részlet szövegében.

2.4. Aragon mindhárom szövege szerkezeti elrendezésének egyik sajátossága a bekezdésekbe foglalt *mondatok* és a mondatokat alkotó *asze-k szélsőséges megoszlása*. A részletek elrendezésének másik sajátossága, hogy szövegükben folyamatosan *összefonódnak* a *narratív* és a *szerplők szavait*, illetve *belső beszédét* (gyakran szabad függő beszéd formájában) megjelenítő gondolatláncok. Ez az elrendezés a bekezdések *tagolásával korrelál*: a *hosszabb szünetet* jelző írásjelek *alacsonyabb* aránya kölcsönös összefüggésben van a kérdőjellel, felkiáltójellel és / vagy három ponttal érzékeltetett *affektív színezetű asze-k magasabb* arányával.

Mind a három szöveg(részlet) *értelem-szemantikai elrendezésének* egyik jellemzője az *ok-okozati* összefüggésekre utaló szövegelemeknek, *nagyjából azonos arányú* (1 – 2%-os) *előfordulása*. Ezzel a logikai elrendezéssel *korrelál* a *kellést (devoir)* és *nyomatékosított változatát*, a *szükségességet (falloir)* kifejező *módbeli segédigék megoszlása*.

Mind a három részlet jellemzői közé tartozik az *ellentétre* utaló kapcsolásfajták feltűnően *magas* (6,2 – 10,2%-os) aránya.

Aragon három szövege közül a *Cl* jelű részletben a *legalacsonyabb*, a *Vo* jelűben a *legmagasabb* azoknak az *igéknek az aránya*, amelyek csak egy ízben fordulnak elő. A *létige* a leggyakrabban az *A* jelűben, a *legritkábban* a *Cl* jelűben ismétlődik.⁸

3. Már Flaubert három szöveg(részlet)e *állandó* jegyeinek számbavételekor is nyilvánvalóvá vált, hogy a *Bovaryné*ből kiemelt részletnek nemcsak szerkezeti és értelem-szemantikai elrendezése, hanem *modális színezete is különbözik* a másik két részletétől, *leginkább az F jelűétől*.

A *regény pontosabb ismerete nélkül*, csupán a két részlet különféle meghatározójegeinek eltérő arányából, kölcsönös összefüggéseiből is vissza lehet következtetni arra, hogy *Bovaryné* szövegének hangvétele *személyesebb és sokszínűbb*, mint *Az érzelmek iskolájáé*, hogy *szerplőinek a szöveg világához fűződő viszonyát mélyebben hatják át hangulatok, érzelmek, indulatok*, mint a *kiszáradt gyümölcsök nemzedékének szerplőitét*.⁹

Aragon mindhárom szöveg(részlet)e *állandó* jegyeinek megoszlásából, *explicit vagy bújtatott kölcsönös összefüggéseikből* azonban *mindössze az olvasható ki*, hogy a *szerplőknek a szöveg világához fűződő viszonyát érzelmek, indulatok — be nem fejezett gondolatok — színezik át*.

A *szöveg világához fűződő viszonyuknak különös hangsúlyt ad az ellentétre (a megszorításra) utaló kapcsolásfajták kiugróan magas aránya*.

4. Nem volt, nem lehetett célom, hogy a hat magyar fordítást irodalmi értékük szempontjából minősítsem. Még arra se gondoltam, hogy okát keressem, hol és miért változtatja meg, vagy mivé változtatja át valamelyik fordító egyik vagy másik gondolatlánc referatív jelentését, miért és hogyan változtatja meg pragmatikai értékét (valórljét).

A szövegekből csupán azt szerettem volna kitapintani, hogy a magyar változatoknak vannak-e olyan, az eredeti szöveg elrendezését, tagolását vagy más jellemzőjét módosító sajátos jegyei, amelyek általában jellemzőek a (XX. század derekán) franciából magyarra fordított szépirodalmi művekre.

4.1. Valamennyi irodalmi mű fordítója megváltoztatja, gyakran *tipológia* okokból *kénytelen megváltoztatni a gondolatláncok dallamvonalát és ütemezését*.

Jellemző azonban, és ezt valószínűleg nem is a *tipológiai kényszerűség* indokolja, hogy *szinte valamennyi átrendezés független az eredeti szöveg elrendezésétől, tagolásától, dallamvonalától*.

A kigyűjtött adatok azt mutatják, hogy a francia szövegek és magyar változataik között, sokszor szinte követhetetlen okokból, esetenként - 8 és + 11% között mozgól eltérések vannak.

Valamennyi fordító az íronál ritkábban iktat egy-egy hosszabb szünetet a gondolatláncok asze-i közé, és rendszerint ritkábban jelzi (felkiáltójellel, kérdőjellel, esetleg három ponttal) valamelyik mondat és / vagy asze affektív színezetét, mint akár Flaubert, akár Aragon.

De mind a hat részlet magyar változatában relevánsan több kapcsolásfajta utal a különféle oksági összefüggésekre, mint a francia részletek szövegében.

Valamennyi fordítás szövegében ritkábban ismétlődik egy-egy (teljes jelentésű) ige, mint a francia szövegekben (ez a különbség a *CI/HA* részletben 31%-ot, de az *A/KG* jelű szövegben csak 7,3%-ot tesz ki).

4.2. A francia szövegek áttekintéséből az derült ki, hogy Flaubert három szövege közül a legegységertelműbben a *B* és az *F* jelű meghatározójegyei *különböznek* egymástól. *Bovaryné* szövegét érzelmek, indulatok színezik át; *Az érzelmek iskolájáét* a személytelenség, az elszemélytelenülés jellemzi. Ha másért nem, már csak ezért is meg akartam győződni arról, hogy a két magyar változat szövegének sajátosságai mennyire különböznek egymástól. De minthogy *Bovaryné*t is, *Az érzelmek iskoláját* is Gyergyai Albert fordította magyarra, az is érdekelt, mennyire viseli magán a két regény a fordító keze nyomát.

A tüzetesebb összevetésből azt állapítottam meg, hogy a *B/Gy* és az *F/Gy* részlet jellemző jegyeinek jó része általában mindegyik vizsgált magyar fordításra egyformán jellemző. *Elsikkad* azonban a két magyar változat szövegéből azoknak a jegyeknek a többsége, amelyek — Flaubert „kottája” szerint — az olvasó figyelmét Emma Bovarynak és Frédéric Moreau-nak a szöveg világával kialakult (kialakított) alapvetően különböző viszonyára hívják fel.

(A 8/A és 9/A táblázatról például az olvasható le, hogy *Bovaryné* magyar változatában a felkiáltójellel, illetve kérdőjellel érzékeltetett *affektív színezetű mondatok* / *asze-k* száma szignifikánsan alacsonyabb, mint a francia szövegben, márpedig ez az affektív színezet a regény egyik különös megkülönböztetőjegye.)

Bartócz Ilona fordításában (a *Szalambóban*) is fellelhetőek a magyar fordításokra általában jellemző jegyek, de ő a szöveget máshol, másképpen strukturálja át, színezi át, mint Gyergyai Albert. Sokkal kevesebb hosszabb szünet értékű írásjellel választja el egymástól a mondatokat, főképpen az asze-keket, mint Flaubert, de még az id. bekezdésekben is alig változtat a részlet affektív tónusán (lásd a 8/A és 9/A táblázatok megfelelő sorait és oszlopait).

Az affektív színezetű megnyilatkozások / *asze-k* száma nemcsak *Az érzelmek iskolája* és *Szalambó* vizsgált részletének francia szövegében alacsonyabb, mint a *B* jelűében. Már javában elemeztem a szövegrészleteket, amikor eszembe jutott, hogy Flaubert nemcsak *Az érzelmek iskolájának* a IV. fejezetben vizsgált 40 bekezdésében írt az 1848. évi februári forradalomról, hanem (mást és másképpen) írt róla *Bouvard és Pécuchet* című posztumusz regényében is.

Ezért most átnéztem (a francia szöveg) 1848. február 25-éről szóló VI. fejezetét, mert kíváncsi voltam arra, miképpen oszlanak meg az affektív színezetű *asze-k* ennek a fejezetnek az *F* jelű részlettel nagyjából megegyező terjedelmű, de eltérő elrendezésű szelvényében.

Az első 64 bekezdés 47 e-l. és 17 id. bekezdésből, 231, illetve 47 asze-ből áll. Az érzelmi telítettségű asze-k százalékaránya mindkét típusú bekezdésben *alig különbözik az F jelű részlet megfelelő arányaitól, és jóval alacsonyabb, mint a B részlet szövegében.*

Az egybeesés elgondolkodtató. Milyen (nem tudatosan működő) belső mérőkészüléke van vagy lehet a szövegalkotónak? Mikor és miért lép működésbe?

5. Tudom, hogy mindannyian, én is, te is, a fordító is, mást olvasunk ki a szövegből (és mást olvasunk bele a szövegbe). Mégis abban bíztam, hogy ha sikerül pontosan követnem a szerző „kottáját”, talán nem olvasok bele mást, mint amit ő maga írt / gondolt bele. Persze, azt is reméltem, hogy akkor azt is észreveszem, mikor tér el a fordító interpretációja a szerző „kottájától”.

Csak hogy a szerző „kottáját” nem ismerő befogadó nem tudhatja, hogy azt a fordító mikor, miért és mire változtatta meg.

Nem vagyok biztos benne, hogy az, aki a regény magyar változatából ismerte meg Emma Bovaryt és Frédéric Moreau-t, nyomon tudja-e követni a fordítás szövegében, miért kell egyiküknek élete sivárságába belepusztulnia, és miért pecsételi meg másikuk életútját *érzelmi nevelődésének* sivársága?

Aligha kételkedhetem ugyan abban, hogy *A Nagyhét* magyar olvasója nem hallja ki a magyar változat szövegéből, mi indította Théodore-t arra, hogy nagypéntek napján véglegesen hátat fordítson a királynak és kíséretének, de abban kevésbé vagyok biztos, nyomon tudja-e követni, hogy az író mikor és miért szól közbe az elbeszélés menetébe.

Ui. Mindezek ismeretében elgondolkodtatott annak a recenzensnek a megállapítása, aki szerint, idézem, ő ugyan nem tud, mondjuk, volapükül, de a fordító a volapük szöveget szépen és pontosan ültette át magyarra.

Jegyzetek

A szembesítő vizsgálat korpusza:

- Flaubert, G.: *L'éducation sentimentale*, 1869.
Az érzelmek iskolája, ford.: Gyergyai Albert, Magyar Helikon, 1964.
Madame Bovary, 1857. II. VII.
Bovaryné, ford.: Gyergyai Albert, Európa, 1966.
Salammbô, 1862. X.
Szalambô, ford.: Bartócz Ilona, Európa, 1966.
- Aragon, L.: *La Semaine Sainte*, 1958.
A Nagyhét, ford: Kolozsvári Grandpierre Emil, Magvető, 1960.
Les cloches de Bâle, 1934. II. XIX.
A bázeli harangok, ford.: Hevesi András, Európa, 1962.
Les voyageurs de l'Impériale, 1947. III. XV.
Az omnibusz utasai, ford.: Lányi Viktor, Európa, 1958.

A vizsgálat jellegéből következően úgy véltem, főleg, hogy a sok évtized óta olvasott szakirodalomból, sokféle tapasztalatomból és néhány régebbi dolgozatomból akár részletesebb, akár egészen kivonatatos bibliográfiai jegyzéket állítsak össze. De mindazok, akik a *Szemiotikai szöveg-tan* (JGY(TF Kiadó, Szeged) köteteit ismerik, részben terminológiámban, részben vizsgálatom megközelítésmódjában okkal ismernek rá ennek a kiadványsorozatnak számos közleményére.

1. *Tükörfordításaim* nem mindig felelnek meg a használat szokásrendszerének. Néha még a nyelvhelyesség szabályainak sem. Erre a joggal kifogásolható eljárásra az készítetett, hogy a sokszor torz magyar szöveggel hívjam fel a figyelmet a francia szövegnek azokra a *strukturáira, kifejezőeljárásaira*, amelyek eltérnek a magyar nyelv rendszerétől és / vagy kifejezőeljárásaitól.
2. Regényének Flaubert eredetileg a *Les fruits secs — A kiszáradt (megaszalódott) gyümölcsök* — címet szánta.
3. Az általános névmásról részletesebben lásd 5.2. alatt.
4. A zsákokba (így!) sajtóhiba. Helyesen: csákókba.
5. A 'meg kell érteni azt a tényt, hogy' szó szerkezetben az 'a tény' (*le fait*) szócsoporthoz csak funkcionális értéke van, önálló jelentése nincs.
6. A francia szövegben egy olyan ige fordul elő (*foutre*), amelynek jelentése nem szükségszerűen durva vagy obszcén. A tükörfordításba azért illesztettem be három pontot, mert az ige mindenféle, a 'tesz', 'csinál' igével kifejezett cselekvésre utal(hat).
7. Már javában elemeztem az A jelű részletet, amikor eszembe jutott Aragon-nak egy 1959-ben megjelent írása (L'auteur parle de son livre [A szerző a könyvéről beszél], in: J'abats mon jeu [Kiterítem a lapjaimat], Les Editeurs Français Réunis, Párizs, 1959. 88-93). Ebben a rövid cikkben a könyve körül támadt politikai-ideológiai viták kapcsán tesz említést azokról a *szerzői hozzászólásokról*, amelyeket A *Nagyhét* szövegébe illesztett be.
8. Egy G. GOUGENHEIM által (1962-ben) összeállított jegyzék szerint a leggyakrabban előforduló húsz francia ige közül az első hat a 'van', 'létezik' jelentésű (*être*), a 'bír', 'birtokol' jelentésű (*avoir*), a 'tesz', 'tétet' jelentésű (*faire*), a 'mond' jelentésű (*dire*), a 'megy' jelentésű (*aller*) és a 'lát' jelentésű (*voir*). — Aragon mindhárom szövegében, ez a hat ige ismétlődik a leggyakrabban, bár változó sorrendben. A leggyakrabban ismétlődő hat ige sorrendje Flaubert minden regényében más és más.
9. J-P. Sartre Flaubert-ről, „*a család félkegyelműje*”-ről írt háromkötetes tanulmányából utóbb, *Szerző — szöveg — gondolatközlés és személyközi kapcsolatteremtés* című kéziratban lévő szövegszemantikai elemzésemben ennek a következtetésnek, tágabb értelemben vizsgálatom metodikájának igazolását véltem kiolvasni.

FÜGGELÉK

I/A táblázat

*Az érzelmek iskolája francia szövegének szerkezeti felépítése
a fejezetek terjedelmének megoszlása szerint*

100 = 45 x 25 000 karakter

I.	2,2	I.	6,8	I.	12,2
II.	1,8	II.	9,6	II.	2,4
III.	2,-	III.	7,8	III.	4,8
IV.	5,8	IV.	9,6	IV.	8,-
V.	7,-	V.	2,8	V.	4,-
VI.	2,-	VI.	8,2	VI.	1,-
—	—	—	—	VII.	0,8
Össze- sen	20,8		44,8		34,4
átlag	3,5		7,5		4,9

I/B táblázat

*Az érzelmek iskolája francia szövegének szerkezeti felépítése
az elbeszélő-leíró és az idéző bekezdések számának megoszlása szerint*

	I. rész		II. rész		III. rész	
	e-l.	id.	e-l.	id.	e-l.	id.
I.	66	21	174	115	313	202
II.	39	14	275	238	102	103
III.	57	6	266	196	114	107
IV.	159	106	408	238	137	146
V.	262	137	81	78	126	88
VI.	63	21	221	158	45	14
VII.	—	—	—	—	28	20
Összesen	646	305	1425	1023	865	720
átlag	107,4	50,8	237,5	170,5	123,5	103

2/A táblázat

A *Nagyhét* francia szövegének szerkezeti felépítése
a fejezetek terjedelmének százalékos megoszlása szerint

$$100 = 65 \times 25\ 000$$

I.	6	7,2	IX.	3	5,8
II.	4	4,-	X.	6	6,-
III.	2	3,8	XI.	4	5,6
IV.	4	4,7	XII.	4	5,1
V.	8	7,1	XIII.	7	8,-
VI.	6	4,2	XIV.	6	7,1
VII.	4	5,9	XV.	13	12,7
VIII.	2	4,3	XVI.	7	8,5
I – XVI				Össze- sen átlag	86 5,4 100,- 6,25

2/B táblázat

A *Nagyhét* francia szövegének szerkezeti felépítése
az elbeszélő-leíró és az idéző bekezdések számának megoszlása szerint

		e-l. bekezdés	id.			e-l. bekezdés	id.
I.	1.	7	1	V.	1.	10	1
	2.	20	—		2.	5	1
	3.	5	—		3.	10	1
	4.	16	5		4.	8	—
	5.	6	3		5.	4	—
	6.	21	—		6.	22	13
II.	1.	18	3		7.	12	5
	2.	29	11		8.	5	—
	3.	12	2	VI.	1.	11	—
	4.	14	—		2.	11	54
III.	1.	39	28		3.	3	3
	2.	13	4		4.	14	3
IV.	1.	25	20		5.	2	—
	2.	7	2		6.	13	2
	3.	10	18	VII.	1.	24	55
	4.	5	1		2.	8	—
					3.	17	14
					4.	10	—

(2/B táblázat folytatás)

VIII.	1.	19	4	XIV.	1.	15	—
	2.	35	—		2.	19	5
IX.	1.	19	4		3.	17	2
	2.	8	1		4.	29	10
	3.	14	—		5.	1	—
X.	1.	12	3		6.	9	1
	2.	13	—		7.	21	7
	3.	26	7	XV.	1.	9	1
	4.	6	—		2.	14	1
	5.	19	2		3.	6	—
	6.	16	—		4.	9	7
XI.	1.	27	1		5.	9	—
	2.	7	2		6.	10	5
	3.	13	3		7.	8	—
	4.	30	17		8.	6	—
XII.	1.	14	—		9.	7	1
	2.	11	—		10.	16	4
	3.	8	—		11.	10	—
	4.	43	11		12.	8	1
XIII.	1.	18	2		13.	8	2
	2.	30	—	XVI.	1.	22	6
	3.	32	—		.	8	—
	4.	3	3		3.	12	7
					4.	19	2
					5.	17	6
					6.	39	6
					7.	14	1
bekezdés összesen						1231	384
átlag						76,9	24,-

3-F táblázat

	<i>e-l. bek.</i>		<i>id. bek.</i>	
	<i>mondat</i>	<i>asze</i>	<i>mondat</i>	<i>asze</i>
1.	3	7	—	—
2.	—	—	1	3
3.	5	14	—	—
4.	4	22	—	—
5.	7	14	—	—
6.	1	5	—	—
7.	—	—	1	2
8.	—	—	7	11
9.	3	9	—	—
10.	—	—	1	3
11.	6	9	—	—
12.	3	8	—	—
13.	12	34	—	—
14.	2	7	—	—
15.	—	—	2	4
16.	6	13	—	—
17.	5	11	—	—
18.	—	—	1	2
19.	—	—	3	5
20.	—	—	1	1
21.	4	9	—	—
22.	5	12	—	—
23.	5	9	—	—
24.	—	—	1	1
25.	—	—	1	3
26.	3	7	—	—
27.	—	—	2	3
28.	1	3	—	—
29.	—	—	2	5
30.	1	3	—	—
31.	—	—	1	4
32.	6	24	—	—
33.	6	13	—	—
34.	1	4	—	—
35.	3	7	—	—
36.	4	5	—	—
37.	9	10	—	—
38.	—	—	1	3
39.	1	3	—	—
40.	—	—	1	3

3-F/Gy táblázat

	<i>e-l. bek.</i>		<i>id. bek.</i>	
	<i>mondat</i>	<i>asze</i>	<i>mondat</i>	<i>asze</i>
3	9	—	—	—
—	—	3	3	—
5	15	—	—	—
4	26	—	—	—
7	13	—	—	—
2	4	—	—	—
—	—	2	4	—
—	—	7	13	—
3	4	—	—	—
—	—	2	4	—
6	9	—	—	—
3	7	—	—	—
12	32	—	—	—
2	6	—	—	—
—	—	3	6	—
6	16	—	—	—
5	11	—	—	—
—	—	1	2	—
—	—	3	5	—
—	—	1	1	—
4	9	—	—	—
5	15	—	—	—
5	8	—	—	—
—	—	1	1	—
—	—	1	3	—
3	7	—	—	—
—	—	2	3	—
1	2	—	—	—
—	—	1	6	—
1	2	—	—	—
—	—	1	6	—
6	25	—	—	—
6	19	—	—	—
1	4	—	—	—
3	8	—	—	—
4	6	—	—	—
9	16	—	—	—
—	—	1	3	—
1	3	—	—	—
—	—	2	3	—

3-A táblázat

	<i>mondat</i>	<i>asze</i>
8. alfejezet		
1.	10	34
2.	10	33
3.	3	13
4.	5	32
5.	13	47
6.	1	1
9. alfejezet		
7.	7	20
8. ^{*)}	1	6
9.	18	51
10	5	10
11.	10	33
12.	13	35
13.	20	58
14.	20	58

3-AKG táblázat

	<i>mondat</i>	<i>asze</i>
8. alfejezet		
10	37	
10	34	
3	14	
5	35	
10	52	
1	2	
9. alfejezet		
7	22	
1	6 ^{*)}	
18	50	
6	9	
10	35	
13	39	
21	63	
19	58	

4/A táblázat

Az érzelmek iskolája francia szövege közneveinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes köznév	67,7%-a
Kétszer	16,8
Háromszor	9,3
Négy – nyolcszor	6,2

francia köznév	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló szótári megfelelője	
	az előfordulások száma	
<i>poste (m)</i>	őrszem, őrhely	4
<i>fenêtre</i>	ablak	5
<i>garde national (m)</i>	nemzetőr	5
<i>homme</i>	ember, férfi	6
<i>peuple</i>	nép	8

^{*)} A részlet egyetlen idéző bekezdése.

4/B táblázat

Az *érzelmek iskolája* magyar szövege közneveinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes köznév	82,4%-a
Kétszer	11,8
Háromszor	3,9
Négy – kilencszer	1,8

a magyar köznév	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló köznevek	
	előfordulásainak száma	előfordulásainak száma a francia szövegben
<i>ablak</i>	4	5
<i>kéz</i>	4	3
<i>sebesült</i>	4	3
<i>terem</i>	4	2
<i>nép</i>	9	8

5/A táblázat

Az *érzelmek iskolája* francia szövege igéinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes ige	56,-%-a
Kétszer	24,3
Háromszor	13,5
Négy – tízszer	6,2

a francia ige	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló igék	
	szótári megfelelője	az előfordulások száma
<i>tomber</i>	esik, leesik	4
<i>dire</i>	mond	6
<i>faire</i>	okoz, előidézik	8

5/B táblázat

Az *érzelmek iskolája* magyar szövege igéinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes ige	69,2%-a
Kétszer	10,7
Háromszor	11,8
Négy – hatszor	8,3

a magyar ige	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló igék	
	előfordulásainak száma	előfordulásainak száma a francia szövegben
<i>hallatszik</i>	4	—
<i>marad</i>	4	3
<i>szól</i>	4	6 + 3
<i>látszik</i>	5	1 + 2
<i>jön</i>	6	3 + 1

6/A táblázat

A *Nagyhét* francia szövege közneveinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes köznév	48,3%-a
Kétszer	16,2
Háromszor	7,6
Négy – tizenötöszer	27,9

francia köznév	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló	
	szótári megfelelője	az előfordulások száma
<i>arme(s)</i>	fegyver, fegyverzet	4
<i>canon</i>	ágyú	4
<i>colonel</i>	ezredes	4
<i>empereur</i>	császár	4
<i>place</i>	tér	4
<i>roi</i>	király	4
<i>volontaire</i>	önkéntes	4
<i>mousquetaire</i>	muskétás	5
<i>peur</i>	félelem	5
<i>voiture</i>	kocsi, szekér	5
<i>cavalier</i>	lovaskatona	6
<i>raison</i>	ok, értelem	6
<i>grenadier</i>	gránátos	7
<i>ville</i>	város	7
<i>garde</i>	őrség	10
<i>porte</i>	városkapu	10
<i>cheval</i>	ló	13
<i>homme</i>	férfi, ember	14
<i>lancier</i>	ulánus	15

6/B táblázat

A Nagyhét magyar szövege közneveinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes köznév	44,7%-a
Kétszer	14,6
Háromszor	11,-
Négy – tizenháromszor	29,7

A négyszer és ennél gyakrabban előforduló köznevek

a magyar köznév	előfordulásainak száma	előfordulásainak száma a francia szövegben
<i>császár</i>	4	4
<i>csapat</i>	4	2
<i>csoport</i>	4	2
<i>halál</i>	4	1
<i>kíséret</i>	4	1
<i>nyom</i>	4	4
<i>ok</i>	4	6
<i>század</i>	4	3
<i>ezredes</i>	5	4
<i>gránátos</i>	5	7
<i>kard</i>	5	2
<i>király</i>	5	4
<i>parancs</i>	5	3
<i>pillanat</i>	5	2 (+ 2: perc)
<i>szó</i>	5	3
<i>tér</i>	5	4
<i>út</i>	5	2
<i>lovas</i>	6	6
<i>kapu</i>	7	10
<i>város</i>	7	7
<i>ember</i>	8	14
<i>ló</i>	12	13
<i>ulánus</i>	13	15

7/A táblázat

A Nagyhét francia szövege igéinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes ige	40,7
Kétszer	14,2
Háromszor	10,6
Négy – tizenkilencszer	34,5

a francia ige	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló igék	
	szótári megfelelője	az előfordulások száma
<i>choisir</i>	választ, kiválaszt	4
<i>dire</i>	mond	4
<i>faire</i>	teszt, csinál	4
<i>rester</i>	marad	4
<i>savoir</i>	tud	4
<i>sortir</i>	kimegy	4
<i>mourir</i>	meghal	5
<i>croire</i>	hisz	6
<i>faire</i>	teszt, csinál	6
<i>suivre</i>	követ	6
<i>vivre</i>	él	6
<i>arriver</i>	érkezik, megérkezik	7
<i>falloir</i>	kell	7
<i>prendre</i>	(el)vesz	7
<i>crier</i>	kiált, felkiált	8
<i>partir</i>	elmege	8
<i>voir</i>	lát	8
<i>pouvoir</i>	-hat, -het	9
<i>avoir</i>	bír, birtokol	19

7/B táblázat

A Nagyhét magyar szövege igéinek megoszlása

Csak egyszer fordul elő az összes ige	48,- %-a
Kétszer	22,1
Háromszor	8,9
Négy – tízszer	21,-

a magyar ige	A négyszer és ennél gyakrabban előforduló igék	
	előfordulásainak száma	előfordulásainak száma a francia szövegben
<i>fél</i>	4	csak ige-névszói összetételekben
<i>lát</i>	4	8
<i>meghal</i>	4	5
<i>magával visz</i>	4	3

(7/B táblázat folytatás)

<i>visszatér</i>	4	1
<i>akar</i>	5	3
<i>marad</i>	5	4
<i>talál</i>	5	2
<i>tud</i>	5	4
<i>áll</i>	6	megáll: 1
<i>él</i>	6	6
<i>gondol</i>	7	3
<i>kell</i>	9	7
<i>megy</i>	10	2 (+ 5 rokon jelentésű ige)

8/A táblázat

Flaubert három regényrészlete néhány jellemzőjének szembesítése

		B e-l.	B id	S e-l.	S id.	F e-l.	F id.
<i>bekezd.</i>		43	22	40	19	25	15
<i>mondat</i>	<i>száma</i>	102	61	93	24	105	27
<i>asze</i>		319	175	278	88	262	61
<i>m/bek.</i>		2,3	1,8	2,3	1,3	4,2	1,8
<i>asze/m.</i>	<i>átlaga</i>	3,1	2,9	3,-	3,7	2,6	2,2
<i>pontosv.</i>		7,8	3,4	12,6	3,4	11,8	—
<i>kettősp.</i>		7,8	3,4	12,6	3,4	1,5	—
<i>gond.jel</i>	<i>az asze-k</i>	1,-	—	—	—	—	1,9
<i>zárójel</i>	<i>%-ában</i>	1,-	—	—	—	—	—
<i>kérdőjel</i>		1,6	6,3	0,4	15,5	0,4	5,5
<i>felk.jel</i>		2,5	33,1	0,4	20,7	—	44,3
<i>három</i>							
<i>pont</i>		0,3	1,7	—	1,7	—	—
<i>ok-okozat</i>	<i>az asze-k</i>	3,1	1,1	1,4	—	0,4	—
<i>felt. áll.</i>	<i>%-ában</i>	0,9	—	0,3	1,1	—	1,6
<i>ellentét</i>		3,1	2,8	5,4	2,3	5,-	3,3
<i>hasonlat</i>		5,-	1,1	6,5	3,4	4,-	4,9
<i>'kell'</i>	<i>az asze-k</i>	0,3	0,5	1,4	1,1	0,3	—
<i>'muszáj'</i>	<i>%-ában</i>	—	1,7	0,7	1,1	0,4	1,6
<i>'lehet'</i>		0,6	0,6	0,7	1,1	0,3	1,6
<i>'akar'</i>		0,9	0,6	1,4	—	0,3	—
<i>az igék</i>	<i>az asze-k</i>						
<i>előfordu-</i>	<i>%-ában</i>						
<i>lása</i>		46,7%		55,7%		56,-%	
<i>egyszer</i>		'bír'		'mond'		-tat, -tet	
<i>legtöbb-</i>		6,3%		'lát'		3,-%	
<i>szór</i>				2,9 %			

8/B táblázat

Aragon három regényrészlete néhány jellemzőjének szembesítése

		<i>Cl</i>	<i>Va</i>	<i>A</i>
<i>bekezd</i>		22	14	14
<i>mondat</i>	<i>száma</i>	166	128	138
<i>asze</i>		275	295	417
<i>m./bek.</i>	<i>átlaga</i>	7,5	9,1	9,9
<i>asze/m.</i>		1,6	2,3	3,-
<i>pontosv.</i>		0,4	0,3	0,5
<i>kettősp.</i>	<i>az asze-k</i>	1,9	1,3	2,4
<i>kérdőjel</i>	<i>%-ában</i>	4,5	2,2	4,3
<i>felk.jel</i>		2,3	3,4	3,3
<i>három pont.</i>		3,8	6,1	2,9
<i>ok-okozat</i>		1,1	2,-	1,-
<i>felt. állítás</i>	<i>az asze-k</i>	0,4	0,3	0,7
<i>ellentét</i>	<i>%-ában</i>	6,2	10,2	9,6
<i>hasonlat</i>		4,-	4,7	2,4
<i>'kell'</i>		0,7	—	—
<i>'muszáj'</i>	<i>az asze-k</i>	—	0,7	1,6
<i>'lehet'</i>	<i>%-ában</i>	0,7	1,4	1,4
<i>'akar'</i>		0,7	2,-	0,2
<i>az igék</i>	<i>az asze-k</i>			
<i>előfordulása</i>	<i>%-ában</i>			
<i>egyszer</i>		38,3%	48,4%	40,7%
<i>legtöbbször</i>		'bír' 4,-%	'bír' 5,4%	'bír' 4,5%

9/A táblázat

Bovaryné, Szalambó és Az érzelmek iskolája magyar részleteinek néhány jellemzője

		<i>B/Gy e-l</i>	<i>B/Gy id</i>	<i>S/B e-l</i>	<i>S/B id.</i>	<i>F/Gy e-l</i>	<i>F/Gy id.</i>
<i>bekezd</i>		46	29	40	10	25	15
<i>mondat</i>	<i>száma</i>	99	82	95	28	109	35
<i>asze</i>		335	167.	300	55	289	63
<i>m./bek</i>	<i>átlaga</i>	2,1	28	2,4	1,5	4,4	2,3
<i>asze/m.</i>		3,4	2,-	3,1	2,-	2,6	1,8
<i>pontosv.</i>		3,3	1,2	2,7	—	8,6	—
<i>kettősp.</i>		1,5	—	1,3	—	1,4	—
<i>gond.jel</i>	<i>az asze-k</i>	0,6	0,6	—	—	—	—
<i>zárójel</i>	<i>%-ában</i>	1,2	—	—	—	—	—
<i>kérdőjel</i>		1,2	8,4	0,7	16,3	0,3	4,8
<i>felk.jel</i>		1,6	20,4	—	20,-	—	38,1
<i>három</i>		0,3.	1,8	—	1,8	—	—
<i>pont.</i>							
<i>ok-okozat</i>	<i>az asze-k</i>	4,8	4,2	2,3	—	0,3	1,6
<i>felt. áll.</i>	<i>%-ában</i>	1,5	1,2	0,3	5,4	0,7	—
<i>ellentét</i>		3,5	4,8	4,-	5,4	5,9	6,3
<i>hasonlat</i>		4,2	3,-	8,3	0,7	6,6	3,2
<i>'kell'</i>	<i>az asze-k</i>	—	3,6	1,5	1,2	0,3	3,2
<i>'lehet'</i>	<i>%-ában</i>	2,-	3,-	0,3	—	1,-	1,6
<i>'akar'</i>		1,5	—	0,9	—	0,3	—
<i>az igék</i>	<i>az asze-k</i>						
<i>előfordu-</i>	<i>%-ában</i>						
<i>lása</i>		55,6%		67,3%		69,2%	
<i>egyszer</i>		<i>mond</i>		<i>lát</i>		<i>jön</i>	
<i>legtöbb-</i>		3,-%		2,3%		2,-%	
<i>ször</i>							

9/B táblázat

A bázei harangok, Az omnibusz utasai és A Nagyhét magyar részleteinek néhány jellemzője

		CU/HA	Vo/V	A/KG
bekezd.		23	15	14
mondat	száma	178	128	133
asze		277	289	456
m./bek.	átlaga	7,7	8,5	9,5
asze/m.		1,5	2,2	3,4
pontosv.		—	—	0,4
kettősp.		0,5	—	2,-
gond.jel	az asze-k	0,5	1,4	1,1
kérdőjel	%-ában	4,7	3,1	4,6
felk.jel		2,5	1,7	3,5
három pont		3,2	3,8	2,6
ok-okozat		2,5	1,7	2,6
felt. állítás	az asze-k	0,4	1,-	1,5
ellentét	%-ában	6,9	8,6	9,2
hasonlat		4,-	3,8	2,6
kell	az asze-k	0,7	1,7	2,-
lehet	%-ában	0,4	2,-	1,7
akar		0,4	0,7	2,6
az igék előfordulása	az asze-k %-ában			
egyszer		69,3%	58,-%	48,-%
legtöbbször		tud 2,2%	tud 2,4%	megy 2,2%

FLAUBERT'S FEBRUARY 24, 1848 AND ARAGON'S MARCH 24, 1815

ÁGNES DÁNIEL

The purpose of the semantic analysis of a passage from Flaubert's *Education Sentimentale* on the one hand, and from Aragon's *Semaine Sainte* on the other, is twofold. I intend to explore the peculiar characteristics, firstly, of the structural composition and emotional effect between the so-called universe of discourse of the two works, widely recognized as dissimilar, and secondly, of their respective heroes, Frédéric Moreau and Théodore Géricault, whose lives take a completely new turn from almost one moment to the other on the very day of February 24, 1848 and March 24, 1815.

The statistical dispersion of the distinctive features of the composition, which is best represented by the distribution of propositions and / or word-forms, as well as of the emotional effect, marked by punctuation for example, is considerably less significant in the text of *Education Sentimentale* than in that of *Semaine Sainte*. These characteristics, namely the distribution of words and punctuation, no matter how insignificant they seem, reappear in the texts of Flaubert's *Salammbô* and *Cloches de Bâle*, as well as in Aragon's *Voyageurs de l'Impériale*. However, they do not appear in the text of *Madame Bovary*, the most prominent and unique novel of Flaubert.

The question arises as to how the Hungarian translators convey these distinctive features. A meticulous examination of six passages has proven that the translators have arbitrarily altered them in a proportion of - 8 to + 10 percent. What seems typical, for example, is the translators' effort to avoid the repetition of certain nouns and / or key verbs. The proportion of the changes made by the translators, which eventually modify the tonality of the original work, cannot be explained by the typological differences between Hungarian and French. As far as the Hungarian version of the text is concerned, the specific differences that characterize the French text of *Madame Bovary* are practically imperceptible. As a result, the Hungarian translation obscures the distinctive features of Flaubert's two very dissimilar works. In conclusion, the words of Béla Bartók cited in the epigraph seem to be justified: those who think that splitting hairs is always superfluous are wrong.

A FESZÍTÉS – OLDÁS SZÖVEGSZERVEZŐ STRATÉGIÁJA EGY VERSBEN ÉS KÉT FORDÍTÁSÁBAN

KABÁN ANNAMÁRIA

1. Tudjuk, tökéletes fordítás nem létezik, és minden fordítás csak megközelítés. A versfordítás pedig éppenséggel a legnehezebb feladatok egyike. Műfordításunk kialakult kánonjának megfelelően a magyar versfordítónak az adott ritmikai képlethez is feltétlenül ragaszkodnia kell. Felmerül azonban a kérdés, hogy a szigorú ritmikai hűség nem vonja-e természetszerűen maga után a versszerkezet egyéb lényeges elemeiről való lemondást. A versrendszerek különbözősége esetén a teljes ritmikai hűség is eleve illuzórikus.

Az összefüggések mérlegelése céljából Ștefan Augustin Doinaș *Mistrețul cu colți de argint* (Az ezüstagyarú vadkan) című költeményét és annak két magyar tolmácsolását választottam elemzésre. A költemény ugyanis azon túl, hogy anapesztusokban íródott, a makro- és mikrokompozíció szintjén egyaránt szigorú szabályok szerint szerkesztett. Szigorú megfelelések találhatók az egyes részek belső morfológiai, szintaktikai és szemantikai felépítésében. Összehasonlító elemzésemben elsősorban a versszerkezetre és az azt létrehozó műveletek makro- és mikroszintű összefüggéseire (ezek fogalmáról lásd BÉKÉSI: 2001.), a mondat szerkezeti párhuzamokra és az azokban megvalósuló topik – fókusz szerkezetekre összpontosítok. (Ezek fogalmáról lásd részletesen É. KISS: 1992., KABÁN: 2001a., 2001b.)

2. A költeményt Doinaș, a 20. század második felének kimagasló román költő-egyénisége, 1945-ben írta a szebeni irodalmi kör tagjaként, és ugyanebben az évben közölte az irodalmi kör folyóiratában. 1957-ben kissé módosította, majd végleges változatát 1966-ban tette közzé az *Omul cu compasul* (Ember a körzővel) című kötetében.

A költemény műfaját tekintve ballada, amelyről már első olvasásra is megállapítható, hogy igen kimunkált, művészi szerkezetű. Gregussi értelemben „tragédia dalban elbeszélve”. Azaz líra, epika és dráma együttes jelenléte jellemzi. Tárja egyszerű: egy levantei herceg, aki szenvedélyes vadász, a fantasztikus, ezüstagyarú vadkant szeretné elejteni. A szolgák akadékoskodásával nem törődve nagy lendülettel vág neki az erdő sűrűjének. Háromszori próbálkozása kudarccal jár. Végül maga lesz vadkan áldozatává. Az egyszerű történetnek művészi szerkezetéből fakadóan több olvasata is lehetséges.

A költemény fő szövegrendező alakzata az ellentét, amely az eszményi felé törekvés és a röghöz kötöttség között feszül. Az eszményi felé törekvés megtestesítője a herceg, a röghöz kötöttsége a szolgál, illetőleg a szolgák. Ezt az ellentétet sugallják a költemény elbeszélő-leíró és párbeszédesszövegrészei is, amelyeket mondat szerkezeti párhuzamok és ismétlések, valamint a szövegrészek szerint váltakozó igemódok és igeidők jellemeznek. Így valósul meg a műben FÓNAGY IVÁN szavait idézve a „feszítés-oldás” sajátos verbális stratégiája (FÓNAGY: 1990.).

Bár a költemény szakozatlan, a váltakozó szövegrészek ismétlődései sajátosan tagolják a művet. Szimmetrikus szerkezete három nagy egységre osztható. Az első tizenhat (1–16.) sor a bevezetés, a 17–40. sor a drámai konfliktust bontakoztatja ki, és végül az utolsó tizenhat sor (41–56.) a befejező rész. Az első egységben arányosan váltakoznak a leíró-elbeszélő és párbeszédesszövegrészek. A második egységben a drámai konfliktusnak

megfelelően találunk egy-, két- és háromsoros részeket is. A 24 sor szabályosan ismétlődő 3x8 sorból áll. A befejező 16 sor ismét kiegyensúlyozottabb szerkezetű.

A román eredeti 12 és 11 szótagos, anapesztikus lejtésű, keresztrímes, hangsúlyváltó sorokból épül. A 12 és 11 szótagos sorok szabályosan váltakoznak a költeményben, de a középső, drámai részben 3x4 sor kivételt képez, ezekben egységesen 11 szótagos sorok követik egymást, amelyek szintén keresztrímesek (*abab*), de csupa hímrímben csengenek ki. A sorpárok metrikai képlete (amelyben a hangsúlyos szótagot félkövér kiemelés jelöli):

xx/xxx/xxx/xxx/x
xx/xxx/xxx/xxx

A költeménynek két magyar tolmácsolása is készült. Az egyiket Veress Zoltán *Ezüst agyarú vadkan* (Veress: 1972.), a másikat Markó Béla *Az ezüstagyarú vadkan* (Markó: 1991.) címmel tette közzé.

Veress Zoltán és Markó Béla fordítása egyaránt az eredetinek megfelelő 12 és 11 szótagos, anapesztikus, keresztrímes sorokból épül. Az eredetitől eltérően azonban ezek a sorok időmértékesek. Metrikai képletük:

- /uu-/uu-/uu-/
- /uu-/uu-/uu-

A hangsúlyváltó és az időmértékes képlet eleve eltér egymástól abban, hogy az eredeti sorok első metrikai egysége jambikus, a fordításbeli sorok első metrikai egysége pedig spondaikus. Az eredetihez képest eltérnek a fordítások abban is, hogy mindvégig nő- és hímrímes sorokat váltogatnak. Nem találjuk tehát bennük a háromszor ismétlődő, csupa hímrímet összecsendítő négy sort, amelyek az eredetiben a drámai rész kiemeléséhez járulnak hozzá. Markó fordítása viszont eltér a Veressétől annyiban, hogy a 40. sora csupán tíz szótagos, ám így is hímrímes, mert harmadik verslába nem anapesztikus, hanem spondaikus. Ritmikai képlete:

- /uu-/ - /uu-

A 40. sor lezárja a központi drámai részt, a ritmus árnyalatnyi módosulása is előkészíti tehát a hangulati változást a befejező részben.

Az összehasonlító elemzés megkönnyítése végett az eredeti román versszövegnek előbb az általam készített, szó szerintiségre törekvő fordítását adom meg (1), ezt követően Veress Zoltán (2) és végül Markó Béla (3) átültetését közlöm.

2.1. A bevezető egység első és utolsó négy sora elbeszélő jellegű. Lírai színezetű bemutatása a herceg egyik vadászútjának:

*Un prinț din Levant îndrăgind vânătoarea
prin inimă neagră de codru trecea.
Croindu-și cu greu prin hățisuri cărarea,
cânta dintr-un flaut de os și zicea:
(1)*

*Egy levantei herceg szeretve a vadászatot
haladt az erdő sötét szívéen át.
Nehezen törve magának a bozótban ösvényt,
játszott egy csontfuvolán és mondta:*

(2)

*Egy ifju levantei herceg a vadra
tört sűrű berekben a bokrokon át.
Míg tépte az ág, iszalag hasogatta,
megfűtt egy erős szavu csontfuvolát,
s így szólt:*

(3)

*Míg vadra lesett a levantei herceg,
hol rengetegének a szíve dobog,
ösvényei mind a bozótba rekedtek,
de csontfuvolája e dalba fogott:*

*Dar prințul trecând zâmbitor înainte
privea printre arbori atent la culori,
lăsând în culcuș căprioara cuminte
și linxul ce râde cu ochi sclipitori.*

(1)

*De a herceg derűsen haladván előre
kémlelte a fák közt figyelmesen a színeket,
vackán hagyva a szelíd őzet
és a hiúzt, amely villogó szemmel nevet.*

(2)

*Ment, ment mosolyogva tovább csak a herceg,
fürkészte a sűrűt, az ágbogasat,
nem vonta fel új idegét, ha rejtek
mélyén a hiúz vagy a róka hasalt.*

(3)

*De ment legelől mosolyogva a herceg,
csak arra, amerre a lomb remegett,
békén nyugvó nyulakat nem ijesztett,
s kerülte a ürge hiúzszemeket.*

Az eredeti fogalmazás szerint a herceg magatartásából nemes emelkedettség sugárzik. Ha a román szöveget összevetjük a fordításokkal, különbséget észlelünk mind a morfológiai, mind a szintaktikai szerkezetben. A szerző elbeszélő múltat és gerundiumot (határozói igenevet) használ a leíráshoz, amivel a cselekvés folyamatosságát érzékelteti. A fordításokban az elbeszélő múlt helyett természetszerűen egyszerű, t-jeles múlt időt, a határozói igenevek helyett pedig szintén kijelentő mód, múlt idejű igealakot találunk. Ezáltal ezeknek a soroknak a mondat szerkezete változik, ugyanis így általában több mondategységre tagolódnak, és a nyugodtabb hangulatot sugárzó mellérendelő kapcsolatos viszony helyett a fordításokban a bonyolultabb alárendelő viszony kerül túlsúlyba. Ami az egyes mondatok aktuális tagolását illeti, a román szövegben a mondathangsúly az igékre esik. A nyersfordítás ezt tükrözi, a szórendi különbségek a két nyelv mondat szerkezeti sajátosságaiból következnek. A két művészi fordításban viszont többnyire valamilyen igei bővítményt találunk hangsúlyos fókuszszerepben (a hangsúlyos elemeket

félkövérrel jelölöm). Ez szintén változtat az elbeszélő / leíró részek hangulatán. A nagyobb számú ragozott igealak még több mozgalmasságot kölcsönöz a történetnek, a fókuszos szerkezetek pedig túlzottan a konkrét helyzetre irányítják a figyelmet (Veress: *vadra tört*, Markó: *vadra lesett, rengetegének a szíve dobog, a bozótba rekedtek, e dalba fogott*). Ezáltal elsikkad az eredeti szöveg lírai hangvétele. Hasonló módosulás figyelhető meg az egyes igék szemantikai töltetében is. Míg az eredeti szövegben semleges hangulatú igéket találunk, a fordításokban az igék is nagyobb aktivitást jelölnek. Veressnél: *tört, tépte, hasogatta*, Markónál: *lesett*.

A bevezető egység 5–12. sora a herceg és a szolgák párbeszédét villantja fel, és mintegy előre jelzi a középső rész drámai hangvételű dialógusait. Az 5–8. sor a herceg szavait, a 9–12. sor pedig a szolgák válaszát tárja elénk.

A herceg szavait idéző részek mondataiban többnyire felszólító módú igékre kerül a főhangsúly, amelyek aktív cselekvésre, a vad üzésére buzdítanak:

– *Veniți să vână în păduri nepătrunse
mistrețul cu colți de argint, fioros,
ce zîlnic își schimbă în scorburi ascunse
copita și blana și ochiul sticlos...*

(1)

*Gyertek, űzzük áthatolhatatlan erdőkben
az ezüstagyarú vadkant, a rettenetest,
amely naponta cseréli reftett odúiban
körmét és bőrét és üveges szemét.*

(2)

– *Nosza társaim, űzzük a vadkant
és ejtsük el őt, az ezüstagyarút,
mert rettenetes csodalény, fene nagy vad,
ki meglövi, hírneve messzire jut.*

(3)

*Erdő közepén leteperjük a vadkant,
a rettenetest, az ezüstagyarút,
ki oly ravaszul becsapott s tovaillant,
naponta cserélve a bőrt s az odút...*

A román szövegben a felszólító mód mellett conjunctivus (kötőmód) is található, amely még nyomatékosabb felszólítást érzékeltet. A hercegnek a vadkant leíró, bemutató szövegrészei pedig kijelentő módú, jelen idejű igéket sorjáztatnak, ugyanis állandóságra utaló tulajdonságokat emelnek ki. Itt fókuszos szerkezet is előfordul, és sok a halmozás is. Veress Zoltán fordítása részletezőbb és egyben túlzóbb az eredetinél, ugyanis többletként szerepel benne a vadászatra buzdítás mellett a biztos sikerrel kecsegtető: *ejtsük el őt* felszólítás, a szakasz negyedik sora pedig teljesen egyéni betoldás. Markó Béla fordításából viszont hiányoznak a buzdító szavak, ehelyett a hangsúlyos, kijelentő módú igealakot tartalmazó szerkezetben csak a vad elejtésének biztos tudata fogalmazódik meg: *leteperjük a vadkant*. A román szövegben használt, folyamatosságot sugalló igealakok helyett itt a *le* igekötőnek ellentétes, perfektíváló szerepe van. Itt is találunk részletező, egyéni betoldást az eredeti szövegben inkább csak implicite sugalmazott gondolatok kifejezésére: *ki oly ravaszul becsapott s tovaillant*.

A következő négy sor a szolgák ellentmondó, lebeszélő szavait idézi:

(1)

*Uram, mondták a szolgák a tülökkel,
az a vadkan nem jön errefelé.
Inkább űzzük az agancsos vadat
vagy a vörösrókat, vagy a kis nyulakat.*

(2)

*– Jó herceg – a kürtösök így okították –,
nem jár soha erre a kan, kire vársz;
jőjj, űzzed a szarvasünőt vagy a borját,
vagy nyúlra, szeléd szemű őzre vadácssz. –*

(3)

*– Uram, ne keresd, esedeztek a szolgák,
nem jó az a szörnyeteg erre sosem,
hadd hajtsuk a többi vad apraja-nagyját,
hisz róka meg őz is akad fölösen...*

A tagadósón, illetőleg valamilyen más cselekvésre szólító ígén van a mondatok főhangsúlyja. Mindkét fordító változtat az eredeti szöveg semleges hangulatot sugalló megfogalmazásain. Veress fordítása a részletezőbb. Az eredeti szövegben szereplő három mondategységet hat mondategységre tagolja. A tagadószóval bővített ígét pedig még egy erős nyomatékú negatív univerzális kvantorral is megtoldja: *nem jár*, *SOHA...* Fokozást észlelünk a herceg szándékával ellentétes cselekvésre felszólító részben is, ahol az egyetlen felszólító módú ige helyett három szerepel: *jőjj, űzzed, / nyúlra, szeléd szemű őzre vadácssz*. Az első két igealak erős nyomatékú, a harmadik előtt viszont több szóra kiterjedő főkusz áll, ami még inkább kiugratja az ellentétet. Markó is több mondategységre tagol, és jobban kiemeli az ellentétet. Ő két tagadószóval ellátott ígét, és egy nagy hatókörű negatív univerzális kvantort is beiktat: *ne keresd, nem jó, SOSEM*.

2.2. A költemény legsajátosabban megformált része a középső drámai párbeszéd, amely háromszor nyolc sorra tagolódik, és ez a háromszor nyolc sor szerkezetileg egyforma felépítésű. Igen fontos szerepe van ebben az ismétlődéseknek. A háromszor ismétlődő nyolc sor felépítése a következő: Az 1. sor elbeszélő, a 2–4. sor a herceg buzdító szavait tartalmazza, az 5. sor a szolga válasza, a 6. sor elbeszélő-idéző, a 7. sor a herceg viszontválasza és végül a 8. sor leíró jellegű.

A továbbiakban ezeket az ismétlődő szövegrészeket összehasonlítva elemzem.

A költemény 17., 25. és 33. sora elbeszélő jellegű, a vadkant kereső herceg gesztusait mutatja be:

Sub fagi, el dădea buruiana-ntr-o parte:

.....
Sub ulmi, el zorea risipite alaiuri:

.....
Sub brazi, el striga îndemnându-i spre creste:

(1)

Bükkök alatt a gyomot félrehúzta:

.....
Szilfák alatt noszogatott szétszéledt csoportokat:

.....
Fenyők alatt kiáltott ösztökélve őket a gerinc felé:

(2)

ám egyszer a bükkök alá tekintve

.....
És mentek előre, s az ifju megint csak

.....
És mentek a fenyves alatt, ahol ismét

(3)

A bükkök alatt lehajolt a bozótban:

.....
A szílek alatt gomolyogtak az árnyak:

.....
Fenyves közepén mutogatta a sziklát:

Az eredetiben a mondat mindháromszor előre vetett helyhatározóval indul, prefixumos névszóval (a magyarban ennek névutós névszó felel meg), és a prefixum mindháromszor ugyanaz. Minthogy a román szövegben prefixummal kezdődik a sor, ez az anaforikus ismétlődés még inkább kiugratja a soroknak az összefüggését: *sub fagi, sub ulmi, sub brazi (bükkök alatt, szílek alatt, fenyők alatt)*. Ezek a helyhatározók térbeli emelkedést sugallnak, a herceg egyre magasabbra törve keresi a vadkant, aminek szimbolikus jelentése van. A vadúzás majdnem minden régi kultúrában a lét egy magasabb szintjének keresése, egy spirituális eszmény követése volt. A lét egy magasabb szintjére való törekvés olvasható ki Doinaş balladájából is. A herceg keresését kifejező igék egyre erősödő aktivitást jelölnek: *el dădea la o parte, el zorea, el striga (félrehúzta, noszogatta, kiáltott)*. Az első két sorváltozat (a 17. és a 25.) teljesen szimmetrikus mondat-szerkezetű: helyhatározó + alany + állítmány + tárgy felépítésű, amelyben a hangsúly mindig az igei állítmányra kerül. A harmadik változatban módosul a szerkezet, a tárgy helyett módhatározó szerepel, amely a helyhatározók sugallatával összhangban a tér legmagasabb pontja felé mutat: *ösztökélve őket a gerinc felé*.

Ha a fordításokat is szemügyre vesszük, megállapítható, hogy azokban nem érvényesül olyan szigorúan a mondatszerkezeti párhuzam. Veress Zoltán nem emeli ki a sor elejére a szimbolikus jelentésű helyhatározókat, sőt a sor második visszatérésekor a helyhatározót el is hagyja. Markó megtartja ugyan a helyhatározók sor eleji kiemelt szerepét, de a mondatszerkezet többi része már nem ismétlődik párhuzamosan. Mindkét fordításból hiányzik az igék jelentésében kimutatott erősödő dinamizmus is, sőt az igék nem is mindig a hercegre vonatkozó cselekedetet jelölnek: *mentek, gomolyogtak az árnyak*.

A 18–20., a 26–28. és a 34–36. sor a herceg szavait idézi:

(1)

*Nézzétek, hogy forgolódik jelt adva nekiünk
az ezüstagyarú vadkan, nem messze:
– gyertek, találjuk el őt a fanyíllal!...*

.....
*Nézzétek, hogy fújtat és turkál magányosan
az ezüstagyarú vadkan a tisztáson túl:*

– *gyertek, találjuk el őt a vasnyillal!*

.....
*Nézzétek, hol talál pihenőt és helyet
az ezüstagyarú vadkan, a mesebeli:
– gyertek, találjuk el őt a tűznyillal!*

Itt is fontos kiemelő szerephez jutnak az ismétlődő részek. Mindháromszor ugyanazzal a szóval kezdődik a szövegrész, a *Priviþi (Nézzétek)* erős nyomatékú, felszólító módú igével, amely a vadkan közvetlen jelenlétére utal. Ezután fejti ki a herceg (mindháromszor két sornyi tárgyi mellékmondatban) látomásait. Kijelentő módú jelen időre vált a szöveg, mint mindig, amikor a vadkan leírásáról van szó: *forgolódik, fűjtat, turkál, talál pihenőt*. Az igék jelentéstartalmát tekintve itt ellentétes tendenciára figyelhetünk fel, ugyanis az aktivitástól a passzivitás felé mutatnak. Ezt sugallják a vadkanra vonatkozó további kifejezések is: előbb még aktív kapcsolatot tart a környezetével (*jelt adva nekünk*), majd egyre magányosabb, csendesebb (*turkál magányosan, talál pihenőt és helyet*).

A vadkant bemutató második sor az utolsó két szó kivételével szó szerint ismétlődik. Mindig a grammatikai alany, *az ezüstagyarú vadkan*, tér vissza változatlan formában. Az eltérő szavaknak így kiemelő szerepük van: *nem messze, a tisztáson túl, a mesebeli*. A költő fokozza is a kiemelő szerepet azáltal, hogy ezeket a szavakat a mondat és egyben a sor végére helyezi, és vesszővel választja el a mondat többi részétől, erősebb nyomatékhoz juttatva őket. Ezek a szavak a vadkan távolodását jelzik: az első két helyhatározó a térbeli távolodást, a jelző pedig a dimenzióváltást érzékelteti, egy másik világba, a mesék világába emelve a vadkant. Ez újabb szimbolikus jelentést kölcsönöz a műnek, amely szerint a történetet beavatási szertartásként értelmezhetjük. Az epikus történet a fokozatos előrehaladás, a próbára tevő csalóka képek próbatétele.

A fordításokban nem mindig találjuk meg a mikroszerkezetet kialakító ismétléseket. Veress Zoltánnál:

(2)
*így szólt: – Ide nézzetek, itt a kan, itt
a táltos ezüst agyarú; lesi szinte,
hogy földre terítik-e nádnyilaink.*

.....
*így szólt: – Ide nézzetek, itt a kan, itt
horkol heverészve ölén a csalitnak,
hadd lám, leterítik-e vasnyilaink.*

.....
*így szólt: – Ide nézzetek, itt a kan, itt
a táltos ezüst agyarú... nosza, szívét
járják hamar át a mi tűznyilaink.*

A vadkan látásába beavató eredeti szöveg *nézzétek* igéje helyett a konkrét helyre is utaló, fókuszpozícióba emelt helyhatározóval a költő leszűkíti az ige jelentését: *ide nézzetek, itt a kan*. A helyhatározó háromszori megismétlésével és az *itt* fókuszba emelésével nem érezzük a vadkan távolodását, amelynek egyébként szimbolikus jelentése van az eredeti szövegben. A vadkant bemutató igék pedig nem jeleznek aktivitást: *lesi, horkol*.

(3)

– *Látjátok-e, hogy menekül s csalogat,
ezüstagyarával igéz, nosza, gyorsan,
fából van a nyíl, ma miénk ez a vad!...*

– *Látjátok-e, ott tova fúj nagyokat,
s ezüstagyarával előrlí a fákat:
vasból van a nyíl, ma miénk ez a vad!*

– *Látjátok-e azt a fehér sugarat,
ezüstagyarán oda hordja a szikrát:
tűzből van a nyíl, ma miénk ez a vad!*

A felszólító módú *nézzétek* helyett Markónál kérdés formájú megállapítást találunk: *Látjátok-e...*? A vadkant bemutató sorokban híven tolmácsolja az eredeti szöveg aktív cselekvéstartalmat kifejező igéit, amelyek itt is erős nyomatékot hordoznak. Nem érvényesül az igék jelentéssíkján megnyilvánuló elcsendesedés tendenciája: *menekül, fúj, hordja*. Megtalálható viszont a vadkan aktív kapcsolatot tartó gesztusa, amelyet tovább fokoz a *csalogat, ezüstagyarával igéz* megfogalmazással. Eredeti megoldást talál a vadkan távolodásának a bemutatására is: *menekül, tova fúj*.

A herceg szavait idéző harmadik sor a vadkan leölésére buzdít. A mondat az eszközhatározó kivételével mindháromszor szintén szó szerint ismétlődik: *gyertek, találjuk el*. A három eszközhatározónak – *a fanyillal, a vasnyillal, a tűznyillal* – részben vadászat-, illetve civilizációtörténeti jelentősége van, részben pedig a vadkan elejtésének egyre fokozódó óhaját szimbolizálja azáltal, hogy erre egyre hatékonyabb eszközöket ajánl. A különböző fegyverek próbatétele szintén az újonc beavatásának fontos mozzanatát képezi. A fordításokból hiányoznak a vadászatra buzdító igék. Veress Zoltánnál ehelyett kétszer fókuszra kiemelő kérdés formájában fogalmazódik meg a gondolat: *földre terítik-e nádneyilaink..., leterítik-e vasnyilaink...*, és csak harmadszor találunk hangsúlyos buzdító, felszólító igealakot: *járják hamar át tűznyilaink*. A buzdító igék Markó fordításából teljesen hiányoznak, ehelyett a vad megszerzésének biztos tudata ténymegállapítás formájában fogalmazódik meg: *fából van a nyíl, ma miénk ez a vad...* Az igék helyett itt a bővítmények kerülnek fókuszpozícióba. Megmarad viszont a sor variációs ismétlése. Csak az első, fókuszszerepű szó (*fából, vasból, tűzből*) változik, a sor többi része szó szerint ismétlődik, ezáltal még jobban kiugratja a mű vadászat- és civilizációtörténeti jelentését.

A szolga válasza egy sornyi terjedelmű. Háromszor próbálja röghöz kötött, minden képzelőerőt nélkülöző módon visszafogni a herceg emelkedettebb vágyait. A beavatási szertartásnak megfelelően a szolga válaszai nem egyebek, mint késleltető, visszahúzó kísértések. Háromszor *Uram* megszólítással indul ez a rész, amelyet a herceg szavainak ellentmondó megfogalmazás követ, mindig azonos szembeállító fókuszos mondat szerkezetbe ágyazva: *a víz az..., a fű az..., a hold az...* Mindháromszor határozói igenévvél folytatódik a mondat, amely megszemélyesít, illetőleg hang- és fényhatást sugall: *játszva, zizegve, csillogva*.

Veress Zoltán még inkább kiemeli a szembeállítást, ugyanis nemcsak fókuszszerepbe emeli, hanem tagadó formában meg is ismétli a szembeállított fogalmakat: *nem vadkan az, árny csak a lombok alatt..., nem vadkan az, egy halom őszi avar...* Harmadszor viszont megváltoztatja a mondat szerkezetét. A felszólító ige segítségével nyomatékosítja a fókuszos kiemelést: *nézd meg, csak a hold süt az ágakon át*. Markó Béla is erősebb fókuszos mondat szerkezettel emeli ki a szembeállítást. Előbb a névszói állítmány, majd kétszer a grammatikai alany kerül fókuszpozícióba: *hiszen az csak a harmat a fűben, hiszen ott csak a szél fut a fűben, hiszen ott csak a hold megy az űrben...*

A szolga szavait egy elbeszélő-idéző sor zárja. Az idéző sor első fele szintén szó szerint ismétlődik háromszor: *mondta a szolga...*, a sor második, a szolga változó viszonyulását érzékeltető fele viszont mindig más: *nézve rá eszesen, mosolyogva merészen, kacagva megvetően*. Látható, hogy a mondat szerkezet itt is háromszor ismétlődik változatlanul. A változó szavak a herceggel szembehelyezkedő, visszahúzó bárdolatlanság erősödését, majd diadalát sugallják. Ezt a fokozatosságot a fordítások is jól tükrözik. Veressnél: *morogva, mosolyogva, vigyorogva*, Markónál: *derűsen, merészen, kacagva* válaszol a szolga.

Majd ezt követi egyetlen sorba sűrítve a herceg határozott, ellentmondást nem tűrő viszontválasza. A versben ez az egyetlen olyan sor, amely háromszor szó szerint ismétlődik, ezáltal fontos szövegtagoló és kiemelő szerephez jut. Két tagmondatból épül, amelyek közül az első az idéző mondat, és ezt követi az egyetlen szóba sűrűsödő, direkt stílusú válasz:

Dar el răspundea întorcându-se: –Taci...

(1)

De ő válaszolt hátrafordulván: – Hallgass...

A román eredetiben ennek az egy szónyi válasznak a legerősebb a nyomatéka a versben, ugyanis rövidsége mellett a szókezdő *t* felpattanó zárhangnak és a sor végi helyzetnek is kiemelő szerepe van. A két magyar fordításban a sor szintén háromszor ismétlődik szó szerint:

(2)

– Légy csöndben – a herceg eképp csitította;

(3)

– Hallgass!... Csak előre figyelt kihevülten.

Veress fordításában kevésbé érezzük a herceg ellentmondást nem tűrő, letorkolló gesztusát. Markó sem adja vissza az eredeti szöveg hangulatát. Mindkét fordításban érzékelhetően kisebb nyomaték jut a herceg válaszára, ugyanis a sor elejére kerül, és az utána következő idéző mondat fókuszos szerkezete elnyomja azt.

A drámai részt egy sornyi leírás zárja, amely egy szó kivételével ismétlődik. A változó szavak a víz, a fű, a hold:

Și apa sclipea ca un colț de mistreț.

.....

Și iarba sclipea ca un colț de mistreț.

.....
Și luna sclipea ca un colț de mistref.

(1)

Ès a víz csillogott, mint egy vadkanagyar.

.....
Ès a fű csillogott, mint egy vadkanagyar.

.....
Ès a hold csillogott, mint egy vadkanagyar.

A változó szavak, a *víz*, a *fű*, a *hold*, visszautalnak a szolga szavaira. Sajátos, azonosító jellegű hasonlatokat találunk itt, amelyek a herceg világát avatják jelenvalóvá, miközben a herceg látomásai egyre kitisztultabbá, emelkedettebbé válnak. A hangsúly mindháromszor a *csillogott* igére kerül, s így nemcsak az ismétlés, hanem a hangerő is kiemeli az azonosságot: 'minden vadkanagyarként csillogott'.

Veress Zoltán variációsan ismétlődő soraiban a hasonlat helyett a vadkant jelenvalóként idézi:

(2)

ő látta a két ragyogó agyarat.

.....
ő látta, hogy ott az a fényes agyar.

.....
ő látta a kan hegyes érc-agyarát.

A szó szerint ismétlődő *ő látta* jobban kiemeli, hogy itt a herceg látomásáról van szó. Markó hasonlat helyett az erős nyomatékú *hírlelte* ige jelentéstartalmával sugallja művészien az eredeti gondolatot, miközben megőrzi a sor sajátos ismétléseit is:

(3)

Hírlelte a harmat a szörny agyarát.

.....
S hírlelte a szél is a szörny agyarát.

.....
S hírlelte a hold a szörny agyarát.

2.3. A költemény befejező tizenhat sora négy sor elbeszélő szövegrészt, tíz sornyi párbeszédes részt és két sor leírást tartalmaz.

A 41. sorral kezdődő elbeszélő rész hangnemében változás következik be, ugyanis itt a narrátor kilép eddigi semlegességéből, és erős érzelemnyilvánítással mutatja be az eseményeket:

Dar, vai!... (De, jaj!...)

A figyelmeztető felkiáltás megbontja az előadás egyensúlyát. Az elbeszélő múlt helyett a román szövegben az egyszerű múlt (*passé simple*) a pillanat történéseit inkább érzékelteti. Az aktuális tagolás szempontjából itt is az igékre kerül a főhangsúly, amelyek jelentéstartalma aszerint változik, hogy a hercegre vagy pedig a vadkanra vonatkoz-

nak: a herceg teljes passzivitását, illetőleg a vadkan aktivitását jelzik: *állt hajolva, jött, végigvonta.*

Mindkét fordítás jól szemlélteti az eredeti szöveg igéinek sajátos jelentéstartalmát. Veressnél: *hajolt, nekiront.* Markónál erősebb a szembenállás, ugyanis a vadkan győzelmét is sugallja: *lehajolt, előrobogott, letiporta.*

A következő párbeszédész rész első négy sora a herceg szavait idézi. Változik a tagolás. A korábbi racionális mondattagolás helyett itt a fókuszos mondatszerkezet a jellemző. Három sajátosan tagolt kérdő mondatból épül a rész. Mindegyik mondat ugyanazzal a kérdő névmással kezdődik, amely fókuszba emeli a mellette álló főnevet, s így kiemelő szerephez jut. A két fordítás közül a Markóé tükrözi hívebben az eredetiben háromszor ismétlődő fókuszos kérdést: *Miféle vadállat..., Miféle madár..., Miféle levél...* Veressnél csak kétszer ismétlődik azonos kérdőszóval a mondat, harmadszor változást észlelünk: *Miféle vadállat..., Miféle madár..., mért fed be...*

A herceg kérdéseire a szolga felvilágosító válasza következik. A terjedelmessé váló fókuszos szerkezetnek kiemelő szerepe van:

(1)

– *Uram, az agyara-mint-az-ezüst vadkan,
épp ő ragadt el röfögve a fák alatt.*

Veress fordítása is megőrzi a fókuszos szerkezetet, de Veress Zoltán tovább fokozza ezt az értelmezők révén:

(2)

– *Jó herceg, ez ő, az ezüstagyarú volt.
Épp ő sebezett meg, a rég keresett;*

A herceg negyedszer válaszol határozott elutasítással a szolgának: *Hallgass...*, sejtetve, hogy csak a szolga vak, földhözragadt, minden képzelőerőt nélkülöző szemléletében azonos a két vadkan, valójában az első a keresett szellemi szabadság soha el nem érhető abszolútumát jelképezi, a nagy misztériumok, a titkok területére lépést, a másik, a valós vadkan pedig az emberlétet behatároló konkrét történés szimbóluma. Felszólító módú hangsúlyos igék tolmácsolják a herceg sürgető kérését: *vedd, fújd, fújd.*

(1)

*Inkább vedd a kürtöt és fújd egyfolytában,
fújd, amíg meghalok, a kék ég felé...*

Veress Zoltán tolmácsolásából hiányzik a sürgető felszólítás:

(2)

*míg elhagy egészen a hűtelen élet,
hadd szóljon a tiszteletemre a kürt. –*

Markó viszont hűen kövei az eredetit:

(3)
(...) – *Gyere, fújjad a kürtöt,
fújjad csak, amíg veletek lehetek...*

A költeményt két leíró jellegű sor zárja, amely a herceg korai halálát jelzi:

(1)
*Akkor lehanyatlott az ormok mögé a hold,
és a kürt szól, de nagyon keveset.*

Mindkét fordítás igen művészién tolmácsolja a két sor hangulatát.

3. A költemény egésze ars poetica jellegű, és különös tekintettel az utolsó sorokra egy létösszegző olvasatot is kínál. Az ars poetica jellegű olvasatban az eszményi elérésért kifejtett erőfeszítések olyanszerű működésként értelmezhetők, mint mondjuk St. Mallarmé *Kockadobás* című ismert költeményében a nagy Mű megalkotását célzó próbálkozások. Nem tudható biztosan, hogy a *Kockadobás* végül az egész életen át írni próbált nagy Mű maga vagy annak csak egyik részlete, esetleg a nagy Mű megalkotása lehetetlenségének a művészi beismerése. A Doinaş-versről, bár elmondható, hogy balladai hősének, az ifjú hercegnek az eszményi megragadását célzó törekvése nem járt sikerrel, ugyanakkor viszont az is feltételezhető, hogy a versben körvonalazódó cél valójában a törekvéssel magával azonosítható. Ha ezt a feltételezést elfogadjuk, akkor az ifjú herceg korai eltávozása nem értelmezhető a hercegi törekvés kudarcaként. Az ars poetica jellegű olvasatba belefér ugyan a cél elérése érdekében elkerülhetetlenül hozandó áldozat gondolata, értelmezésem szerint azonban Doinaş balladájában ez a mozzanat nem elsődleges.

A létösszegző értelmezéshez, amint már jeleztem, főként az utolsó négy sor segít hozzá: a herceg felhívásként megfogalmazott kívánsága, hogy halála pillanatáig zengjen a kürt a tiszta ég felé, valamint a leíró-elbeszélő jellegű utolsó két sorban szereplő közlés, amelyből kitűnik, hogy szólt is a kürt, de nagyon kevés ideig.

Kockázatos volna arra vállalkoznom, hogy a kürt e részletbeli megszólalásának pontos jelentést tulajdonítsak. Véleményem szerint a ballada zárlatának a jelentését is, a hangulatát is a legnagyobb román költő, Mihai Eminescu, Doinaştól is jól ismert *Peste vârfuri* című rövid költeménye segíthet megvilágítani. Jól jön, hogy ezt a költeményt olyan kiemelkedő tehetségű lírikus fordította magyarra, mint Dsida Jenő (Mózes szerk. 1989. 197):

.....
*Az erdő halkan felsusog,
S egy estveli kürt sírva kürtöl.*

*Mindig halkabban, csendesebben,
Mindig távolabb, távolabb...*

Doinaş költeményének befejezésében benne rejlik az a csak közhelyesen újrafogalmazható gondolat, hogy az élet túl rövid, és ez a tény a még oly nemes törekvéseknek is kényszerű határt szab. Valójában a kürtszó Eminescu költeményében sem és Doinaş

balladájában sem a lírai vagy a balladai hőért szól, hanem csak a dolgok természetes rendjét jelzi, ez a rend pedig – mert természetes, vagyis szükségképpen – nem tesz, nem tehet semmissé törekvéseket. Itt egy másik szövegek közötti kapcsolatra is rávilágíthatok, mégpedig arra a párhuzamra, amely Dsida *Kóborló délután kedves kutyámmal* című ismert epikus költeménye és Doinaş balladája közt vonható. Mindkét mű többé-kevésbé áttételesen felfogható vadászatról szól, és a történet hősei mindkét műben átlépik a valóság határait. „Szép dolog átszökenni az életen” – írja Dsida. „A természet gerjesztette újjongó életöröm, a versenyfutás mámor, majd a boldog megérkezés az Úr trónusa elé, a büszke számadás, hogy teljesítette költői rendeltetését – mindez a halált (...) változtatja egy új (...) létezés kapujává. Nem vég, hanem célhoz érkezés, nem fájdalom, hanem boldog hazatalálás ez (...)” – írja LÁNG GUSZTÁV a Dsida-költeményről (LÁNG: 2001. 206). Célhoz érkezést hírel a rövid ideig zengő, majd elhallgató kürt is Doinaş balladájában, amely létösszegző költeményként szintén egyfajta – akár boldognak is nevezhető – szellemi-érzelmi „hazatalálásról” ad számot.

Összegzőképpen elmondható, hogy a „feszítés-oldás” sajátos verbális stratégiája az eredeti versszövegben a szigorú szabályok szerint szerkesztett ismétlődésekben, a morfológiai, szemantikai és szintaktikai párhuzamokban valósul meg, a fordításokban viszont elsősorban a fókuszos mondat szerkezetek és a részletezőbb, helyenként túlzóbb megfogalmazások juttatják ezt érvényre.

Irodalomjegyzék

BÉKÉSI IMRE:

2001. *Osztatlan filológia*. Nyelvészeti-irodalmi tanulmányok. Szeged. (Tiszatáj könyvek)

FÓNAGY IVÁN:

1990. *Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete. (Linguistica, Series C, Relationes, 3.)

É. KISS KATALIN:

1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan. 1. Mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 79–179.

KABÁN ANNAMÁRIA:

2001a. Az aktuális tagolás szövegszervező lehetőségeiről. *MNy.* XCVII. 200–206.

2001b. Kvantorok lehetséges sorrendjének szövegformáló hatása. In: Kabán Annamária (szerk.): *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia*. Miskolci Egyetemi Kiadó, 65–73.

LÁNG GUSZTÁV:

2000. *Dsida Jenő költészete*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.

MARKÓ BÉLA:

1991. Az ezüstagyarú vadkan. In: *Látó*. 3. 286–287.

MÓZES HUBA (szerk.):

1989. *Eminescu a magyar irodalomban*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 197.

VERESS ZOLTÁN:

1972. Ezüst agyarú vadkan. In: Constantin Cubleşan (szerk.): *Csillagok születése*. A mai román költészet antológiája. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 142–144.

*Un prinț din Levant îndrăgind vânătoarea
prin inimă neagră de codru trecea.
Croindu-și cu greu prin hățisuri cărarea,
cânta dintr-un flaut de os și zicea:
– Veniți să vânăm în păduri nepătrunse
mistrețul cu colți de argint, fioros,
ce zilnic își schimbă în scorburi ascunse
copita și blana și ochiul sticlos...
– Stăpâne, ziceau servitorii cu goarne,
mistrețul acela nu vine pe-aici.
Mai bine s-abatem vânatul cu coarne,
ori vulpile roșii, ori iepurii mici...
Dar prințul trecând zâmbitor înainte
privea printre arbori atent la culori,
lăsând în culcuș câprioara cuminte
și linxul ce râde cu ochi sclipitori.
Sub fagi, el dădea buruiana-ntr-o parte:
– Priviți cum se-nvârte făcându-ne semn
mistrețul cu colți de argint, nu departe:
veniți să-l lovim cu săgeata de lemn!...
– Stăpâne, e apa jucând sub copaci,
zicea servitorul privindu-l isteț.
Dar el răspundea întorcându-se: – Taci...
Și apa sclipea ca un colț de mistreț.
Sub ulmi, el zorea risipite alaiuri:
– Priviți cum pufnește și scurmă, stingher,
mistrețul cu colți de argint, peste plaiuri:
veniți să-l lovim cu săgeata de fier!...
– Stăpâne, e iarba foșnind sub copaci,
zicea servitorul zâmbind îndrăzneț.
Dar el răspundea întorcându-se: – Taci...
Și iarba sclipea ca un colț de mistreț.
Sub brazi, el striga îndemnându-i spre creste:
– Priviți unde-și află odihnă și loc
mistrețul cu colți de argint, din poveste:
veniți să-l lovim cu săgeata de foc!...
– Stăpâne, e luna lucind prin copaci,
zicea servitorul râzând cu dispreț.
Dar el răspundea întorcându-se: – Taci...
Și luna sclipea ca un colț de mistreț.
Dar, vai! sub luceferii palizi ai bolții,
cum sta în amurg, la izvor aplecat,
veni un mistreț uriaș, și cu colții
îl trase sălbatic prin colțul roșcat.
– Ce fiară ciudată mă umple de sânge,
oprind vânătoarea mistrețului meu?
Ce pasăre neagră stă-n lună și plânge?
Ce veștedă frunză mă bate mereu?...*

– Stăpâne, mistrețul cu colți ca argintul
 chiar el te-a cuprins grohând sub copaci.
 Ascultă cum latră copoii gonindu-l...
 Dar prințul răspunse întorcându-se: – Taci.
 Mai bine ia cornul și sună întruna.
 Să suni până mor, către cerul senin...
 Atunci asfinți după creștete luna
 și cornul sună, însă foarte puțin.

Saját, szó szerintiségre törekvő fordításomban:

Egy levantei herceg szeretve a vadászatot
 haladt az erdő sötét szívében át.
 Nehezen törve magának a bozótban ösvényt,
 játszott egy csontfuvolán és mondta:
 – Gyertek, úzzuk áthatolhatatlan erdőkben
 az ezüstagyarú vadkant, a rettenetést,
 amely naponta cseréli rejtett odúiban
 körmét és bőrét és üveges szemét...
 – Uram, mondták a szolgák a túlökkel,
 az a vadkan nem jön erre felé.
 Inkább úzzuk az aggancsos vadat
 vagy a vörösrókát, vagy a kis nyulakat...
 De a herceg derűsen haladván előre
 kémlelte a fák közt figyelmesen a színeket,
 vackán hagyva a szelíd őzet
 és a hiúzt, amely villogó szemmel nevet.
 Bükkök alatt a gyomot félrehúzta:
 – Nézzétek, hogy forgolódik jelt adva nekünk
 az ezüstagyarú vadkan, nem messze:
 gyertek, találjuk el őt a fanyillal!...
 – Uram, a víz az, csillogva a fák alatt,
 mondta a szolga nézve rá eszesen.
 De ő hátrafordulva válaszolt: – Hallgass...
 És a víz csillogott, mint egy vadkanagyar.
 Szilfák alatt noszogatót szétszéledt csoportokat:
 – Nézzétek, hogy fújtat és turkál magányosan,
 az ezüstagyarú vadkan az erdei réten:
 – gyertek, találjuk el őt a vasnyillal!...
 – Uram, a fű az susogva a fák közt,
 mondta a szolga mosolyogva merészen.
 De ő hátrafordulva így válaszolt: – Hallgass...
 És a fű csillogott, mint egy vadkanagyar.
 Fenyők alatt kiáltott ösztökélve őket a gerinc felé:
 – Nézzétek, hol talál pihenőt és helyet
 az ezüstagyarú vadkan, a mesebeli:
 – gyertek, találjuk el őt a tűznyillal!...
 – Uram, a hold az csillogva a fák közt,
 mondta a szolga mosolyogva megvetően.
 De ő hátrafordulva így válaszolt: – Hallgass...

És a hold csillogott, mint egy vadkanagyar.
 De, jaj! sápadt csillagai alatt az égnek,
 amint állt az alkonyban a forrás fölé hajolva,
 jött egy óriás vadkan és agyaraival
 végigvonta vadul a vörhenyes zugon.
 – Miféle furcsa dúvad borít el engem vérrel,
 megszakítva vadkanom vadászatát?
 – Miféle fekete madár lepi a holdat és sír?
 – Miféle hervadt levél ver egyfolytában engem?
 – Uram, az agyara-mint-az-ezüst vadkan,
 épp ő ragadt el röfögve a fák alatt.
 Halld, hogy ugatnak a kopók őt kergetve...
 – De a herceg hátrafordulva így válaszolt: – Hallgass.
 Inkább vedd a kürtöt és fújd egyfolytában,
 fújd, amíg meghalok, a kék ég felé...
 Akkor lehanyatlott az ormok mögé a hold,
 és a kürt szólt, de nagyon keveset.

Veress Zoltán fordításában: Ezüst agyarú vadkan

Egy ifju levantei herceg a vadra
 tört sűrű berekben a bokrokon át.
 Míg tépte az ág, iszalag hasogatta,
 megfűtt egy erős szavu csontfuvalát,
 s így szólt: – Nosza társaim, űzzük a vadkant
 és ejtsük el őt, az ezüstagyarút,
 mert rettenetes csodalény, fene nagy vad,
 ki meglövi, hírneve messzire jut.
 – Jó herceg – a kürtösök így okították –,
 nem jár soha erre a kan, kire vársz;
 jöjj, űzzed a szarvasünőt vagy a borját,
 vagy nyúlra, szelíd szemű őzre vadássz. –
 Ment, ment mosolyogva tovább csak a herceg,
 fürkészte a sűrűt, az ágbogaszt,
 nem vonta fel ij idegét, ha a rejtek
 mélyén a hiúz vagy a róka hasalt,
 ám egyszer a bükkök alá betekintve
 így szólt: – Ide nézzetek itt a kan, itt
 a táltos ezüst agyarú; lesi szinte,
 hogy földre térítik-e nádnyilaink.
 – Jó herceg – a szolga felelte morogva –,
 nem vadkan az, árny csak a lombok alatt.
 – Légy csendben – a herceg eképp csitította;
 ő látta a két ragyogó agyarat.
 És mentek előre, s az ifjú megint csak
 így szólt: – Ide nézzetek, itt a kan, itt
 horkol heverészve ölén a csalimnak,
 hadd lám, leterítik-e vasnyilaink.
 – Jó herceg – a szolga felelt mosolyogva –,
 nem vadkan az, egy halom őszi avar.

– Légy csöndben – a herceg eképp csitította;
 ő látta, hogy ott az a fényes agyar.
 És mentek a fenyves alatt, ahol ismét
 így szólt: – Ide nézzetek, itt a kan, itt
 a táltos ezüst agyarú... nosza, szívét
 járják hamar át a mi tűznyilaink.
 – Ej, herceg – a szolga felelt vigyorogva –,
 nézd meg, csak a hold süti az ágakon át.
 – Légy csöndben – a herceg eképp csitította;
 ő látta a kan hegyes érc-agyarát.
 És akkor, a kék-lila csillagos estén
 szomj-oltani hogy le a vízre hajolt,
 egy kan nekiront, s agyarát belevervén
 vérével itatja a földön a port.
 – Miféle vadállat ez itt, ki ledöntött,
 S nem hagyja keresni az én vadamat?
 – Miféle madár sirat engem; öröközöld
 mért fed be, miképpen a vermet a hant?
 – Jó herceg, ez ő, az ezüst agyarú volt.
 Épp ő sebezett meg, a rég keresett;
 űznék a kopók, de hiába, megugrott.
 – Légy csöndben – a hercegi ifju felelt –:
 míg elhagy egészen a hűtelen élet,
 hadd szóljon a tiszteletemre a kürt. –
 És akkor a hold feketén elenyészett,
 s az éjben a kürt szava lassan elült.

Markó Béla fordításában: Az ezüstagyarú vadkan

Míg vadra lesett a levantei herceg,
 hol rengetegének a szíve dobog,
 ösvényei mind a bozótba rekedtek,
 de csontfuvalója e dalba fogott:
 – Erdő közepén leteperjük a vadkant,
 a rettenetést, az ezüstagyarút,
 ki oly ravaszul becsapott s tovaillant,
 naponta cserélve a bőrt s az odút...
 – Uram, ne keresd, esedeztek a szolgák,
 nem jó az a szörnyeteg erre sosem,
 hadd hajtsuk a többi vad apraja-nagyját,
 hisz róka meg őz is akad fölösen...
 De ment legelől mosolyogva a herceg,
 csak arra, amerre a lomb remegett,
 békén nyugovó nyulakat nem ijesztett,
 s kerülte a fürge hiúzszemeket.
 A bükkök alatt lehajolt a bozótban:
 – Látjátok-e, hogy menekül s csalogat,
 ezüstagyarával igéz, nosza, gyorsan,
 fából van a nyíl, ma miénk ez a vad!...
 – Uram, hiszen az csak a harmat a fűben,

szólt, s nézte derűsen a szolga urát.
 – Hallgass!... Csak előre figyelt kihevülten.
 Hírlelte a harmat a szörny agyará.
 A szílek alatt gomolyogtak az árnyak:
 – Látjátok-e, ott tova fúj nagyokat,
 s ezüstagyarával előrli a fákat:
 vasból van a nyíl, ma miénk ez a vad!
 – Uram, hiszen ott csak a szél fut a fűben,
 szólt, s nézte merészen a szolga urát.
 – Hallgass!... Csak előre figyelt kihevülten.
 S hírlelte a szél is a szörny agyará.
 Fenyves közepén mutogatta a sziklát:
 – Látjátok-e azt a fehér sugarat,
 ezüstagyarán oda hordja a szikrát:
 tűzből van a nyíl, ma miénk ez a vad!
 – Uram, hiszen ott csak a hold megy az ūrben,
 szólt, s nézte kacagva a szolga urát.
 – Hallgass!... Csak előre figyelt kihevülten.
 S hírlelte a hold a szörny agyará.
 De jaj! Hogy az alkonyi fény beragyogta,
 s ő inni a vízre mohón lehajolt,
 egy vadkan előrobogott vicsorogva,
 rútul letiporta, s a vére kifolyt.
 – Miféle vadállat apasztja a vérem,
 hogy űzni ne tudjak ezüstagyarút?
 Miféle madár röpköd ott a nagy égen?
 Miféle levél, mi szememre lehullt?...
 – Ő volt az a vadkan, uram, ki ledöntött,
 ezüstagyarával a szívedig ért.
 Hajtják a kutyák, tovaűzik a fák közt.
 – Hallgass!... S csak előre figyelt, de az ég
 már elfeketült. – Gyere, fújjad a kürtöt,
 fújjad csak, amíg veletek lehetek...
 Még egyszer a hold a hegyen felezüstlött,
 s rivallt is a kürt, de csak nagyon keveset.

TIGHTENING AND LOOSENING AS STRATEGIES OF TEXT FORMATION IN A POEM AND ITS TWO TRANSLATIONS

ANNAMÁRIA KABÁN

The paper analyses the poem entitled *Mistrețul cu colți de argint* ('The boar with silver tusks') by Ștefan Augustin Doinaș and its two Hungarian translation. It concludes that the specific strategy of text formation represented by tightening and loosening is realized in the original text as repetitions and morphological, semantic and syntactic parallelisms governed by strict rules. On the other hand, in the translations it is realized through focussed sentence structuring as well as through a more detailed and exaggerated way of expression.

A DICSÉRET EUFÓRIÁJÁTÓL A KIENGESZTELŐDÉS HARMÓNIAJÁIG

MÓZES HUBA

A *Keleti Újság* egyik 1935. évi számában Dsida Jenő arról vallott, hogy a „természet rajongó szeretete” nem magától lobbant fel benne, s „nem is a természet maga volt az, ami felgyújtotta. Egy vers volt. Assisi Szent Ferenc híres naphimnusza” (Dsida Jenő: 1935.). A hatást indokolja a vallomás folytatása, melyben Dsida a *Naphimnuszt* lelkes hangú, tömör összefoglalását nyújtja: „Milyen szép is a világ így! Hatalmas, erős bátyánk a Nap, mely Isten ragyogó képmása, testvérünk a Tűz, mely világít éjjel, szelíd és alázatos hűgünk a kristálytisza Víz, édes nénénk a virágokat és gyümölcsöket termő jóságos Föld, a Hold és az Ég milliárd csillagai megannyi kedves testvéreink, és végül testvérünk a Halál is, mely elől senki élő el nem menekülhet. Nincs mit félnünk tőle, mert testvérünk, és csak az a másik a borzasztó, az örök halál, a kárhozat, mely azonban a bünteleneket, a tiszta szívvel meghalókat, a türelmeseket és a megbocsátókat nem fenyegeti. S mindez a sok testvér együtt zümmögi, zúgja, zengi és harsogja a világ leggyönyörűbb énekét, a felséges, utolérhetetlen Naphimnuszt” (Dsida Jenő: 1935.).

Akinek nincs füle a hallásra, annak Dsida a szuggesztív bemutatáshoz a vallomás végén lényegláttató magyarázatot is fűz Szent Ferencről és *Naphimnuszá*ról. Ímígy: „Nagy költő volt, mert gyönyörűt tudott alkotni, de több volt, mint költő, mert nemcsak páráként átszínesedő álomszépséget teremtett, hanem külön konzisztens világot, melynek törvénye a boldogság. Amikor meglátjuk a Naphimnuszbán, hogy nemcsak költemény, hanem program és elérhető életvalóság, akkor fedezzük fel Ferenc testvérben a Szentet” (Dsida Jenő: 1935.).

A dsidai bemutatás és magyarázat egybecseng az időben később papírra vetett megközelítéssel, ELOI LECLERC-nek magyarra BARSÍ BALÁZSTól fordított, Szent Ferencről és *Naphimnuszá*ról szóló szavaival:

„Minden dolgot egyetlen testvériségbe ölelt. A nap, a hold, a csillagok, a szél és a felhők, a víz, a tűz, a föld és minden teremtmény egyetlen testvéri dicséretté alakult” (LECLERC, ELOI: 1993. 110).

A mindent átfogó, egyetemes testvériség – olvashatjuk LECLERC magyarázatát – „nemcsak szemlélésre való látvány, hanem megvalósítandó mű, megteremtendő világ” (LECLERC, ELOI: 1993. 114).

LECLERC magyarázatához kapcsolódva, BARSÍ BALÁZS a *Naphimnuszt* vizsgáló tanulmányában több vonatkozásban is explicitebben fogalmaz. Megállapítja, hogy Szent Ferenc himnuszában a képek egyszerre külső (kozmosz) és belső (szubjektív) indítatásúak. „Ha tüzetesen megvizsgáljuk ezeket a képeket – fogalmaz BARSÍ –, a mítoszok ősképeinek dimenzióját fedezzük fel bennük, melyben a keresztény tartalom úgy jelenik meg, mint abból kinövő, azt behelyettesítő kegyelem” (BARSÍ BALÁZS: 1994. 136).

A Dsida-, a LECLERC-, de különösen a BARSÍ-féle magyarázat teszi igazán átláthatóvá a *Naphimnuszt* szerkezeti egységét, azt tudniillik, hogy a himnusz 1–7. és 10. szakaszához valóban szervesen kapcsolódott a püspök és a podeszta közötti kiengesztelődést

szolgáló 8., valamint a halállal mint az ember önmagába zártságának végső mozzanatával az örökélet reményében szembenéző 9. szakasz. Ezzel a két szakasszal Szent Ferenc utólag egészítette ki a kozmikus képek sorozatát, mégpedig oly módon, hogy ez a két stófa „adja az értelmet az egész versnek. Kimondja nyíltan, amit burkoltan a jelzők mesteri megválasztásával addig is sugall: az ember kiengesztelődik önmagával és ezen keresztül mindennel, a másik emberrel is” (BARS BALÁZS: 1994.136).

A teljes kiengesztelődés jegyében még zengőbb a kozmikus stófákban felcsendülő ének, hiszen LECLERC észrevétele szerint csak az egyetemes testvériségre „törekvő ember üdvözölheti az anyagi dolgokat testvérként és nővérként. Csak ő énekelhet a Naptestvérről, Víz hűgunkról, Tűz bátyánkról, Földanya nénénkről” (LECLERC, ELOI: 1993. 114).

Természetes, hogy a kozmikus stófák mintájául olyan bibliai szövegek szolgáltak, mint *Dániel könyve* deuterokanonikus versei közül a három ifjú éneke vagy a *Zsoltárok* könyvéből a 148. zsoltár. Ezek sok évszázad óta szerepelnek a római katolikus egyház reggeli zsolozsmájában. Magyar vonatkozásban nem hagyható említés nélkül, hogy Szent Gellért 1044 körül éppen a három ifjú énekéről írta *Deliberatio...* című magyarázatait. Természetesen az is figyelemre méltó, hogy a fent említett dicséretetek a Bécsi (1450 k.) és az Apor-kódextől (15. század vége) napjainkig több kéziratos és nyomtatott magyar fordításváltozatban váltak ismertté, azaz magyarul is gyakran elhangzottak, elhangozhattak az évszázadok folyamán, mintegy előkészítve Szent Ferenc *Naphimnusz*ának majdani magyar tolmácsolásait.

Alább mindkét dicséret magyar fordításváltozataiból idézek, nem elsősorban azért, hogy a *Naphimnusz* jóval későbbi megközelítéseinek mélyre nyúló gyökereit érzékeltessék, inkább azért, hogy ily módon is nyilvánvalóvá váljon az ótestamentumi dicséretetek és a középkori, Assisi Szent Ferenc fogalmazta himnusz közötti lényegbevágó különbség. De erre még visszatérek.

Elsőül *Dániel könyve* 3. részéből a három ifjú énekének részleteit idézem három kéziratos és két nyomtatott forrásból.

Bécsi kódex (1450 k.) (MÉSZÖLY GEDEON (szerk.): 1916. 101–103)

(57) Úrnak minden művelkedeti, jól mongyatok Úrnak,
dicsérjétek és igen felmagasztassátok őtet örökké.

.....
(62) Nap és hód, jól mongyatok Úrnak,
dicsérjétek és igen felmagasztassátok őtet örökké.

(63) Menny(e)k csillagi, jól mongyatok Úrnak,
dicsérjétek és igen felmagasztassátok őtet örökké.

.....
(65)

(66) Úrnak tüző és hévsége, jól mongyatok Úrnak,
dicsér(jétek) és igen felma(gasztassátok) őtet örök(ké).

.....
(74) Föld jól mongyon Úrnak,
dicsérje és igen felma(gasztassa) őtet ör(ökké).

.....
(76) Úrnak mende(n) magzói földön, jól mongyatok Úrnak,
dicsér(jétek) és igen felma(gasztassátok) őtet örökké.

.....
(82) Emberekn(e)k fiai, jól mongyátok Úrnak,
dicséjétek és igen felma(gasztassátok) ő(tet) örökké.

Festetics-kódex (1494 előtt) (N. ABAFFY CSILLA (szerk.): 1996. 536–543). (Az éneknek a kódexben szereplő két másolata közül a másodikat idézem.)

.....
(57) Álgyátok Úrnak minden mívelkedeti Urat,
dicséjétek és felyöl magasztassátok őtet örökköl.

.....
(62) Áldjátok, nap és hold, Urat.

(63) Áldjátok, mennynek csillagi, Urat.

.....
(65) Áldjátok, Istennek minden lelki, Urat.

(66) Áldjátok, tűz és hévség, Urat.

.....
(74) Áldja föld Urat,
dicsérje és felyöl magasztassa őtet örökköl.

.....
(76) Áldjátok, minden földben csemetézők, Urat.

.....
(82) Áldjátok embernek fiai, Urat.

Döbrentei-kódex (1508) (ABAFFY CSILLA – T. SZABÓ CSILLA (szerk.): 1995. 498–501)

.....
(57) Úrnak minden mielkedeti, álgyátok Urat,
dicséjétek és felmagasztassátok űtet mind öröké.

.....
(62) Nap és hold, álgyátok Urat.

(63) Mennyek csillagi, álgyátok Urat.

.....
(65) Istennek minden lelkesi, álgyátok Urat.

(66) Tűz és hévség, álgyátok Urat.

.....
(74) Föld álgya Urat,
dicsérje és felmagasztassa űtet mind öröké.

.....
(76) Földnek minden termői, álgyátok Urat.

.....
(82) Embereknek fiai, álgyátok Urat.

A 65. vers magyar változata a *Bécsi kódex*ből, nyilván fordítási nehézségek miatt, hiányzik. A fordítási nehézségekkel egyébként Károli Gáspár teljes magyar bibliafordítása sem tudott maradéktalanul megbirkózni.

Vizsolyi Biblia (1590)

(57) Az Úrnak minden munkái, hirdessétek az Urat
és őtet örökké énekellyétek és felmagasztallyátok.

.....
(62) Nap és hold, az Urat hirdessétek,
ötet dicsérjétek és magasztaljátok örökké.
(63) Égnek csillagi, az Urat hirdessétek,
ötet dicsérjétek és magasztaljátok örökké.
.....

(65) Minden lelkek, hirdessétek az Urat,
dicsérjétek ötet és magasztaljátok örökké.
(66) Tűz és hévség, az Urat hirdessétek,
dicsérjétek és magasztaljátok örökké.
.....

(74) Az Urat hirdesse az föld,
ötet dicsérje és magasztalja örökké.
.....

(76) Az földnek minden jövősi, hirdessétek az Urat,
dicsérjétek ötet és magasztaljátok örökké.
.....

(82) Emberek fiai, hirdessétek az Urat,
dicsérjétek ötet és magasztaljátok örökké.
.....

Biblia (1973)

A Szent István Társulat gondozásában megjelent *Biblia Dániel könyvét* Gál József fordításában tartalmazza.

(57) Áldjátok, az Úrnak minden művei, az Urat,
dicsőítsétek és magasztaljátok mindörökké.
.....

(62) Áldjátok, nap és hold, az Urat,
dicsőítsétek és magasztaljátok mindörökké.
(63) Áldjátok, ég csillagai, az Urat,
dicsőítsétek és magasztaljátok mindörökké.
.....

(65) Áldjátok mind, ti szelek, az Urat,
dicsőítsétek és magasztaljátok mindörökké.
(66) Áldjátok, tűz és forróság, az Urat,
dicsőítsétek és magasztaljátok mindörökké.
.....

(74) Áldjad, föld, az Urat,
dicsőítsd és magasztald mindörökké.
.....

(76) Áldja, minden, ami a földön sarjad, az Urat,
dicsőitse és magasztalja mindörökké.
.....

(82) Áldjátok, emberek fiai, az Urat,
dicsőítsétek és magasztaljátok mindörökké.
.....

Ahány korai fordításváltozat, annyi a 76. vers tolmácsolásában a fordítói telitalálat.
Bécsi kódex: Úrnak mende(n) magzói földön, *Festetics-kódex:* minden földben csemeté-
zők, *Döbrentei-kódex:* Földnek minden termői, *Vizsolyi Biblia:* Az földnek minden jövősi.

És végül az összehasonlítás kedvéért a Szent István Társulat gondozta *Bibliában*: *minden, ami a földön sarjad*.

A korai fordításokban a *Bécsi kódex*ből hiányzó 65. vers egyik fogalmának a nevesítése okozta a legnagyobb gondot. *Festetics-kódex*: *Istennek minden lelki*, *Döbrentei-kódex*: *Istennek minden lelkesi*, *Vizsolyi Biblia*: *Minden lelkek*. A korai fordítások téves volta akkor válik nyilvánvalóvá, ha a versrészletet Gál József tolmácsolásában megint elolvassuk: *mind, ti szelek*. A gondot, aligha kétséges, a latin változat 'elket' és 'selet' egyaránt jelentő *spiritus* szavának a megfelelő átültetése okozta.

A tüzes kemencébe vettetett és ott dicséretet zengő ifjakkak a története a 16. század hetvenes éveiben más formában is ismertté vált. 1965-ben a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben*, valamint a *Magyar Könyvszemlében* jelentette meg JAKÓ ZSIGMOND az *Ő bolondságot kezd indítani...* kezdetű verses iskoladráma-töredéket (*RMNy*, 370). Ennek is idézném néhány kiragadott sorát (JAKÓ ZSIGMOND: 1965. 23–24):

(...) *ő az hatalmas Istenünk,*
Ki mindeniket törömpített,
Verifént és az Hodot ő törömpített
.....
Csak őtet illet az tisztesség (...)

A három ifjú énekét követően a 148. zsoltár fordításváltozatainak sorait négy kézirat és egy nyomtatott forrásból merítem:

Apor-kódex (15. sz. vége) (SZABÓ DÉNES (szerk.): 1942. 163)

(1) *Dicsérvjétek Urat mennyekből (...)*
.....
(3) *Dicsérvjétek őtet, napfény és hód,*
dicsérvjétek, mend csillag és világ.
(4) *Dicsérvjétek őtet, mennyeknek mennyi,*
és vizek, mellyek mennyek felett vadnak,
(5) *dicsérvjétek Úrnak nevét.*
Mert ő mondotta és löttének,
ő parancsolta és töremtettek (...)

Festetics-kódex (1494 előtt) (N. ABAFFY CSILLA (szerk.): 1996. 544–547). (A zsoltárnak a kódexben föllelhető két másolata közül a másodikból idézek.)

(1) *Dicsérvjétek Urat mennyekből (...)*
.....
(3) *Dicsérvjétek őtet nap és hód,*
dicsérvjétek őtet minden csillagok és világosság.
(4) *Dicsérvjétek őtet mennyeknek mennyei*
és vizek, kik mennyek felett vadnak,
(5) *dicsérvjétek Úrnak nevét.*
Mert ő mondotta és löttek,
ő parancsolt és teremtetek (...)

(1) *Dicséjétek Urat mennyekből (...)*

.....
(3) *Nap és hold, dicséjétek űtet,
mind húgyak és világ, dicséjétek űtet.*

(4) *Mennyeknek mennyei, dicséjétek űtet,
és menny fölött való vizek,*

(5) *dicséjétek Úrnak nevét.*

Mert ű mondá, és lőnek,

ű parancsolá, és teremének (...)

Kulcsár-kódex (1539) (HAADER LEA – PAPP ZSUZSANNA (szerk.): 1999. 778–779)

(1) *Dicséjétek Urat mennyekből (...)*

.....
(3) *Dicséjétek űtet nap és holth,
dicséjétek űtet minden csillagok és világosságok.*

(4) *Dicséjétek űtet mennyeknek mennyi,
és minden vizek, kik vannak egeknek felette,*

(5) *dicséjétek Úrnak nevét.*

Mert ű mondá és lének,

ű parancsolá és teremtetének (...)

Székelly István: Zsoltárkönyv (1548)

(1) *Dicséjétek az Urat mennyekből (...)*

.....
(3) *Dicséjétek űtöt, nap és hód,
dicséjétek űtöt, minden finló csillagok.*

(4) *Dicséjétek űtöt, egeknek egei
és az vizek, kik az egek fölött vadnak.*

(5) *Dicséjétek az Úrnak nevét,
mert ű poroncsolá és terömtetének (...)*

Az idézett öt fordításváltozat részletei meglepően közel állnak egymáshoz. Egyetlen feltűnő eltérésként a *Döbrentei-kódex*beli változat 'csillagok' jelentésű *húgyak* szavát említhetem, amely ebben a formában ma már nem ismeretes.

A 148. zsoltár irodalmi hatásáról kiemelkedően szép költői parafrázisok tanúskodnak. Kettőt idézek ezek közül. Az első Balassi Bálint *Mennyei seregek...* kezdetű éneke (Gyarmati Balassi Bálint: 1986. 212).

1 Mennyei seregek, boldog, tiszta lelkek,

Emberi nemzetre kik az Égből néztek,

Az Urat örökké ti mind dicséjétek!

(...)

3 Fényes Nap világa, ez világ fáklája,

Szép Hold, éj lámpása, Égnek sok csillaga,

*Az Úrnak szent nevét mindörökké áldja!
 4 Tüzes hatalommal forgó ti nagy Egek,
 Avagy tengerekkel együtt minden vizek,
 Örök dicsérettel őtet tiszteljétek!
 5 Mert csak ő egyedül minden teremtője,
 S mindent bír, valamint magában rendelte,
 Megmarad mindenek ellen ő szerzése (...)*

A második parafrázis, amelyet idézni kívánok, Szenczi Molnár Albertnek Lobwasser nyomán magyarított zsoltároskönyvéből való (KOMLOVSZKI TIBOR: 1990. 231).

*No, dicsérjétek mindnyájan
 Az Urat az mennyországban.
 (...)
 Az nap és hold őt dicsérje
 Minden csillagokkal össze.*

*Az Urat, ti magas egek,
 Dicsérjétek, minden vizek,
 Kik fölön az égen levegtek,
 Az Úr nevét dicsérjétek.
 Mert mindeneket igéjével
 Ő teremte nagy erejével,
 Mindent úgy megerősíte,
 Hogy megálljon mindörökké.*

Szenczi Molnár Albert zsoltárait, köztük a 148.-at is, a mai napig változatlan szöveggel vagy esetenként csekély módosítással éneklék a református gyülekezetekben. A 148. zsoltár szavainak és az e szavakkal kifejezett szemléletnek a tovább hagyományozódását tehát nemcsak a reggeli zsolozsma (laudes), hanem a gyülekezeti éneklés is egyként szolgálta.

A fordításokban megtestesülő, későbbi *Naphimnusz*-receptió előkészítésében az idézett korai dicséret-átültetések mellett, azokat voltaképpen megelőzve, Assisi Szent Ferenc legendájának 1370 után készült és 1440 körül másolt (bár a nagyobb nyilvánosság számára csak a 19. század nyolcvanas éveitől hozzáférhető) magyarítása, illetve az e magyarítás közvetítette tartalmak széles körű elterjedése is természetszerűen szerepet játszhatott. Ebben a vonatkozásban a legkorábbi, egészében magyar nyelvű kéziratok könyv, a *Jókai-kódex* két, méltán legismertebbé vált fordításrészletére utalhatok.

Az első, kifejezetten poétikus részlet a madaraknak prédikáló Szent Ferenc alakját állítja elének (P. BALÁZS JÁNOS (szerk.): 1981. 298–300):

„Ki madaraknak Szent Ferenc mondá: Igen tartoztok Istennek, én húgim, madarak, és tartozatok mindenkoron őtet gyicsérni az szabadságért, kit vallotok mindenütt röplést, kettős ruháért, avagy hármazotért, Nouének bárkájában Istentől ti magatoknak megtartásáért, égnek élete nektek adásáért. Ti nem vettek, sem arattok, és Isten titeket eléltet, és ad folyóvizet és kútforrásokat innotok, fészekre helyet és halmot. És mer sem fonnai nem tuttok, sem szőni, de maga ad tinektek és ti fiainoknak kellemetes öltözt. Azért igent szeret titeket Teremtő, ki tinektek ezenné jót

adott. Azért ógyátok magatokat, én húgim, madaracskák, hogy ne legyetek hálátlanak, de mendenkoron kellemetessé gyicsérjétek Istent."

A legendának ez a részlete Jézusnak az isteni gondviselésről szóló evangéliumi tanításából merít. Jól érzékelteti ezt Máté evangéliuma 6. része néhány versének két korai Biblia-fordításból vett párhuzamos magyarítása.

Müncheni kódex (1466) (NYÍRI ANTAL (szerk.): 1971. 109)

(25) „Azért mondom tünéktek: Ne legyetek szorgalmazatosok tii lelketek(e)k, mit egyetek, a(va)gy tii testetek(e)k, mivel öltözzetek. Nemde tii lelketek nagyobb-e, hogynem az étek, és a test, hogynem az ruha?

(26) Lássátok az mennyei repesőket, mert nem vetnek, sem aratnak, sem győjtn(e)k csűrökbe, és tii mennyei Atyátok élteii azokat. Nemde tii inkább nagyobbak vattok azoknál-e?

(...)

(28) És az ruháról mit szorgalmaztok? Lássátok az mezőn(e)k liliomit, miképpen nőnek, nem munkálkodnak, sem fonnak.

(29) Mondom ke(dég) tün(e)ktek: Mert Salamon mend ő dicsőségében nem fedtetett ugyan, miként ezek közül egy."

Jordánszky-kódex (1516) (LÁZS SÁNDOR (szerk.): 1984. 112)

(25) „Azért mondom tinektek: Ne légyetek szorgalmazatosok ti lelketeknek, mit egyetek, se ti testeteknek, mivel fedeztessetek. Nemde az lélek méltóbb, honnem az étel, és az test, honnem az ruházat?

(26) Tekéntsétek az égi, mennyei repeső madarakat, miképpen sem vetnek, sem aratnak, sem gyejtnék ő csírekben, és ti mennyei Atyátok elélteti űket. Nemde ti inkább méltóbbak vadtok azoknál?

(...)

(28) És ti ruházattokról mire vadtok oly szorgalmazatosok? Gondoljátok az mezőknek virágit, miképpen nevednek, sem dolgozódnak, sem fonnak, sem szűnek.

(29) Mondom bizonynyal tinektek, mert Salamon es minden ő dicsőségében nem volt olyan ruházatos, mint ezek közül egyik."

Az evangéliumi tanítással egybecsengő poétikus legendarészletből leginkább a madaraknak a *Naphimnusz*beli megszólításokkal rokon aposztrofálására és a nekik szóló buzdításra figyelhetünk fel: *én húgim, madaracskák (...) mendenkoron kellemetessé gyicsérjétek Istent.*

A második, a „fordolt”, azaz megszelídült farkasról szóló legendarészletet belátásra, a mindenki érdekét szolgáló megbékélésre sarkalló példázatként olvashatjuk (P. BALÁZS JÁNOS 1981. 322–324):

„Azért én drágalátosim, fordoljatok Istenhez, és tegyetek penetencét, és a farkastól megszabadojt titeket Úr Isten ez világon, és jövődön megmaró pokolnak tü-zétől (...) ez farkas, ki itt előttetek áll, fogadá énnékem, és fogadásábalol hitet ada tivéletek békességet tenni. És sonha meg nem sért titeket valamiben, ha minden napon fogattok néki adnya elég eledelt. És én az farkasért kezes lések, hogy békes-

ségnek kötelét erősen megtartya. Tehát mend az gyülekeztek nagy üvöltéssel fogadák egyetlenben éltetni az farkast (...) És Szent Ferenc mondá: Atyámfia farkas, én akarom, hogy miképpen adád nékem hitedet, mikoron méglen valánk az városnak kapuja kül, azonképpen itt mind ez népnek előtte agyad nékem hitedet, hogy ezeket tarcsad, és engem, teéted kezes lévén, el ne hagy. Tehát az farkas jó lába felemelvén, adá hitit Szent Ferencnek kezébe, ő kezesének, mend ott állóknak előtte. És lön oly csudálatosság és eröm Szent Ferencnek mind ily ájojtatosságáért és csudának újságáért és farkasnak és népnek békességért, hogy mend üvöltének húgyokra, gycsérvé és áldván Úr Jézus Krisztust (...)"

A legendában epikus eszközökkel bemutatott megbékélés és a *Naphimnuszban* a líra eszközeivel megidézett, mindenki békéjét szolgáló belső kiengesztelődés közeli rokona egymásnak. Ami mégis elválasztja egyiket a másiktól, az talán egyrészt az epikus részlet naiv, másrészt pedig a költői megnyilatkozás töretlenül himnikus jellegéből adódik.

Afelől, hogy milyen is valójában a *Naphimnusz*, a magyar olvasó több forrásból is tájékozódhat. Mindenekelőtt a fordításokból. Ezekről azonban esetről esetre nem nehéz megállapítania, hogy – nyilván szükségképpen – eltérnek az eredetitől, azaz – ha úgy tetszik – többé-kevésbé „meghamisítják” azt. Persze, a „hamisítás” valójában szükség-szerű, különösen akkor, ha az eredeti és más nyelvű tolmácsolásai között olyan nagy az időbeli távolság, mint a *Naphimnusz* és magyar átültetései között. Igaz tehát, amit PÁL JÓZSEF fogalmaz meg a *Naphimnusz* értelmezésének szentelt tanulmányában, az tudni illik, hogy a fordítókat „az eredeti szöveg megoldhatatlan vagy alig megoldható feladat elé állítja” (PÁL JÓZSEF: 2001. 67).

A magyar befogadók *Naphimnusz*-élményének elsődleges forrása mégiscsak a fordításokban rejlik, amelyek bár nem pontos megfelelői az eredetinek, élményforrássá éppen azért válhattak, hogy belőlük tudhatták / sejtették meg a befogadók, milyen is az eredeti.

A *Naphimnusz* ismeretének másik forrását az értelmezések jelentik, köztük PÁL JÓZSEF tanulmánya is, amely a minél meggyőzőbb interpretáció érdekében pontosságra törekvő nyersfordításhoz fűz észrevételeket. A különös az, hogy a „megoldhatatlan” vagy „alig megoldható” feladattal a nyersfordítás talán még nehezebben birkózik meg, mint a „költői” fordítások, hiszen a forma támaszáról – lett légyen az szabadversnek vagy rímes prózának a formája – kénytelen lemondani. Ugyanakkor az interpretáció előnye, hogy az olvasás linearitásától elvonatkoztatva, könnyebben ragad meg összefüggéseket.

Nagyon fontos az, amit PÁL JÓZSEF a *Naphimnuszban* többször ismétlődő *per* szóval kapcsolatban kifejti.

„(...) E szó magyarázatánál nagy jelentősége van annak, hogy anyja révén Ferencnek a francia is anyanyelve volt, nemcsak az olasz. Ezáltal megfigyelhető bizonyos francia elemek beépülése a himnusz szövegébe.

A *per* szó megfelelő értelmezése kihat az egész műre. Három lehetséges magyarázata van: a *kauzális*, az *alanyi*, ill. az *eszköz* alapú interpretáció.

A *kauzális*, azaz okszerű értelmezésben a *per* jelentése: azért, azon okból légy dicsérve, mert megteremtetted a holdat, a csillagokat stb. A *per* tehát: azon oknál fogva illeti Istent a dicséret, mert megteremtette mindezeket.

A másik nyelvtanilag lehetséges felfogás szerint a *per* az utána álló szóra mint alanyra utal rá, tehát a természet elemei is, csakúgy, mint a költő, dicsérik Istent. Eszerint a *per* alanyi értelmű. Mi dicsérünk téged. (Ebben az esetben a *per* a francia *par* 'által' tökéletes megfelelője.)

A harmadik az *eszköz* szemléleti alapú megközelítés, azaz valaminek a segítségével szól a dicséret. Ugyanúgy, mint a *per Christum Dominum nostrum* esetében. Ez inkább a határozószó latin értelmére vezethető vissza. Az ő segítségükkel, rajtuk keresztül, őket eszközként felhasználva dicsértessék Isten.

Ez a szócska minden alkalommal a *laudato si misignore per* szerkezetben fordul elő.

E három, kizárólag a *per* szóra vonatkozó elképzelés meghatározza a költői alapállást. Majdnem biztosan állítható azonban, hogy Ferenc mindhárom jelentéssel tisztában volt, s épp így emelte ki a dicsőítés komplex jellegét ezzel az egyetlennyel szóval (...)

(A *per* jelentéshármassága magyar nyelven fordítással nem adható vissza, csak magyarázattal hívhatjuk fel rá a figyelmet.)" (PÁL JÓZSEF 2001. 70–71.)

Egybecseng ez a magyarázat azzal a korábbi elemzéssel, amelyben BARSÍ BALÁZS próbálta még árnyaltabban kibontani a *per* lehetséges jelentéseit a szenvedő szerkezetben (BARSÍ BALÁZS: 1994. 127–128):

„Ferenc tehát Isten dicséretét énekli:

- a teremtmények által,
- a teremtmények részéről és nevükben,
- a teremtmények közvetítésével,
- talán a teremtményekért is (elég valószínűtlen)
- és talán a teremtmények miatt is.”

BARSÍ BALÁZS elemzésében arra is felfigyel, hogy a *per* többértelműségét a második stófa *cum* előjárója vezeti be. Ennek szerinte a következő olvasatai lehetségesek (BARSÍ BALÁZS: 1994. 126–127):

„Első, amit Sík Sándor is elfogad: Ferenc együtt dicséri Istent és a teremtményeket: »Áldott légy s minden alkotásod«. Ez a legvalószínűtlenebb (...)

A második lehetőség feltételez egy »da me« 'általam'-ot. Ide kellene érteni, s akkor a *cum* megőrizné az olasz commutativust. »Légy áldva, Uram, általam minden teremtménnyel.«

A harmadik lehetőség a »cum tucte le tue creature«-t egyszerű eszközhatározónak veszi, és így a régi olvasat helyett (melyet Sík S. képvisel) így fordítja: »Légy áldott, Uram, minden teremtményed által.«”

PÁL JÓZSEF az eredeti egyszerűségét és a fordítások hűtlenségét, mint írja, egy metaforával kívánja érzékeltetni. Az eredeti mű szerinte „olyan, mint a késő román vagy kora-gót templomok, ahol a kövek – azaz a szavak – egymás mellé téve, szinte megmunkálás nélkül adnak egy épületet”, a fordítók viszont „megcsiszolják, szépítgetik a követ, a szavakat; jelzőkkel látják el, cizellálják, és így azok már nem a maguk eredetiségében kerülnek a vers-építménybe”. PÁL JÓZSEF folytatólag megjegyzi, hogy az eredetiben

„vannak ugyan jelzők (...), de ezeknek a jelentősége egy másik rendszerbe illeszkedik” (PÁL JÓZSEF: 2001. 67).

Megjegyzéseinek tanúsága szerint, PÁL JÓZSEF valami olyasmit sejt és sejtet, ami a *cum* és a *per* többértelműsége mellett egy alapvető ellentmondással növeli a fordítás nehézségeit. Ez az ellentmondás a himnuszban a szavak vélt és vélhető csiszolatlansága, valamint „bizonyos elemek” hármas és négyes rendszer szerinti csoportosításának vélhető tudatossága között feszül. A csoportosítás vélelméhez fűződik PÁL JÓZSEF észrevétele, amelyet kérdés formájában fogalmaz meg (PÁL JÓZSEF: 2001. 74):

„Föltehető a kérdés, hogy vajon kibontható-e ebből a vers szerzőjének valami-
féle szándéka, hogy a közvetlen megformáltság szintjén túl, a szavak mélyebb értelmén
és elrendezésükön keresztül Ferenc szeretne-e közölni valami többletjelentést?”

Költőnek ilyen vagy olyan meghatározott szándékot tulajdonítani kockázatos. A jelzett csoportosításban megnyilvánuló tudatosságot mégis nehéz volna tagadni.

A csiszolatlanság és a tudatos csoportosítás kérdésében, véleményem szerint, BARSI BALÁZS egyik mélyreható megjegyzése lehet az eligazítónk. Az tudniillik, hogy „a Naphimnusz nem a dolgokról mondott költői vallásos beszéd, hanem itt a dolgok úgy jelennek meg, mint egyfajta nyelvezet, mely a költő belső világegyeteméről beszél” (BARSIS BALÁZS: 1994. 128).

Nem hinném, hogy nagyot tévedek, amikor megállapítom, hogy a *Naphimnusz* fogalmazásának egyszerűsége, valamint az egyszerűség és a tudatos csoportosítás közötti ellentmondás csak látszat, amely nem fedheti el a mű további vizsgálatok számára is kimeríthetetlen komplexitását.

A melléknevekkel, főnevekkel, igékkel kifejezett, a lelkihez, az égihez tartozást jelző hármasságot a Legmagasságosabbra, a napra és a holdra (meg a csillagokra), a testihez, a földihez tartozást jelző négyességet pedig a szélre, a vízre és a tűzre vonatkoztatottan ismeri fel PÁL JÓZSEF. Ugyanakkor a földre, amelynek hármasságát nemcsak igék, hanem főnevek is kifejezik (*fenntart, vezérel, terem — gyümölcsöt, virágot, fűvet*), mint a négy arkhé (őselem) egyikére a négyességet is vonatkozathatónak tartja.

PÁL JÓZSEF jó érzékkel állapítja meg, hogy a *Naphimnusz* végén „az emberek Isten dicsőítésére vonatkozó cselekedete is (laude, benedicite, remgratiate, serviateli)” a négyes szám szerint rendeződik (PÁL JÓZSEF: 2001. 74). Ezt a megállapítását olvasva, nem nehéz visszakapcsolnunk a *Naphimnusz* elejére, ahol is a kezdeti három melléknév után a megszólított Úrra vonatkoztatott négy főnevet is találunk: *tue son le laude, la gloria e l' onore et onne benedictione* (teid a dicséretnek, a dicsőség és a tisztelet és minden áldás). A himnusz csoportosítási rendszerében ezek a főnevek nyilvánvalóan a földinek az égi felé törekvését juttatják kifejezésre.

Egyfajta ismétlés fogja tehát keretbe, és ugyancsak ismétlések tagolják rövidebb belső egységekre a *Naphimnuszt*, mégpedig nyolcszor azonos (Laudato si, mi Signore), a kilencedik alkalommal pedig bővített – és a korábbiakkal szemben nem szenvedő, hanem cselekvő – formában (Laudate et benedicite mi Signore).

A PÁL JÓZSEF felsorolta, „mind költőként, mind gondolkodóként kiváló” fordítók közül, akik azonban „valahogy elsiklottak a naphimnusz lényege fölött” (PÁL JÓZSEF: 2001.: 67), Babits Mihály *Naphimnusz*-fordítását nem ismerem. A fordítók névsorát

magam Rónai Mihály András nevével egészítem ki (több más fordítást figyelmen kívül hagyva). Elmondhatom, hogy Rónai Mihály András, Sík Sándor, Képes Géza és Dsida Jenő tiszteletben tartja a *Naphimnusz* fent ismertetett, reddíciós, ismétlésekkel tagolt szerkezetét. A hármasság és a négyesség nyilván újabb keletű feltevéséről azonban nem tudtak, nem tudhattak, ezért ritmusérzéküknek és -igényüknek megfelelően hol kevesebb, hol több melléknevet, főnevet, igét sorakoztattak fel az egyes szakaszokban.

Rónai Mihály Andrásnál, például, a vízhez nem négy, hanem öt melléknév kapcsolódik (Rónai Mihály András: 1996. 17–18):

*Dícsérjen, Uram, Víz hűgunk, a tiszta,
ki hasznos, fontos, jó s alázatoska*

Képes Géza viszont a földet eggyel kevesebb igével és eggyel kevesebb főnévvel határozza meg (Lator László (szerk.): 1988. 98–99):

*Uram, dícsérjen téged jószágos Földanyánk,
ki hátán hordoz minket s áldásait árasztja ránk:
mienk pompás virága a réten s gyümölcse a fán.*

A példákat nem szükséges szaporítanom, hiszen az ilyen természetű eltérések feltehetően csak a számmisztikai spekulációkra hajlamos befogadókat zavarhatják.

Több okkal vélhetném zavarónak a fordítások néhány kirívó részletét, amelyek a *Naphimnusz* egészének harmonikus összefüggéseiről elvonva, önmagukra irányítják a figyelmet. Ismét Rónai Mihály Andrást idézem:

*Dícsérjen, Uram, Szél öcsénk, s dícsérjen
levegőd, felhőd, derűd s záporod:
minden szered, mivel világod ápolod.*

A szer szó, mondanom sem kell, úgy hat ebben a szöveggörnyezetben, mintha arc-és testápolásra szolgáló piperecikk volna.

A hangulati megbicsaklásnál súlyosabb az a félreértés, amelyről ugyanannak a fordításnak a halálról szóló részlete árulkodik:

*Dícsérjen, Uram, nénénk, testünk szelíd Halála,
kit élő ember itt ki nem kerülhet.
Jaj, kit halálos vétekbe' találna!
de boldog, kit szent szándékod vezérelt:
két halálból sincs annak semmi kára.*

Talán felesleges is megjegyeznem, hogy azokat a – PÁL JÓZSEF nyersfordítását parafrázálva – *boldogokat*, kiket a halál az *Úr legszentebb akaratában* ér utol, második halál, vagyis a kárhozat nem fenyegeti, tehát a „két halálból sincs annak semmi kára” sor mindenképpen értelemzavaró.

Sajátos módon Sík Sándor fordításának megfelelő részlete is félrebicsaklik (SZERB ANTAL: 1983. 307, 309):

*Áldjon, Uram, testvérünk, a testi halál,
Akitől élő ember el nem futhat.
Akkik halálos bűnben halnak meg, jaj azoknak,
És boldogok, kik magukat megadták te szent akaratomnak.
A második halál nem fog fájni azoknak.*

A részlet utolsó sora valójában ugyanazt jelenti, mint Rónai Mihály András fordításrészletének az utolsó sora. Ez elsősorban a *fájni* igenév, másodsorban pedig az *a* névelő használatából következik. Elhagyhatnók a névelőt a sor elejéről (amint azt BARSZ BALÁZS kommentárjában megkísérli), akkor azonban a sor székeleyesen fogalmazva: egyet mondana, hogy mást értsünk belőle, és ezáltal még inkább megbontaná a dicséretnek mint egésznek a harmóniáját.

Képes Géza fordítása két részletében is „túlbeszéli” az eredetit. A dicséret elején egy szónyi a túlbeszélés:

*Minden a te tulajdonod, s nincs ember, aki
méltó lenne nagy neved kimondani.*

A „mind Téged illet” helyett a „minden a Te tulajdonod” a dicséret belső összefüggéseitől távoli képzetkörből került a fordításba.

A másik „túlbeszélő” részlet a fordítás végén, a reddíciós zárlatban található:

*Dicsérjétek Urunkat, ég s föld seregei,
áldjátok őt és nagy alázattal szolgáljatok neki!*

A zsoltárokra visszautaló „ég s föld seregei” egyszerre bontja meg a dicséret szerkezetének a zártságát, és zavarja meg a lírai önkifejezés logikáját.

Dsida Jenő fordításában (Assisi Szent Ferenc 1934) talán egyetlen szó okozhat rövid ideig tartó zavart, s ez is inkább akkor, ha a párhuzamos fordításokat ismerjük.

Rónai Mihály András:

*boldog, ki békén tűr, mert Tőled, Magasságos,
nyer érte koronát.*

Sík Sándor:

*Boldogok, akik tűrnek békeséggel,
Mert tőled nyernek majd, Főlséges, koronát.*

Képes Géza:

*boldogok, kik békén tűrik a föld nyomorát,
mert elnyerik ők, felséges Atyánk, fényes koronád.*

Dsida Jenő:

*Boldogok, kik mindent békén viselnek,
Te nyújtasz nekik, Felség, egykoron babért.*

Dsida Jenő szóhasználatát – mint az irodalmiasságnak tett vélhető engedmény – csak egy pillanatra okoz meglepetést. Addig, amíg számot nem adunk magunknak arról, hogy a *korona* és a *koszorú* a bibliai nyelvekben közeli rokona egymásnak. Ám Dsida fordításában így is, ennek ismeretében is összevillan a bibliai ígért ígéje az irodalmi-művészeti teljesítménnyel elnyerhető *babérkoszorú* képzetével.

Az ígét a *Jelenések könyve* 2. részének 10. versében olvashatjuk. Előbb a protestáns magyarázatos Biblia 1996. évi kiadásából idézem:

„Légy hű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját.”

Párhuzamosan idézem a Szent István Társulat 1973-as Biblia-kiadásából is:

„Légy hű mindhalálig, és életet adok neked győzelmi koszorúul.”

Az utóbbi idézett fordítás különös erővel világítja meg annak a két strófának a szoros összefüggését, amelyet Assisi Szent Ferenc pótlólag iktatott *Naphimnuszába*.

Folytatólag a *Jelenések könyve* 2. részének 11. versét idézem. Előbb a protestáns Biblia-fordításból:

„Akinak van füle, hallja meg, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek! Aki győz, annak nem árt a második halál.”

Ennek megfelelője a Szent István Társulat Biblia-kiadásában:

„Akinak van füle, hallja meg, mit mond a Lélek az egyházaknak: A győztesen nem vesz erőt a második halál.”

A két fordításváltozat csaknem szó szerint megfelel egymásnak.

A költőiség, a poéticitás, úgy tűnik, nem kárára, hanem hasznára van Dsida Jenő fordításának, abban segíti, hogy a dicséret lírai lényegét szuggesztívebben közvetítse. Semmiképpen sem „hűtlenség” tehát, hogy a fordítás az eredetnél verstanilag sok vonatkozásban kötöttebb.

Íme, a fordítás ritmikai és rímszerkezete:

j8//6a – j11x – j6a – j10x – j12a
j8x – j9b – j10x – j7c//7c – j17b – j9b
j9//8d – j7//12d
j5//6e – j8f//8f – j10e
j5//4x – j8f//8f
j10x – j11g – j7g//7g
a10h – j11h – j10//9h
tr5i – j14j – j10j – j11x – j12j
tr5i – a9k – j10k – a14l – j17l – j10k
j10x – tr7m – j12m

A fordítás tíz szakaszának harmincnyolc sorából harminckét sor jambikus (ezek közül tíz metszetes, az utóbbiak közül négy középrímes), további három jambusi sornak

az utolsó teljes lába anapestus (ez a három sor tehát anapestizált jambusi sor), és az utolsó szakaszokban előfordul három rövid trochaikus sor is.

A sorvégi és a sor belseji rímek mellett sok az alliteráló és az előrímes szó is a fordítás szövegében. Mindkettőre találunk példát már az első sorban is:

Felséges Ur, mindenható s jó mindenek felett!

Erről a sorról azt is megállapíthatjuk, hogy ritmikailag sajátos módon a Chevy Chase-strófa egy összevont periódusának felel meg.

Különösen gazdag a hangszerelése az olyan szójárással is élénkített soroknak, mint például az első az alábbi sorpárból:

*Fényes ő és ékes ő és sugárzó roppant ragyogása
Felséges arcod képemása,*

vagy még inkább a középső az alábbi három sor közül:

*Áldjon, én Uram, hugunk a Víz,
s az Ég s a Lég s a Hő s a Hő s a derűs és borús idő,
kik által éltetsz mindent, ami él.*

A dicséretre sarkalló áhítatot, a rácsodálkozást nehezen lehetett volna a 20. században ékesszólóbban kifejezni. Hadd jegyezzem meg ugyanakkor, hogy a fordító a dicséret végén visszafogja a vers hangzását: már-már primitívnek ható önrímes összecsengéssel (valójában nyomatékosító ismétléssel) zárja az utolsó strófát.

*Dicsérjétek s áldjátok az Urat
s adjatok hálát Neki
s roppant alázattal szolgáljatok Neki!*

Írásom elején azt ígértem, visszatérek az ótestamentumi dicséretnek és Assisi Szent Ferenc *Naphimnusza* közötti lényegbevágó különbségre.

Nos, nem hallgathatom el, hogy Dsida fordítása segített megértenem: az említett különbség a „nincs ember, aki Téged méltón emleget” ótestamentumi szigorának és a „Te nyújtasz nekik, Felség, egykoron babért” evangéliumi ígéretének lírává oldott szembenállásában ragadható meg. A *Naphimnusz*, amelyet Dsida oly meghittten közvetít, éppen ennek az oldott szembenállásnak köszönhetően vált egyik legmesszebb ható megnyilvánulásává Európa népnyelven megszólaló költészetének.

Irodalomjegyzék

ABAFFY CSILLA – T. SZABÓ CSILLA (szerk.):

1995. *Döbrentei-kódex*. 1508. Halábori Bertalan keze írásával. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel. Argumentum Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. (Régi magyar kódexek, 19.)

ASSISI SZENT FERENC:

1934. Cantico di frate Sole. Dsida Jenő fordítása. *Erdélyi Lapok*, III. 175. (aug. 26.), 9.

BARSI BALÁZS:

1994. A Naphimnusz elemzése. In *Szent művészet*. Tanulmányok az ars sacra köréből. Szerk. Cs. Varga István. Xénia Könyvkiadó, Budapest. 125–159.

DSIDA JENŐ:

1935. Cantico di frate Sole. *Keleti Újság*, XVIII. 146. (jún. 29.), 6.

GYARMATI BALASSI BALINT:

1986. *Énekei*. Szerk. Kőszeghy Péter – Szabó Géza. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

HAADER LEA – PAPP ZSUZSANNA (szerk.):

1999. *Kulcsár-kódex*. 1539. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest. (Régi magyar kódexek, 23.)

JAKÓ ZSIGMOND:

1965. Ismeretlen magyar drámai emlék a XVI. századból. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, IX. 1. 21–29.

KOMLOVSZKI TIBOR (szerk.):

1990. *Magyar költők*. 17. század. A kuruc kor költészete. I. köt. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. (Magyar remekírók.)

LATOR LÁSZLÓ (szerk.):

1988. *A világirodalom legszebb versei*. I. köt. Negyedik kiadás. Európa Könyvkiadó, Budapest.

LÁZS SÁNDOR (szerk.):

1984. *A Jordánszky-kódex*. Magyar nyelvű bibliafordítás a XVI. század elejéről. Helikon Kiadó, Budapest.

LECLERC, ELOI:

1993. *Assisi Szent Ferenc*. Visszatérés az Evangéliumhoz. Ford. Barsi Balázs. Agapé, Szeged.

MÉSZÖLY GEDEON (szerk.):

1916. *Bécsi Codex*. MTA kiadása, Budapest. (Új nyelvemléktár, I.)

N. ABÁFFY CSILLA (szerk.):

1996. *Festetics-kódex*. 1494 előtt. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel. Argumentum Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. (Régi magyar kódexek, 20.)

NYÍRI ANTAL (szerk.):

1971. *A Müncheneri Kódex*. 1466-ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Codices Hungarici, VII.)

P. BALÁZS JÁNOS (szerk.):

1981. *Jókai-kódex*. XIV–XV. század. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Codices Hungarici, VIII.)

PÁL JÓZSEF:

2001. Assisi Szent Ferenc Istendicsérete: fordítás és értelmezés. *Tiszatáj*, 55. 12. (dec.), 67–76.

RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS:

1996. *Nyolc évszázad olasz költészete*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

SZABÓ DÉNES (szerk.):

1942. *Apor-kódex*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár. (Codices Hungarici, II.)

SZERB ANTAL:

1983. *Száz vers*. Harmadik kiadás. Magvető Kiadó, Budapest.

FROM THE EUPHORIA OF PRAISE TO THE HARMONY OF RECONCILIATION

HUBA MÓZES

The paper analyses Hymn to the Sun by St Francis of Assisi, fragments of the early translations of the Bible preparing the way for the Hungarian reception of Hymn to the Sun and its parallel Hungarian translations. Intertextual analysis draws attention to Jenő Dsida's translation, published in 1934, which played an outstanding role in the reception of Hymn to the Sun.

UTAM A SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANHOZ

10. 1984 – 1985. Egy integratív szövegelmélet szemantikai aspektusai
elemzésének időszaka (II)

PETŐFI S. JÁNOS

Az *Utam a szemiotikai szövegtanhoz* című *Visszatekintés* előző (kilencedik) részében – amelynek címében az 1982 – 1983-as periódusjelzés helyett tévesen 1981 – 1982. periódusjelzés jelent meg – azoknak a munkáimnak a kommentálását kezdtem el, amelyek zöme a szövegelmélet szemantikai komponense kidolgozásánál figyelembe veendő aspektusok tárgyalásával foglalkoznak. Ebben a részben is ezt a tematikát folytatom.

Kutatási témáim osztályozó besorolásához itt is az eddigiekben használt (egy „H”-val jelzett tematikai egységgel kiegészített) keretet használok; a bibliográfia utalások alapjául változatlanul PETŐFI 1991.Ha/Ea szolgál.

A besorolásnál követett alapelv – mint korábban, itt is – a következő: (a) a kövéren szedett (zárójelbe nem tett) bibliográfiai utalás előfordulása azt a tematikus helyet jelzi, ahol a szóban forgó mű bemutatásra kerül, ami természetesen nem jelenti azt, hogy az így besorolt művek mindegyike ‘monotematikus’, azaz hogy csak azzal a témával foglalkozik, amelyikhez be lett sorolva; ezekre a tematikus helyekre másrészt a gyors tájékozódás megkönnyítése érdekében magában a bibliográfiában is történik utalás; (b) a kerek zárójelbe tett, kövéren szedett bibliográfiai utalások olyan műveket jeleznek, amelyek más nyelven (vagy más formában) is publikálásra kerültek az adott periódusban, aminek következtében (ismételt) tárgyalásukra nincs szükség; végül (c) a szögletes zárójelbe tett, kövéren szedett bibliográfiai utalások olyan műveket jeleznek, amelyek korábbi publikációknak az adott periódusban való (azonos vagy más nyelvű) újraközlései, aminek következtében tárgyalásukra már korábban sor került. A (b) és (c) pontba tartozó művek más művekkel való kapcsolatait mind a bibliográfiában mind a kommentárokból kereshetjük.

A: A SZÖVEGTAN TUDOMÁNYELMÉLETE:

A0: A szövegtani kutatásról általában

Petőfi: 1985.Gb, (1985.Ib)

A1: A szövegnyelvészet tudományelméletéhez

A2: Az általános (azaz nem csak nyelvészeti értelemben vett) szövegtan tudományelméletéhez

B: MODERN (SZÖVEG)NYELVÉSZET

C: SZÁMÍTÓGÉPES SZÖVEGTAN

D: LEXIKOLÓGIA – LEXIKOGRAFIA

Petőfi: 1984.Ea, 1985.Ea

E: A JELRENDSZEREK ÉS A JELRENDSZEREK HASZNÁLATÁNAK TUDOMÁNYA(I):

- E1:** Szemiotika
Petőfi: 1984.Fa
- E2:** Kommunikációelmélet
Petőfi: 1985.Gc
- F:** A (DOMINÁNSAN) VERBÁLIS SZÖVEGEK SZÖVEGTANA
- F0:** A (dominánsan) verbális szövegek tipológiája
- F1:** Az elmélet- (a modell-)alkotás általános kérdései
Hatakeyama – Petőfi – Sözer: 1984.Fa, (1985.Ea), Petőfi: 1984.Ha, 1985.Ha, 1985.Eb, 1985.Ec, (1985.Ia), Petőfi – Sözer 1985.Ea
- F2:** Az elmélet- (a modell-)alkotás speciális kérdései
Petőfi: 1984.Eb, 1984.Ga, (1984.Sa), 1985.Ga
- F3:** A verbális szövegek szövegtani interpretációja
F31: műalkotásoké
F32: nem műalkotásoké
- F4:** A multimediális, de dominánsan verbális szövegek szövegtani interpretációja
F41: műalkotásoké
F42: nem műalkotásoké
- F5:** Fordításelmélet – Fordításkritika
- G:** A NYELVEK NEM KÖZVETLEN ÉRTELMI HASZNÁLATA
- G1:** A nyelvek figuratív használata
Petőfi: [1984.Ia]
- G2:** Közvetett jelentés(ek) létrehozására irányuló szövegtani interpretáció
Petőfi: 1984.Ib
- H:** VISSZATEKINTÉS JELLEGŰ ÍRÁSOK
Danyi: 1984.Ha

A0: *Petőfi 1985.Gb* történeti, tematikus bibliográfiai áttekintés az Európában folyó szövegtani kutatásról.

Petőfi (1985.Ib) a *Petőfi 1985.Gb* olasz nyelvű változata, így külön ismertetésére nincs szükség.

D: *Petőfi 1984.Ea* a következő témákat tárgyalja: (1) A szójelentés aspektusai, Putnam erre vonatkozó nézeteinek kommentálása, egy új 'szemiotikai háromszög'-javaslat. (2) A lexikon, az enciklopédia és a szövegspecifikus ismeretrendszer megkülönböztetése. (3) Egy „lexikoncímszó” globális struktúrája és „reprezentációs nyelve”. (4) Egy szövegspecifikus „lexikoncímszó” struktúrája. (5) A 'lexikoncímszó'-fogalom meghatározásának lehetséges módjai.

Petőfi 1985.Ea a szójelentés szemiotikai aspektusainak rövid tárgyalása után egy grammatika alkotóelemét képező szótár (lexikon) címszó-összetevőinek felépítésével foglalkozik. Ezt követően Halliday és Hasan *Cohesion in English* című művére támaszkodva azt a kérdést tárgyalja, hogy milyen szerepet játszhat egy lexikon a szövegösszefüggőség megállapításában és a szöveginterpretáció végrehajtásában.

E1: *Petőfi 1984.Fa* a grammatikaelmélet néhány metateoretikus kérdésének vázlatos érintése után a konnexitás, kohézió, interpretálhatóság és koherencia fogalmakat elemzi, azok grammatikai és szövegtani funkciójára és jelentőségére rámutatva.

E2: *Petőfi 1985.Gc* a következő témákkal foglalkozik: (1) A szemiotikai szöveg-tannak – mint a szövegnyelvészet kiterjesztett tartományának – alapfogalmai (jel, jelentés, textualitás, interpretáció, interpretációmodell, az explikatív jelentésinterpretáció összetevő elemei, az általános ismeretek néhány alaptartománya). (2) Deduktív magyarázósema, 'ha – akkor' struktúrájú jelentésdefiníciók. (3) Egy részletesen kommentált példa az argumentatív értelmező interpretációra. (4) A szemiotikai textológia és a kommunikációoktatás kapcsolata.

F1: *Hatakeyama – Petőfi – Sözer 1984.Fa* a következő témákkal foglalkozik: (0) A multimediális szövegek lehetséges jelkomponensei. (1) Mondatlánc, megnyilatkozáslánc, szöveg és alkotóelemeik. (2) Interpretáció, interpretálhatóság. Szemiotikai háromszög(ek). Az elméleti jelentésinterpretáció alkotóelemei. Az interpretációk típusai. (3) A konnexitás fogalma és típusai. (4) A kohézió fogalma és típusai. (5) A koherencia fogalma és típusai. (6) Diszkontinuitás – diszkonnexitás, diszkohézió, diszkoherencia. (7) A kontinuitás és diszkontinuitás megnyilvánulási formái.

Hatakeyama – Petőfi – Sözer (1985.Ea) a *Hatakeyama – Petőfi – Sözer 1984.Fa* angol nyelvű változata, így külön ismertetésére nincs szükség.

Petőfi 1984.Ha bevezető részében – *Hatakeyama – Petőfi – Sözer 1984.Fa*-ra támaszkodva – olyan fogalmak tisztázásával foglalkozik, mint 'mondatlánc', 'megnyilatkozáslánc', 'konnexitás', 'kohézió', 'interpretálhatóság', 'koherencia'. Ezt követően szövegek makrokompozíciója szerkezetének hordozóit elemzi, vizsgálva e kompozíció különféle hierarchiaszintű egységeit. A befejező rész Örkény *Halhatatlanság* című egypercesének 'lineáris elrendezés'-variánsait mutatja be néhány metodológiai kommentár kíséretében.

Petőfi 1985.Ha Kosztolányi *Akarsz-e játszani* című versének szövegszerkezetét és jelentését elemzi. A vers jelentésének első megközelítéseként a vers 'kérdés'-szerkezetét vizsgálja. A teljes szövegszerkezet elemzését formai (grammatikai és verstani) vizsgálattal kezdi. Ezután tér rá a jelentéselemzésre, különbséget téve referenciális, értelmi és kommunikatív jelentés között. Ami ez utóbbit illeti, bemutatja valamennyi (hihetetlen nagy számú) olyan 'kommunikatív jelentés'-variáns, amely a vers rímszerkezetét megőrzi. A vers jelentésének második megközelítéseként azt vizsgálja, hogy a háromféle jelentés milyen konfigurációban vesz (vehet) részt a 'jelentésegész' létrehozásában.

Petőfi 1985.Eb egy 'kétfordulós' fiktív kerekasztal-beszélgetés formájában a szövegértés kérdéseivel foglalkozik, a szövegtan szemszögéből nézve azt. Az első fordulóban röviden vázolja a szemiotikai szövegtan erre vonatkozó felfogását, a második fordulóban reagál a többi 'résztevő' nézeteire.

Petőfi 1985.Ec az első pontban az interpretáció lehetséges statikus és dinamikus „tárgyait” jellemzi, és az interpretációfolyamat lehetséges céljait kommentálja. A másodikban a jelentésalkotó interpretáció, a szöveg és az interpretátor közötti interakció kérdéseivel foglalkozik. A befejező rész néhány metodológiai kérdést tárgyal.

Petőfi (1985.Ia) a *Petőfi 1985.Ec* olasz nyelvű változata, így külön ismertetésére nincs szükség.

Petőfi – Sözer 1985.Ea a következő témákkal foglalkozik: (1) Szignifikáció, jel, interpretáció. A jelösszetevők értelmezésével kapcsolatban annak lehetőségét is elemzi, lehet-e az egyes összetevők 'idézése' számára speciális idézőjeleket bevezetni, az interpretációkkal kapcsolatban pedig részletesebben foglalkozik a strukturális és a procedurális

interpretáció altípusaival. (2) A *konstrukció, konstitúció és konfiguráció* fogalmának értelmezése: a konstitúció a verbális matéria szervezettsége, a konfiguráció egy tényállás-együtes, a konstrukció a kettő interpretatív egymáshoz rendeltségé. A konstitúció aspektusaira egyrészt a textúra és a kompozíció, másrészt a kontinuitás (konnexitás és kohézió), valamint a teljesség terminusok utalnak. (3) A szövegkonstitúció, konnexitás, kohézió és teljesség fogalmak értelmezésének szemléltetése *A kis herceg XXIII.* fejezete részletes elemzése útján. (4) A szövegkutatás aktuális feladatai négy csoportjának rövid kommentálása.

F2: *Petőfi 1984.Eb* a deskriptív interpretáció fogalmának tisztázása, elemeinek bemutatása és kommentálása után azokat a hipotéziseket tárgyalja, amelyek az úgynevezett „világalkotó elemek” felhasználásával az interpretációként létrehozandó „világdarab”-ra vonatkozóan megfogalmazhatók. Az írás néhány metodológiai megjegyzéssel zárul.

Petőfi 1984.Ga a következő kérdéseket tárgyalja: (0) A szemiotikai háromszög értelmezése. (1) „Kifejezésfunkciók” a lexikonban, azok értelmezése és tipológiája. (2) A mondatjelentés értelmezése. (3) Lehetséges és tényleges kommunikatív aktusok és jelentésük. (4) Szövegek és jelentésük. Szövegösszefüggőség és koherencia.

Petőfi (1984.Sa) a *Petőfi 1984.Ga* spanyol nyelvű változata, így külön ismertetésére nincs szükség.

Petőfi 1985.Ga a következő témákkal foglalkozik: (1) Az elméleti szövegfeldolgozás alapelemei és a köztük fennálló relációk. (2) Rendszerspecifikus, szövegspecifikus és „interpretációmodell”-specifikus ismeretek. (3) A szójelentés reprezentációjának néhány aspektusa. (4) A lexikonnal és a lexikonon való operációk az explikatív interpretálás keretében. (5) Néhány alapvető metodológiai kérdés.

G1: *Petőfi [1984.Ia]* a *Petőfi 1983.Ea* olasz nyelvű változata, ismertetését lásd az Utam előző részében.

G2: *Petőfi 1984.Ib* első része a szignifikáció általános aspektusait tárgyalva, a következő témákkal foglalkozik: (1) A betű szerinti szignifikáció és szemiotikai háromszöggel való szemléltetése. (2) A nem betű szerinti (figuratív és szimbolikus) szignifikáció és szemiotikai háromszögekkel való szemléltetése. (3) Az interpretációfolyamat reprezentációja. Az írás második része Leopárdi XXXVII. Fragmentumának szövegét ismerteti, és különféle interpretációit kommentálja: (1) a deskriptív interpretációt mint intuitív recepciót, (2) a deskriptív interpretációt mint filológiai recepciót, (3) az explikatív interpretációt mint intuitív recepciót, (4) az explikatív interpretációt mint filológiai recepciót, valamint (5) az értékelő interpretáció néhány kérdését érinti.

H: *Danyi 1984.Ha* az első hosszabb magyar nyelven készült és publikált interjú velem. Danyi Magdolna, a beszélgetésünk tematikájában jártas interjúkészítő, kérdéseket tett fel a nyelvtudomány Chomsky utáni helyzetére, egy egységes jelentésemélet létrehozásának lehetőségére, a szövegelmélet jelentésemélet létrehozásában betölthető szerepére, elméleti koncepcióm módszertani alapjára és globális felépítésére, egy megfelelő lexikonrendszer elméleti koncepciómban játszott szerepére, koncepcióm és az irodalomtudomány lehetséges kapcsolatára, valamint a szövegtani kutatás általam elsődlegesnek tartott soron következő feladataira vonatkozóan. E kérdésekre az általam kívánt terjedelemben válaszolhattam, majd az interjút Danyi Magdolna kérésére rövid tematikus „ajánlott irodalom”-jegyzékkel zártuk.

Irodalomjegyzék 1984 – 1985

Az évekre bontott bibliográfia technikai felépítése a következő: (1) alfabetikus elrendezés; (2) azonos személy(ek) esetében előbb jönnek a szerzőként, azután a szerkesztőként létrehozott művek adatai; (3) egy-egy adott éven belül az adatok a következő nyelvi csoportosítás szerint vannak elrendezve (a betűkódok az angol elnevezések kezdőbetűi): magyar /= H/, angol /= E/, francia /= F/, német /= G/, olasz /= I/, spanyol /= S/; (4) egy-egy adott nyelven belül az ugyanabban az évben megjelent művek adatait a nyelvi kódot követő betűszimbólumok különítik el egymástól; (5) több bibliográfiai tételben előfordul a „pt”, illetőleg az „RTT” rövidítés, amely a „Papiere zur textlinguistik / Papers in textlinguistics”, illetőleg a „RESEARCH IN TEXT THEORY / UNTERSUCHUNGEN ZUR TEXTTHEORIE” című sorozatra utal; (6) a bibliográfiai tételek egy részét zárójelbe tett keresztutalás zárja, amely vagy nyelvi verzió(k)ra, vagy re- vagy prepublikációra utal.

HATAKEYAMA, Katsuhiko - János S. PETŐFI - Emel SÖZER:

- 1984.Fa *Texte, connexité, cohésion, cohérence* (= *Documents de Travail et pré-publications* A/132-133-134). Urbino, Centro Internazionale di Semiotica e di Linguistica. [F1]
- 1985.Ea Text, connexity, cohesion, coherence. In: *Text Connexity, Text Coherence. Aspects, Methods, Results* (= pt 49), ed. by Emel Sözer. Hamburg, Buske, 36-105. (English version of 1984.Fa) [F1]

PETŐFI, János S.:

- 1984.Ha Szövegkompozíció makro és mikro szinten. Metodológiai megjegyzések a kompozíció kohezív szerkezetének elemzéséhez. *Híd (Novi Sad)*, június, 856-873. [F1]
- 1984.Ea Some aspects of the structure of a lexicon entry. In: *SPIRITUS. IVE Colloquio Internazionale del Lessico Intellettuale Europeo, Roma, 7-9 gennaio 1983*, Atti a cura di Marta Fattori e Massimo Bianchi. Roma, Edizioni dell'Ateneo, 15-53. [D]
- 1984.Eb Hypotheses in the descriptive text interpretation. In: *Linguistica Testuale. Atti del XV Congresso Internazionale di Studi: Genova - Santa Margherita Ligure, 8-10 maggio 1981*, a cura di Lorenzo Coveri. Roma, Bulzoni, 19-29. [F3]
- 1984.Ga Ausdrucks-Funktionen, Sätze, kommunikative Akte, Texte. (Aspekte der Bedeutung und ihre Thematisierung im Rahmen einer Texttheorie). In: *Text - Textsorten - Semantik* (= pt 52), hg. von Annely Rothkegel und Barbara Sandig. Hamburg, Buske, 26-47. [F2]
- 1984.Fa Theorie semiotique vs. grammair(e)s. In: *Actes du XII/ Colloque International de Linguistique Fonctionnelle, Bologne, 2-7 juillet 1984*. publiés par GisPle Ducos et Sorin Stati. Padova, CLESP, 72-77. [F1]
- 1984.Ia Le metafore nella comunicazione quotidiana e nei testi scientifici, biblici e letterari. In: *Interpretazione e Simbolo. Atti del V Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 21-22 marzo 1983*, a cura di Giuseppe Galli. Torino, Marietti, 97-132. (Italian version of 1983.Ea) [G1]
- 1984.Ib Interpretazione di un testo e attribuzione di significati simbolici. Annotazioni al 'Frammento XXXVII' di Leopardi. In: *Interpretazione e Simbolo. Atti del V Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 21-22 marzo 1983*, a cura di Giuseppe Galli. Torino, Marietti, 133-154. [G2]
- 1984.Sa Funciones de expresión, oraciones, actos comunicativos, textos. (Aspectos del significado y de su tematización en la estructura de una teoría textual). In: *Estudios de Lingüística, Alicante, Universidad, NE 2*, 207-231. (Spanish version of 1984.Ga) [F2]

- 1985.Ha Szövegszerkezet és jelentés. Kosztolányi „Akarsz-e játszani?” című versének elemzése. *Híd (Novi Sad)*, október, 1313-1329. [F1]
- 1985.Ea Lexicon. In: *Handbook of Discourse Analysis, Vol. 2: Dimensions of Discourse*, ed. by Teun A. van Dijk. London, Academic Press, 87-101. [D]
- 1985.Eb Text comprehension, objects and processes, text theory. Semantic aspects of text processing. *Quaderni di Semantica VI*, 81-92 and 368-377. [F1]
- 1985.Ec Procedural aspects of text interpretation. Interaction between text and interpreter in the meaning-constitutive interpretation process. In: *Text Connexity, Text Coherence. Aspects, Methods, Results (= pt 49)*, ed. by Emel Sözer, Hamburg, Buske, 176-188. [F1]
- 1985.Ga Wissensstrukturen in der prozeduralen explikativen Textinterpretation. In: *Dynamik in der Bedeutungskonstitution (= pt 46)*, hg. von Burghard Rieger. Hamburg, Buske, 47-65. [F2]
- 1985.Gb Untersuchungen zur semiotischen Textologie in Europa. Eine historische, thematische und bibliographische Übersicht. *Finlance. The Finnish éournal of Language Learning and Language Teaching IV*, 1-30. [A0]
- 1985.Gc Aspekte der Textinterpretation. – Was kann die semiotische Textologie für den Kommunikationsunterricht leisten? *Finlance. The Finnish éournal of Language Learning and Language Teaching IV*, 31-61. [E2]
- 1985.Ia Aspetti prozedurali dell'interpretazione del testo. Interazione tra testo e interprete nel processo di costituzione del significato. In: *Interpretazione e Cambiamento. Atti del VI Colloquio sulla Interpretazione, Macerata, 9-10 aprile 1984*, a cura di Giuseppe Galli. Torino, Marietti, 81-98. (Italian version of 1985.Ec) [F1]
- 1985.Ib La ricerca sulla testologia semiotica in Europa. Una guida storica, tematica e bibliografica. *Studi Italiani di Linguistica Teorica ed Applicata XIV*, 371-400. (Italian version of 1985.Gb) [A0]

PETŐFI, János S. - Emel SÖZER:

- 1985.Ea Static and dynamic aspects of text constitutions. In: *Anales de Literatura Espanola*, Alicante, Universidad, N/ 4, 285-325. [F1]

*

DANYI Magdolna:

- 1984.Ha Nyelvészet, szöveg, interpretációelmélet. Interjú Petőfi S. Jánossal. *Híd (Novi Sad)*, január 62-90. [H]

Az „Utam” eddig megjelent többi részeihez lásd:

PETŐFI S. János:

- 1991.H/u1 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
1. 1961 – 1966. A matematikai-nyelvészeti orientáció időszaka. In: *Könyv Papp Ferencnek, szerk. Hunyadi László et alii*. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 385-392.
- 1993.H/u2 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
2. 1967 – 1969. A nyelvi műalkotások egy nyelvészeti megalapozottságú strukturális interpretációelméletének körvonalazása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 205-218.

- 1995.H/u3 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
3. 1970 – 1971. Egy nyelvészeti megalapozású kotextuális szövegelmélet koncepciójának felvázolása. In: *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 237-248.
- 1996.H/u4 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
4. 1972 – 1973. A kotextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (I). In: *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 265-272.
- 1997.H/u5 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
5. 1974 – 1975. A kotextuális szövegelmélet tulajdonságai vizsgálatának időszaka (II). In: *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 211-220.
- 1998.H/u6 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
6. 1976 – 1977. Egy szövegelmélet komponensét képező lexikon felépítése elemzésének időszaka. In: *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 273-283.
- 1999.H/u7 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
7. 1978 – 1979. Egy integratív formális szövegelmélet körvonalazásának időszaka (I). In: *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II.)*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYF Kiadó, 339-349.
- 2000.H/u8 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
8. 1980 – 1981. Egy integratív formális szövegelmélet körvonalazásának időszaka (II.) In: *Szemiotikai szövegtan 13.0. A szövegtani kutatás általános kérdései, 13.1. Szaknyelvi szövegek, 13.2. Tankönyvi szövegek*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYF Kiadó, 147-156.
- 2001.H/u9 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
9. 1982 – 1983. Egy integratív szövegelemélet szemantikai aspektusai elemzésének időszaka (I.) In: *Szemiotikai szövegtan 14.0. A szövegtani kutatás általános kérdései, 14.1. Kép és szöveg, 14.2. Kommunikáció a médiában*, szerk. Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYF Kiadó, 159-167.

-
- 1994.H/u12-13 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:
12. 1988 – 1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka. 13. 1990 – 1991. A szemiotikai textológia koncepciójának végleges kialakítása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 157-174.

0. A szövegtani kutatás általános kérdései

Szathmári István (sorozatszerkesztő): Az alakzatok világa, 1 – 5.

✓ Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001 –

Ha valaki a sorozat előzményeiről, illetőleg az előzmények szakmai fogadtatásáról szeretne tájékozódni, akkor annak SZATHMÁRI ISTVÁN helyzetértékelése mellett (Nyr. 94/3. 1998. 303-309) a *Szemiotikai szövegtan* 12. kötetét ajánlom figyelmébe (JGYF Kiadó, Szeged, 1999.). A *Stilisztika és gyakorlat* (szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.) című kötet ismertetése során MÁTÉ JAKAB részletes áttekintést ad (368-385) az újjáéledt magyar stilisztikáról, illetőleg arról a szerepről, amelyet a magyar stilisztika megújításában az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett működő Stílus-kutató csoport SZATHMÁRI ISTVÁN lélek- és ötletadó irányításával betölt.

Ugyancsak a *Szemiotikai szövegtan* 12. kötetében olvasható az a tanulmánysorozat, amelyben – PETŐFI S. JÁNOS gondolatébresztő bevezetése nyomán, vele hol egyetértve, hol vitatkozva – hat szerző fejt ki véleményét a szövegtan társtudományainak egymáshoz és a szemiotikai szövegtanhoz való viszonyáról (BENCZE LÓRÁNT, SZABÓ ZOLTÁN, SZATHMÁRI ISTVÁN, SZERDAHELYI ISTVÁN, TOLCSVAI NAGY GÁBOR, WACHA IMRE). E vélemények kontextusában különösen tanulságos PETŐFI S. JÁNOSnak a diszkussziót záró tanulmánya (110-135), amely elméleti igényű áttekintést nyújt a szó- és gondolatalkazatokról – különös tekintettel a metaforakutatásra. A tanulmány – a téma feldolgozása mellett – a szemiotikai textológia témakezelésének elméleti tisztaságát, ellenőrizhetőségét is reprezentálja, ami – a szakirodalmi előzményekből legalábbis úgy tűnik – a retorika, stilisztika, szövegtan egymást átszövő szempontjai, részlegesen egybeeső kategóriái stb. miatt a leghasznosabb eredmény. Mindezt azért bocsátom előre, mert *Az alakzatok világa* című sorozat első füzeté (szerző: GÁSPÁRI LÁSZLÓ) ugyancsak elméleti megközelítésre vállalkozott. Ha részleges is munkájának a tárgya (*A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése*), a témakezelés elméleti igénye kétszeresen is fontos. Ez indítja az eddig 10 füzetből álló sorozatot, amely mint sorozat nemigen ígérhetne jövőbeli teljességet elméleti körvonalazás nélkül. És fontos azért is az elméleti igény, mert szerzője mögött ott áll a *Retorika* című kötete (Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.), amely indokolja az 1. számú füzetben felvázolt gondolatmenetet. Az alábbiakban arra vállalkozom, hogy röviden ismertetem az első öt füzet tartalmát.

Gáspári László: A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése.

A gondolatalakzatok. Az alakzatok világa, I. (Sorozatszerkesztő.

SZATHMÁRI ISTVÁN). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 33. p.

A tanulmányt, amelynek középpontjába a füzet alcíme a *gondalatalakzatokat* állítja, négy alcím tagolja. Az első alcímnek (*A gondolatalakzatok*) bevezető szerepe van, a legfontosabb kijelentést járja körül: „(...) a megadható generikus karakter alapján az alakzatok fölé-, alá- és mellérendeltsége is létezik”. (13.) Erre a tételre épül *A komplex alakzatok* felfogása, amely kényszerű tömörsége ellenére is jól követhető, világos okfejtés. (Ez nem mellékes szempont, hiszen *Az alakzatok világa* című sorozat – miként a fül-szöveg közli – „a középiskolai magyartanárok munkáját és az egyetemi hallgatók képzé-

sét is segíti”). Szabatos megfogalmazást kapunk a tárgyról: „(...) a különféle alakzatfűtűpűsok funkcionálisan tűrsulva, egyműsba, illetve egyműsra ępűlve komplex alakzatokat... kępezhetnek.” (14.) Meggyűzű a tętelt szemlęltetű kęt pęlda s a pęldák elemzése. Az első a 19. zsoltár egy rövid részlete Károli .fordításából. „Az Igęt részletezű *pars pro toto*n alapulű eljárás a pűrhuzamos grammatikai szerkezet azonosságára ępűl (birtokos szerkezet ęs nominális predikatív viszony), melynek első tagja (Az Űrnak) abszolűt kűtűtűtsęgű anafora, mįg az alanyok (*tűrvęny, rendelkez., parancsolat, ętęlet*), valamint az állítműnyok (*tűkėletes, helyes, vilűgos, vűltozhatatlanok*) az *anafora* szinonimikusan kűtűtűt vűlfajűnak, az *epibolęnak* az alakzatai. (...):

8. Az Űrnak tűrvęnye tűkėletes...
9. Az Űrnak rendelkezęi helyesek...
...az Űrnak parancsolata vilűgos...
10. ...az Űrnak ętęletei vűltozhatatlanok...

A műsodik pęldában Ady: *Ruth ęs Delila* című kűltemęnyében az *ismętlęs* a kompozíció ęgészét űtfogű alakzat. Arrűl, hogy az *ismętlęst* nem űnmagában, műs alakzatoktűl elkűlűnítve kell vizsgűlni, hanem egy komplex alakzat űltalános rendezű elvekęnt, GÁSPÁRI LÁSZLű elemzése szűnes ęs meggyűzű kępet fest.

Azok az olvasűk, akik valaműfęle űsszhangot szeretnęnek lűtni az alakzatok klasszikus, valamint modern retorikai felfogásában, űttekinthetű műatrixot, majd szemlęltetű pęldasort talűlnak a fűzet 16-23. oldalán

A tanulműny 3. alcíme (*Az alakzatok grammatikűja ęs a stűlus*) tűműr megfogalmazással kęszűti elű a gondolatmenet részletezettebb zárű fejezetét. A szerzű ebben azok vęlemęnyét osztja, akik nem emelik ki a trűpusokat az alakzatok kűrębűl, hanem azokat ezek szerves rendszerębe illesztik (*A metafora szemantikai ęs grammatikai motivűltsűgűrűl*). GÁSPÁRI LÁSZLű tanulműnyának rengeteg praktikus ęrtęke van (pęldűl igen jűk a pęldái s a pęldák elemzései). Ezek felkeltik az olvasű ęrdeklűdését az elmęlet irűnt is. Van-e elmęlet a retorikai alakzatok kűlűnfęle felsorolűsaiban, csoportosítűsaiban, műatrixaiban; vagyis mennyire kemęny rendszert alkotnak az 'ękesszűlűs' retorikai eszkűzei? GÁSPÁRI válasza erre az, hogy a retorika „a funkcionális lehetűsęgek eszkűzeinek rendszerę”, azaz nincs „elűírhatű elokvencia”. Ez nagyon fontos megállapítűs. Annyira az, hogy *Az alakzatok vilűga* 2. fűzetęnek címében kiemelt szerepet kap: *A retorikai kęrdęs a nyelvhasznűlatban*. A roppant ęrdekes kęrdęsere igen tűműr (męlyen szerkesztett szintagműkba sűritett) kijelentęseket olvashatunk válaszkęnt, amelyekrűl szűvesen olvasnűnk részletesebb fejtegetęseket. Igaz, itt – lűthatjuk egy hivatkozűsbűl – műr az irodalomelmęlet is szűksęges lehet a retorika – grammatika – stűlisztika alkotta kerethez.

Az olvasűban itt vęgkępp megerűsűdik egy, az első oldaltűl fel-feltűrű kęrdęs. Mi lenne, ha az alakzatok irodalomelmęleti-retorikai kutatója volna annyira nyelvész, mint amennyire ęrt a retorikűhoz a nyelvész GÁSPÁRI LÁSZLű? A kęrdęs nemcsak retorikai, bűr ezzel is nyelvészek foglalkoznak. A 2. szűmű fűzetben KOCSÁNY PIROSKA, RAISZ RűZSA, PORKOLÁB JUDIT ęs BODA ISTVÁN KÁROLY, ACZÉL PETRA, DOMONKOSI űGNES; a 3. fűzetben SZIKSZAINÉ NAGY IRMA.

A retorikai kérdés a nyelvhasználatban. Az alakzatok világa, 2.
(Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN). Nemzeti Tankönyvkiadó,
Budapest, 2001. 88 p.

A retorikai kérdés témaköre önmagában is fontos téma. Mivel azonban egyrészt nem túlságosan bonyolult alakzat, másrészt gazdag szakirodalma van, igen alkalmas, hogy önmagán túlra mutasson. A kötet tanulmányai így igen sok ötletet, készíttetést adnak a mondat- és szövegtani vizsgálatok számos vonatkozásának.

KOCSÁNY PIROSKA: A retorikai kérdések egy lehetséges tipológiája (7-19). A tanulmány első számú értéke természetesen az a lehetséges tipológia, amelyhez a retorikai kérdések vizsgálata során a szerző eljut. Ezzel együtt legalább olyan értékes az az út, amelyen, s az a mód, ahogyan ehhez a lehetséges tipológiához KOCSÁNY PIROSKA eljut. Tanulmányának a szövege, amelyet az olvasó kezében tart, „interaktív”. Kommunikál az olvasóval, kézen fogja, elolvastatja vele a költői kérdés közismert, klasszikus értelmezését, majd hozzáfog az értelmezés főbb elemeinek kifejtéséhez. A következetes kifejtés eredményeképp „a kérdő mondatként megfogalmazott nyilatkozattípus” lesz az osztályozás alapja. Erre épül a retorikai kérdés lehetséges tipológiája, amely két fő csoportra tagolódik szét: a valódi (tényleges), valamint az ál retorikai kérdésekre. Mindkettőnek 3 – 3 alelete van. A rendszerben ezek világos ismérvek szerint különülnek el egymástól, így fiatal kutatók jó lehetőséget kapnak a tipológia árnyalására, elmélyítésére, továbbgondolására.

V. RAISZ RÓZSA: A retorikus kérdés intonációs problémáihoz (21-27). A tanulmány egyértelmű kérdést vet fel: „felfedezhető-e a valódi kérdés és a retorikus kérdések intonációja között lényeges különbség, s ha igen, hogyan mutatható ki, illetve a hallgató számára apperceptálható-e.” E kérdés nem lenne különösebben izgalmas, ha az intonáció elhanyagolható jelenség volna. De egyáltalán nem az, sőt. A szerző KÁROLY SÁNDORT idézi, aki szerint a megnyilatkozásfajták formai sajátosságai közül az intonáció a legfontosabb. Bizonyára így van, (de nem egyedüli, elkülönülő sajátossággént); miként az is kijelenthető, hogy a megnyilatkozástípusok formai jellemzéséhez a szintaxis önmagában nem elegendő. V. RAISZ RÓZSA igen nagy szolgálatot tesz azzal, hogy e gondolatok magyar szakirodalmi hátterét feldolgozza TOLNAI VILMOSTÓL (1915.) és CSÚRY BÁLINTTÓL (1925.) DEME LÁSZLÓ (1962.) át BOLLA KÁLMÁNIG (1992.) és VARGA LÁSZLÓIG (1994.). Megalapozottan vonja le a következtetést, hogy „a megnyilatkozástípusoknak megvan a maguk kialakult és többé-kevésbé állandósult beszédintonációs megoldásuk”.

PORKOLÁB JUDIT – BODA ISTVÁN KÁROLY: Kérdő mondatok Füst Milán *Összes verseinek Újak* ciklusában (29-53). A szerzők retorikai fogalomkörben nyelvészeti alapon fogalmaztak meg két kérdést. Milyen szerepet tölt be a kérdő mondat Füst Milán költeményeiben? Ad-e valami többletjelentést a mondatmodalitás a versszövegekben? A választ 48 költemény feldolgozásával kezdték keresni, majd tíz olyan verset értelmeztek, amelyekben a legjellemzőbb jegyeket találták a költő és a kérdő mondatok kapcsolatára; végül egy verset részletesen elemeztek a kiválasztott szempontok szerint. Vizsgálatuk eredménye nem csupán az egyes domináns kérdésfajták felismerése s leírása folytán tanulságos (például tűnődő kérdés, dialógust teremtő kérdés, summázó kérdés stb.). „A versszövegek ilyen irányú vizsgálata – írják a szerzők – rádobbenthet arra, hogy milyen

egyéniség az alkotó, milyen motivációk alakíthatták ki a verset, s végül milyen gondolatokkal vívódik a költő.” Nem véletlenül választották Füst Milánt. „(...) töprengő alkat, vívódó ember, aki olyan ontológiai kérdéseket vet fel, amelyek minden ember számára fontosak; kérdő mondataira válaszolva vagy azonosulunk vele, vagy vitatkozunk állandó szerepjátszásával, szónoki attitűdjével, de mindenképpen állásfoglalásra készítet bennünket.” – Ez a gondolat majd a kötet következő tanulmányának a végén merül fel újra – más szövegfajtából következő más végkicsengéssel.

ACZÉL PETRA: Retorikai kérdés a szónoklatban – szónoki kérdés a retorikában (55-63). Jó megoldás, hogy a rendkívül összetett kérdéskör áttekintésére a szerző kiemeli egy kulcsfogalmat, s szerencsés döntés, hogy e kulcsfogalom éppen a *meggyőzés*. Az már inkább játék, fricska, esetleg provokáció, hogy a *meggyőzés* jellemzésére első helyen nem a klasszikus retorikából, hanem a szociálpszichológiából vesz idézetet: „A meggyőzés... a tudat átszervezése, valamely nézet, elv elfogadtatása, illetve még meglevő hibás álláspont, beidegződés megváltoztatása; főként racionális és intellektuális momentumokra építő, kommunikálás útján végbemenő pszichikus ráhatás.” Ilyen játékot az engedhet meg magának, aki – miként ACZÉL PETRA – otthon van a görög-latin hagyományokban, ismeri az agyonidézett jellemzéseket, meghatározásokat, s a hatáskeltés mai kérdései foglalkoztatják. A szakma kérdéseire adott szabatos válaszai végén ezt olvashatjuk: „A kérdés azonban kérdés marad: mivel is van dolgunk? Alakzat, érvsor, szándék vagy implikáció lenne az interrogáció? / Vagy csak a válasz hiánya?” A választó viszonyú kérdés – különösen a modern ember életében – jogos. Csak éppen kutatni nehéz.

DOMONKOSI ÁGNES: A kérdés alakzatai a publicisztikában (65-88). A füzet sorozat célját – tudniillik hogy az egyetemi hallgatók képzését segítse – kiválóan teljesíti a tanulmány. A szakirodalomból kiemeli a tárgy szempontjából legfontosabb jegyeket, majd ismerteti a feladatát: „Elemzésemben azt vizsgálom meg, hogy a kérdés bemutatott alakzatai hogyan jelennek meg az újságírás szövegtípusaiban: milyen, a szövegben betöltött szerepre teszik őket alkalmassá leírt pragmatikai sajátosságaik, s milyen stiláris értéket teremthetnek meg funkciójuk és formájuk ellentmondása, kettőssége révén.” (68.) Ebben a világos feladatkörben magától értetődően jelenik meg az is, ami egyébként ellentmondásnak tűnnék. Épp azért alakzat a publicisztika kérdéseinek nagy része, mert a publicisztika szövegtípusaira a monologikus beszédhelyzet jellemző. A tanulmány saját gyűjtésű példák alapján kategorizálja az alakzat szerepű kérdéseket. A kategóriákon belüli funkciók (például címadás, szövegindítás, indoklás stb.) a publicisztikai szövegek vizsgálatában önálló kutatási témák lehetnek.

Szikszainé Nagy Irma: A retorikai kérdés rövid tudománytörténete. Az alakzatok világa, 3. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 117 p.

Ez a munka a sorozat egyik domináns füzete, illetőleg – 117 oldalas értekezéséként – kötete. Nem csupán a terjedelme révén vonja magára a figyelmet, maga a vállalkozás rendkívüli. Ahhoz, hogy valaki valamennyi számba vehető (ha jól számolom, tizenhat) tudományág szakirodalmát az alapkérdések vonatkozásában feldolgozza, ahhoz több minden kell. Először is (önmagát is) meggyőző tájékozottság magukról az alapkérdésekről, például az elnevezések részleges vagy teljes egybeeséséről, az ezzel összefüggő fo-

galmi tisztázatlanságokról, végső soron a tárgy tudomány-rendszertani helyéről az egyes tudományágak vélekedései alapján. (A tájékozottság teljessége, kiegyensúlyozottsága bizonyára a *Stíluskutató csoport* megbeszéléseinek is köszönhető.) A tehetség és a szorgalom mellett SZIKSZAINÉ NAGY IRMA stilisztikai és szövegtani vizsgálatai is kellettek ahhoz, hogy a szerző illetékes elemzőként mozoghasson tizenhat tudományágban. Ezek a következők: retorikai stíluselméletek, a retorikától függetlenedett stilisztika, nyelvtudomány, szemantika, frazeológia, szövegtan, irodalomelmélet, hermeneutikai filozófia, logika, pragmatika, beszédaktus-elmélet, interferenciaelmélet, kommunikációelmélet, diszkurzuselmzés, szociálpszichológia, szociolingvisztika.

A tudományágak nagy száma miatt az áttekintésnek nemcsak rövidnek, hanem lényegre törőnek is kell lennie. Ennek sikerétől függ a munka második fejezete. A *retorikai kérdéssről a tudománytörténet fényében* című részben a szerző az áttekintés során legfontosabbnak bizonyult vonatkozásokat mutatja be. Ezek a retorikai kérdés intonációs, szintaktikai, szemantikai, lexikai, frazeológiai, logikai, pragmatikai jellemzői; értelmezésük, szerveződésük és redukáltságuk foka szerinti típusai; retorikai, stílári és pszichés szerepei.

Nemcsak érthető, hanem indokolt is volt a döntés, hogy az alakzatok közül elsőként a retorikai kérdéssről készüljön el egy viszonylag teljes áttekintés. Reménykedjünk, hogy más alakzatokról is olvashatunk majd hasonlóan „rövid” tudománytörténeti feldolgozást.

Czetter Ibolya: Az ismétlés gondolatalakzatainak értelmezése Márainak a *Napló* 1943 – 1944 és a *Napló* 1984 – 1989 című műveiben. Az alakzatok világa, 4. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 27 p.

Nem kell rangsorolnunk, hogy CZETTER IBOLYA tanulmányát kik forgatják nagyobb érdeklődéssel: a szenvedélyes naplóolvasók, az irodalomtörténészek, az alkotáslektan kutatói, vagy inkább azok, akik az ismétlés gondolatalakzatainak Márai-féle formáira kíváncsiak. Ez a tanulmány minden érdeklődőnek kínál színes élményeket, továbbgondolásra készítő tanulságokat. Az *alakzatok világa* című sorozat szempontjából a legértékesebb kérdés így szól: „(...) hogyan szerveződnek az ismétlések és ismétlésszerkezetek a szövegkonstrukció egységeiben mint rész-egészekben, hogyan függ össze integrálódásuk a szöveg nagyobb komponenseinek gondolkodásmódjával, miként válnak a szerkezeti összetevők a szövegértelmezés alkotóelemeivé (...)” (8).

Annak kiderítését, hogy „volt-e Márai diáriumaiban az alkotói pályát fémjelző, meghatározó alakzat, változott-e és milyen mértékben az ismétlés alakzatainak felépítés- és kapcsolásmódja” (9), CZETTER IBOLYA a két „szélső” naplót, az első (1943 – 1944-es) és az utolsó (1984 – 1989-es) *Napló* szövegeit dolgozta fel, s az elemzés tanulságát így összegzi (25): „változatlanul a szerkezeti újratekintést, a paralelizmust és az ellentétet ötvöző alakzattípust tartom a meghatározónak”

És mi marad meg az olvasóban? „Az utolsó *Napló* megörökíti az anyaggal és a szellemmel vívott heroikus harcot, egy kivételes elme időleges győzelmét a kikerülhetetlen végzetten.”

Heltainé Nagy Erzsébet: Az ismétlés és az ellentét alakzatai Sinka István *Kadocsa, merre vagy?* című kisregényében. Az alakzatok világa, 5. (Sorozatszerkesztő. SZATHMÁRI ISTVÁN). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 24 p.

Ez a munka *Az alakzatok világa* című sorozatban nem véletlenül követi CZETTER IBOLYA tanulmányát. A két kutató más szerzők más szépirodalmi alkotásában lényegében ugyanazt vizsgálja. Tanulmányában a szerző két feladatot tűzött ki maga elé. Az elsőben – az ismétlések és az ellentétek mint struktúraépítő alakzatok elemzéseiben – az *antitézis* (FÓNAGY IVÁN nyomán) mint „az ismétlés legügyesebben leplezett formája” áll középpontban. Megjelenési formái: 1. A témaválasztás, a tárgykezelés adta antitézis. 2. A szereplők közti antitetikus viszony mint paradigmatis ellentét. 3. Valóság és álom ellentéte, a képi világ párhuzamai. Az álom struktúratagoló szerepe. 4. Kettősség a főhősben. Valóság és álom szintézise. 5. A mű címe. 6. A két név (*Nehéz Balog András – Kadocsa Péter*) szemantikai párhuzama. 7. A történet helyszínrendszere és időstruktúrája. 8. A műfajból adódó sajátosságok.

A tanulmány második részében a szerző a szűkebb értelemben vett nyelvi-stilisztikai szintek ismétlésén, kettősségen alapuló alakzatrétegeit tekinti át. 1. Hogyan, mivel növeli az író művészi lehetőségeit a gyermeki szemléletbe helyezkedés. 2. A közlésmódok rendszere. 3. A szemantika és a grammatika alakzatai. Élőnyelviség. 4. Ismétlések a mű szintaktikai szintjén. 5. A fonológiai, fonetikai szint kettőssége.

Miként az idézett szempontokból látható, a tanulmány rengeteg ötletet kínál prózai művek nyelvi-stilisztikai elemzéséhez.

(Az *alakzatok világa* című sorozat további füzetének ismertetését a *Szemiotikai szöveg*tan 16. kötetében folytatjuk. – Szerk.)

B. Fejes Katalin

Jászay László – Lőrincz Julianna: Variancia az orosz ige paradigmájában. EKF Líceum Kiadó, Eger, 2001. 141 p.

JÁSZAY LÁSZLÓ és LŐRINCZ JULIANNA igazi tudományos csemegével lepte meg a magyar nyelvészeket *Variancia az orosz ige paradigmájában* című könyvével.

A variabilitás, a variativitás, a variáns – invariáns a nyelvreírásban elméleti és gyakorlati kérdéseket felvető jelenség. Maga a fogalomcsoport a nyelvészeti műszavak egy részéhez hasonlóan a természettudományokból veszi terminológiáját, ahol a variancia ugyanúgy széles körben használatos (például matematika, biológia), mint a bölcsészettudományok leg többjében a variabilitás, variativitás stb. megnevezés.

A magyar és az orosz nyelvészet igei morfológiáját meggyőző tudományos biztonsággal kezelő szerzőpár egyedülálló feladatra vállalkozott: Az orosz ige kibővített paradigmájának választásra épülő nyelvhasználati rendszerezését a kívülálló, magyar szemlélet objektív szűrőjén keresztül, s ugyanakkor az orosz nyelv belső rendszerét pontosan követve végzik el. A szerzők a centrum – periféria elv szerinti nyelvreírást szem előtt tartva, rendszerében rögzítik az igei paradigmán belül az orosz anyanyelvűek tudatában

spontán módon működő formaválasztásokat. Az orosz anyanyelvként beszélők stílusutajdonításában a formaválasztás csupán szituációhoz kötött, pragmatikai jellegű. Jelen monográfia az értelmezéshez vezető utat a magyar olvasó számára is érthetően segít végigjárni: rendszerbe szedve magyarázza meg az orosz igei varianciának a közlés célját és a mondanivaló stílusát követő nyelvhasználati helyzeteket, kérdéseit.

A tárgyalt jelenség általános nyelvészeti, nyelvtipológiai megvilágítása nagy segítséget jelent a formaválasztás pragmatikai szabályszerűségeit bármely más nyelven elemezni készülő kutató számára is. Épp a kettős szemlélet a kötet egyik legnagyobb értéke: az elméleti hivatkozásokkal bőségesen alátámasztott variancia jelenség általános és magyar vonatkozású ismertetését az orosz ige kibővített paradigmavizsgálatával szerves egységben látta el a két szerző.

Az első két fejezet elméleti alapvetése LŐRINCZ JULIANNA munkája. A magyar olvasó számára is hozzáférhető terminológiában, az általános nyelvészeti háttériródalom segítségével a jelenség bemutatását tűzi ki célul. A fogalmi tisztázás, a variánsok tipológiája során a szóalakvariánsok magyar nyelvi példáival szemléletessé téve, a szerző a nem szakavatott olvasói nyelvértelmezés horizontjához közelíti a szigorú nyelvi tényanyagot. A variativitás és a nyelvi norma kérdéseinek összevetése zárja az általános bevezető elméleti alapvetést.

A variativitás szinkrón nyelvi síkon az egyes variánsok létezésének és működésének módja, a variabilitás nem más, mint 'variálhatóság', amely a lehetőség jelentését hordozza magában. Minden variáns valamilyen variációs sor tagjaként egyszerre hordozza a közös és az egyedi jegyeket: a variánsét és az invariánsét is. LŐRINCZ JULIANNA hierarchikus egymásra épülésében tárgyalja az *invariáns* – *prototípus* – *variáns* fogalomhármast. Eszerint a funkcionális szemantikai mezők centrumában elhelyezkedő, grammatikai eszközökkel kifejezett alakok invariánsai a közelebbi periférián elhelyezkedő lexikai, grammatikai eszközökkel kifejezett variánsoknak, ezek a variánsok pedig invariánsai a távolabbi mezőkön elhelyezkedő, különböző eszközökkel kifejezett variánsoknak. A variánsoknál szűkebb kategóriát képező alternánsokra a könnyebb érthetőség kedvéért a magyarból is hoz példát. A *csoda* / *csuda*, *csend* / *csönd* – alternáció a tömorfémában, *kilónként* / *kilónkint* – alternáció a toldalék morfémában jelenik meg. A variációs sor tagjai között a lexikai és grammatikai jelentésbeli azonosság meghatározó, viszont funkcionális megoszlás mehet végbe az egyes alakváltozatok között. Ha ennél nagyobb a jelentésváltozás mértéke, akkor alak- és jelentéshasadás, azaz szóhasadás következik be. Ezek már nem variánsok, hanem önálló lexémák: például *alányúl* / *alányúlik*, *átnyúl* / *átnyúlik*.

Az orosz igevariánsok tipológiáját ROZENTAL és TYELENKOVA felosztását alapul véve tárgyalja a szerző. A szóvariánsok lehetnek 1. akcentológiai variánsok, 2. fonetikai (fonematikus) variánsok, 3. ortoepikai variánsok, 4. morfológiai (grammatikai) variánsok, 5. szemantikai variánsok, 6. szóképzési variánsok. A további elemzéshez GRAUGYINA osztályozási rendszerét is szükségesnek és célravezetőnek véli. A fonetikai variáns mellett a grammatikai variáns így bontható tovább: a) szóragozási, b) szóképzési, c) szintaktikai altípus.

A morfológiai alakváltozatok legfontosabb típusa a szóalakvariáns. A szerzők célja az orosz igei alakvariánsok funkcionális és szemantikai sajátosságainak bemutatása. Az alakvariánsok denotatív jelentéseikben megegyeznek. A jelentésbeli eltérés az egyes

változatok pragmatikai jelentéseire vonatkozik. Ilyenek a konnotatív jelentések (érzelmi, expresszív, stilisztikai, nyelvi rétegbeli stb.), az aktuális jelentések, a névelők jelentése, a modális jelentés. Az orosz nyelvészeti szakmunkákban a konnotációnak egyébként kétszáznál is több meghatározása ismeretes. A nyelvi norma oldaláról nézve a nyelvi sztenderd, a központi norma mindig a *langue*, míg a variánsokat tartalmazó használati norma a beszéd, a *parole* része.

Az első fejezet tüzetes és logikusan felépülő, számos magyarázó megjegyzéssel a téma mélyítését segítő általános nyelvészeti bevezetés. Ezt követően az orosz igék szorosan vett szóalakvariánsainak elemző rendszerezése a második fejezettel kezdődik. Az orosz igék morfológiai alakvariánsainak áttekintését a szerzők nagyszámú orosz példanyag bemutatásával végezték el.

Az igei paradigma variánsai az orosz nyelvben a következő kategóriákban találhatók meg:

1. Az igeidő kategóriájában: *брызгать – брызжет / брызгает, мерз / мерзнул*,
2. Az igemód kategóriájában: *маши / махай*,
3. Az igeszemlélet kategóriájában: *приготовлять / приготавливать* (пищу),
4. Az ige fajta kategóriájában: *дело организовано плохо / дело организовали плохо*,
5. A funkcionális szemantikai mezők perifériáján elhelyezkedő igei származékszók: a határozói igenevek, melléknévi igenevek alakvariánsaiban: *махая / маша, каплющий / каплющий*.

A fejezet az orosz igékkel foglalkozó legautentikusabb szakirodalom alapján tekinti át a fentebb felsorolt kategóriákban jelentkező morfológiai variánsokat. Az összegzés hangsúlyozza, hogy az V. 1. igeosztály alakvariánsai között a funkcionálisan elkülönülő alakváltozatoktól (*машет / махает*) a részleges szóhasadást mutató változatokig (*движет / двигает*) széles a skála. A legnagyobb a pragmatikai jelentésükben különböző, lexikalizálódott változatok száma, a legkisebb a lexikai szemantikai jelentésükben teljesen megegyező alakoké. A IV. igeosztályhoz tartozó *-ну* képzős igék esetében megfigyelhető, hogy a variativitás visszaszorulóban van: (*сох / сохнул*). A képzős variánsok a múlt idejű alakokban vagy régiesek, vagy pedig a beszélt nyelv, illetve az igénytelen városi népnyelv elemei. Az ige kötős igék esetében megállapíthatóan szűkül a variancia az alapige varianciájához képest, hiszen az ige kötő nagymértékben leszűkíti az igei poliszémiát, s ezáltal a varianciát is: *затих / затихнул*. A vizsgált igék használati gyakorisága is eltérő képet mutat. Az V. 1. igeosztályban mind a sztenderd nyelvváltozatban, mind a beszélt nyelvben még nagy számban vannak variáns alakok. A IV. osztály igei a sztenderd nyelvváltozatban többnyire nulla képzős alakban használatosak, ennek a tendenciának kedvez a grammatikai szemantikáját tekintve üres képző homonimitása, valamint több esetben a képzős másodlagos imperfektívumok azonos jelentésben való elterjedése is.

Az orosz ige paradigmatis alakjainak vizsgálatokor különböző természetű variánsokkal találkozunk. Ezeket funkciójuk alapján célszerű két csoportba osztani: a) olyan morfológiai változatok, amelyek között többnyire pusztán stílári különbségek vannak; b) olyan különböző képzések, amelyek a grammatikai szemantika tartalmában

nem teljesen azonosak, azok egy általánosabb grammatikai jelentés szempontjából egymást kiegészítik.

A morfológiai variancia rendszerében külön nagy csoportot alkotnak azok az igealak-változatok, amelyek valamilyen vonatkozásban az aspektusképzéssel kapcsolatosak, s amelyek az igeszemléleti oppozíciós viszony formális és funkcionális megjelenítésében vesznek részt. Az aspektus szempontjából a variatív alakok (az ugyanazon aspektusjelentést kifejező változatok) a képzés és a nyelvi funkció szerint más-más típusokban írhatók le.

A monográfia harmadik fejezete, amely terjedelmében a könyv másik felét teszi ki, JÁSZAY LÁSZLÓ munkájaként ezekkel az aspektus vonatkozású képzésváltozatokkal foglalkozik.

A morfológiai variánsok egyik típusát azok az imperfektívációs képzések alkotják, amelyekben a tömorféma *-o-* magánhangzója *-a-*-ra változik, de ez a magánhangzócsere, ellentétben a többi esettel, nem kötelező érvényű: *обеспокоивать / беспокоивать*. Egy másik típus az idegen eredetű, kettős szemléletű igéknél figyelhető meg: *легализовать / легализировать*. Ezek a variánsok az imperatívusz alakjaiban is megjelennek: *легализуй / легализируй*. Egyes igéknek akkor is vannak persze imperatívuszképzési változatai, ha a főnévi igenévi alakban, illetve a szűkebben vett ragozási paradigmában ez nem mutatkozik: *ехать: поезжай, езжай, едь, ехай* – ez utóbbi kettő, szigorúbb megítélés szerint, magán viseli a normán kívüli vulgáris vagy tájnyelvi használat jegyeit (liberálisabb nyelvszemléletben csupán beszélt nyelvek, kevésbé igényes használatúak) – magyarázza JÁSZAY.

A kibővített igei paradigma fogalma – állapítja meg a szerző – lehetővé teszi, hogy azon belül értelmezzük az aspektuspárok igéinek morfológiai, illetve funkcionális variánsait is. Ezek leggyakrabban a folyamatos igéknél fordulnak elő, különösen, ha az imperfektíváció képzőváltozatai *-a/-ива- (-ыва-)*: *приготавливать / приготавливать*. A mai orosz nyelvhasználati tendencia inkább a tönnyújtásos változatok irányába mutat. A befejezett ige morfológiai változatai (ezek ritkábbak) szemantikailag és stílusosan is általában egyenértékűek: *прочитать / прочесть*. A részletes, szemantikai szempontból is figyelemre méltó funkcionális elemzés elsősorban az aspektuskorrelációk képzése kapcsán szükséges. A szerző felfogását tükrözve kétféle alaphelyzet tüzetes vizsgálatának eredményeit tárja elénk: (1) a kettős aspektusú igék esetében (ezek ugyanazon alakjukban folyamatosak és befejezettek is): *организовать* (foly. és bef.) → *организовывать* (foly.), (2) funkcionális aspektusváltásról beszélünk akkor is, amikor egy pusztán alapige (*жечь*) és a belőle képzett igekötős befejezett ige (*сжечь*) aspektuspárt alkot annak ellenére, hogy a befejezett igét újrafolyamatosíthatjuk (reimperfektíváció) (*сжигать*). Ilyenkor a folyamatos – befejezett oppozíción túl vizsgálni kell az imperfektíválás szemantikáján belül formálisan megkülönböztetett igeváltozatokat is, azaz az imperfektív₁ – imperfektív₂ oppozíciót: *жечь / сжигать*. Végezetül az elemzés foglalja az igefajta (*залог*) kategóriájának keretében előforduló aspektusváltozatokkal, amelyek egyrészt a passzív alak esetében figyelhetők meg: *что-то писалось / писано*, másrészt a szabályszerű igeneves képzés mellett a befejezett igékből képezhető, formálisan visszaható befejezett igealakok, amelyekben valójában a passzív funkció kerül előtérbe (például *Комната осветилась фонарем*).

A könyv egyes fejezeteiben mind LÖRINCZ JULIANNA, mind JÁSZAY LÁSZLÓ több külön-külön publikált korábbi dolgozat kutatási eredményeit is felhasználta. Ám a szerzők jelen közös munkája mégis minőségileg jóval több ennél, hiszen magasabb szinten, kiértékelő összegző elemzésben, rendszerezett keretben az orosz ige morfológiai osztályának tágabb paradigmáját tekinti át. A variancia kérdéskörét, a pragmatikai és stilisztikai, képzési és használati lehetőségeket egyaránt tüzetes elemzés alá veszi. LÖRINCZ JULIANNA ugyanakkor a magyar nyelvész szemével is mérlegeli az alakvariánsok pragmatikai és szemantikai eltéréseit.

Mint JÁSZAY LÁSZLÓ a könyv végén hangsúlyozza, a nyelvoktatás magasabb szintjén, illetve a nyelvészet mint szaktudomány oktatásának keretében aligha tartható az iskolai nyelvoktatás-módszertan számára egyszerűnek tetsző nyelvelírás, amely túlzottan merev szabályokban megfogalmazott útmutatásokat ad. Ezzel a gondolattal egyetértve, a magunk részéről súlyának megfelelően a következőképpen jelölhetjük ki a *Variancia az orosz ige paradigmájában* című munka hasznosíthatóságának körét: kétséget kizáróan megállapítható, hogy egyedülálló helyet tölt be ez a munka a magyar nyelvészeti tudományosságban. Az orosz igei variativitást segítségével egyszerre szemlélhetjük ugyanis egy elsősorban magyar nyelvvel foglalkozó nyelvész és egy orosz nyelvészben régóta elismertséget szerzett magyar aspektológus egymást gazdagító, közösen újat teremtő megközelítési stratégiáján keresztül. A nagy önfegyelmet tükröző, mértéktartó terjedelem, meglátásunk szerint, bizvást növelhető lenne egy újabb kiadás során stilisztikai, pragmatikai szövegrészek, oldottabb, „iskolásabb” magyarázatok beszerkesztésével, hiszen a szorosan vett nyelvész olvasókon túl igényessége és érdekessége miatt ezt a kötetet örömmel ajánlhatnánk a fordítási ekvivalenciát e körben vizsgáló szakemberek vagy az orosz nyelv iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség figyelmébe is. A gazdag szakirodalom, a hallgatóknak, kutató nyelvészeknek egyaránt hasznos névmutató, s a fejezetek végi igejegyzék a körültekintő, a használhatóságot megkönnyíteni akaró szerzői szándékot dicséri.

Az egrí Eszterházy Károly Főiskola Líceum Kiadójának gondozásában 2001-ben megjelent kötet, úgy véljük, sokat forgatott, fontos kézikönyve lesz a magyar nyelvészek oroszul értő, nem kis létszámú körének.

Cs. Jónás Erzsébet

Láncz Irén: Csantavéri hiedelemmondák
Rubicon, Becse, 2001. 159 p.

Majdnem száz éve már annak, hogy több nyelvész kollégájával együttműködve RUDOLF MERINGER, a grazi egyetem professzora 1909-ben „Wörter und Sachen” címmel folyóiratot indított, amely a nevében jelzett irányzatnak és módszernek több mint három évtizeden keresztül a legfontosabb fórumává vált. Ez a felfogásmód lényegében az újgrammatikusok elméleti-módszertani elképzeléseinek ellenhatásaként kezdett elterjedni, mégpedig más, szintén újabb irányzatok mellett. A legjelentősebb elméleti előfutára HUGO SCHUCHARD, a XX. század első harmadának sokoldalú és nagy hatású nyelvtudósa volt, aki fontos szerepet játszott abban, hogy „Már a századforduló éveiben kezd teret

hódítani az a felismerés, hogy a szavak »vándorlásában« nem elegendő pusztán csak a megfelelő korban működő és ható hangtörvényekre és esetleg a szó jelentésére támaszkodni, hanem a nyelvi tények tanulmányozásán kívül vizsgálni kell a szavaktól jelölt »dolgozat és tárgyakat«, általában számolni kell azokkal a művelődéstörténeti tényezőkkel is, amelyek hozzásegíthetik a kutatót a szó eredetének a tisztázásához” (MÁTÉ JAKAB: *A 19. századi nyelvtudomány rövid története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997. 147).

A „Wörter und Sachen” irányzat szemlélete és módszere kezdetben elsősorban CSÜRY BALINT révén Magyarországon is meghonosodott, később pedig – az 1930-as években – CSÜRY tanítványainak gyűjtő és feldolgozó tevékenységével nyert nagyobb teret, és még évtizedek múltával is követőkre talált. Így például PENAVIN OLGA szerteágazó, gazdag életművében is, noha ő nem volt közvetlenül Csüry-tanítvány, de az 1930-as években mint debreceni egyetemi hallgatót őt is megérintette az akkoriban ott munkálkodó iskolateremtő tudós, a kiváló nyelvjáráskutató professzornak a szellemisége, sokakra kisugárzó hatása. Ezzel is magyarázható, hogy tudományos érdeklődése már pályája elején a magyar dialektológia és a néprajz felé fordult, majd e tudományszakokban önálló kiadványok egész sorában teljesedett ki. A volt Jugoszláviának – a Muravidéktől szinte a Vajdaságig – nincs olyan magyarlakta vidéke, ahol ne folytatott volna tájnyelvi anyaggyűjtést és feldolgozást. Ennek során 1960-ban hallgatóival például az észak-bácskai Csantavér községbe is eljutott, és az akkor végzett magnetofonos gyűjtésből két szövegfölvétel LÁNCZ IRÉN „Csantavéri hiedelemmondák” című munkájába is bekerült. A szerző ezzel a kötetével, amely néprajzi és nyelvészeti szempontú feldolgozás, tehát olyan tanszéki hagyományt folytat, melyet ott elsősorban PENAVIN OLGA alakított ki.

LÁNCZ IRÉN több mint két évtizede foglalkozik Csantavér tájnyelvével, ennek egyik eredménye például a „Köznyelvi és nyelvjárási alakok szembenállása a csantavéri nyelvben” című dolgozata (in: *Hungarológiai Közlemények* 16. 59. főszerk.: MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ. Novi Sad – Újvidék, 1984. 809–846). Nyelvjárási vizsgálódásaihoz sok följegyzést és több magnetofon-fölvételt készített a községben, kezdetben elsősorban az idősebb nemzedék és a középkorúak körében. Mivel a hiedelemvilág tárgykörében sokkal nehezebb az adatközlőket rávenni arra, hogy például különféle babonás szokásokról beszéljenek, ezért érthető, hogy ez neki is csak később sikerült. A szerző erről a következőket írja: „Az első hiedelemmondákat és hiedelemközléseket a 70-es évek végén jegyeztem le, de a gyűjtés során azt tapasztaltam, hogy a kérdezettek nem szívesen beszélnek az engem érdeklő témákról (...) 1987-ben és 1988-ban már nagyobb sikerrel jártam, sok hiedelemmondát gyűjtöttem, mert akkor nagy öröömre az új adatközlők szívesen meséltek történeteket boszorkányokról, hazajáró lelkekről, mitikus tárgyokról, babonákról. Olyan történeteket, melyekből kiolvasható közösségünk hitvilága, az a tudásanyag, amely a világra vonatkozó elképzeléseket öleli fel. A lejegyzett hiedelemmondák közlését éppen ezért tartom fontosnak. És azért is, mert Csantavér hiedelemvilága még nincs feldolgozva” (3).

A *Bevezetésben* (3–5) a magnetofonnal gyűjtött szövegfölvételek lejegyzésének, átírásának módjáról és a kötet tartalmáról nyújt áttekintést a szerző. Csak helyeselni lehet, hogy Csantavér vázlatos történetéről is képet kap az olvasó (6–10), ugyanis ennek ismeretében válik érthetővé – amint az „A csantavéri nyelvjárás főbb sajátosságai” című

fejezetből (11–19) és a vizsgálat alapjául szolgáló szövegekből (77–131) jól kitűnik –, hogy mivel, milyen településtörténeti okokkal magyarázható a község tájnyelvének viszonylagos tarkasága.

Csantavér nyelvjárásának többszínűsége múltjával függ össze. A török hódoltság korában ugyanis lakóinak száma annyira megcsappant, hogy 1702-ben önállósága is megszűnt, amikor a csantavéri pusztát Szabadkához csatolták. Csak 1780-tól, újratelepítésének kezdetétől indult fejlődésnek, és a különböző nyelvjárasterületekről történt beköltözések következtében tájszólása azután vált többrétegűvé.

A szerző által felsorolt tájnyelvi jelenségek alapján napjainkig – viszonylag markánsan – két nyelvjárási régió különíthető el egymástól a községben: a Szeged vidéki népnyelv és a palócos-jászos nyelvjárás. A Szeged környéki sajtásokok a következők: 1. a felső nyelvválású rövid magánhangzók helyén hangsúlyos helyzetben hosszúak fordulnak elő (például *cúkor*, *tűkör*; *kút* : *kútat*, *út* : *útat*). – 2. a köznyelvi *-szor*, *-szer*, *-ször* és a *-kor* ragokkal szemben az *-r* nélküli, hosszú *ó*-val és *ő*-vel hangzó formák használatosak (például *haccó*, *háromszó*, *öccő*; *akkó*, *karácsonkó*). – 3. viszonylag gyakori a zárt *u*-zás (*ú*-zás) és *ü*-zés (*ű*-zés) jelensége (például *bukor*, *hun*, *ustor*; *azúta*, *fúru*, *túru*; *gyükér*, *lük*; *bü*, *bűven*). – 4. a köznyelvi *keserű* helyett *kesere*, a *savanyú* helyett pedig *savanya* hangalakú formák élnek.

A Csongrád megyei Vásárhelyről (ma Hódmezővásárhely) és Makóról történt betelepítésen kívül például Félegyházáról (ma Kiskunfélegyháza), Újkécskéről (Tiszakécske városrésze) és Majsáról (ma Kiskunmajsa) is érkeztek Csantavérre telepések, akik viszont az eredeti palócos-jászos nyelvjárásukat tartották meg. Ennek máig megőrzött sajtáságai a következők: 1. az erős fokú zárt *ë*-zés (például *bëgre*, *csëpëg*, *mëgé*, *mëgëtt*) palócos, a gyenge mértékű labiális *ö*-zés (például *csönd*, *gyönge*, *gyöp*, *köröszt*, *söpör*, *vödör*) pedig inkább déli palócos-jászos nyelvjárásra utal. – 2. az ajakkerekítéses magánhangzók helyén illabiális magánhangzók jelentkeznek (például *bíbájos*, *hívejkúj*; *kilső*, *rihes*). – 3. az *-ë* eredményhatározó ragja illeszkedés és kötőhang nélkül járul a töszóhoz (például *macskájë változott*). – 4. az egyik legjellemzőbb vonása a zárt *í*-zés (például *árnyík*, *beszíd*, *emlîk*, *fehír*, *fîny*, *festîk*, *pîz*, *remîny*). Mivel az utóbbi jelenség – igaz, jóval kisebb gyakorisággal – a Jászságban is él, a palóc és a Szeged környéki nyelvjárásokra viszont nem jellemző, ezért más vidékről kerülhetett Csantavér nyelvébe. A község újratelepítésénél felsorolt helységek között két Érsekújvárhoz közeli helység, Naszvad és Tardoskedd is szerepel (7). Föltevésem szerint a ma is erős fokú zárt *í*-zés az onnan áttelepült lakosság eredeti tájszólásából öröközhetett meg. A több helyről települt Csantavér nyelvjárásának talán ez lehet a harmadik rétege. Hogy ez így van-e, annak bizonyításához természetesen további vizsgálódásra, újabb nyelvi-nyelvjárási adatok (például valódi tájszók) vallatóra fogására volna szükség. Természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy a több mint kétszáz évvel ezelőtt történt újratelepítés óta a község tájnyelvében az egyes nyelvjárási rétegek között olyan egymásra hatás ment végbe, hogy ennek következtében sajátos színezetű tájszólás alakult ki, amely előzményeinek legjellegzetesebb vonásaiból ötvöződött. Ezért az eredeti (kibocsátó) nyelvjárások sajtáságainak fölismerése napjainkban korántsem könnyű.

A kötetben közzétett szövegekben is találunk olyan példákat, amelyek nyelvjárási szempontból is figyelemre méltóak. Ilyen adatok például a következők: *meszetët* 'meszet', *kiskácsa*, *könyve* 'könyve', *sajátamag*, *sugdalócskázik*. Előfordul olyan nyelvjárási

jelenség is a vizsgált hiedelemmondák szövegeiben, amelyek elkerülték a szerző figyelmét, noha markáns vonásként jellemzik a csantavéri tájnyelvet. Ilyen a *be* igekötő zárt *é*-s megoldása, amely számtalan adatban ma is él, ezt jelzik például a 78. lapon található igealakok is (előfordulásuk sorrendjében): *bějōnni*, *bēnéžētt*, *běžárkóztam*, *běžártam*, *bēengedjem*, *bēhajút* 'behajolt'. Ugyancsak palócos-jászos nyelvjárási sajátásként öröközte meg az egytagú *t* végű igéknek a rövid, múlt idejű alakja is (például *agyonütte* a 97., a *běkōttük* pedig a 128. lapon). Ezek a jelenségek nem szerepelnek a csantavéri nyelvjárás általános jellemzésében.

A fentiekben azért foglalkoztam viszonylag részletesebben Csantavér különböző tájnyelvi jelenségeivel, hogy számbavételükkel rámutassak a község nyelvi-nyelvjárási rétegeire, valamint ezeknek településtörténeti háttérére is. A különféle hiedelemmondák néprajzi szempontú vizsgálata (például az egyes motívumok elemzése) ugyanis fölveti annak kérdését is, hogy honnan, mely vidék(ek)ről kerülhettek a csantavéri hiedelemmondák rendszerébe. Erről a településtörténeti háttérrel ilyen összefüggésben sajnos nem esik szó a kötetben.

Hogy a szóban forgó kiadvány anyagánál fogva néprajzi és nyelvjárási vonatkozású, s mindkét tudomány szak szempontjából egyaránt hasznosítható, az természetesen abban is megmutatkozik, hogy a szerző kutatásainak középpontjában a csantavéri hiedelemmondák néprajzi elemzése (20–38) és szövegtani jellemzőinek feltárása áll (39–76).

„A csantavéri hiedelemmondák motívumai” című fejezet (20–35) a gyűjtött szövegek néprajzi szempontú elemzését foglalja magában. A hiedelemmondák katalógusa alapján a szerző sorra veszi azokat a motívumokat, típusokat, amelyek a kötetben levő szövegekben is (77–131) megtalálhatók. Ilyenek például a kísértet, a szellemek vonulása, a váltott gyerek, a gyógyító ember, a táltos, a garabonciás, az ígérés és a hozzá kapcsolódó gyógyítás. Aligha véletlen, hogy a természetfeletti erővel rendelkező emberek közül a legtöbb hiedelem-monda a boszorkányokhoz és cselekedeteikhez fűződik. A magyar falvakban ugyanis még fél évszázaddal ezelőtt is általában fennmaradt a boszorkányhit, akkoriban még sok helyütt név szerint is meg tudtak nevezni boszorkányokat. Így volt ez Csantavéren is. Ezért érthető, hogy a vizsgált szövegekben a velük kapcsolatos közlések terjedelmesebbek, és a boszorkányokkal összefüggő történetek elemzése a különböző hiedelemmonda-típusok sorában a többihez viszonyítva jóval nagyobb teret kap (24–28).

LÁNCZ IRÉN meglehetősen nehéz feladatra vállalkozott azzal, hogy a hiedelemmondák tárgykörében készített magnetofon-fölvételek szövegtani elemzését tűzte ki célul, hiszen nyelvjárási anyagon történő vizsgálódásra nemigen találunk példát, sőt általában a beszélt nyelvi szövegek kutatása is ritkaságszámba megy. Ezért sem könnyű a szerző által elemzett szövegfajtát a különféle szövegtípusok rendszerében elhelyezni.

A hiedelemmondák szövegtani vizsgálata azt mutatja, hogy a szerző jól ismeri és alkotó módon használja föl a témakörbe tartozó szakirodalmat. Megítélésem szerint jól választott, amikor elemzéseiben PETŐFI S. JÁNOS felfogását vette figyelembe, aki „szövegelméletében, a szemiotikai szövegtanban a szövegösszefüggésnek három, majd később négy megnyilvánulási formáját különbözteti meg. Az először körülírt háromféle összefüggés a szöveg három síkjához, dimenziójához köthető. E három szövegsajáttság a konnexitás, a kohézió és a koherencia. Az első két terminus a szöveg felépítésére, megszerkesztettségére, a harmadik a kifejtett helyzetek, tényállások közötti viszonyra utal.

Vagyis a konnexitás szintaktikai, a kohézió szemantikai, a koherencia pragmatikai természetű tulajdonság. A negyedik megjelenési formája az összefüggéseknek a konstringencia, amely a szövegben feltételezeten kifejezésre jutó valóságdarabok összefüggése” (38).

A szöveggrammatikai sajátságok témakörében LÁNCZ IRÉN a névelőhasználatot és a pronominalizációt, továbbá az előre- és hátrautalás, a jelenre vonatkoztatás eszközeit, a forikus elemeknek és a kötőszóknak a szerepét vizsgálja, mégpedig mindegyiket igen gazdag példaanyagon (39–45). Ugyanez az alaposság és részletesség jellemző a vizsgált szövegek különböző szemantikai sajátságainak (például a globális és lineáris kohézióknak, a helyet és időt jelentő kapcsolóelemeknek) az elemzésére és bemutatására is (45–59).

A csantavéri hiedelemmondák általában valamilyen megtörtént, igaznak hitt vagy elképzelt eseményt foglalnak magukban, vagyis olyan szövegeket, melyekben tartalmukat tekintve tipikus reprezentáció egy-egy történet. Ezenkívül azonban a szóban forgó „szövegek nemcsak információkat hordoznak, nemcsak tényeket, jelenségeket mutatnak be, hanem tartalmazzák a szöveg alkotójának magatartását, állásfoglalását is, sőt, ha másoktól származik a történet, ezzel kapcsolatban is vannak megjegyzések” (64–65). Éppen ezért természetesen a szerző figyelme kiterjedt nemcsak a szövegnek mint reprezentációnak a kutatására, hanem a modalitás és különféle eszközeinek vizsgálatára is (60–66), sőt a hiedelemmondának mint beszédaktusnak és a mondákban szereplő idézeteknek a vizsgálatára is (66–76).

Külön fejezetben (77–131) találhatók a magnetofonszalagról lejegyzett hiedelemmondák, melyeknek néprajzi és szövegtani elemzését, amint arról már szó esett, a szerző elvégezte. Ezek az egyszerűsített fonematikus átírásban közölt nyelvjárási szövegek dialektológiai tekintetben is fölhasználhatók, amint azt néhány hangtani, alaktani és szóképzési példával magam is illusztráltam. A *Függelékbe* (137–145) került hiedelemközlések is figyelemre méltóak, érdekesek. A kötetet a mondaszövegek jegyzetei, az adatközlők adatai és a felhasznált szakirodalom zárja.

Sz. Bozóki Margit

Károly I. Boda: Use of hypertext in information science. Concepts, systems, models, and applications (Hipertext az informatikában.

Fogalmak, rendszerek, modellek és alkalmazások)

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, *PhD doktori értekezések*, 2002. 142 p.

A hipertext kutatást, annak szövegtani jellemzőivel és következményeivel bővíti BODA ISTVÁN Ph.D. disszertációja, és munkáját információs rendszerek keretébe helyezi. A könyv alakban is megjelent disszertáció ugyanakkor modellek bemutatásával illusztrálja elméleti, koncepcionális megállapításait, és ezek gyakorlati alkalmazása várhatóan az út további folytatására ösztönzi majd mind a szövegtanokat, mind az informatikai szakértőket. A munka pontos felépítése, megtervezése még a területen kevésbé járatosakat is könnyen tájékoztatja, illetve bevezeti az információtudomány és a szövegtan együttes alkalmazásából kialakított új koncepciók világába.

A disszertáció az információs rendszerek és a komplex adatstruktúrák ismertetésével indul, és ezt követi a természetes nyelvű szövegek struktúrájával összekapcsolt kore-

ferenciaanalízis. Ez a fejezet összekapcsolja az addig jórészt elméleti fejtegetéseket, és konkrét példa bemutatásával készíti elő a további, többnyire számítógépes, textológiai vizsgálatokat, amik azután a munka gerincét képezik.

Az értekezés központi része, tehát, ami ezután következik: fogalmi metaforák szerepének elemzése költői szövegek hipertext rendszerű struktúrájában. Az ebből levont következtetések, amelyek szintén a dolgozat központi témájához, céljához tartoznak, a záró fejezetben kerülnek elemzésre és szemléltetésre is. Itt tárgyalja és illusztrálja a szerző azt a hipertext alapú keretet, amelynek kognitív aspektusai lehetővé teszik irodalmi szövegek interpretációját. A munka azonban több mint egy új módszer kidolgozása, ezért érdemes egészében, illetve általános aspektusában is megvizsgálni, mert az említett alkalmazásokon túl is, saját fejlesztésű modell segítségével összegzi az információs rendszerekről alkotott ismereteinket, textuális és hipertextuális összefüggésrendszerében. Ez persze előkészítése az ezután következő és erre épülő elemzéseknek, de önmagában is figyelemre méltó az erre a területre vonatkozó tudásunk rendszerezésében. A szerző kidolgozza az MLAIS-nak (Multi-Layer Architecture of Information Systems) nevezett modellt, ahol is az egyes rétegeket (textuális, index, logikai / koncepcionális és hipertextuális) részletesen elemzi. A szerző, az irodalommal történő egybevetés alapján is, teljesen új elképzelést mutat be, amelyben sikerül egy egyesített adatmodell kidolgozása hipertext alapú információs rendszerek számára. További eredmény, hogy ez a modell a különböző korábbi próbálkozásokat mintegy „beépíti”, és felhasználja azok terminológiáját és egyes részeit is. Így kapunk egy olyan keretet, amelynek segítségével további kutatásokat is lehet tervezni. Különösen fontos az egyes rétegek funkcionális leírása. Így például textuális réteg tartalmazza az információs rendszerben tárolt primer információt, bármi is legyen az. Az egyes rétegek terminológiai kötése más modellekhez erősíti a réteg funkcionális megismerését. A logikai / koncepcionális réteg tükörként működik, azonosítja vagy leírja az előző réteg tartalmát. Ezt a szerző adatbázis funkciónak nevezi. Ez az a réteg, ahol az információt keressük. Az index réteg valóságos index funkciót lát el, és megvalósítja a hipertextre jellemző keresési módokat: vagy keresési paraméterek vagy navigálás segítségével ér el eredményt. Az index réteg összegzi az információvisszakeresés lehetőségeit, sőt talán elmondható, hogy kevés helyen találjuk a visszakeresés ilyen tömör és mégis mindent magába foglaló összegzését, kombinálva azazal a paradigmatis megjegyzéssel, hogy az információs rendszerek legfontosabb aspektusa az információvisszakeresésben mutatott hatékonyságuk. Ezt végeredményben az index réteg segíti elő, amit a szerző a logikai / koncepcionális réteg tudásrepresentációjának nevez.

A hipertext réteg, amelyet a szerző együtt tárgyal a kiegészítő réteggel, több funkciót is ellát. Először is két kontroll módszert ad, amelynek segítségével a felhasználók kifejezhetik szükségleteiket, illetve az információ megjelenítésének is az eszköze. Ezenkívül pedig elősegíti a felhasználók linkek közötti navigálását.

Mind a kontroll módszerek, mind pedig a prezentálás, illetve navigálás funkciói részletesen vannak elemezve, és igen hasznos a kidolgozott MLAIS modell összekapcsolása a Web-bel, utalva a rétegek lehetséges reprezentációira.

A következő fejezet a téma részletes analíziséhez átvethető módszert dolgozza ki és mutatja be. A szerző egy, a Bibliából vett, angol nyelvű szövegrészen koreferenciaanalízist végez. Ennek terminológiáját és jelzetelését PETŐFI S. JÁNOS fejlesztette ki, amit a

szerző módosít és kiegészít, hogy majd a továbbiakban metanyelvként szolgáljon számítógépes alapú textológiai kutatásoknál. Az új elemek bemutatása után a koreferenciaanalízis részletes levezetése következik, az egyes lépések kommentálásával. A választott szövegszegment mondatokra, majd ezen belül kommunikációs egységekre bontása könnyen áttekinthetővé teszi a módszert. De hogy minden világossá és egyértelművé váljon, összefoglalja az elvégzett koreferenciaanalízist, majd levonja a következtetést, hogy a módszer segítségével tulajdonképpen egy metanyelv került alkalmazásra az angol nyelvű szöveg szintaktikai kódolására. Mivel korábban már sikeresen alkalmazott koreferenciaanalízist ugyanerre a szövegre magyar nyelven, és elmondható, hogy a kísérlet mindkét esetben problémamentes volt, természetesen adódik a konklúzió, hogy a koreferenciaanalízist olyan lingvisztikai műszerként kell felfognunk, amely a természetes nyelvtől független kódolt szöveget hoz létre, és egyebek között, lehetőséget ad különböző nyelvekről fordított természetes nyelvű szövegek szemantikai ekvivalenciájának bizonyítására. Az analízist és a levont következtetéseket a koreferenciaindexek hálójába egészíti ki, amelyben a kommunikációs egységek struktúráját gráfok írják le.

A disszertáció középpontjában áll a költői szövegek hipertext struktúrájának bemutatása, fogalmi metaforák szerepén keresztül. Ez az a pont, ahol a dolgozatban belül a szövegtan és az informatika lényegileg találkozik, és ennek előkészítését szolgálták a korábbi fejezetek. Egy egyszerűsített nyelvi modell alkalmazásáról van szó, amely a továbbiakban konstruktív lingvisztikai műszerként használható. Segítségével átgondolható a fogalmi metaforák kognitív szerepe, elsősorban költői szövegekben, és meghatározhatók, a hipertext struktúrában belül, a metaforikus kapcsolatok, amelyek az interpretációban kognitív paradigmaként működnek. A hangsúly egyébként egy könnyen használható modell kialakításán van, de amely mégis megőrzi azt az elegendő komplexitást, amivel néhány minimum követelmény még teljesíthető. Ezek elsősorban a szövegtanhoz tartozó követelmények, szintaktikai és szemantikai jellegűek. Az elemzés során fontos a választott költemény interpretációs folyamatának megőrzése. Tehát nem egy bármire használható modell megalkotásáról van szó, hanem egy, a számítógép által segített modell további hasznosíthatóságáról. Nem a mindenre vonatkozó adekvátság, hanem egyes megvalósítható célokra való folyamatos alkalmasság lebegett a szerző szeme előtt.

A fentiek hangsúlyozása után következik a választott vers, Radnóti Miklós: *Pipacs* című költeménye szövegének, illetve angol nyelvű fordításának kódolása. Nem szövegmondatok, hanem már a korábbiakban leírt kommunikációs egységek szerint történik a kódolás. A vers TurboProlog program szerinti feldolgozásából mintát is kapunk függelék formájában. A fejezet végén összefoglalást találunk a modell alkalmazását illetően. Az interpretációs folyamatban a költeményt mint hipertext struktúrát kell felfogni, és ennek megfelelően feltárni. Azaz a teljes információs tartalom meghatározása a cél, amely a hipertext struktúra különböző csomópontjaiban található. Ugyancsak hangsúlyozni kell a segédeszközök (enciklopédiák, szótárak stb.) használatát az interpretáció során. Ezek nem tartoznak a struktúra piramisának szintjeihez, hanem a mi mentális struktúránk részei. A különböző tudástípusok azután kapcsolhatók az MLAIS modell megfelelő rétegeihez. Így például a szótári tudás a logikai réteghez tartozik és nem a textuálishoz.

A továbbiakban a szerző megállapítja, hogy a fogalmi metaforák mint összekötők a különböző fogalom tartományok között modellálhatók, és szabályokkal leírhatók. Valójában a fogalmi metaforák ugyanazt a mechanizmust használják, mint a hiponim kapcsolatok.

A szöveg elméleti, majd gyakorlati szinten is összefoglalja a hipertext struktúrák metaforikus kapcsolatait, amelyeket költői szövegek interpretációja kognitív paradigmájának nevez.

A munka záró fejezete az eddigiek teljesebb alapvetését és kidolgozását tartalmazza, egy további példa bemutatásával.

Teljes megfogalmazásban jelenik meg a dolgozat *raison d'être*-je, a korábban már több szinten megjelenített hipertext alapú kognitív séma, majd ennek illusztrálására a szerző elvégzi egy újabb Radnóti-költemény, a *Sem emlék, sem varázslat* című vers angol változatának interpretációját, beleértve egy függelékként szerepeltetett konkordancia szótárt is.

Az interpretáció konklúziójaként megállapítható, hogy egy költemény információs tartalmának hipertext formába való konvertálása az analízis rendkívül hatékony eszköze, de ez további paradigmákat (módszereket) igényel a teljes megértés érdekében.

Az egyik ilyen javasolt módszer térkép (mapping) készítése, ahol a struktúra linkjei reprezentálhatók. Ez a továbbiakban lehetőséget ad a szörfölésre, és így a linkek jelezhetők. A második, hogy a vers főbb részei kétdimenziós táblázatba rendezhetők, és így további elgondolások kiinduló pontjai lehetnek. Ez a gondolat végül a Maslow-féle szükségletek hierarchiájához, majd az együttes motivációhoz vezet.

A modellel, a hipertext formátummal tehát éppúgy eljuthatunk a költői szöveg végső jelentéséhez, mintha más, nem szövegtan és informatika szimbiózisából született, modellt használnánk.

A disszertáció elérte célját: új, paradigmatis muszert dolgozott ki, amely bizonyíthatóan alkalmazható.

Benediktsson Dániel

1. Kép és szöveg

Wilhelm Busch: Max und Móric

Fordította Gyimóthy Gábor

Aranyhal Könyvkiadó, Budapest, é. n.

Wilhelm Busch német költő, rajzoló 1865-ben a Münchener Bilderbogen számára készítette el *Max und Móric* című képes-verses történetét, megteremtve ezzel azt a sajátos műfajt, amellyel műveinek óriási népszerűséget szerzett.

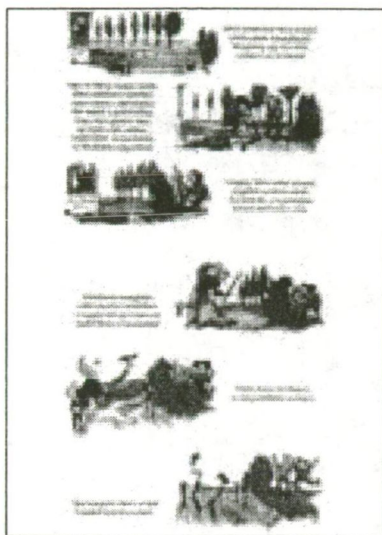
Művészetében a vers és a rajz teljesen egyenrangú, egymást szervesen kiegészítő, egymástól elválaszthatatlan. Éles kontúrú, egyénien groteszk grafikái Daumierre emlékeztetnek, a versek négyüteműek, szokatlan rímelésűek.

SZÉL JENŐ így méltatja: „A német művészet egyik legjelentősebb humoristája, bár saját kora félreismerte, tréfacsínálót látott benne, holott a vidám felszín alatt mélységesen nyugtalanító leleplező szatíra rejlik.” (*Világirodalmi Lexikon*.)

Max és Móric, a két kis csínytevő a magyar fordításokból *Marci és Miska* (Cziklay L., 1895., Rudnyánszky Gy., 1912.) néven váltak ismertté.

A Maxról és Móricról szóló képtörténetben – amelyet verses előszó és utószó fog közre – a két kis csibész hét – 95 színes képpel illusztrált – csínytevését olvashatjuk. A

képtörténetre a szerző maga is utal az előszóban: „Íme, hát mit tettek ketten, / felírva és lefestetten”.

A hét csíny közül kettőnek szenvedő alanya Bolte asszony, egynek-egynek Böck mester, a szabó, Lampel tanár úr, Fritz nagybácsi, a pék és végül egy derék paraszt.

A két kis csibész, akinek „*incselkedve – gazzettekre volt csak kedve*”, az özvegy Bolte asszony csirkéit ejti fogságba, hogy aztán a második csínyben a már megsütött szárnyasokat a ház kéményén kimenekítve megegye, mit sem törődve azzal, hogy az özvegy a mérget Spitz nevű ártatlan kutyáján tölti ki. – Böck mester, a szabó sem jár jobban, Max és Móric elfűrészezi a háza előtti pallót és a szabó, a csínytevők után futva, vízbe esik. (Itt ízelítőül ennek a csínynek a képtörténetéből található egy (fekete-fehér másolatú) részlet.)

Lampel tanár úr pipájába puskaport, Fritz nagybácsi ágyába cserebogarakat rejtnek. – A „Hatodik csíny”-ben a két torkos a pék édes süteményeire áhítozik, a ház kéményén át akarnak belopózni, ám a dagasztó ládában találják magukat, s noha nehezen szabadulnak, mégis megpróbálkoznak a hetedik csínnyel. – A malomba tartó derék paraszt gabonás zsákját felvágják, a gabona szétszóródik, de ezzel a „*csínyeknek is végre vége*”, a két csibész elnyeri büntetését. Házról házra terjed a hír „*szól a pék: így jár, ki nyalánk!*”, „*S így tűnik az öreg Fritznek: / bére ez a buta viccnek*”.

Wilhelm Busch számos figurája tovább él a köztudatban, tömör megfogalmazású sorai közül sok szállóigévé vált, mint például a Max és Móric képtörténet utószavában Böck mester szavai: „*életcél nem lehet gazzság*”

(Wilhelm Busch képtörténeteinek összkiadásához lásd: Wilhelm Busch *Sämtliche Bildergeschichten. Mit 3380 Zeichnungen*. Herausgegeben von Rolf Hochut. München – Wien – Gütersloh: Verlagsgruppe Bertelsman, é. n. Az egyik képtörténetre épülő kreatív

gyakorlathoz pedig: *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II.* Budapest, OKSZI, 1998. 34-36., valamint PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: A multimediális szövegek megközelítései. Pécs, *Iskolakultúra*, 2002. 44-47.)

Benkes Zsuzsa

William Shakespeare: *Szonettek* Justus Pál fordításában

Az illusztrációkat Balla Margit készítette

Európa Könyvkiadó, Budapest

E fordításról a kötet borítólapjának belső oldalán a következőket olvashatjuk.

William Shakespeare 1609-ben – kalózkiadásban – megjelent szonettciklusa a világirodalom legrejtelmesebb művei közé tartozik, népszerűségével talán csak Catullus és Villon versei vetekedhetnek. Shakespeare életművén belül is csak a Hamletet övezi hasonlóan felfokozott érdeklődés.

Magyarul több teljes fordítása is olvasható: a 19. században Győri Vilmos és Szász Károly (1880), majd Ferenczy Zoltán (1916 – 1922), Szabó Lőrinc (1921), később Keszthelyi Zoltán (1943) fordította le a teljes szonettciklust.

Justus Pál (1905 – 1965) társadalomtudós, költő, műfordító, a Szociáldemokrata Párt

egyik vezetője, országgyűlési képviselő 1956-ban adta közre a saját fordításait, melyeket a megelőző évek tragikus körülményei között készített. Justust a koncepciós perek során 1949-ben bebörtönözték, és csak 1955-ben szabadult. A szonettek börtönévei alatt fordította egy oxfordi kiadás és egy szótár segítségével – fejben, papírfecnikre. E fordítások értéke azonban, mint azt az olvasó is tapasztalhatja, nem az alkotás ellenében ható körülményekben rejlik: Justus méltó és egyéni változatot teremtett.

E leírás kiegészítéseként figyelmet érdemelnek Justus Pál előszavának bevezető mondatai is:

Nem kívánok azokra a különleges körülményekre hivatkozni, amelyek között a Shakespeare-sonettek fordítását végeztem. E körülmények érdektelenek az eredmény megítélésének szempontjából. Emellett úgy érzem, hogy a hátrányon kívül egyben-másban előnyt is nyújtottak számomra. Nemcsak a maximális koncentráció, az átélés lehetőségére – vagy kényszerére – gondolok itt, hanem arra is, hogy például Szabó Lőrinc fordításai nem álltak rendelkezésemre. Ha e fordítások kezemben vannak, talán hozzá sem fogok a munkához. Így azonban csak utólag hasonlíthattam össze a magam megoldásait Szabó Lőrinc fordításaival, s az összehasonlítás alapján csupán annyit változtattam saját munkámon, hogy néhány véletlen egyezést kiküszöböltem, még akkor is, ha csak gyengébb megoldást tudtam adni helyette.

Ebben a rövid ismertetésben azonban nem e fordítás körülményeivel s nem is a különböző szerzőktől származó fordítások intertextuális kapcsolataival kívánok foglalkozni, bár az se lenne érdektelen feladat, hanem azzal, hogy néhány példával Balla Margit illusztrációinak jellegét érzékeltessem.

III.

Pillants tükrödbe, s mond saját arcodnak:
Ideje már, hogy mását megteremtse?
Mert ha szépséged most meg nem ifjodhat,
Miattad ér sok asszonyt balszerencse.
Mert hol a szép nő, kinek boldog méhe
Be ne fogadná boldog magvadat?
S milyen férfi, kinek konok önzése
Sírként zárna a késő sarjakat?
Anyád tükre vagy, benned, hogy idézze
Régmúlt szépsége bájos tavaszát:
Öregkorod ablakán át így nézd te
Már ráncosan, mi szép az ifjuság.
De ha úgy élsz, hogy neved sem idézik,
Egyedül halsz meg, s képed is enyészik.

A fordításkötet borítólapját és belső címlapját díszítő illusztrációkon kívül tíz szonett teljes oldalú képverssé formált fekete-fehér változata található a kötetben, ezek sorrendje a következők: III., XXII., LXXIII., XCIII., CIV., CXXVIII., CXXXIII., CXLI., CXLIV., CXLVIII.

A borítólapon található színes illusztrációt annak ismertetése elején elhelyezett (kicsinyített) fekete-fehér mása kívánja érzékeltetni. Hasonló motívumú kislakú fekete-fehér illusztráció található a belső címlapon. E két illusztrációval rokonítható a CXXXIII. és a CXLI. szonett szív és kéz motívummal díszített képversváltozata. (E szonettek szövege 'kulcs-szerepet' tölthet be az első két illusztráció értelmezésekor.)

XXII.

Nem, hiszem, tükröm bármint magyarázná,
Hogy vénülök, amíg icketestvéred
Az ifjúság – de arcodon barázdák
Ha lesznek, tudom, tűnik már az élet.
Mert egész ifjú szépség, a fennen
Tündöklő, mind az én szívemre árad.
Mely benned lüktet, mint a tiéd bennem:
Hogyan lehetnék hát idősebb nálad?
Ezért szerelmem, úgy vigyázz magadra,
Mint nem magamra, rád én ügyelek,
Szerelmes szívéd gyengéden ringatva,
Mint gondos dajka síró gyermeket.

Ha szívem meghal, meghal a tied,
Nem azért adtam, hogy majd visszavedd.

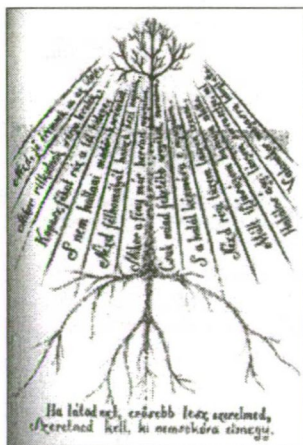

A III., XXII., LXXIII. és CIV. szonett alábbiakban bemutatott képversváltozatai között páronkénti intertextuális (és 'inter-vizuális') kapcsolat áll fenn: az első kettő között a 'tükör', a második kettő között a fa motívum révén.

LXXIII.

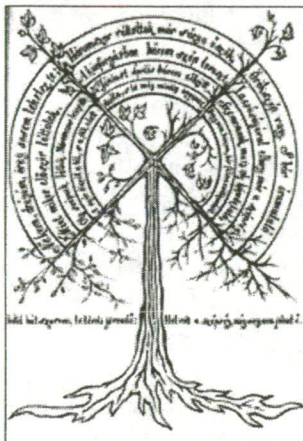
Nézd, jó évenek az az ideje,
Mikor ritkulnak sárga levelek,
Kopasz fákat ráz a tél hidege,
S nem hallani madár-karéneket.
Nézd félhomályát hosszú őszi napnak,
Mikor a fény már hervad nyugaton,
Csak mind feketébb árnyékok maradnak,
S a halál képmása e nyugalom.
Nézd régi tüzem lassan izzani,
Múlt ifjúságom hamuja alatta
Halálos ágy: lángom sorvasztja, mi
Valamikor magasan lobogtatta.

Ha látod ezt, erősebb lesz szerelmed,
Szeretned kell, ki nemsokára elmegy.

A XCIII. szonett képversváltozata meglehetősen komplex: az első hat sorból alkotott téglalap alakú keretben kígyóformában elhelyezett következő négy sor, a kígyó forma által közrefogott (az utolsó előtti két sorból formált) szív, majd az abban szem formában elhelyezett utolsó két sor alkotja. A CXXVIII. szonett globális megjelenési formája egy hárfa, mögötte egy ajakkal, előtte hárfázó kézzel. A CXLIV. szonett képversváltozata a tükör motívumokkal rokonítható motívumú. Végül a CXLVIII. szonett képversváltozatát egy átlójára állított négyzetet alkotó sorok, valamint az e négyzetben elhelyezett (az utolsó előtti négy sorból formált) szem forma alkotják.

Nekem, drágám, öreg sosem lehetsz te?
 Mint mikor legelőször láttalak,
 Oly szépnek látlak. Háromszor leszedte
 A nyár díszét a tél, s a fák alatt
 Háromszor váltottak már sárga őszők
 A körforgásban három szép tavaszt,
 Júniust Április három előzőtt
 Azóta, s te még mindig ugyanaz,
 Örökszép vagy. S bár óramutató
 Lassúságával elhagy már a szépség,
 Szememnek ma is oly kápráztató
 Hogy nem hiszem, bár félem csökkenését.
 Halld hát szavam, te távoli jövődő.
 Hol volt a szépség, míg meg nem jelent ő.

A képversválogatott átmenetet képeznek az illusztrált szövegek és a kizárólag a szöveg verbális anyagából formált (szigorú értelemben vett) képversek között. Mint ilyenek a verbális és képi elemekből alkotott statikus multimediális szövegek sajátos megjelenési formáját képezik.

Petőfi S. János

Nagy László: Csodafu-szarvas

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 128 p.

Kass János rajzaival

Nagy László *Csodafu-szarvas* című verseskötete mintegy hetvenhárom költeményt (közülük kettőt csak részleteiben) és tizenkilenc illusztrációt tartalmaz. A kötet anyagához POMOGÁTS BÉLA írt utószót, az illusztrációkat Kass János készítette.

A versek java része Nagy László költészetének korai időszakából származik, többnyire a *Galambcsőrök* (1944 – 1945), *Az angyal és a kutyák* (1944 – 1946), a *Májusfák* (1947 – 1952), valamint *A nap jegyese* (1952 – 1954) című ciklusból, néhány a kései *Vidám üzenetekből* (1973 – 1977), de olyan költemények is szerepelnek a kiadványban, amelyek a gyűjteményes kötetekből (például a *Versek és versfordításokból*) kimaradtak. Kass János illusztrációi a következőkhöz készültek: „Anyám ül, mint egy óriás” (*Az angyal és a kutyák*), „Repülő” (*Májusfák*), „Karikáznak az ördögök” (*Galambcsőrök*), „Egy kék lepke meg egy sárga” (*Májusfák*), „Nap hanyatlik” (*Az angyal és a kutyák*), „Csodafu-szarvas” (*Az angyal és a kutyák*), „Vadászok lépnek” (*Vérugató tündér*), „Tenger” (*Májusfák*), „Zápor után” (*Galambcsőrök*), „A héja és a sármány” (*A nap jegyese*), „Kiscsikó-sírató” (*Galambcsőrök*), „A szomorú ökrök” (*Galambcsőrök*), „Dombon” (*Májusfák*), „Tengeritörök” (*Májusfák*), „Korai készülődés” (*A nap jegyese*), „Tavaszi dal” (*Májusfák*), „Tűz” (*Himnusz minden időben*), „Májusfák” (*Májusfák*) és „Járték karácsonykor” (*A nap jegyese*).

Talán a vers- és cikluscímekből is kitűnik, hogy e komplex kommunikátumok milyen gazdag tematikát képviselnek. A kötet utószavában POMOGÁTS BÉLA elsősorban Nagy László természetszeretetét emeli ki. Mint írja, a költő „otthon van a szülőföldön, bensőséges örömmel tud szólni a virágzó mezőről, a falusi élet dolgos köznapjairól és vidám ünnepeiről, midőn a friss citeraszó megörvendezteti a szíveket, és a tánc magával ragadja a fiatalokat. És személyes kapcsolatban van a természettel, az állatokkal, a fák- kal és füvekkel. Testvéri érzéssel siratja az árván maradt, majd elpusztult kiscsikót, és gyönyörködve hallgatja a pacsirta énekét. (...) Nagy László verseitől igazán meg lehet tanulni a természet szeretetét. És fel lehet ismerni bennük azt a folyton változó szépsé- get, amely a nyíltszívű embert a hazai tájban: az erdők és rétek világában körülveszi.” Emellett tudjuk azt is, hogy a természeti képek, a tárgyias-leíró elemek adott esetben a költő személyiségét emelik ki, életerejét alakítják mitikus vitalitássá (például *A meggyfa alatt*), más esetben a létezés nagy kérdéseit hordozzák (például *Szomorú ökrök*), megint máskor a társadalmi problémák megjelenítői (például *Elfogynak a fák*), stb.

Ebből a gazdag anyagból itt mindössze négy komplex kommunikátumot választok ki (a versek és illusztráció kötetbeli sorrendjében). Ezek természetesen a hozzájuk fűzött minikommentárokkal sem reprezentálhatják a kötet egészét.

Nagy László *Karikáznak az ördögök* című verse egy nyári vihar leírásával mutatja be a szegénységet és a lírai én kiszolgáltatottságát, melyből népi mitologikus elemek fel- használásával igyekszik a költő kitörni.

Karikáznak az ördögök

Karikáznak az ördögök,
az úton fölrepül a por,
sívít a szél, a fa alá
bújna csibeként a bokor.

Én e házból kiszaladnék,
mert bánt engem a rongyfüggöny,
véres a vázában a víz,
jajgat a zsálya, vadbükköny.

Pattogatják a bánatok
a házunk meszelt homlokát,
én nem bírom, ha anyám sír,
este, ha kibontja haját.

Az ördögökkel elmegyek,
leszek én garabonciás,
sárkánylovam haja vihar,
a hasa hajnalpirkadás.

1. ábra

2. ábra

Kass Jánosnak a költeményhez készült illusztrációja (lásd az 1. ábrán) a vihar, illetőleg a szóban forgó mitologikus elemek körül szerveződik.

3. ábra

4. ábra

A *Csodafü-szarvas* ahhoz a mitikus-rituális komplexumhoz sorolható, amely óriási távolságokat hidalva át és nemzedékről nemzedékre öröklődve, közvetlenül vagy Bartók Béla *Cantata profana* című művének hatására napjainkig szinte példátlan s lenyűgözően gazdag szekunder, költői szövegváltozatokat hozott létre. E verset a *Szemiotikai szöveg-tan 14.* kötetében multimediális kommunikátum(összetevő)ként közelíti meg és elemzi ORDASI PÉTER (67-88). Kass János itteni illusztrációját (lásd a 2. ábrán) érdemes egybevetni ORDASI tanulmányának gazdag szemléltetőanyagával.

A *Kiscsikó-sírató*ban a síratóformulákkal váltakozó leíró és epikus elemek egyetemes létélménnyé tágtíják a személyes élményanyagot (vö. GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nagy László költészete*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 43).

Kiscsikó-sírató

[...]

ott ficáncolsz te a csillagok között,
onnan megrugdosod az én szívemet,
minden reményünket befödi a hó,

A síratóhoz készült illusztrációján Kass János a „csillagok között” ficáncoló kiscsikó alakját ábrázolja (lásd 3. ábra). Lényegében ez a motívum szervezi Kondor Béla kompozícióját is, amelyet a *Kiscsikó-sírató*val rokon *Búcsúzik a lovacska* című hosszúvershez készített (lásd Nagy László: *Arccal a tengernek*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 327).

Nagy László költészetének egyik leggyakoribb motívuma a *tűz* (lásd többek között VASS LÁSZLÓ: Szófaji frekvenciák és kulcsszók Nagy László lírájában. In: *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, Szeged, 1987 – 1988. 107-114). „Maga a »tűz« – írja GÖRÖMBEI – az egyik legősibb szimbóluma a léleknek, életnek, szellemnek, tudásnak, szenvedélynek, vitalitásnak, szerelemnek, forradalomnak, teremtőerőnek” (GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Nagy László költészete*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1992. 211). Ezt az ősi szimbólumot teljesíti ki a költő *Tűz* című himnusza.

Tűz

Tűz

te gyönyörű,
dobogó, csillag-erejű
te fütsd be a mozdonyt halálra,
hajsza, hogy fekete magánya
ne legyen néki teher,

tűz

te gyönyörű,
ihlet, mindenség-gyökerű,
virágozz a vérző madárban,
égesd hogy a sorsot kimondja,
nem a hamuvá izzó csontja,
virrasztó igéje kell,

tűz

te gyönyörű,
jegeken győztes-örömmű,
ne törd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva,
hűlve latoló józanságban,
ahol áru és árulás van,
öltöztess tündér-pirosba,

röptess az örök tilosba,
jéghegyek fölé piros bálba,
ifjúság királya,

A *Tűzről* értő elemzés olvasható DOBÓNÉ BERENCSI MARGIT Nagy László tizenkét versének elemzése című kötetében (Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 89-105). Kass János képi reprezentációját lásd a 4. ábrán.

További költemények és illusztrációk bemutatására itt nincs lehetőség. De ahhoz talán ennyi is elegendő, hogy újra átlapozzuk a kötetet, s nyitottabban szemléljük és közelítsük meg, illetőleg elemezzük a verbális és képi összetevőből felépített, komplex kommunikátumokat.

Vass László

2. Szöveg és fordítás

Péter Mihály: „Pár tarka fejezet csupán...” Puskin „Jevgenyij Anyegin”-je a magyar fordítások tükrében
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 232 p.

„A műfordító Janus-arcú lény: *tudós és művész* egy személyben. Teljesítménye két részből áll. Tudósként értelmeznie kell, hogy *mit* fordít, azaz az első megközelítésű, felszíni olvasatnál mélyebbre kell hatolnia a műbe; olyan értelmezésre kell törekednie, amelyet a mű szűkebb és tágabb (életrajzi, lélektani, nyelvi, irodalmi, történelmi stb.) kontextusa leginkább valószínűsít; ehhez az elemzőmunkához nemritkán tudományos ismeretekre is szüksége van. A fordítói tevékenység második része az így értelmezett költői mű *újraalkotása* az „átvevő” nyelven: ez már művészi feladat, amelynek megoldásában óriási szerep jut az intuíciónak („ihletnek”), a költői tehetségnek; a műfordító ugyanis nem egyszerűen egy más nyelv formájába öltöztet egy adott tartalmat, hanem újratekinti tartalom és forma egységét egy másik nyelv közegében. A „fordító tehát nem egyszerűen transzponál, hanem *re-kreál*” – olvashatjuk PÉTER MIHÁLY legújabb fordításstilisztikai monográfiájának bevezető gondolatai között a fordítást alkotói folyamatként bemutató értelmezést (10). A kiváló russzistának és a szövegstilisztika termékeny szerzőjének ez a gondolatsora adja meg az Anyegin-fordításokat körüljáró legújabb munkája vezérfonalát.

Puskin Anyeginje a világ szinte minden irodalmi nyelvén felcsendült. A magyar fordítások sorát a múlt század közepén, 1862-66-ban született, elévülhetetlen érdemű Bérczy Károly-féle fordítás kezdi, s az 1992-ben megjelent, Galgóczy Árpád által az IKON Kiadó Matúra sorozata számára készített legújabb fordítás zárja be. PÉTER MIHÁLY, aki immár negyven éve foglalkozik Puskinnak a világirodalomban rangos helyet betöltő, műfajt teremtő verses regényével s annak magyar interpretációival, mégse arra vállalkozik, hogy a magyar fordítások teljes és tüzetes elemzését, illetve egybevetését adja. Ezt területi okokból sem tehetné meg, de a fordítások között, amelyeket Kardos László „örökös nemzeti küzdelemnek” látott, sem kíván – mint vallja – „eredményt hirdetni”. Az egymás nyomdokaiba lépő újabb szövegváltozatokat úgy tekinthetjük, mintha

az eredeti műnek a röntgenképét készítenénk el, de nem csupán egy-egy hétköznapi lenyomatot, hanem olyan CT-vel készült „rétegfelvétel”-hez hasonlatosat, amelyet az emberi szervezet teljességre törekvő megismeréséhez használ az orvostudomány.

Az Anyegin-fordítások elemzésének voltaképpen célját így summázza a szerző: az irodalmi műalkotásnak (kivált a jelentőseknek) lényegi tulajdonsága, hogy a változó időbeli, társadalmi, kulturális, esztétikai stb. kontextusok függvényében különböző olvasatokban jelennek meg. E könyv arra vállalkozik, hogy a Puskin-kutatás időtálló vagy újabb eredményeire támaszkodva egy korszerű „Anyegin”-olvasatot tegyen hozzáférhetővé az olvasó számára, az eredeti szövegrészeknek a különböző fordításokban való tükröztetése segítségével. Az elemzés középpontjában az Anyegin stiláris dinamikája, az elbeszélő hangjának modulálása, a különböző, többnyire ellentétes nézőpontok szöveg-szintű megjelenítése áll.

A monográfia az alkotói vezérelv példáit kulcstémákhoz kötve csoportosítja, ily módon jelöli ki a munka szerkezeti egységeit, ez biztosítja a fejezetek tematikus koherenciáját. Az első három fejezetben azt mutatja be, hogyan működik e poétikai vezérelv Puskin emberábrázolásában. Nem véletlen, hogy az *első fejezet* középpontjában Anyegin bonyolult és ellentmondásos személyisége áll. A *második fejezet* a regény hősnőjéről, Tatyjanáról szól, aki személyiségében még összetettebb, hosszú utat tesz meg a mű idő-síkján. A *harmadik fejezet* Tatyjana, a világirodalomban méltán híressé vált *levelét* és Anyegin Tatyjanához írt válaszát hasonlítja össze. E két levél számos elemző szerint a regény két szerkezeti fókuszát adja. PÉTER MIHÁLY ez alkalommal azonban a hasonlóságok hátterében a levélírók alkataból, életkorából, sorsából eredő különbségekre, s az azokat megjelenítő nyelvi és stiláris elemekre kívánja felhívni a figyelmet. A *negyedik fejezet az elbeszélő* (a Költő) hangjának modulációit követi figyelemmel: hol „cseveg”, hol életbölcseletet fogalmaz meg, s ez alkalmat ad a stiláris váltások, ütköztetések nyelvi megjelenésére, illetve fordításbeli megjelentetésére. Az *ötödik fejezet* a tájak, évszakok, napszakok leírásában a „szórt nézőpontok” poétikájára fordítja figyelmünket. Szemléletesen mutatja meg, hogy a költő a különböző természeti képeket a szereplők vagy a saját szemléletén, hangulatán átszűrve hogyan jeleníti meg, s vajon a fordítások is követik-e a nézőpontok változását. Végül a *hatodik fejezet* olyan témát érint, amelyet PÉTER MIHÁLY – ha csak előző monográfiájára gondolunk, melynek címe *A nyelvi érzelm-kifejezés eszközei és módjai* – szívéhez igazán közelállónak érezhetünk: a hangzás, az érzés és a gondolat hármassága Puskin verses regényében. A fordítások szempontjából ezek tanulságos megnyilvánulását idézi fel az elemzés a hangszimbolika, a klasszicista pontosságú szóhasználat és az aforisztikus tömörségű mondatépítkezés szintjén.

Miben különbözik PÉTER MIHÁLY munkája a korábbi Anyegin-értelmezésektől?

Legnagyobb érdeme, hogy olyan tüzetes filológiai munka, amely a mai igényes olvasó számára segíti a befogadás folyamatát. Segít megragadni a múlandóban a marandót, segít feltárni Puskin Anyeginjének eredeti szövegtárházát és magyar fordításváltozatainak egybevetésével a változó szavak és kifejezések mögött rejlő, a mű üzenetét jelentő örök emberi tartalmat. A szövegelemzés megközelítési iránya mindig az eredetiből kiinduló értelmezés: egyetértve PÉTER Mihállyal, reális lehet az igény, hogy a fordítás keltsen ahhoz hasonló esztétikai hatást a magyar olvasóban, mint amelyet az eredeti mű kelt a mai orosz olvasóban. Ám rögtön hozzá kell tennünk, hogy nem csupán az idő

perspektívája játszik közre a 170 éve született Anyegin újraolvasásakor, hanem – bármely nyelvet vegyünk is alapul – a befogadói horizont is, az a háttérismeret, kíváncsiság, nyitottság, amellyel a különböző felkészültségű olvasó az irodalmi alkotáshoz saját maga közelíteni képes. Ezt a befogadói perspektívát tágítja a magyar közönség számára PÉTER MIHÁLY páratlan filológiai felkészültséggel, s a mai stílusértelmezés árnyalataira is nyitott stilisztai attitűdjével.

Az aprólékos elemzés mindenre kiterjedő tüzetességét próbáljuk meg érzékeltetni, csupán négy sor összevetését segítségül hívva: Anyegin stílusának tónusváltozását érzékelhetjük, amikor Tatyjana szerelmi vallomásra sértő kioktatással a hangjában így válaszol:

Полюбите вы снова; но...
Учитесь властвовать собою;
Не всякий вас, как я, поймет;
К беде неопытность ведет. (IV, 16)

PÉTER MIHÁLY az első sor végi, Szlominszkij találó szavaival „tanító bácsis szünet” hangnemváltó szerepére hívja fel a figyelmet, s Puskin szövegével szembeállítja a vizsgált négy magyar fordítást, Bérczy Károlyét a múlt századból, 1866-ból, Mészöly Gedeonét 1945-ből, Áprily Lajosét 1953-ból, Galgóczy Árpádét 1992-ből.

„Ön újra fog szeretni még,
De indulatját tartsa féken;
Mint én, önt majd nem érti más...
s keserves a tapasztalás. (B.)

Bérczy kihagyja az áthajlást, a „felemelt mutatóujjas” *de* utáni szünetet, s ezáltal egybemosza a „vallomást” a „prédikációval”; emellett az *indulatját tartsa féken* kifejezés a mai olvasó számára túl erős.

Maga még fog szeretni, de...
Kérem, tegyen féket szívére.
Jöhetne más, ki drága bért
Fizettet a naiv hitért. (Á.)

Amint látjuk, Áprily híven tükrözi a tónusváltást, ám kissé kenetes színezetet ad a főlényes kioktatásnak. Mészöly fordításának viszont vidékiesen nyájas a hangulata.

Kegyednek új szerelme lesz,
De... legyen több tartózkodása!
Más, mint én, meg nem érti majd –
Óvatlanság hoz annyi bajt! (M.)

Galgóczy sem találja el az eredeti hangnemét.

Lesz még szerelmes újra, ám
Vigyázzon jól magára, kérem:
Ki könnyen ad naiv szívet,
Gyakran nehéz árat fizet. (G.)

A kemény *de* helyett az enyhébb *ám*, a második sor klisészerű általánossága, a záró két sor „falvédős” bölcsessége meglehetősen távol áll az eredetitől (36-38).

E kis részletből is tökéletesen kiviláglik, a szerző akár egyetlen kötőszóról is szakirodalom felvonultatásával, s a magyar stílustulajdonítás sokoldalú ismeretében tud szólni, ha az a jellemábrázolás szempontjából fontos, ha az az alkotói nézőponttal koherens. Nem szükséges tehát, hogy az egész művet sorról sorra az összevetés tárgyává tegye.

PÉTER MIHÁLY könyve közvetlen előzményeként azt a szakszeminárium-sorozatot említi, amelyet néhány éven keresztül az ELTE orosz szakos hallgatóinak az Anyegin és magyar fordításainak összevetéséből tartott. Azt tapasztalta – vallja –, ami a mai befogadói magatartásként más területen is mindennapos jelenség: a mai közönség kevésbé felkészült a költői szövegek „elidőző”, gondos olvasására, ami pedig nélkülözhetetlen kiindulópontja és alapja a további, tágabb kontextusokban végzendő értelmezésnek. Mindez következménye annak a korunkra általában jellemző felgyorsult életvitelnek is, amely sem az anyagi javak előállításában, sem az emberi kapcsolatok építésében, sem pedig a művészeti értékek létrehozásában és befogadásában nem kedvez a lassú, aprólékos és finom „ötvösmunkának”.

Ez alkalommal ilyen aprólékosan finom „ötvösmunkát” tart a kezében, aki PÉTER MIHÁLY új könyvét lapozgatja. Gördülékeny, világos, érthető, szárnyalóan könnyed, mégis tudományos igényű stílusa a magyar verselemzés, sajnos csak kevesek számára ismert kiváló „asztaltársaságának”, tudós versértő költő irodalmárainknak, önmagában is esztétikai élményt nyújtó megnyilatkozásaival rokonítható. PÉTER MIHÁLY nem titkolt célja az értő olvasás kedvének felkeltése, az irodalmi mű szövegben rejlő rétegtartalmainak sokoldalú értelmezése. A szakemberekhez és az irodalmat kedvelő olvasóhoz egyaránt szóló könyve a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában 1999-ben, a Puskin születésének kétszázadik évfordulóját ünneplő jubileumi megemlékezések évében jelent meg.

Cs. Jónás Erzsébet

Cs. Jónás Erzsébet: Kontrasztív szövegsemantikai vizsgálatok (Csehov-drámák fordításelemzése)

Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza, 2001. 306 p.

Cs. JÓNÁS ERZSÉBET könyve szerves folytatása a szerző által mintegy két évtizede megkezdett műfordítás-stilisztikai munkának. A maga nemében hiánypótló a szakirodalomban, ugyanis a fordításelmélet és fordításkritika Magyarországon nem rendelkezik minden műnemre kiterjedő, alapos vizsgálatokról beszámoló szakirodalmi háttérrel. Az eddig megjelent magyar nyelvű munkák vagy csak általános fordításelméleti kérdésekkel foglalkoztak, vagy általában a fordításról, a különböző, nem elsősorban a szépirodalmi szövegek fordíthatóságáról, a grammatikai és lexikai transzformációkról adtak részletes ismertetést. A szépirodalmi szövegek fordításában a terjedelmileg kisebb lírai művek átkódolásáról jelentek meg tanulmányok. (Vö. *A műfordítás ma* című kötet tanulmányai 1986., KLAUDY KINGA, 1994.) Cs. JÓNÁS ERZSÉBET egy egészen új területre, a drámai szövegek fordításainak pragmatolingvisztikai megközelítésű elemzésére irányítja a figyelmet. A szerző helyesen állapítja meg, hogy mivel a szövegten, a stilisztika és a for-

dítástudomány egymással párhuzamosan foglalkozik pragmalinkvizitikai vizsgálatokkal, sok bennük a terminológiai átfedés, többértelműség.

A Csehov-drámák elemzésében a szerző az eredeti szövegek mellett a fordítók egyéni stílusjegyeit is vizsgálja mind a műfordításokban, mind pedig a fordítók saját alkotásaiban. Ez azért lényeges – és egyben új szempont is a korábbiakhoz képest –, mert a célnyelvi szöveg létrejöttét jelentősen befolyásolja a fordító mint befogadó-értelmező egyéni stílusa is.

Könyve első fejezetében a szerző ismerteti a legfontosabb fordítási modelleket, amelyek közül a kontrasztív fordításstiliztikai vizsgálatokban a KLAUDY KINGA által kommunikatív ekvivalenciának nevezett elvet tartja követendőnek. A szövegben az a keret, amely a fordításstiliztikai vizsgálatok számára a legmegfelelőbb. Cs. JÓNÁS ERZSÉBET a különböző szövegalkotási modellek közül J. SCHMIDT modelljét emeli ki, amely már a 70-es években felhívta a figyelmet azokra a lényegi jegyekre, amelyek a műfordítások létrejöttét, ezeknek a befogadóra tett hatását alapvetően befolyásolják.

A szerző szerint a fordítóra a műfordítási folyamatban három normarendszer hat:

1. az eredeti mű normája a saját kora szociokulturális kontextusában,
2. a célnyelvi olvasóközönség befogadói normája,
3. a fordító saját befogadói normája.

E hármas normarendszer figyelembevételével a szerző meghatározza az összevető műfordítás-elemzés lényegét is: „Az összevető műfordítás-elemzés olyan sajátos párhuzamos szövegvizsgálatnak tekinthető tehát, amikor egyetlen forrásnyelvi korpusz eltérő, de valamelyik érvényes norma szerint – vagy a professzionális fordítói, vagy az elvárási norma mentén – több azonos célnyelvi változatát vethetjük egybe” (20). A műfordítási folyamatban a művet nyitott rendszernek kell tekintenünk, amelyben a társadalom, a valóság és a kultúra kapcsolata érvényesül. A mindenkori olvasó (fordító), befogadó szociokulturális tényezői is befolyásolják a műfordítások létrejöttét.

A *Szövegpszemantikai tanulmányok* igen figyelemre méltó része A *szemantikai mezők térdimenziós képe* című alfejezet. Lényege az, hogy a fordító és az olvasó a célnyelvi kultúrából a fordítás során felidézi mindazt, ami erről korábbi ismereti alapján a tudatában rögzült az adott szerzőről, a szerző korának magyar művészi képviselőiről, s ezen ismeretek mentén hoz létre és értelmez minden újabb szövegvariációt. A tanulmánykötet szerzője megrajzolja a szemantikai mezők térdimenziós képét is, amelyben két nagy kultúrtörténeti időzóna fut végig: az első időpárt a szereplők története és Csehov kora, a másodikat a fordító és a célnyelvi olvasó mindenkori reális idősíkjára képezi. „(...) ahogy távolodunk Csehov és hősei korától, ezek az idősíkok egyre szélesebb, az adott kort egészeben átfogó, térdimenzióban elképzelhető kulturális szemantikai mezőkön ívelnek át. Ezek a mezők ugyanakkor nem izoláltak, egyetlen időpontba, Csehov korába futnak össze, hanem természetes módon állandó dinamizmusban, oda-vissza zajló információ-áramlásban alakulnak ki, magukba zárják valamilyen fokon az eltelt időszak egyetemes világismeretének megszűrt és a tudatba beépített, az orosz, illetve a magyar nyelvű kultúrára vonatkozó jelentéseleseit” (25). Cs. JÓNÁS ERZSÉBET részletesen bemutatja a Csehov-drámák magyar fordításaiban megjelenő kulturális szemantikai síkokat, rámutatva azokra a stílusjellemzőkre, amelyek rányomják bélyegüket a fordításszövegekre is.

Külön alfejezetekben foglalozik a szerző Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád fordításaival, felvázolva egyúttal a fordítások mögött húzódó egyéni költői életmű körvonalait is, hogy kimutathassa, milyen stílusjegyeket vettek át a költők egyéni stílusukból a műfordításokba. Ezt követően a fordítói szemlélet változását követi nyomon a szerző, majd részletesebben Spiró György mai fordításaival ismerkedhet meg az olvasó. A szerző megállapítása szerint Spiró György Csehov *Ivanov* és *Cseresznyés kert* című drámáinak újrafordításakor azt az elvet vallja, hogy a színpadra szánt drámaszöveg szerkezeti, prozódiai sajátosságainak, a dialógusok megformáltságának olyannak kell lenniük, amilyeneket a mai befogadók elvárnak. Spiró tudatosan vállalja ezt a feladatot. CS. JÓNÁS ERZSÉBET Spiró Csehov-fordításainak nyelvi sajátosságait elemezve, két alapvető ismertetést emel ki: 1. az informatív szükségszerűség, 2. a nyelvi jelek díszletlenítése.

A nyelvi elemek díszletlensége Csehov drámáinak is meghatározó jegye, ezt azonban Spiró továbbviszi a fordításban. Így felvetődik a kérdés, adekvátnek tekinthetők-e ezek a fordítások. A szerző erre is választ ad, amikor a pragmatikailag teljesen adekvát fordítások létét megkérdőjelezve a következőket írja: „A pragmatikailag adekvát fordítást csak mint a forrásnyelv és a célnyelv között fennálló szerencsés lehetőséget szabad értelmezni, minthogy abszolút mértékű egyezés, a befogadó reakciókat is figyelembe véve, teljesen lehetetlen” (80).

A tanulmánykötet második fejezete a Csehov-drámák kontrasztív fordításstilisztikai vizsgálatát mutatja be. A művészi szöveg és a műfordítás kapcsolatát elemezve a szerző rámutat arra is, hogy a fordítást csak teljes kommunikációs rendszerben lehet vizsgálni. CS. JÓNÁS ERZSÉBET a Csehov-drámák fordításstilisztikai elemzésében KOMISSZAROV szövegszerveződési sémáját veszi alapul. KOMISSZAROV öt szerveződési szintet különböztet el, amelyek azonban az eredeti szövegben – a csehovi szövegek sajátos belső törvényszerűségeinek következtében – nem egészen így valósulnak meg. A szerveződési szintek a következők:

1. a közlemény céljának a szintje,
2. a szituáció leírásának a szintje,
3. a közlési mód szintje,
4. a nyelvi megformálás szintje,
5. a nyelvi jelek szintje.

CS. JÓNÁS ERZSÉBET részletesen az *Ivanov* című dráma Gábor Andor és Elbert János által készített magyar fordításait veti egybe az eredeti szövegekkel. Ezt követően a Sirály Háy Gyula és Makai Imre által készített fordításainak kontrasztív elemzését végzi el a szerző. Csehov drámáinak nyelve a természetes korabeli beszélt nyelvet követi, ebben rejlik egyik máig élő hatása, de a fordítókknak is ez okozza az egyik legnagyobb gondot. Sokszor jelent nehézséget például a különböző frazeológiai egységek magyarra fordítása. A beszélőnek a beszédpartnerhez fűződő viszonyát tükrözi az oroszban az apai név használata is, amely a magyar nyelvben hiányzik. Ugyancsak nehéz magyarra fordítani a beszélő szociális helyzetét, műveltségi szintjét tükröző sajátos orosz nyelvi kifejezéseket. Hasonló megállapításokra jut a szerző a *Ványa bácsi*, a *Három nővér*, a *Cseresznyés kert* eredeti és műfordítás-szövegeinek összehasonlító elemzése kapcsán is.

A tanulmánykötet harmadik része az *Összegző értékelés a fordításelemzések tükrében* címet viseli. Csehov drámáinak nyelvi megformáltságát elemezve CS. JÓNÁS ERZSÉ-

BET részletesen foglalkozik a dialógus fejlődésének bemutatásával az *Ivanov*tól a *Cse-resznyéskert*ig. Elemzi a különböző replikatípusokat, a szövegmodalitás és a szövegszerkezet nyelvi alakzatait. A dialógusok fordításaiban a szubjektív modalitás „kortalannak” tekinthető nyelvi, szövegszerkezeti elemei a következők:

- a) a társalgási maximák érvényesülése – a minőségi alapelv felfüggesztése,
- b) az indirekt beszédaktusok dominanciája,
- c) a megszólítások familiáris jellege,
- d) a dialógusok kibontakozási iránya – az akaratnyilvánítás hiánya,
- e) a nyitott dialógusok meghatározatlan tárgyiassága,
- f) az ellipszis pszicholingvisztikai szerepe,
- g) metanyelvi eszköztár – a nem-kiválasztottság effektusa (látszólagos rendezetlenség).

CS. JÓNÁS ERZSÉBET a Csehov-drámák szövegének a magyar műfordítás-szövegekkel való egybevetésekor meghatározza Csehov nyelvének alapvető stílusjellemzőit: az egyszerűség, a zeneiség és jóhangzás, a tisztaság és gondolati pontosság, a nyelvi tömörség. Az egyes fordítások többnyire vétenek valamelyik stíluskövetelménnyel szemben. Leginkább a nyelvi dísztelenség visszaadása okoz nehézséget a fordítóknak. Például Elbert János *Ivanov*-fordítása díszesebb, mint az eredeti, a fordító a későbbi korok magyar színházlátogató közönségének elvárásait veszi figyelembe, ezáltal megsérti a csehovi normát. Kosztolányi a nyugatosok műfordítói elveinek megfelelően saját egyéni stílusát, valamint a korstílust is megjeleníti fordításaiban, így például jelentős szerepet kapnak fordításában a szecessziós stílusjegyek. Tóth Árpád *Cse-resznyéskert*-fordításán is áttűnik a költő saját stílusa, amely a bús, szomorú hangulatú szavak használatában mutatkozik meg. A később keletkezett fordítások – Gábor Andoré, Háty Gyuláé, Makai Imréé – jóval szöveghibbék. A nehézséget legfeljebb a megszólítások okozzák a fordítóknak, ugyanis a forrásnyelvben és a célnyelvben nem teljesen azonosak a nyelvi etikett szabályai. A 70-es évek elején készült *Ivanov*-fordításával Elbert János új fordítói irányzatot vezetett be. Jellemzője a nyelvi nonkonformizmus. Nem előzmény nélküli azonban ez az irányzat a fordításirodalomban, mert például Sallinger *Zabhegyezőjének* magyar változata már a nonkonformizmus jegyében született. Elbert János Csehov-fordítása a pesti utca beszélt nyelvi stílusát emelte át a színpadi nyelvbe. Spiró György fordításai pedig a mai magyar színházi közönség elvárásainak akarnak megfelelni.

CS. JÓNÁS ERZSÉBET rámutat a kontrasztív szemantikai fordításelemzések újabb lehetőségeire is. Az egyik ilyen lehetőség a számítógépes korpuszelemzés, amelynek igazi jövője az írói szótárak nagyobb mennyiségének megjelenésekor várható. A jelenlegi módszerekkel a művészi szövegekben a más típusú szövegekkel szemben megjelenő sajátos pragmatikai jelentései még nehezen vizsgálható.

CS. JÓNÁS ERZSÉBET könyvét gazdag szakirodalom-jegyzék zárja, amely a nem szakember számára is segítséget nyújthat a téma elmélyültebb tanulmányozásához. A tanulmánykötet nyelve szakszerűsége mellett is élvezetes olvasmány minden filológus és nem filológus számára egyaránt, ezért ajánlom mindenkinek, aki szereti Csehov drámáit, valamint azoknak is, akik a műfordítás kérdései iránt érdeklődnek.

N. Lőrincz Julianna

István Csúry: Le champ lexical de *mais*. Études lexico-grammaticale des termes d'opposition du français contemporain dans un cadre textologique

Studia Romanica de Debrecen, Series Linguistica, Fasc. VII.

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 000 p.

CSÚRY ISTVÁN dolgozata a mai francia nyelvben használatos, az oppozíció logikai-szemantikai jegyével rendelkező konnektorok bemutatására vállalkozik. Ezek a konnektorok, ahogyan arra a cím is utal, olyan lexikális egységek, amelyek valamennyien a *mais* lexikális mezőjének tagjai. Azonban, a konnektor, a szerző felfogásában, nem csupán egy lexikális egység, hanem elsősorban szövegszervező és diszkurzív funkciót lát el. Ez a felfogás az elméleti alapok megválasztásában és a corpus elemzésének módszerében is tükröződik: a szerző kiváló érzékkel ötvözi a lexikológia, a lexikográfia, a szemantika, a szintaxis, a szövegnyelvészet és a pragmatika nézőpontját.

A dolgozat első fejezete egyrészt olyan elméleti szempontokra irányítja a figyelmet, mint a konnektorok problémájának általános logikai és nyelvészeti kérdései, a konnexitás, az argumentáció problémái, a konnektor és az anafora közötti analógia lehetősége, stb. (kiegészítve mindezt egy igen praktikus terminológiai „szakszótárral”), másrészt, a kutatás metodológiai kereteit ismerteti. A kérdéses lexikális mező meghatározásához a legismertebb (és legelismertebb) szótár, a *Grand Robert* és esetenként a *Petit Robert* nyújtott segítséget: ezek alapján 54 lexikális egység mutatta az oppozíció jegyét, majd ezeket szűkítette le a szerző 22 alaptípusra (*mais, au contraire, en revanche, par contre, pourtant, pour autant, néanmoins, même 1, même 2, cependant, toutefois, de tout façon, en tout cas, en tout état de cause, malgré tout, n'en *pas moins, quoi qu'il en soit, toujours est-il que, du moins, seulement, toujours, *importe*), amelyek előfordulását különféle írott nyelvi anyagon (irodalmi szövegrészletek, jogi és politikai dokumentumok, *Le Monde* és *Le Nouvel Observateur* cikkei) vizsgálta. Ez az eljárás lehetővé teszi, hogy a szótárban fellelhető hiányos információkat egy nagyobb, informatívabb, pragmatikai szempontokat is érvényesítő nyelvi közeg révén korrigálja. Ahogyan erre a szerző felhívja a figyelmet, a *Grand Robert* szisztematikusan figyelmen kívül hagyja a konnektorok valós természetét, azáltal, hogy például a konnektor bal oldalán található szövegrészt mellőzi. A következő példa (71) éppen azt támasztja alá, hogy mennyire képtelen vállalkozás egy konnektor működését jellemezni, anélkül, hogy tudnánk, hogy milyen egységeket kapcsol össze.

„En tout cas Tertullien se sera contrefait (...) il faudrait donc laisser là ce dur Africain, sans faire un crime à toute l'Église des absurdités de son style et des irrégularités de ses pensées” (Bossuet, Sixième avertissement aux protestants..., 94).

A szerző olyan vizsgálati szempontokat vezet be, amelyek információt nyújtanak az adott konnektor gyakoriságáról a vizsgált corpusban, nyelvi réteg szerinti megoszlásáról, konnexív képességéről (azaz, hogy az adott konnektor milyen jellegű nyelvi egység összekapcsolására képes: lexikális egységek, mondat szintű egységek, szöveg szintű egységek), szintaktikai sajátosságairól, kiterjedéséről (azaz, hogy az adott konnektor mekkora távolságon belül képes még az oppozíciós reláció kialakítására), a más elemekkel való együttes előfordulásáról, az oppozíció megvalósulásának módozatairól, sajátos sze-

mantikai összetevőiről, és végül a szinonimákkal való helyettesítés és a törölhetőség lehetőségéről.

A második fejezet az iménti szempontrendszer alapján vizsgálja meg a kiválasztott 22 konnektort, az első fejezetre jellemző következetes elméleti szigorral és (a gyakorlati szakemberek öröme) bőséges példaanyagon illusztrálva. Most lássunk ízelítőül néhány szemléletes esetet!

A gyakorisági mutatók szerint az első helyen a *mais* konnektor áll (mögötte sorakozik a *cependant*, *pourtant*, *toutefois*), a sereghajtó: *toujours est-il que*, amely csak kétfajta szövegtípusban fordult elő és akkor is a választékos nyelvhasználat részeként.

A *mais* univerzalitását jelzi, hogy konnexív képessége igen sokrétű: mindenfajta nyelvi egységet képes összekapcsolni, bár a mondatszintű egységek összekapcsolása a legjellemzőbb tulajdonsága (ezért sem fordulhat elő mondateleji pozícióban). Ezzel szemben például a *de toute façon* konnektor működési területe inkább a szöveg, semmint a mondat, valójában, a mondatnál kisebb alkotóelemek összekapcsolására alkalmatlan.

A konnektor kiterjedésére jó példa az *au contraire*, amely meglehetősen nagy kiterjedéssel rendelkezik, míg például a *mais* kiterjedése meglehetősen csekély. Az előbbire a szerző egy tanulságos példát hoz (138): ebben az oppozíció első pólusát Jacques Rival által idézett érvelés képezi, míg Norbert de Varenne érvei a két pólus alá rendelőnek, ezáltal egy olyan, viszonylag hosszabb beékelődés keletkezik, amely nem része közvetlenül az oppozíciónak:

„Jacques Rival réclama un gouvernement militaire avec des concessions de terre accordées à tous les officiers après trente années de service colonial. „De cette façon, disait-il, vous créerez une société énergique, ayant appris depuis longtemps à connaître et à aimer le pays, sachant sa langue et au courant de toutes ses graves questions locales auxquelles se heurtent infailliblement les nouveaux venus” Norbert de Varenne interrompt: „Oui...ils sauront tout, excepté l'agriculture. Ils parleront l'arabe, mais ils ignoreront comment on repique des betteraves et comment on sème du blé. Ils seront même forts en escrime, mais très faibles sur les engrais. Il faudrait AU CONTRAIRE ouvrir largement ce pays neuf à tout le monde. Les hommes intelligents s'y feront une place, les autres succomberont. C'est la loi sociale.” (Bel Ami)

A legtöbb konnektor leginkább argumentatív szekvenciatípusban fordul elő, de nem ritka narratív, sőt leíró szekvenciát strukturáló előfordulása sem (például *néanmoins*, *en revanche*). Ez utóbbira meggyőző példa a *Madame Bovary* egy részlete (147):

„Charles n'était point de complexion facétieuse, il n'avait pas brillé pendant la noce. Il répondit médiocrement aux pointes, calembours, mots à double entente, compliments et paillardises que l'on se fit un devoir de lui décocher dès le potage. Le lendemain, EN REVANCHE, il semblait un autre homme. C'est lui plutôt que l'on eût pris pour la vierge, tandis que la mariée ne laissait rien découvrir où l'on pût deviner quelque chose”.

Az együttes előfordulást tekintve is megoszlanak a konnektorok: *en revanche*, *pourtant* gyakorlatilag nem fordul elő más elemmel, míg például *néanmoins*, amely többnyire kijelentő és állító mondatok tagjaként szerepel, szívesen társul modális elemekhez (*devoir*, *pouvoir*, *il faut*, stb.), vagy kijelentő, véleményt, ítéletet kifejező igékhez (*croire*, *penser affirmer*).

A sajátos szemantikai összetevők elemzése is érdekes eredményekhez vezet: ilyen az *en tout cas* esete: egyrészt kiemelendő az anaforikus szerepe, amely révén visszautal az első pólust alkotó egységre, miközben a második pólus érvényességét jelzi. A bal oldali egység olyan tartalmat hordoz, amelynek pozitív vagy negatív értékelése nézőpont függvénye. Valójában, a bal oldali egység tartalma inkább negatív, amit a jobb oldali igyekszik pozitív irányba fordítani. Lássunk egy példát (248)!

„Je permets gentiment qu'on me mette me souliers, des gouttes dans le nez, qu'on me brosse et qu'on me lave, qu'on m'habille et qu'on me déshabille, qu'on me bichonne et qu'on me bouchonne, je ne connais rien de plus amusant que de jouer à être sage. Je ne pleure jamais, je ne ris guère, je ne fais pas de bruit, à quatre ans, l'on m'a pris à saler la confiture: par amour de la science, je suppose, plus que par malignité, EN TOUT CAS, c'est le seul forfait dont j'aie gardé mémoire.” (Les Mots)

A legtöbb konnektor nem törölhető el anélkül, hogy az ne eredményezne elfogadhatatlan szerkezeteket (*pourtant, du moins, par contre*, stb.), ellenpélda a *toujours-est-il que*, amely eltörölhető, amennyiben a kotextus utal a tematikus szint változására. Számos konnektor felcserélhető szinonimákkal, így, *pourtant* szinonimái *cependant, mais, néanmoins, pour autant, toutefois*, azonban mindenkor figyelembe kell venni a stilisztikai és járulékos szemantikai jellemzőket.

Jegyzetek

1. A szerző egyúttal egy szemantikai-funkcionális alapú kategóriarendszert is bevezet, amely a konnektorok sokféleségét igyekszik rendszerbe szervezni. A *mais* alapelem mellett, megkülönbözteti az úgynevezett kontrasztív típust (*au contraire, en revanche, par contre*), a többi 18 lexikai egység kivétel nélkül megengedő szerkezetben fordul elő. Ez utóbbiak is további alcsoportokat alkotnak, mint a „tisztá” megengedő típus (*pourtant, pour autant, néanmoins*), amely semmilyen járulékos jelentésárnyalatot nem közvetít az alapjelentésen kívül. A „homályos” megengedő típus (*quand même, toute de même*) ezzel szemben, bal oldali elem nélkül is működőképes, és gyakran homályos kapcsolatokat jelez, míg más konnektorok, mint a *cependant* és a *toutefois* az oppozíció pólusainak együttes jelenlétét hangsúlyozzák (együttes megengedő típus). Sajátos jelentésárnyalatot tükröz a következményes-értékelő típus (*de toute façon, en tout cas, en tout état de cause, malgré tout*): nemcsak a következményt jelzi, hanem az oppozíció első pólusának újraértékelésére is ösztönöz. A tematikus strukturáló típus (*toujours est-il que, quoi qu'il en soit, n'en*pas moins*) tematikus egységeket mozgósít, míg a konvergens lexikális egységek (*du moins, seulement, toujours, *importe*), bár fő funkciójukat tekintve nem konnektorok, mégis bizonyos előfordulásaik a *mais* jelentésével egyenértékűek.

Bors Edit

Szerkeszti

VASS LÁSZLÓ

0. A szövegtani kutatás általános kérdései**0.1. BIBLIOGRÁFIÁK****0.1.1. BIBLIOGRAPHIE LINGUISTIQUE DE L' ANNÉE (= BL) 1997**

A korábbi kötetek szöveggutatással kapcsolatos adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 199-104 – itt található a BL olvasásának céljára szolgáló útmutató is; *Szemiotikai szövegtan 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 215-221; *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 177-183; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 297-304; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 331-352; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 311-322; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 235-249; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 323-334; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1999. 387-396 és *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 2001. 229-241.

2.3. Text linguistics – Linguistique de texte

- 3670 Adamzik, Kirsten: *Textsorten – Texttypologie: eine kommentierte Bibliographie.* – Münster: Nodus, 1995. – 301 p. – (Studium Sprachwissenschaft; 12) | DaF 34/3, 1997, 188–189 Agnes Helbig.

- 3671 Discourse analysis. – *Lab* 13, 1997, 19–20; 114–125; 275–283; 420–433.
- 3672 Abraham, Werner: Textgrammatik und Satzgrammatik: gemeinsame und unterschiedliche Aufgaben?: aus Anlaß von Harald Weinrich, Textgrammatik der deutschen Sprache. – *PBB* 119/2, 1997, 181–213 | *Apropos* of 11008.
- 3673 *Academic writing...* / Ed. by Eija Ventola; Anna Mauranen. – Amsterdam, 1996 | *BL* 1996,3432 | *D&Soc* 8/3, 1997, 432–433 Anthony R. Bex | *Virittäjä* 101/4, 1997, 636–637 Pirjo Karvonen | *Word* 48/2, 1997, 303–306 Charles Peck.
- 3674 Adolphi, Katrin: Das „Extended Abstract“ – wesentliche und spezielle Merkmale einer Fachtextsortenvariante. – [881], 11–23.
– *Advances in spoken discourse analysis*. – 892.
- 3675 Alekseev, Pavel M.: O edinstve sintaktiki, semantiki i pragmatiki teksta v ego kvantitativnoj tipologii. – [303], 35–381 | On the unity of text syntax, semantics and pragmatics with respect to its quantitative typology.
- 3676 Antos, Gerd: Die Produktion schriftlicher Texte. – [4699], 2, 1527–1535.
- 3677 Asher, Nicholas; Lascarides, Alex: Intention and information in discourse. – *CdG* 18, 1993 (1994), 1–11.
- 3678 Avery, Clare; Antaki, Charles: Conversational devices in stories turning on appearance versus reality. – *Text* 17/1, 1997, 1–24.
– Baranov, Anatolij G: Kogniotipičnost' žanra. – 12471.
- 3679 Bateman, John A.; Rondhuis, Klaas Jan: „Coherence relations”: towards a general specification. – *DP* 24/1, 1997, 3–49.
– Beaugrande, Robert-Alain de: Text linguistics, discourse analysis, and the discourse of dictionaries. – 3802.
- 3680 Beckmann, Susanne; König, Peter-Paul: Wie ein Textmuster entsteht... – *GLS* 44, 1995, 1–3.
- 3681 Bencze, Lóránt: A szöveg mint ökoszemiózis: Antoine de Saint-Exupéry – *A kis herceg* néhány szövegjelensége. – *SzSz* 10, 1997, 99–108 | Text and discourse as ecosemiosis: on some text and discourse phenomena in *Le petit prince* by Antoine de Saint-Exupéry | E. ab.
- 3682 Berry, Margaret: What is theme?: a(nother) personal view. – [772], 1–64.
- 3683 Bhatia, Vijay K.: Methodological issues in genre analysis. – *HER* 16, 1996, 39–59.
- 3684 Bourdin, Dominique: *Essai sur l' „Essai sur l' origine des langues” de Jean-Jacques Rousseau: pour une étude pragmatique du texte* / Préf. de Michel Lounay. – Genève: Slatkine, 1994. – 263 p. – (Études rousseauistes et index des oeuvres de J.-J. Rousseau. C. „Études diverses”; 6) | *ASNS* 149 (234)/1, 1997, 201–203 Raymund Wilhelm.
- 3685 Brinker, Klaus: Die Konstitution schriftlicher Texte. – [4699], 2, 1515–1526.
- 3686 Brinker, Klaus: *Linguistische Textanalyse: eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. – 4., durchgesehene u. ergänzte Aufl. – Berlin: Schmidt, 1997. – 165 p. – (Grundlagen der Germanistik; 29) | Cf. *BL* 1992, 4061.
- 3687 Bublitz, Wolfram: *I bought a freezer – you've bought a freezer – they've bought a freezer*: repetition as a text-building device. – [4439], 16–28.

- 3688 Caenepeel, Mimo; Moens, Marc: Temporal structure and discourse structure. – [540], 5–20.
- 3689 Carstens, Wannie A. M.: *Afrikaanse tekslinguistiek: 'n inleiding*. – Pretoria: Van Schaik, 1997. – [18], 547 p. | Afrikaans text linguistics: an introduction | *TsGw* 37/4, 1997, 300–303 Barbara Bosch.
- 3690 Chafe, Wallace L: *Discourse, consciousness. and time...* – Chicago, IL, 1994 | *BL* 1995, 4394 | *AP* 18/3, 1997, 373–378 Dorit Diskin Ravid.
– Chafe, Wallace L.: Prosodic and functional units of language. – 2594.
- 3691 *Chinese discourse analysis* / Ed. by Ping Chen; Yueguo Gu. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1997. – p. 431–568. – (*Text*; 17/4) | Special issue.
- 3692 Christmann, Ursula; Groeben, Norbert: Die Rezeption schriftlicher Texte. – [4699], 2, 1536–1545.
– *Coherence in spontaneous text*. – 183.
– Corblin, Francis: *Les formes de reprise dans le discours....* – 4225.
- 3693 Coursil, Jacques: La topique du dialogue ou: comment assigner au sujet, son lieu. [222], 225–243.
- 3694 Dechert, Hans W.: The mirrors in the temple of Smyrna. – *ALS* 1, 1997, 201–205.
- 3695 Defays, Jean-Marc: Théories du texte et apprentissage des langues: les grandes axes d'une approche interdisciplinaire. – *TdL* 34, 1997, 107–120.
– Denisov, O. I.: Nekotorye osobennosti upotreblenija mnogokomponentnyh fraz v tekstach različnoj funkcional'noj prinadležnosti. – 4504.
– *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. – 213.
– *Discourse grammar and typology: papers in honor of John W. M. Verhaar*. – 875.
- 3696 Dopleb, Matthias: Überlegungen zur Korrespondenz von semantischen und aktionalen Strukturen im Text. – [881] 83–96 | Reflexions on the correspondence of semantic and actional text structures.
– Dressler, Wolfgang U.: Sintassi e linguistica testuale. – 3517.
– Du Bois, John W.; Schuetze–Coburn, Stephan; Cumming, Susanna A.; Paolino, Danae: Outline of discourse transcription. – 2612.
– Du Bois, John W.; Schuetze–Coburn, Stephan: Representing hierarchy.... – 2613.
– Edwards, Jane A.: Principles and contrasting systems of discourse transcription. 2617.
- 3697 Ehlich, Konrad: Funktion und Struktur schriftlicher Kommunikation. – [4698], 1, 18–41.
– Ehlich, Konrad: HIAT.... – 2619.
- 3698 Évrard, Ivan: La phrase au-delà du texte: décrire pour diviser ou diviser pour décrire?: linguistique textuelle et niveaux de description. – *TdL* 34, 1997, 121–133.
- 3699 Fernandez–Vest, M. M. Jocelyne: *Les particules énonciatives dans la construction du discours*. – Paris, 1994 | *BL* 1995, 4410 | *Linguistique* 33/2, 1997, 153–155 Anne Lefebvre.

- 3700 Firbas, Jan: Functional sentence perspective in Bible translation. – [164], 125–137.
- 3701 Fleischman, Suzanne: La place de la grammaire dans la structuration des événements dans le récit: le cas des „achievements”. – *MLing* 16/2, 1995, 123–143 | Fr, & E. ab.
- 3702 Fraser, Bruce: Pragmatic markers. – *Pragmatics* 6/2, 1996, 167–190.
- 3703 Galli, Giuseppe: Multidiszciplináris kollokviumok és tanulságaik (1979–1995). – *SzSz*: 10, 1997, 15–18 | Multi-disciplinary colloquia and consequences | E. ab.
– Gandon, Francis-Marie: Benveniste et la catégorie du romanesque.... – 1656.
– Göpferich, Susanne: *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik*.... – 5920.
- 3704 Grišunin, A. L.: Lingvističeskie aspekty tekstologii. – [293], 31–34 | Linguistic aspects of textual studies.
– Gumperz, John J.; Berenz, Norine: Transcribing conversational exchanges. – 2632.
- 3705 Hadabiunigg, Ingrid: Nationale Gattungsbegriffe, Auto- und Heterostereotype von „Deutschen” und „Slawen”: eine textlinguistische Untersuchung. – *GermSl* 3/1, 1996, 83–93.
– *Handbuch der Dialoganalyse*. – 4343.
- 3706 Heinemann, Wolfgang: Zur Eingrenzung des Intertextualitätsbegriffs aus textlinguistischer Sicht. – [933], 21–37.
- 3707 Hellspong, Lennart; Ledin, Per: *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. – Lund: Studentlitteratur, 1997. – 303 p. | Ways with the text: a handbook on text analysis.
- 3708 Herslund, Michael: Argumentation et cohésion textuelle. – *HER* 16, 1996, 107–115.
- 3709 Het'man, Z. O.: Frazema jak odynycja interakcional'noji hramatyky: (na materialii ispans'koho dialohičnoho tekstu). – *InFil* 110, 1997, 77–84 | The phraseme as a unit in interactional grammar (based on a Spanish dialogical text) | Sp. ab.
- 3710 Hnatjuk, N. H.: Do problemy pobudovy typolohiji tekstu. – *VKU-IF* 25, 1995, 24–28 | On the construction of text typology.
- 3711 Hoffmann, Lothar: Intraserielle und interserielle Vergleiche von Fachtexten: ein Beitrag zur Unterscheidung von Textsorten. – [777], 563–574.
– Holk, André G. F. van: *Theme and space*.... – 17974.
- 3712 Hopper, Paul J.: When „grammar” and discourse clash: the problem of source conflicts. – [762], 231–247.
- 3713 Horvath, Barbara M.: An empirical study of textual structure: horse race calls. – [794], 2, 103–120.
- 3714 Hřebíček, Luděk: Interpretation and equilibrium of a text. – [729], 63–73.
- 3715 Hřebíček, Luděk: *Lectures on text theory*. – Prague: Oriental Inst., 1997. – 191 p. | I. Conjectures and experiments; II. Text as a linguistic paradigm.
– Hřebíček, Luděk: *Text levels*.... – 2645.
– Hřebíček, Luděk: Word frequency and word location in a text. – 6354.
– Kessler, Christine: Kohärenzbeziehungen im poetischen Text. – 4887.
- 3716 Kocourek, Rostislav: La linguistique textuelle et la prose. – *ALFA* 6, 1993, 3–28.

- 3717 Kolesnyk, S. M.: Struktura ta rozuminnja pys'movoho diskursu. – *VKU-IF* 25, 1995, 61–65 | Structure and understanding of written discourse.
- 3718 Kořenský, Jan: Procesualna slovnica in linearnost besedila. – *SlavR* 45/3–4, 1997, 421–428 | Processual grammar and linearity of text.
- 3719 Koval', Jaroslav H.: Pro kryterij vydilennja nevlasne-prjamoji movy v polifoničnomu chudožn'omu teksti. – *VKU-IFN* 1, 1991, 83–871 | On the criteria of marking direct speech in a polyphonic literary text | Ru. ab.
- 3720 Krüger, Dietlind: Namen in Texten. – [853], 109–115 | Names in texts.
- 3721 Kuznjecov, M. I.: Problema spivvidnošennja ponjat' žanru-typu i stylju tekstu. – *InFil* 105, 1993, 81–87 | The relationship between genre, type and style of the text | E. ab.
- Lakoff, Robin T.: The O. J. Simpson case as an exercise in narrative analysis. – 4373.
- Lampert, Martin D.; Ervin-Tripp, Susan: Structured coding for the study of language and social interaction. – 2676.
- 3722 Leščenko, Michail I.: Nekotorye aspekty pragmatičeskoj organizacii literaturnogo teksta. – *VMGLU* 2, 1997, 5–14 | Some aspects of the pragmatic organisation of a literary text | E. ab.
- 3723 Marandin, Jean-Marie: Syntaxe, discours: du point de vue de l' analyse du discours. *HEL* 15/2, 1993, 155–177.
- Marynčak, S.: Chudožnij tekst jak osoblyva forma komunikaciji ta joho vplyv na osobystist'. – 4393.
- 3724 Mills, Carl: Iconicity and the *re*-presentation of information in discourse. – *LACUS* 23, 1996 (1997), 631–643.
- Mücke, Eberhard: Die Zukunft der Textlinguistik.... – 677.
- Nikitevič, V. M.: Morfema i nomema v sisteme teksta i jazyka. – 3429.
- 3725 *Nouveaux discours sur le discours rapporté* / Textes réunis par Laurence Rosier. Lille: Presses Univ. de Lille, 1997. – 154 p. – (*MLing*; 18/1, 1997) | Special issue.
- 3726 O'Kelly, Dairine: Temporalité et textualité: le cas Weinrich. – *MLing* 16/2, 1995, 145–165 | Cf. BL 1965, 1324, & BL 1976, 2640 | Fr. & E. ab.
- 3727 Ohm, Udo: Abduktionslogik und Textkomposition: vom Nutzen der Intertextualitätsvorstellung für die historische Semantik. – [933], 179–195.
- 3728 Paltridge, Brian: *Genre, frames and writing in research settings*. – Amsterdam: Benjamins, 1997. – ix, 192 p. – (P&B. NS; 45).
- 3729 Parchomenko, A. E.: Funkcionuvannja perenosnoho značennja v teksti. – *VKU-IF* 26, 1997, 13–15 | The function of figurative meaning in the text.
- 3730 Parsons, Gerald: The development of the concept of cohesive harmony. – [772], 585–599.
- 3731 Petőfi, János, S.: Megjegyzések a szövegtani kutatáshoz és a szövegtan oktatásához. *SzSz* 10, 1997, 119–124 | Some remarks on text research and the teaching of textology | E. ab.

- 3732 Petőfi, János, S.: Nyelvjáték-érzékeny szövegkompetencia mint a köznapi, a tudományos, az irodalmi, a művészi stb. kommunikáció eredményességének feltétele. *MNyj* 34, 1997, 3–20 | Language game sensitive text-competence as a condition of the success of every day, scientific, literary, artistic etc. Communication.
- 3733 Petőfi, János, S.: *Egy poliglott szövegnyelvészeti–szövegteni kutatóprogram*. – Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997. – 98 p. – (Officina textologica; 1) | A polyglot research project in text linguistics.
- 3734 Petőfi, János, S.: Egy szöveg multidiszciplináris megközelítése. – *SzSz* 10, 1997, 11–14 | Multi-disciplinary analysis of a text | E. ab.
– Prüin, Claudia: A text linguistic hypothesis of G. K. Zipf. – 6362.
- 3735 Pu, Ming-Ming; Prideaux, Gary D.: Coding episode boundaries with marked structures: a cross-linguistic study. – *CJL* 39/4, 1994, 283–296.
- 3736 Rastier, François: La sémantique des textes: concepts et applications. – *HER* 16, 1996, 15–37.
– Rath, Rainer: „Äußerungseinheit” oder „möglicher Satz”? – 4431.
- 3737 Reboul, Anne; Moeschler, Jacques: Faut-il continuer à faire de l’analyse de discours? – *HER* 16, 1996, 61–92.
- 3738 Ribeiro, Branca M. T.: *Coherence in psychotic discourse....* – Washington, DC, 1988 | *BL* 1993, 3754 | *AnL* 38/3, 1996, 567–569 Charlotte Linde | *AP* 17/2, 1996, 261–272 Elaine Chaika | *D&Soc* 7/4, 1996, 561–563 Donald G. Ellis.
- 3739 Robert, André D.; Bouillaguet, Annick: *L’analyse du contenu*. – Paris: P.U.F., 1997. – 128 p. – (Que sais-je?; 3271).
- 3740 Rosier, Laurence: Entre binarité et continuum: une nouvelle approche théorique du discours rapporté? – *MLing* 18/1, 1997, 7–16 | Fr. & E. ab.
- 3741 Rudolph, Elisabeth: *Contrast....* – Berlin, 1996 | *BL* 1996, 3507 | *LeSt* 32/4, 1997, 633–636 Marco Mazzoleni.
- 3742 [Rusec’ka, Ljudmila O.] Ruseckaja, L. A.; [Het’man, Z. O.] Get’man, Z. A.: Et-nokul’turnaja specifika funkcionirovanija obraščenija v dialogičeskom obščeenii. – [294], 62–68 | Ethnocultural specifics of forms of address in dialogue.
- 3743 Salkie, Raphael: *Text and discourse analysis*. – London: Routledge, 1995. – xi, 115 p. | *D&Soc* 8/3, 1997, 419–420 Steffen Sommer | *Word* 48/3, 1997, 459–460 Charles Peck.
- 3744 Semčinskaja, N. S.: Nelinejnij tekst kak novyj tip teksta. – [296], II, 139–143 | Non-linear text as new text type.
- 3745 Sidorova, V. S.: Problema členenija teksta i markery makrosintaksičeskich edinic. – [137], 49–54 | Text segmentation and the markers of macrosyntactic units.
- 3746 Sikorska, Liliana: The seduction of *Mankind*: some remarks on the validity of linguistic analysis. – [758], II, 2035–2044.
- 3747 Šilenko, A. Ju.: Kognitivnaja funkcija nerasčlenennyh vyskazyvanij. – *VSPU* 1994/1 (2), 58–62, | The cognitive function of non-cleft utterances | E. ab.
- 3748 Simpson, Paul W.: *Language, ideology and point of view*. – London, 1993 | *BL* 1994, 4341 | *LaLit* 3/3, 1994, 215–217 Mike Reynolds.
– Skytte, Gunver: L’apporto delle ricerche cognitive allo studio della testologia contrastiva. – 2949.

- 3749 Slobin, Dan Isaac: Mind, code, and text. – [762], 437–467.
- 3750 Spillner, Bernd: Der Wetterbericht in Tageszeitungen. – *Fspr* 19/1–2, 1997, 2–8 | G. & E. ab.
- 3751 Spooren, Wilbert: The processing of underspecified coherence relations. – *DP* 24/1, 1997, 149–168.
 – Svaričevskaja, L. Ju.: „Vertikal’nyj kontekst” v aspekte idej A. A. Potebni. – 1559.
 – *The syntax of sentence and text: a festschrift for František Daneš*. – 745.
 – *Szemiotikai szövegtan*. 10. – 2954.
 – *Talking data....* – 2745.
 – *Techniques of description: spoken and written discourse: a festschrift for Malcolm Coulthard*. – 743.
 – *Tense and aspect in discourse*. – 540.
- 3752 Thiele, Astrid; Thiele, Wolfgang: Textlinguistik vs. Diskurslinguistik?: Bemerkungen zum Gegenstandsbereich. – [853], 183–190 | Text linguistics vs. Discourse linguistics?: remarks on their scope.
- 3753 Vašák, Pavel: La naissance du texte comme un ensemble flou. – *LittPrag* 6/11, 1996, 85–90.
- 3754 Vater, Heinz: *Einführung in die Textlinguistik....* – München, 1994 | BL 1992, 4207 | *CJL* 40/2, 1995, 259–260 Anthony Wall.
 – Vet, Co: Aspect, anaphore et interpretation du discours. – 4490.
 – Volkova, P. S.: Emotivnye vzaimodejstvija verbal’nogo i averbal’nogo jazykov kak metod interpretacii chudožestvennogo teksta. – 2963.
- 3755 Vorob’eva, Ol’ga P.: Pro potrebnij pidchid do tekstu ta juho katehori. – *InFil* 106, 1993, 46–53 | E. ab.: A tripie construct of literary text: macrosign, communicat and discourse.
- 3756 Wilson, John: Metalinguistic negation and textual aspects of political discourse. – *BJL* 11, 1997, 69–88.

Addenda a BL 1997. évi kötetének 2.3. szekciójához

- 137 *Aktua’nye problemy sovremennoj lingvistiki: (materialy naučnoj konferencii molodych issledovatelej. oktjabr’ 1996 g.)* / [Naučnyj red.: Z. A. Charitončik]. – Minsk: Minskij gosudarstvennyj lingvističeskij univ., 1997. – 106 p. | Current problems of modern linguistics to a conference of young researches, Oct. 1996.
- 164 *The Bible in cultural context* / Ed. by Helena Pavlincová: Dalibor Papoušek. – Brno: Masaryk univ., 1994. – 366 p. | Contributions from an international conference, Bechyne, May 13–15, 1992.
- 183 *Coherence in spontaneous text* / Ed. by Morton Ann Gernsbacher; T. Givón. – Amsterdam, 1995 | BL 1995, 233 | *D&Soc* 8/1, 1997, 149–150 Hongguang Ying | Cf. 4805.
- 208 *Les dictionnaires spécialisés et l’Analyse de la Valeur: actes du colloque organisé en avril 1995 par le Centre de terminologie de Bruxelles (Institut Libre Marie Haps)* / Ed. Par A. Hermans. – Louvain-la-Neuve: Peeters, 1997. – 286 p. – (BCILL;87).

- 213 *Discourse and perspective in cognitive linguistics* / Ed. by Wolf-Andreas Liebert; Gisela Redeker; Linda R. Waugh. – Amsterdam: Benjamins, 1997. – xiii, 272 p. – (Current issues in linguistic theory; 151) | Selected papers from the 4th international cognitive linguistics conference, Albuquerque, NM, 16–21, 1995.
- 222 *Émile Benveniste vingt ans après: colloque de CERISY* / Sous la dir. de Claudine Normand; Michel Arrivé. – Nanterre: CRL, Univ. Paris X, 1997. – 421 p. – (LINX. No. special) | Michel Arrivé: Préface, 13–21.
- 293 *Jazyk i kul'tura: pervaja meždunarodnaja konferencija: materialy*. – Kiev: [s.n.], 1992. – 240 p. | First international conference on language and culture.
- 294 *Jazyk i kul'tura: vtoraja meždunarodnaja kmiferencija: doklady* / Sostavitel': S. B. Burago; red. N. A. Lysjuk. – Kiev: [s.n.], 1993. – 192 p. | Papers from the 2nd international conference on language and culture.
- 303 *Kognitivnaja lingvistika konca XX veka: materialy meždunarodnoj konferencii 7–9 oktjabrja 1997 g.* (Čast' I; II; III / [Red. kolegija: N. P. Baranova; A. V. Zubov; D. G. Boguševič; T. V. Martynova; S. M. Prochorova; Z. A. Charitončik]. – Minsk: Minskij gosudarstvennyj lingvističeskij univ., 1997. – 230; 198; 224 p. | Cognitive linguistics at the end of the 20th century: contributions to an international conference, 7–9 Oct. 1997.
- 540 *Tense and aspect in discourse* / Ed. by Co Vet; Carl Veters. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1994. – vi, 295 p. – (Trends in linguistics, studies and monographs; 75) | Selected papers from a conference organized by the Belgian Society of Linguistics, Louvain-la-Neuve, Dec. 1990 | *Language* 72/2, 1996, 424–425 Maher Awad.
- 677 Müske, Eberhard: Die Zukunft der Textlinguistik: ein internationales Symposium. 8.–10. 03. 996, Franckesche Stiftungen, Halle. – *ZGL* 25/1, 1997. 65–69 | The future of text linguistics: international symposium. March 8–10, 1996. Halle, Germany.
- 729 *Ex oriente: collected papers in honour of Jiří Bečka* / Ed. by Adéla Křikavová: Luděk Hřebíček. – Prague: Oriental Inst., 1995. – 209 p., portr. | Dedicated to J. B. on the occasion of his 80th birthday.
- 743 *Techniques of description: spoken and written discourse: a festschrift for Malcolm Coulthard* / Ed. by John M. Sinclair; Michael Hoey; Gwyneth Fox. – London, 1993 | *BL* 1993, 816 | *LaLit* 5/2, 1996. 148–153 Anthony R. Bex.
- 745 *The syntax of sentence and text: a festschrift for František Daneš* / Ed. by Světlá Čmejrková; František Štícha. – Amsterdam, 1994 | *BL* 1994, 704 | *Word* 48/1, 1997, 152–157 Masako Ueda.
- 758 *Language history and linguistic modelling: a Festschrift for Jacek Fisiak on his 60th birthday*. Vol. 1. *Language history*. 2. *Linguistic modelling* / Ed. by Raymond Hickey; Stanisław Puppel (Polish contributions). – Berlin: Mouton de Gruyter, 1997. – p. i–xxxviii, 1–1138, portr.; i–xvi, 1139–2121. – (TLSTM; 101) | *EWV* 18/2, 1997, 308–309 Manfred Görlach.
- 762 *Essays on language function and language type dedicated to Talmy Givón* / Ed. by Joan L. Bybee; John Haiman; Sandra A. Thompson. – Amsterdam: Benjamins, 1997. – vi, 478 p.

- 772 *Meaning and form: systemic functional interpretations: meaning and choice in language: studies for Michael Halliday* / Ed. by Margaret Berry; Christopher Butler; Robin Fawcett; Guowen Huang. – Norwood, NJ: Ablex, 1996. – xviii, 659 p. – (Advances in discourse processes; 57) | Cf. BL 1993, 848.
- 777 *Deutsch als Fremdsprache: an den Quellen eines Faches: Festschrift für Gerhard Helbig zum 65. Geburtstag* / Hrsg. von Heidrun Popp. – München: judicium, 1995. – iii, 833 p., partr. | *JUG* 1996, 263–265 Petra Szathmári.
- 794 *Towards a social science of language: papers in honor of William Labov*. Vol. 2. *Social interaction and discourse structures* / Ed. by Gregory R. Guy; Crawford Feagin; Deborah Schiffrin; John Baugh. – Amsterdam: Benjamins, 1997. – xviii, 358 p. – (Current issues in linguistic theory; 128) | Cf. BL 1996, 834.
- 853 *Wort und Text: slavistische Beiträge zum 65. Geburtstag von Wolfgang Sperber* / Ernst Eichler; Kersten Krüger; Astrid Thiele (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Lang, 1994. – 210 p. – (Beiträge zur Slavistik; 26) | *BNF* 32/4, 1997, 504–511 Ulrich Obst.
- 875 *Discourse grammar and typology: papers in honor of John W. M. Verhaar* / Ed. by Werner Abraham; T. Givón; Sandra A. Thompson. – Amsterdam, 1995 | BL 1995, 1072 | *Word* 48/3, 1997, 397–401 Elyse K. Abraham.
- 881 *Sprache – System und Funktion: Festschrift für Günter Weise* / Rudolf Beier (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Lang, 1996. – x, 262 p., partr. – (Theorie und Vermittlung der Sprache; 25) | *Fspr* 19/3-4, 1997, 151–153 Jan Engberg.
- 892 *Advances in spoken discourse analysis* / Ed. by Malcolm Coulthard. – London, 1992 | BL 1994, 790 | *AnL* 33/4, 1991 (1994), 460–461 Carl Mills | *L&L* II/2, 1992–93, 248–249 A. Ibrahim.
- 933 *Textbeziehungen: linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität* / Josef Klein; Ulla Fix (Hrsg.). – Tübingen: Stauffenburg, 1997. – 402 p.
- 1559 Svaričevskaja, L. Ju.: „Vertikal’nyj kontekst” v aspekte idej A. A. Potebni. – [353]. 118–123 | „Vertical context” in the ideas of Aleksandr A. Potebnja [1835–1891].
- 1656 Gandon, Francis-Marie: Benveniste et la catégorie du romanesque: Greimas, Weinrich, Larbaud, Dujardin. – [222],] 69–178.
- 2594 Chafe, Wallace L.: Prosodic and functional units of language. – [2745], 33–43.
- 2612 Du Bois, John W.; Schuetze-Coburn, Stephan; Cumming, Susanna A.; Paolino, Danae: Outline of discourse transcription. – [2745], 45–89.
- 2613 Du Bois, John W.; Schuetze-Coburn, Stephan: Representing hierarchy: constituent structure for discourse databases. – [2745], 221–260.
- 2617 Edwards, Jane A.: Principles and contrasting systems of discourse transcription. [2745], 3–31.
- 2619 Ehlich, Konrad: HIAT: a transcription system for discourse data. – [2745]. 123–148.
- 2632 Gumperz, John J.; Berenz, Norine: Transcribing conversational exchanges. – [2745], 91–121.
- 2645 Hřebíček, Luděk: *Text levels: language constructs, constituents and the Menzler-Altmann law*. – Trier: Wiss. Verlag Trier, 1995. – 162 p. – (Quantitative linguistics; 56) | *JQL* 3/2, 1996, 169–171 Gabriel Altmann | *SS* 58/1, 1997, 61–64 Ludmila Uhlířová.

- 2676 Lampert, Martin D.; Ervin-Tripp, Susan: Structured coding for the study of language and social interaction. – [2745], 169–206.
- 2745 *Talking data: transcription and coding in discourse research* / Ed. by Jane A. Edwards; Martin D. Lampert. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1993. – vi, 325 p. | *FL* 3/1, 1996, 133–135 Paul ten Have | *LiS* 24/2, 1995, 262–265 John K. Local.
- 2949 Skytte, Gunver: L'apporto delle ricerche cognitive allo studio della testologia contrastiva. – [338], 155–160 | The contribution of cognitive science to the study of contrastive textology.
- 2954 *Szemiotikai szövegtan. 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)* / Szerkesztik: Petőfi S. János; Békési Imre; Vass László. – Szeged: JGYTF, 1997. – 303 p. – (Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis. Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica) (SzSz; 10) | Semiotic textology.
- 2963 Volkova, P. S.: Emotivnye vzaimodejstvija verbal'nogo i averbal'nogo jazykov kak metod interpretacii chudožestvennogo teksta. – [296], IV, 37–45 | The emotive interaction between verbal and non-verbal language as a method of interpretation of literary texts.
- 3271 Laks, Bernard: Perspectives phonologiques: compositionnalité, constituance, dynamiques et harmonies. – *HEL* 19/2, 1997, 27–72.
- 3429 Nikitevič, V. M.: Morfema i nomema v sisteme teksta i jazyka. – [3427], 64–73 | Morpheme and nomeme in the system of text and language.
- 3517 Dressler, Wolfgang U.: Sintassi e linguistica testuale. – [9666], 407–436 | Syntax and text Linguistics | E. ab.
- 3802 Beaugrande, Robert-Alain de: Text linguistics, discourse analysis, and the discourse of dictionaries. – [208], 57–74.
- 4061 Leščenko, Michail I.: Charakter vzaimosvjazi meždju semantikoj otaženija i lingvističeskoj semantikoj na urovne predloženija. – [303], I, 57–58 | The nature of the relations between the semantics of reflection and linguistic semantics on sentence level.
- 4225 Corblin, Francis: *Les formes de reprise dans le discours: anaphores chaînes de référence*. – Rennes: Presses Univ. de Rennes, 1995. – 246 p. – (Collection langue / discours) | *ASNS* 149 (234)/1, 1997, 178–181 Michael Schreiber.
- 4343 *Handbuch der Dialoganalyse* / Hrsg. von Gerd Fritz; Franz Hundsnurscher. – Tübingen, 1994 | *BL* 1995, 5352 | *WW* 46/3, 1996, 521–524 Josef Schu.
- 4373 Lakoff, Robin T.: The O. J. Simpson case as an exercise in narrative analysis. – *DP* 23/3, 1997, 547–566.
- 4393 Marynčak, S.: Chudožnij tekst jak osoblyva forma komunikaciji ta joho vplyv na osobystist'. – *NVVDU-FN* 12, 1997, 30–31 | The literary text as a special form of communication and its influence on the personality.
- 4431 Rath, Rainer: „Außerungseinheit“ oder „möglicher Satz“? – *DSP* 25/1, 1997, 1–20 | „Utterance unit“ or „possible sentence“? | G. & E. ab.
- 4439 *Repetition in dialogue* / Ed. by Carla Bazzanella. – Tübingen: Niemeyer, 1996 – xviii, 194 p. – (Beiträge zur Dialogforschung; 11) | *D&Soc* 8/4, 1997, 568–569 Fritz Serzisko.

- 4490 Vet, Co: Aspect, anaphore et interpretation du discours. – *HER* 16, 1996, 93–106.
- 4504 Denisov, O. I.: Nekotorye osobennosti upotreblenija mnogokomponentnyh fraz v tekstach različnoj funkcional'noj prinadležnosti. – *VisChU* 386, *Systema movy ta movlennjeva dijaj'nist'* 1996, 41–44 | Some features of the usage of multicomponent phrases in texts from different functional fields.
- 4698 *Schrf und Schriflichkeit: ein interdisziplinäres Handhuch inrenationaler Forschung* = *Writing and its use: an interdisciplinary handbook of international research* / Zusammen mit Jürgen Baurmann; Florian Coulmas; Konrad Ehlich; Peter Eisenberg; Heinz W. Giese; Helmut Glück; Klaus B. Günther; Ulrich Knoop; Bernd Pompino-Marschall; Eckart Scheerer; Rüdiger Weingarten hrsg. von Hartmut Günther; Otto Ludwig. 1. Halbband. – Berlin: de Gruyter, 1994. – xlviii, 902 p. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 10/1) | *HEL* 19/2, 1997, 181–183 Nina Catach.
- 4699 *Schrf und Schriflichkeit: ein interdisziplinäres Handhuch internationaler Forschung* = *Writing and its use: an interdisciplinary handbook of international research* / Zusammen mit Jürgen Baurmann; Florian Coulmas; Konrad Ehlich; Peter Eisenberg; Heinz W. Giese; Helmut Glück; Klaus B. Günther; Ulrich Knoop; Bernd Pompino-Marschall; Eckart Scheerer; Rüdiger Weingarten hrsg. von Hartmut Günther; Otto Ludwig. 2. Halbband. – Berlin: de Gruyter, 1996. – p. i-xiv, 903–1753. – (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; 10/2) | *HEL* 19/2, 1997, 181–183 Nina Catach.
- 4887 Kessler, Christine: Kohärenzbeziehungen im poetischen Text. – [480], 303–314 | Coherence relations in the poetical text.
- 5920 Göpferich, Susanne: *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik...* – Tübingen, 1995 | *BL* 1995, 7515 | *DaF* 33/4, 1996, 251–253 Lothar Hoffmann | *HER* 16, 1996, 228–236 Jan Engberg.
- 6354 Hřebíček, Luděk: Word frequency and word location in a text. – *ArOr* 64/3, 1996, 339–347.
- 6362 Prün, Claudia: A text linguistic hypothesis of G. K. Zipf. – *JQL* 4, 1997, 244–251.
- 11008 Weinrich, Harald: *Textgrammatik der deutschen Sprache*. – Mannheim, 1993 | *BL* 1993, 11879 | Cf. 11005 & 3672.
- 12471 Baranov, Anatolij G: Kogniotipičnost' žanra. – *Stylistyka* 6. 1997, 331–343 | *E. ab.*: Cogniotypicality of genre.
- 17974 Holk, André G. F. van: *Theme and space: text-linguistic studies in Russian and Polish drama: with an outline of text linguistics*. – Amsterdam: Rodopi, 1997. – 294 p. – (Studies in Slavic literature and poetics; 27).

0.2. SPECIÁLIS BIBLIOGRÁFIÁK

A közelmúlt években több kiváló – a szövegvizsgálatokban érdekelt – oktató-kutató kollégánk, szerzőtársunk ünnepelte kerek évfordulós születésnapját. Tisztelettel és nagy-rabecsüléssel köszöntjük őket. Ebben a szekcióban születésnapi köteteikről közlünk bibliográfiát (megjelenésük időrendjében).

SZATHMÁRI ISTVÁN:

1995. *Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 1995.

BÉKÉSI IMRE:

1996. *Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1996.

SZÉPE GYÖRGY:

1996. *Nyelv, nyelvész, társadalom. Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól I-II*. Janus Pannonius Tudományegyetem, PSZM Projekt Programiroda, 1996.

SZABÓ ZOLTÁN:

1997. *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése*. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Cluj-Napoca, 1997.

BOLLA KÁLMÁN:

2000. *Vox Humana. Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára*. ELTE Fonetikai Tanszék, Budapest, 2000.

KRÉKITS JÓZSEF:

2000. *Nyelv, aspektus, irodalom. Köszöntő könyv Krékits József 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem JGYTF Kar Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék, Szeged, 2000.

VOIGT VILMOS:

2000. *Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. ELTE BTK, Budapest, 2000.

KIEFER FERENC:

2001. *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

KOCSÁNY PIROSKA:

2001. *A nyelvtantól a szövegtanig. Tanulmányok Kocsány Piroska tiszteletére*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001.

SZÉPE GYÖRGY:

2001. *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Lingua Franca Csoport, Pécs, 2001.

HORÁNYI ÖZSÉB:

2002. *A 60 éves Horányi Özséb tiszteletére*. Janus, 2002. 10.

PETŐFI S. JÁNOS:

2002. *Szöveg az egész világ. Petőfi Sándor János 70. születésnapjára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002.

0.3. REPERTÓRIUMOK

0.3.1. DISCOURSE PROCESSES. A MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

Ablex, Norwood N. J.
Editor: Roy O. FREEDLE
(1978 –)

A korábbi kötetek adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 186 – 197; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 311-315; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 358-360; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 322-324; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 249-251; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 335-337; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1999. 396-398; *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 2000. 217-218 és *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 2001. 241-242.

Volume 27

Number 1 – 1999.

ALEX W. RUSSELL and MICHAEL F. SCHÖBER: How Beliefs About a Partner's Goals Affect Referring in Goal-Discrepant Conversations (1). JEAN E. FOX TREE: Listening in on Monologues and Dialogues (35). DIXIE D. VANDEPUTTE, SUSAN KEMPER, MARY LEE HUMMERT, KAREN A. KEMTES, JAYE SHANER, and CHRIS SEGRIN: Social Skills of Older People: Conversations in Same- and Mixed-Age Dyads (55). RUSSELL REVLIN and MARY HEGARTY: Resolving Signals to Cohesion: Two Models of Bridging Inference (77).

Number 2 – 1999.

TIMOTHY KOSCHMANN: The Edge of Many Circles: Making Meaning of Meaning Making (1). PHILLIP J. GLENN, TIMOTHY KOSCHMANN, and MELINDA CONLEE: Theory Presentation and Assessment in a Problem-Based Learning Group (19). CARL H. FREDRIKSEN: Learning to Reason through Discourse in a Problem-Based Learning Group (45). ANNEMARIE SULLIVAN PALINCAR: Applying a Sociocultural Lens to the Work of a Transition Community (67). J. L. LEMKE: Typological and Topological Meaning in diagnostic discourse (79). ROGERS HALL: The Organization and Development of Discursive

Practices for: „Having a Theory” (95). JUDITH L. GREEN, and MARLEEN MCCLELLAND: What difference Does the Difference Make? Understanding Difference across Perspectives (107). JEREMY ROSCHELLE: Transitioning to Professional Practice: A Deweyian view of five Analyses of Problem-Based Learning (115).

Number 3 – 1999.

CELIA M. KLIN, JOHN D. MURRAY, WILLIAM H. LEVINE, and ALEXANDRIA E. GUZMAN: Forward Inferences: From Activation to Long-term Memory (1). CHRISTOPHER M. HAKALA: Accessibility of Spatial Information in a Situation Model (17). DEBRA L. LONG, MARK R. SEELY, and BRIAN J. OPPY: Readers' Suppression: The Strategic Nature of Less Skilled Reading Problems (45). THOMAS K. LANDAUER: Latent semantic Analysis is a Theory of the Psychology of Language and Mind (67).

0.3.2. TEXT

An Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse

Mouton de Gruyter, Berlin – New York

Editor: TEUN A. VAN DIJK, Amsterdam, The Netherlands

(1981 –)

A korábbi kötetek adataihoz lásd *Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1991. 205 – 214; *Szemiotikai szövegtan 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 197 – 199; *Szemiotikai szövegtan 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. 313 – 315; *Szemiotikai szövegtan 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1995. 360 – 363; *Szemiotikai szövegtan 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1996. 324-326; *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 251-252; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1998. 337-338; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1999. 398-399; *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*,

JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 218-220 és *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 242-244.

Volume 20 (2000)

Adelswärd, Viveka and Claes Nilholm. Who is Cindy? Aspects of identity work in a teacher–parent–pupil talk at a special school 20 (4): 545-568.

Basturkmen, Helen. The organization of discussion in university settings 20 (3): 249-269.

de Beaugrande, Robert. Text linguistics at the millenium: Corpus data and missing links (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 153-195.

de Beaugrande, Robert. Corpus and text: Moving toward synthesis (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 239-247.

Connor, Ulla. Variation in rhetorical moves in grant proposals of US humanists and scientists 20 (1): 1-28.

Dressler, Wolfgang. Grammar vs. text: A response to Robert de Beaugrande (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 197-200.

Erman, Britt and Beatrice Warren. The idiom principle and the open choice principle 20 (1): 29-62.

Fetzer, Anita. Negotiating validity claims in political interviews 20 (4): 415-460.

Georgakopoulou, Alexandra and Dionysis Goutsos. Revisiting discourse boundaries: The narrative and non-narrative modes 20 (1): 63-82.

Ghadessy, Mohsen and Yanjie Gao. Thematic organization in parallel texts: Same and different methods of development 20 (4): 461-488.

Halliday, M. A. K. and Ruqaiya Hasan. System and text: Making links (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 201-210.

Harweg, Roland. Response to Robert de Beaugrande's article (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 211-220.

Hester, Stephen and David Francis. Ethnomethodology, conversation analysis, and 'institutional talk' 20 (3): 391-413.

Hester, Stephen and David Francis. Analyzing 'institutional talk': A reply to Watson 20 (3): 373-375.

Housley, William. Category work and knowledgeability within multidisciplinary team meetings 20 (1): 83-107.

Lemke, Jay L. Intertextuality and the project of text linguistics: A response to de Beaugrande (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 221-225.

Lynch, Michael. The ethnomethodological foundations of conversation analysis 20 (4): 517-532.

Lynch, Michael. Response to Wes Sharrock 20 (4): 541-544.

Marley, Carol. Beyond the usual: The modification of gender in a British dating ads column 20 (3): 271-306.

Martin, J. R. Sin and grace: Naught for noughts? (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 227-238.

Norrby, Catrin. Youth speech, youth identities, and music worlds in Sweden: Four high-school girls describe music 20 (4): 569-602.

Piper, Alison. Lifelong learning, human capital, and the soundbite 20 (1): 109-146.

Ravelli, Louise J. Beyond shopping: Constructing the Sydney Olympics in three-dimensional text 20 (4): 489-515.

Roulston, Kathryn J. The management of 'safe' and 'unsafe' complaint sequences in research interviews 20 (3): 307-345.

Samraj, Betty. Discursive practices in graduate-level content courses: The case of environmental science 20 (3): 347-371.

Sharrock, Wes. Where the simplest systematics fits: A response to Michael Lynch's 'The ethnomethodological foundations of conversation analysis' 20 (4) 533-539.

Watson, Rod. The character of 'institutional talk': A response to Hester and Francis 20 (3): 377-389.

Wilson, John and Srikant Sarangi. Editorial (Special issue: Text Linguistics at the Millenium: Corpus Data and Missing Links) 20 (2): 147-151.

0.3.3. JEL – KÉP – KOMMUNIKÁCIÓ, KÖZVÉLEMÉNY, MÉDIA

A Magyar Médiaért Alapítvány és az MTA–ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport folyóirata
Főszerkesztő: TERESTYÉNI TAMÁS

A korábbi kötetek adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYTF Kiadó, Szeged, 1997. 260-263; *Szemiotikai szövegtan 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 1998. 341-342; *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II)*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 402-403; *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 222-224 és *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában*, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica, JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 265-266.

2001. 1. szám

MÉDIA. CSÁSZI LAJOS: A média szimbolikus ceremóniái (3). MÁDL ANDRÁS – SZABÓ DÁVID: A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2000-ben (18). TERESTYÉNI TAMÁS: A magyarországi televíziós műsorkínálat 2000-ben (42). HÁLÓZAT. VARGA BARBARA: Cyberkonkurencia. A magyar nyelvű on-line hírlapok kapcsolathálózati jellemzői (67). MŰHELY. TERPLÁN ZSÓFIA: Latin-amerikai telenovellák Európában és Magyarországon (91). KITEKINTÉS. JENEI ÁGNES: Rainews 24. példa egy integrált médiára Olaszországban (103).

2001. 2. szám

KÖZGONDOLKODÁS. Csepeli György: KINEK A KÉPE? (3) MÉDIA. KABAI IMRE – MARELYIN KISS JÓZSEF – DÉNES ATTILA: A helyi nyilvánosság és a helyi médiumok (9). KOMMUNIKÁCIÓS KULTÚRA. SCHLEICHER NÓRA: Politikai korrektség. Érvek pro és kontra (25). ÚJ TECHNIKÁK. TÖLGYESI JÁNOS: Szélessávú Internet és digitális tévé az Astra műholdon (33). KITEKINTÉS. MOLNÁR PÉTER: Internet jog az Egyesült Államokban (55). MŰHELY. ANTALÓCZY TÍMEA: A szappanoperák virtuális világa (69).

2001. 3. szám

MÉDIA. FÖLDES GÁBOR: A kábeltelevízió szabályozásának hatása az információs társadalom kialakítására (3). ÚJ TECHNIKÁK. GYÖRGY PÉTER: Abdul Kassem Ismael és a Comm Badge. Globális információs társadalom – lokális válaszok (25). KOMMUNIKÁCIÓS KULTÚRA. KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR: Magyarságszimbólumok idegenforgalmi kiadványok tükrében (51). VARGA KÁROLY – SZABÓ IVÁN: Kommunikatív cselekvés stratégikus közegben III. (73). KITEKINTÉS. Az Európai Unió nyelvei avagy pozíciónáljuk jobban a magyart (GYÖRFFY MIKLÓS beszélgetése KONTRA MIKLÓS nyelvészrel) (91).

2001. 4. szám

KÖZGONDOLKODÁS. CSEPÉLI GYÖRGY: Bibó István antiszemitizmus-elméletének eredetisége és újdonsága (3). VARGA KÁROLY: Az értékek és az értékváltozás aktuális szociológiai problémái (19). MÉDIA. VÁSÁRHELYI MÁRIA: ÚJSÁGÍRÓKUTATÁS 2000 (53). MŰHELY. KOLLÁR CSABA: Piktogramok emberábrázolása (73). KOLTAI RÉKA: Királyok halála. Zámbo Jimmy és Sinkovits Imre halálának reprezentációja a jobboldali írott sajtóban (83).

0.3.4. MAGYAR ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI KONFERENCIÁK

A korábbi kötetek adataihoz lásd: *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában, Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 244-255.

Göncz Árpád köszöntője (13). PLENÁRIS ELŐADÁSOK. LENGYEL ZSOLT: A kétnyelvűség: XX. századi hangsúlyok és hangsúlyváltozások (17). PAPP FERENC: Az ÉrtSz-VégSz utolsó gépi felvonása: a DT2 (22). SZÉPE GYÖRGY: Egynyelvű magyar alkalmazott nyelvészet a többnyelvű világban (24). SZÖLLŐSY-SEBESTYÉN ANDRÁS: Egy nyelv – több nyelv (36).

SZEKCIÓK. MÓDSZERTAN. SZABLYÁR ANNA: Tanítási és tanulási célok a nyelvoktatásban a rendszerváltozás után (52). ERDEI GYULA: Idegennyelv-oktatásunk gyakorlatának és elméletének az összevetése (58). BAKONYI ISTVÁN: Médiapedagógia: kép, hang, szöveg a többnyelvű videoórán (64). BÁLINT ZSUZSÁNNA: About the methodology of English for specific purposes (70). HAJDÚ ERZSÉBET: A pszichopédia (szuggesztópédia, superlearning, NLP, relaxopédia és hasonló módszerek) alkalmazási lehetőségei a nyelvtanárképzésben (74). KUNYÁK KÁROLYNÉ: Learners as teachers (Microteaching and its assessment) (83). VARGÁNÉ DREWNOWSKA ÉVA: Ein methodisch-didaktisches Konzept für die Anwendund der Textlinguistik im Schreibunterreicht für Germanistikstudenten (91). SCHAUER HILDA: Irodalmi szövegek a német mint idegen nyelv oktatásában (100). SZALAY GYÖRGY: Ein Program zur Förderung der Verhandlungssprachlichen Kompetenz (107). MONIKA DANNERER: Formen mündlicher Kommunikation in deutschen und ungarischen Lehrwerken für Wirtschaftdeutsch (111). ÉLTHES ÁGNES: A kezdet tapasztalatai a francia nyelv- és stílusgyakorlat órákon (118). CSÜRY ISTVÁN: A diszkurzív-textuális kompetencia fejlesztésének kérdései (124). LENDVAI ENDRE: Praktikus orosz tantervek (130). KOCSIS MARGIT: Egy holt nyelv mai élete – Vezérelt latin nyelvoktatás a JPTE-n (135).

FELZÁRKÓZÁS ÉS MOBILITÁS: NYELVOKTATÁS A SZAKMAI FELSŐOKTATÁSBAN. STURCZ ZOLTÁN: Nyelvi képzés, alkalmazott nyelvészet, mobilitás (142). COR KOSTER – RADNAI ZSÓFIA: International co-operation in a multilingual Europe; a joint Dutch-Hungarian project in setting up a university language centre (147). RÉPÁSI GYÖRGYNÉ: A nyelvválasztás néhány tanulsága a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Nyelvi Lektorátusán (152). HORTOBÁGYI ILDIKÓ: A felsőfokú ismeretszerzést megalapozó készségek (155). SOMOS EDIT CSILLA: A német nyelvű képzés illeszkedése az európai oktatáshoz (161). KELEMEN ÉVA: A Filiation Francophone szerepe a BME oktatásában (167). KISS KÁLMÁN: Ki tanult száz évvel ezelőtt orosz a Műegyetemen? (175).

KÉTTANNYELVŰ ISKOLAI OKTATÁS. VÁMOS ÁGNES: A kéttannyelvű oktatás története (182). CZUCZOR SÁNDOR: Bilingual vs. dual language teaching in Hungary (187). BOGNÁR ANIKÓ: A kéttannyelvű iskolák lehetőségei és eredményei a magyar közoktatásban (195). CSAPÓ JUDIT: Kétnyelvűség a szakközépiskolában (202). NIKOLAUS DOUDA: Bilinguale Schulen in Österreichs Nachbarstaaten (210). BORBÁTH ERZSÉBET: A kétnyelvű oktatás lehetőségei a moldvai csángó magyar falvakban (216). PÓK MÁRIA: Cross-curricular planning: Introducing themes from other subjects into foreign languages in the primary school (221).

NYELVTANÁRKÉPZÉS ÉS TOVÁBBKÉPZÉS. ZÁNTÓ RÓBERT: Alkalmazott nyelvészet? Tanároknak? (228). UZONYI PÁL: A nyelvtanár és a nyelvészet (234). SZABLYÁR ANNA: A tudományosan megalapozott tanári pályára valóban felkészítő nyelvtanárképzésről (239). BOÓCZNÉ BARNA KATALIN: Gondolatok az idegennyelv-szakos tanár továbbképzés kapcsán (247). ABKAROVITS ENDRE: Az orosz szakos tanárok átképzésének tapasztalatai az egri főiskolán (252). RÉTI ALMÉE: English Teaching Resource Centre és a tanári továbbképzés (257). PETNEKI KATALIN: Tanítani tanulni? – Tanulni tanítani! (263). KÁRPÁTI ZSÓFIA: Az iskolai nyelv szerepe a németórán (269).

MAGYAR MINT IDEGEN NYELV. BERÉNYI MÁRIA – NOVOTNY JÚLIA: A magyar mint idegen nyelv oktatásának infrastruktúrája (iskolák, tanárok, nyelvkönyvek) (276). HEGEDŰS RITA: Külföldieket tanító magyartanárok továbbképzése az ELTE Nyári Egyetemén (282). ERDŐS JÓZSEF – MÁTRAI VERONIKA: Új magyar nyelvi szigorlat (és/vagy általános nyelvvizsga) (287). TÓTH ETELKA – SZŐKE KATALIN: Néhány nyelvi kérdésről röviden a magyar mint idegen nyelv tanítása kapcsán (298). DÁVID MÁRIA: Az alanyi és tárgyias ragozás útvesztői (304). KOVÁCSI MÁRIA: A nyelvtani témák sorrendje mint a kommunikációs készség gyors kialakításának meghatározó kérdése (309). PRILESZKY CSILLA: A „Halló, itt Magyarország!” c. magyar nyelvkönyv ismertetése (315). ZAICZ GÁBOR: A Hungarolingua-program szerepe a magyar mint idegen nyelv oktatásában (319). DENKE VIRÁG: Magyar nyelv-oktatás a Debreceni Nyári Egyetemen (325). BAZSÓ ZOLTÁN: A magyar és a finn szakos képzés tantervi összekapcsolásának egy gyakorlati megoldási formája – a Moszkvai Lomonoszov Egyetemen (338).

NYELVVIZSGÁK. BÁRDOS JENŐ: Egynyelvűség és többnyelvűség a nyelvvizsgák rendszerében (344). ERDŐS JÓZSEF: Számok, arányok, objektivitás (Észrevételek az állami nyelvvizsgákhoz) (354). GYÓRI ANNA: A spanyol nemzetközi nyelvvizsgák Magyarországon (1989-1993) (363). ÁBRAHÁM KÁROLYNÉ: Az ifjúsági Pitman nyelvvizsgáról (371).

SZAKNYEVOKTATÁS. ALISTAIR WOOD: Relevance theory and popular science texts (382). KURTÁN ZSUZSA: A szaknyelvhasználat és a tantervkészítés összefüggései (388). PONGRÁCZ JUDIT – BERÉNYI PÁLNÉ: Többnyelvűség a szaknyelvtanításban (kényszerű) szükségzerű? (394). FODORNÉ BALTHÁZAR ENIKŐ: A szaknyelv és ezen belül a gazdasági nyelv oktatásának időszerű kérdései (400). SALLAI JÁNOS: Akadályok a kétnyelvű kommunikációban (408).

II. KÖTET

FORDÍTÁS, TOLMÁCSOLÁS. KLAUDY KINGA: Párhuzamos korpuszok felhasználása a fordításkutatásban (420). SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA: Szemantikai egyeztetés és fordítás (426). DUSAN TELLINGER: A reáliák szerepe a fordítók és tolmácsok képzésében (434). SZENTGYÖRGYI KLÁRA: A nyelvismeret, illetve tárgyismeret szerepe a fordításban (439). SZÓLLÓSY-SEBESTYÉN ANDRÁS: A Fordítás tárgy helye a BME szakfordító- és tolmácsképző programjában (444). BASSA LIA: Tolmácsolás tanítás a BME-n (457). N. LÖRINCZ JULIANNA: A kommunikatív ekvivalencia kérdéséhez (W. Wordsworth-versek és műfordításaik egybevető elemzése kapcsán) (462). ÚJSZÁSZI ZSUZSANNA: A műfordítás-elemzés mint a verselemzés eszköze angol szakos főiskolai hallgatók irodalmi szemináriumain (467).

KONTRASZTÍV NYELVÉSZET. H. STEPHANIDES ÉVA: Nyelvi hasonlóságok és különbségek (474). LUKÁCS GILLIKE: A kontrasztív és funkcionális nyelvtan c. tantárgy oktatásának tapasztalatai (480). CSÚRY ANDREA: A kontrasztivitás követelménye a nyelvtanításban (487). KISS ISTVÁN: A kontrasztivitás és a fordítás összefüggésének néhány aspektusa (493). LIZANEC PÉTER: A magyar és az ukrán mint idegen nyelv tanítása Kárpátalján (499). LACZIK MÁRIA: Orosz nyelv oktatása olasz anyanyelvűeknek II. (504). KATUS ELVIRA: A bolgár rövid alakú névmások és a magyar tárgyas igeragozás használata közötti párhuzam (509). SÁFÁR ÉVA: Überlengungen zu einer möglichen kontrastiven satzsemantischen Analyse von deutschen und ungarischen Wahlprogrammen 1994 (513). KATONA EDIT: A *hogy*, illetve *da* kötőszós függő idézet magyar-szerb kontrasztív vizsgálata (519). ANDRIĆ EDIT: Az elméleti és gyakorlati célú kontrasztív nyelvészeti vizsgálatok (525).

INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ. ROT SÁNDOR: A plurilingvizmus pszicholingvisztikai és alkalmazott nyelvészeti aspektusai (532). BÁRKÁN GYÖRGY. A jelentések ütközésének szerepe az interkulturális kommunikációban (539). SZIKLAINÉ GOMBOS ZSUZA: Az eltérő kommunikációs háttér – mint az idegen nyelven folytatandó tanulmányokra felkészítés befolyásoló tényezője – külföldi hallgatók nyelvi kurzusainak megtervezésekor (544). CS. JÓNÁS ERZSÉBET: A nemzeti anyanyelvi kultúra hatása az idegen nyelvi szövegértelmezés folyamatában (552). KOUTNY ILONA: Nyelvi és kulturális kommunikáció az idegen nyelven (558). MOLNÁR KATALIN: A kommunikáció – elméleti és gyakorlati – oktatása az angol szakosok számára (565). SUSZCZYNSKA MALGORZATA: Linguistic politeness and the speech act of apology (571). SVENKA SAVIC: Some characteristics of spoken language: the conversation features of cursing (579). SZÉKÁCS ANNA: A hangutánzó és hangfestő szavak szerepe a japán nyelvben és kommunikációban (590). DÉVÉNYI MÁRTA: Az Interkulturális kommunikáció című tantárgy oktatása az Aalborgi Egyetemen Dániában (595). ABKAROVITS ENDRE: Az angol kultúra különböző területeinek tanítása a felsőoktatásban (599). BORGULYA ISTVÁNNÉ: Interkulturális gazdasági kommunikáció és a gazdaság (605). KOVÁCS ILMA: Az Országismeret oktatása az egyetemen avagy az Összehasonlító civilizáció oktatása szeminárium keretében (613). CORNELIA GROSSER: Vergleichende Kulturkunde Österreich – Ungarn (619). ANTAL ZSUZSANNA: Országismeret-oktatás „team-teaching” módszerrel (625). BAKONYINÉ BERÉNYI KATALIN: Magyar irodalom angolul külföldieknek a BME-n (630).

LEXIKOLÓGIA, LEXIKOGRAFIA, SZEMANTIKA. SZÉKELY GÁBOR: Lehet-e szótárból idegen nyelvet tanulni? (618). FÁBIÁN ZSUZSANNA: A vonzatok ábrázolása a kétnyelvű szótárakban (646). NAGY ILDIKÓ: Instruments and agents (652). HELL GYÖRGY: A tárgyi és fogalmi jelentés az idegennyelv-oktatásban (660). KATONA MÁRTONNÉ: A metafora mint a humor potenciális forrása (666). SZÁSZ ZOLTÁNNÉ VEIDNER KATALIN: Hogyan változtatják a francia szavak jelentéseiket a századfordulótól a 80-as évek közepéig? (avagy megfelelnek-e a mai iskolai követelményeknek francia szótáraink?) (671). CZEG-LÉDI KATALIN: A -jak végű szavak vizsgálata a Volga vidéki földrajzi nevekben (677). BUDAI LÁSZLÓ: Mennyire kompetens az (angol) anyanyelvi kompetencia? (Az angol ige valenciaszótárának előkészületi munkái) (683). KUGLER KATALIN: Változások az orosz sajtónyelvben (688). P. CSIGE KATALIN: Intézménynevek mint kordokumentumok (693). BIHARI GÁBOR: A művészettörténeti szövegtípus lexikai sajátosságai (698). DOMOKOS

KATALIN: Magyar szójegyzék összeállítása Montens-Sciarone: De Delftse methode, Nederlands voor buitenlanders c. nyelvkönyvéhez. (703). SZABÓ EDIT: Választási szakszókincs az angol nyelv oktatásában – Angol nyelvű segédanyag az 1994-es választási évhez (709). JUHÁSNÉ SUHAJDA ÁGNES: Környezetvédelem a német nyelvi órákon (715).

PSZICHOLINGVISZTIKA, NYELVELSAJÁTÍTÁS. GÓSY MÁRIA: A „kétnyelvűség” egy sajátos formája: non-verbális produkció, verbális percepció (722). NIKOLOV MARIANNE: The critical period hypothesis: The strong version challenged (728). ERDEI IVÁN: A neurolingvisztika oktatásának lehetőségei a tanárképzésben (737). DAMÓ ESZTER: A dyslexia fogalma, tünetei, megjelenési formái az általános iskolában (745). SIEGLER JÁNOSNÉ BUJDOS ÉVA: A felső tagozatos és gimnazista dyslexiás gyermekek olvasás-írás tanulási zavarának maradványtünetei a tapasztalatok alapján (752). LŐRINCZ JÓZSEFNÉ: Dyslexia és nyelvtanítás (758).

ANYANYELVI KULTÚRA A TÖBBNYELVŰSÉG KORSZAKÁBAN. EÖRY VILMA: Az anyanyelvi kommunikációs készség fejlesztésének fontossága és lehetőségei a többnyelvűség korszakában (763). M. KORCHMÁROS VALÉRIA: „Anyanyelvi szinten” – magyarul (764). SZABÓ ISTVÁN: A funkcionális szempont érvényesítése a gimnáziumi anyanyelvoktatásban, nyelvi nevelésben (782). LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA: Anyanyelvi nevelés kétnyelvű környezetben (782). KIS ÁDÁM: Kötődés és elszakadás. Számítógépes nyelvünk és az angol szaknyelv a szakszótárakban (788).

SZÁMÍTÓGÉP ÉS ALKALMAZOTT NYELVÉSZET. SEREGY LAJOS: Az élő nyelvek leírásának új számítógépes modellje (796). KOLTAY TIBOR: A hipertext és a többnyelvűség (802). TORMA ISTVÁN: A StaTOR szöveges adatbázis-kezelő program (808). ROVNY FERENC: Előkészületek egy többnyelvű Számítógépes Szaknyelvi-Lexikai Adatbázis Központ létrehozására a KLTE Idegennyelvi Központjában (812). A szerzők névmutatója (822).

LENGYEL ZSOLT – NAVRACSICS JUDIT (szerk.): Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia
Veszprém, 1995

PLENÁRIS ÜLÉS. KRASHEN, STEPHEN: English as a Foreign Language: Some Principles (1). JACKSON, HOWARD: Expectations of Users of English and German Learners' Dictionaries (5). BÁRDOS JENŐ: Az olvasás hatalma, avagy az olvasástanítástól a szabadolvasásig (10). MEIXNER ILDIKÓ: A dyslexia prevenció és reedukáció (16). LENGYEL ZSOLT: A magyar mint sem idegen, sem anyanyelv (18).

ANYANYELVI NEVELÉS. NAGY L. JÁNOS: Az irodalmi szöveg értelmezésének matematikájáról (24). HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: Németh László nyelvpedagógiai gondolatai (26). VESZPRÉMI ESZTER: Nyelvjárási szókincsvizsgálatok *A magyar nyelvjárások* atlasza alapján (27). TUBA MÁRTA: Szövegfajták felismertetése és előállítása kreatív-produktív módszerrel (29). SZIKSZAINÉ NAGY IRMA: Út a komplex szövegelemzés elsajátításához (32). ÁRPÁS KÁROLY: A retorikai ismeretek tanítása az általános képzési terű gimnázium harmadik osztályában (34). RÉPÁSI GYÖRGYNÉ: Fonákságok a sajtónyelvben (36). EÖRY VILMA: Az anyanyelvi oktatás és nevelés legaktuálisabb gondjairól (38). SZABÓ ISTVÁN: Szóelemek, paradigmák funkcionális megközelítésben a gimnáziumi nyelvtanórákon (41).

FORDÍTÁS/TOLMÁCSOLÁS. HELTAI PÁL: Fordítás a nyelvoktatásban (42). CZELLÉRNÉ FARKAS MÁRIA – KORNIA LÁSZLÓ: Magyar nyelvhelyesség és funkcionális stilisztika a szakfordító-képzésben (44). JOÓ ETELKA – ZSIGÓNÉ VINCZE KATALIN: A brüsszeli ISTI fordító- és tolmácsolás magyarországi alkalmazási lehetőségei (46). CS. JÓNÁS ERZSÉBET: Az orosz-magyar üzleti levelezés fordításelméleti kérdései (48). LŐRINCZ JULIANA: Pilinszky-versek angol fordításban (50). B. VARGA ÉVA: Mítosz – mese – álom: a műfordítás tükré (52). SALÁNKI ÁGNES: A német jelzősített határozó fordításának hibalehetőségei (54). SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA: A színelnevezések fordítása (55). JANKOVICS MÁRIA: A határozói jelzős szerkezetek oroszról magyarra fordítása hallgatói fordítások tükrében (57). PAPP GYÖRGY: A frazeológia szerb-magyar viszonylatú fordítási gondjai (60). DUŠAN TELLINGER: Mérték- és pénzegységek fordításának problémái (62).

KONTRASZTÍV NYELVÉSZET. HORVÁTH MÁRTA: A *faire* ige operátor szerepben (64). JÁMBOR ISTVÁNNÉ: Az állatmegjelölésekkel kapcsolatos frazeologizmusok német-magyar viszonylatban (67). MIHALOVICS ÁRPÁD: Az akarati modalitás magyar-francia kontrasztív pragmatikai vizsgálata egy regényrészlet alapján (69). SÁFÁR ÉVA: Pragmatische Aspekte der Argumentation: die rationalen und emotionalen Varianten der Argumente (71). DÁVID GYULA: English prepositions and some of their counterparts in Hungarian (74). HEGEDŰS RITA: Kontrasztív szemlélet a XIX. század derekán (a nyelvtipológiai kutatások kezdetei Magyarországon) (76). CSÜRY ISTVÁN: A kontrasztív szövegtani elemzés lehetőségei, eszközei és tanulságai (a fordítás mint elemzési objektum tükrében) (78). MÁTÉ ÉVA: Szóképzéstani vizsgálatok a magyar-francia tranzitív-intranszitiv igék köréből (80). KATONA EDIT: A szerb modális igék és magyar megfelelőik kapcsolódási lehetőségeinek kontrasztív vizsgálata (82). BAGI FERENC: Előzetes megjegyzések a szerb és a magyar köznyelv egyszótagú szavai fonémaszerkezetének kontrasztív vizsgálathoz (84).

LEXIKOLÓGIA. CAMPBELL OLGA: Disagreement: The Pedagogical Implications of an Experiment with a Speech Act (86). PACSAI IMRE: Az orosz népnyelv areális jegyeinek tükröződése a folklórban és a szépirodalomban (87). SZÉKELY GÁBOR: Az *úr* szó szinonimái, származékszói, idegennyelvi megfelelői (90). KOPERNICZKYNÉ TORMA MÁRIA: É un modo di dire – italianizmusok a mai olasz nyelvben (91). H. VARGA GYULA: Egy új szaknyelv bölcsőjénél (93). CZEGLÉDI KATALIN: A -d(i) végű szavak vizsgálata a földrajzi nevekben (96). ANTONYI PÉTER: Politeness in English and in Hungarian (97). BUDAI LÁSZLÓ: Reciprocal Verbs in English (101).

MAGYAR MINT IDEGEN NYELV. BERÉNYI MÁRIA – NOVOTNY JÚLIA: A magyar mint idegen nyelv oktatása vidéki és külföldi egyetemeken (104). PAPP FERENC: Nyelvi elemek az alkalmazási ágakban (Rácz Endre emlékének) (106). SZENDE VIRÁG: Módszertani tapasztalatok a muravidéki szlovén gyermekek számára készített magyar nyelvkönyv kapcsán (110). JAKÓCS DÁNIEL: Nyelvi szint, szókincs, műveltség (112). SZÜCS TIBOR: Szemléleti hangsúlyeltolódások (114). NÁDOR ORSOLYA: Magyarország és a magyarok – a nyelvkönyvekben (115). ZAICZ GÁBOR: Magyaritanítás – hungarológiaoktatás Jyväskyläben (117). TÓTH ETELKA: A feltételeesség grammatikája és egyes funkciói (120).

NYELVPEDAGÓGIA. PETNEKI KATALIN: A cél szentesíti az eszközt? (Nyelvkönyvek és a nyelvoktatás céljai) (124). KISS KÁLMÁN: Gyakorlati célú orosznyelv-oktatás az 1945 előtti Magyarországon (126). LEVENTE LÉNÁRT: The adverbial function of the *-ing*

form (128). MÜLLER MÓNKA: Németül tanuló óvodások nyelvi viselkedése (130). LI-PÓCZINÉ CSABAI SAROLTA: A kortárs német irodalom szerepe az interkulturális kompetencia kialakításában (131). SATO NORIKO – SZÉKÁCS ANNA: Kifejező szavak, íráskép – oktatásuk a japán nyelvben (133). OSZTÓTICS JUDIT: Nyelvtani anyag és progresszió a középiskolai németnyelv-oktatásban használatos két tankönyvben (135). UTA GENT: Für die Textsorte Märchen relevante stilistische Erfordernisse der Textgestaltung am Beispiel ausgewählter Texte (136). RÓKA MARIANNE: Umgang mit den Stereotypen Schweizer Landeskunde (138). MAGOCSA LÁSZLÓ: The Importance of Oral Communication (A Communicative Approach to English Language Teaching) (141). ERDEI GYULA: A nyelvtani anyag kezelése az idegennyelv-oktatásban (143). WOLFGANG BACHOFER: Typisch männlich – typisch weiblich (144) STURCZ ZOLTÁN: A nyelvpedagógia fogalma és szerepe a nyelvi képzésben (147).

NYELVTANÁRKÉPZÉS. JÁSZAY LÁSZLÓ: Szintézisre törekvés a nyelveírásban (150). FÁBIÁNNÉ NÁDUDVARI TATJÁNA: A civilizáció helye a Magyarországon használt általános iskolai szakosított orosz és angol nyelvkönyvekben (152). SEREGE ANIKÓ: Fél (?) főiskolai képzés és annak nyelvi vonzata a KVIF-en (155). KOMÁR PÁL: Egy angliai részképzés néhány tapasztalata (157). CSUKÁS ÁGNES: Einige Aspekte der Mentorenausbildung am Lehrstuhl für Deutsche Sprache und Literatur der Universität Veszprém (158). CSÜRY ANDREA: A szövegalkotás minőségi aspektusai a franciául tanulók nyelvhasználatában (161). KURTÁN ZSUZSANNA: Angol nyelvtanárképzés: alkalmazott nyelvészeti vonatkozások (163). DR. SÁROSDYNÉ SZABÓ JUDIT: A négyéves angol nyelvtanítói képzés sajátosságai (165). HILDA SCHAUER: Phantasieerzählungen im Deutschstudium (167). KUNYÁK KÁROLYNÉ: Nyelvtanítói képzés problémái és elért eredményei (169). FEKETÉNÉ HORVÁTH MÁRIA: A VE Német Tanszékének post secondary képzése az 1994-es felvételik tükrében (171). HAJDÚ ERZSÉBET: A teljességre törekvő (holisztikus) nyelvtanítás és nyelvtanulás (Ganzheitliches Lehren und Lernen) (175).

SAKANYELVOKTATÁS. ALISTAR WOOD: Processes of popularisation in scientific texts for a general audience (177). SZALAY GYÖRGYI: Vorstellung eines Lehrbuches zur Förderung verhandlungssprachlicher Kompetenz in der Fremdsprache (181). GYÖRI ANNA: A világ számokban, avagy a táblázatok felhasználása a nyelvórán (185). HELENA MEDEOVÁ: Einige Besonderheiten der deutschen Rechtssprache und die damit verbundenen Probleme im Unterricht (185). TÓTH MIHÁLYNÉ: Köznyelvi és szaknyelvi társalgás (186). TÓTH ENDRE: Műszaki dokumentáció és szakcikkírás (188). MAUTHNERNÉ FISTER ILONA: BME műszaki-tudományos szaknyelvi vizsga (190). GONDA GYULÁNÉ: A Business English tárgy oktatásának bevezetése egy műszaki főiskolán (192). POÓR ZOLTÁN: A videokamera szerepe a szakmaorientált nyelvoktatásban (Beszámoló egy nemzetközi kutató-fejlesztő projektről) (195).

SZÁMÍTÓGÉP ÉS NYELVOKTATÁS. BODA I. KÁROLY – PROKOLÁB JUDIT: Az elbeszélő múlt tanítása számítógépes program segítségével (199). TUSNÁDY LÁSZLÓNÉ: Szótanító segédprogram használatának tapasztalatai és bemutatása (201). FÜSTÖS JÁNOS – ROHONYI ANDRÁS: Using e-mail for distance and local educational purposes (202).

SZOCIOLINGVISZTIKA. ILDIKÓ HORTOBÁGYI: Born to be bilingual? (206). HIDASI JUDIT: A kommunikáció milyenségének interkulturális vonatkozásairól (209). ZSEMLYEI JÁNOS: A romániai magyarság magyar-román kétnyelvűségéről (211). ROT SÁNDOR: A

Duna-Kárpáti nyelvi areában funkcionáló plurilingvizmus a multikulturalizmus makrorendszerében és az idegen nyelvek tanításának-tanulásának alkalmazott nyelvészeti aspektusai (212). N. CSÁSZI ILDIKÓ: Becenévhasználat Nagyker (Vel'ky kyr) párhuzamos magyar és szlovák osztályaiban (214). CS. NAGY LAJOS: A 3. személyű birtokos személyjel használatának szociolingvisztikai vizsgálata Medvesalján és környékén (246). KATUS ELVIR – ROSITZA PENKOVA: A magyarországi bolgárok nyelvhasználatáról (217). ABLONCZYNÉ MIHÁLYKA LÍVIA – GALAMBOS ILONA: Augusztus vagy Augusztó a csillaghullás hónapja? – avagy a női egyenjogúság a nyelvben is? (219). NAVRACSICS JUDIT: Korai kétnyelvűség (221). KÓKAI SÁNDORNÉ: Pronouns of power and solidarity in Hungarian (A sociolinguistic perspective) (223). MIRK MÁRIA: Német nemzetiségi nyelvhasználat Pilisszentivánon (227). Név- és tárgymutató (232). Bibliográfia (234).

SZÉKELY GÁBOR – CS. JÓNÁS ERZSÉBET (szerk.): Nyelvek és nyelvoktatás a Kárpát-medencében

VI. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia

Nyíregyháza, 1996. április 2-4

I. KÖTET

Előszó (9). NYITÓ PLENÁRIS ÜLÉS. PUSZTAY JÁNOS: Közép-Európa nyelvi képe (11). BÁRDOS JENŐ: A nyelvpedagógia fejlődése és tudatosulása (29). SZABARI KRISZTINA: A nyelvi kérdés szabályozása az Európai Unióban, a fordítás és tolmácsolás jelenlegi gyakorlata, a jövő kihívásai – tanulságok Magyarország számára (51).

A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV. FANCSALY ÉVA: Az I. és II. igeragozás tanításának problémái külföldiek számára (84). ARADI ANDRÁS: Az igéből képzett -ás/-és végű főnevek és szerkezetek tanítása külföldieknek (98). HEGEDŰS RITA: Néhány érdekesség az időhatározók köréből – elmélet és gyakorlat a magyar mint idegen nyelv tanításában (107). FAZEKAS TIBOR: Magyar nyelvoktatás a Hamburgi Egyetemen (114). RÉVAY VALÉRIA: Magyar nyelvkönyvek finneknek (121). H. LABORC JÚLIA: Egy variáció mikroszöveg feldolgozására (128). SZÜCS TIBOR: A magyar mint idegen nyelv grammatikája kommunikatív keretben (136). HÁRY LÁSZLÓ: A magyar az európai nyelvek között. Nemzetközi nyelvvizsga magyar mint idegen nyelvből (142). CHIKÁN ILDIKÓ: Az új közgazdász szakirányú nyelvkönyv (167). VARGA ZOLTÁN: Vajdasági szerb tannyelvű általános iskolákban a magyar mint idegen nyelvből végzett lexikaismereti mérések tanulságai (173). PALKÓ ÁGNES: A fonetika tanítása a magyar mint idegen nyelv oktatásában (181). NYIKOS KATALIN: Hogyan tanultam meg magyarul külhonban (191).

NYELVOKTATÁS A FELSOOKTATÁSBAN. LÁSZLÓ HUNYADI – BÉLA HOLLÓSY: Postgraduate 'MA' Degree in Applied Linguistics in Debrecen (196). LÉBOVICS VIKTÓRIA: Gondolatok a fordításoktatás szerepéről (201). SÁROSDYNÉ SZABÓ JUDIT: Európai dimenziók a tanítóképzésben – a nyelvtanítóképzés új útjai (209). NÉMETH ATTILA: Post-secondary vagy Pre-university Magyarországon? (221). JÁSZAY LÁSZLÓ: Funkcionális grammatika a nyelvtanárképzésben és a posztgraduális továbbképzésben (239). CAMPBELL OLGA: Culture-bound... First Language Culture in The Way of Pragmatic Competence (247). HORVÁTH JÓZSEF: Motivation in University EFL: The Tutor's Perspective

(257). CAROLINE PENLINGTON: „The Convertible Expert”. A New ESP Programme at Széchenyi István College, Győr: Philosophy and Design (264). SZABÓ GÁBOR: The Application of Item Response Theory in Language Testing (270). VÁGYI VATA: A szintaxis helye az egyetemi germanisztikában (276). UDVARI ISTVÁN: A nyíregyházi ukrainisztika eredményei, feladatai (281). SÁRKÁNYNÉ SZABÓ OLGA: A nyelvvoktatás rendszerének és szerepének változásai a XX. században a magyar honvédségen belül, különös tekintettel a katonai felsőoktatásra (285).

GYERMEKNYELVOKTATÁS. GYURIS BEÁTA: Az univerzális kvantifikáció értelmezése óvodás korban (290). MÜLLER MÓNICA: Kódváltás németül tanuló magyar óvodásoknál (306). NAVRACSICS JUDIT: A korai kétnyelvűség mondattani vizsgálata (317).

TANTERVEK, NYELVVIZSGÁK. BÁNÓCZY ERIKA: A szaknyelvi vizsgák értékelési rendszeréhez (326). NAGY ROZÁLIA: A nyelvvizsgák értékelése (kiegészítő anyag a nyelvvizsgálathoz) (341). KÁDAS GÉZA: Egységes katonai nyelvvizsgarendszer (350). KÓSA-NÉ OLÁH JÚLIA: Műveltségi területek érintkezése a nyelvvoktatásban (keresztény irodalmi szemelvények az idegennyelv-oktatásban) (356).

NYELVPEDAGÓGIA (ANGOL). DÁVID GYULA: Image Schemas Applied in Teaching English (367). SZERENCSEI KATALIN: Fordított nyelvtanítás (öt kis nyelvtan) (375). KATONA MÁRTONNÉ: A szókapcsolatok feldolgozásának problémái az angol szótárakban (384). KOVÁCS MAGDOLNA – NAGY TIBOR: Akusztikai elemzés mint vizuális segítség a kiejtés oktatásában (392). VERESNÉ VALENTINYI KLÁRA: Beszámoló egy általános iskolai kísérlet eredményeiről (402).

NYELVPEDAGÓGIA (NÉMET). BIKICS GABRIELLA: Elmélet és gyakorlat a német szakos tanárjelöltek módszertani felkészítésében (416). BOÓCZ-BARNA KATALIN: DaF-Stunden in Ungarn. Mit der Kamera unterwegs. Videoaufzeichnungen in Primär- und Sekundärbereich in ungarischen Schulen (422). UZONYI PÁL: Nyelvtan-e a hangtan? (429). LOÓS TIBORNÉ: Stilistik für DaF-Lehrer (436). IVÁNYI ZSUZSANNA: Wortsuchprozess und Interaktivität beim Briefübersetzen (441). EMMA EMILIE HOPPER: Orthographieerwerb: Ein Vergleich einsprachiger und zweisprachiger Alphabetisierung (450). ANNA MJOROSI – ANNA SZABÓ-PERES: Landeskunde als Brücke in der Deutschlehrer Innenausbildung anhand von Beispielen aus der Praxis (459). VARGÁNÉ DREWNOWSKA EWA: Themenentfaltung und Tempora als Indikatoren der kommunikativen Textfunktion (465). PETNEKI KATALIN: Iskolai nyelvvoktatásban használt nyelvkönyvek minősítési rendszere (474). SZABLYÁR ANNA: Magyarország regionális német tankönyvekben (484). SZILÁGYI MAGDOLNA: Lehetünk-e kommunikációs társadalom? (Aggályok a nyugat-európai út szélén) (493). ERB MÁRTA – KNIPF ERZSÉBET: A magyarországi németek nyelvi jelene a 90-es években (499). UTA GENT: Stilistik in der Lehrerausbildung an der Universität Veszprém (506).

NYELVPEDAGÓGIA (SZLÁV). ÉVA ERZSÉBET: Az írásbeli kommunikációs készség fejlesztésének lehetősége a NAT tükrében (516). POGÁNY BÉLA: NAT és nyelvvoktatás, záróvizsgák és érettségi orosz nyelvből (526). RÉPÁSI GYÖRGYNÉ: A humor nyelvi eszközei az orosz élőbeszédben (532). FÁBIÁNNÉ NÁDUDVARI TATJÁNA: A gesztusnyelv helye az idegennyelv – ezen belül az orosz nyelv – tanulás rendszerében (544). JANKOVICS MÁRIA: A magyar és az orosz diáknyelv néhány sajátossága (550). PENKOVA, ROSITZA – KATUS ELVIRA: Kéttannyelvű gimnáziumi osztály a budapesti Hriszto Botev bolgár-magyar iskolában (559). Névmutató (563).

II. KÖTET

FORDÍTÁS, TOLMÁCSOLÁS, MŰFORDÍTÁS. SZOMOR IMRÉNÉ: Szakfordítóképzés aktuális kérdései Magyarországon (9). SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA: Nézőpontváltás a fordításban (16). AJTAY-HORVÁTH MAGDA: Intertextualitás és az intralingvális fordítások szerepe a nyelvórákon (27). SZABARI KRISZTINA: Jogi szövegek fordításának problémái német-magyar példákkal (38). P. CSIGE KATALIN: Orosz tükörszók és részfordítások a magyar nyelvben (49). KOLTAY TIBOR: A fordításon túl: „hasznos műfajok” a szakfordítóképzésben (55). DEÁK FERENCNÉ – PILLER GYÖRGYNÉ: Az orosz nyelvű szakfordító- és tolmácsképzés módszertani tapasztalatai a BME-n (61). JOÓ ETELKA – ZSIGÓNÉ VINCZE KATALIN: Fordító- és tolmácsképzés Nyugat-Európában és ennek adaptálási lehetőségei Nyíregyházán (70). MOHÁCSI JÁNOS: Szakmai dokumentáció- és készségfejlesztő tárgy a Budapesti Műszaki Egyetemen, a szakfordító- és tolmácsképzés keretein belül (74). RUZSBATZKY ZSUZSA: A nyelv- és stílusgyakorlat című tantárgy szerepe az angol nyelvű szakfordító és tolmácsképzésben a Budapesti Műszaki Egyetemen (83). N. LÖRINCZ JULIANNA: „Kékbenyúló mezők” (Képek és színek Jeszenyin költészetében és műfordításaiban) (92). UJSZÁSZI ZSUZSA: Egy vers kétnyelvű olvasatban (John Donne: „A Valediction: Forbidding Mourning”) (99). DUŠAN TELLINGER: A reáliák fordításának problémája Márai Sándor *Szinbád hazamegy* című művének német változatában (104). CS. JÓNÁS ERZSÉBET: Spíró György orosz fordításai (110).

SAKNYELV. SZÁSZNÉ VEIDNER KATALIN: Stratégiák a hallgatók szövegértési és szövegelemzési képességének kialakítására a szaknyelvoktatásban (121). SZÉKY ANNA-MÁRIA: NYITOK – kötetlen és önálló tanulási formák a szaknyelvi képzésben (128). TUNA KATALIN: Mennyire interaktív az interaktív? (139). VÖRÖSNÉ KOLOSZÁR IBOLYA: Szakma és nyelv (145). SZALAY GYÖRGYI: Verhandlungsgespräche als Untersuchungsgegenstand (150). SEREGE ANIKÓ: A curriculum mint a szaknyelvoktatás alapidokumentuma (154). SALÁNKI ÁGNES: A reklám nyelve (162). SZÁSZ ERIKA: A magyar katonai szaknyelv nyelvhelyességi kérdései (182).

KONTRASZTÍV NYELVÉSZET. BUDAI LÁSZLÓ: A főnév által szelektált magyar ige aspektuális és kauzális szextettjei (valenciaelméleti keretben) (187). FÖLDVÁRI SÁNDOR: A Baltikum nyelveinek areális (és tipológiai) kapcsolatairól (193). BIHARI GÁBOR: Lexikai kontrasztivitás. Idegen – magyar nyelvi összevető elemzés (199). MIHALOVICS ÁRPÁD: Az interperszonális volitív modalitásról (205). MÁTÉ ÉVA: Problémák a francia «reverzibilis» igék fordításával kapcsolatban (212). VERES FERENC: Az alanyi alárendelés francia-magyar kontrasztív megvilágításban (220). LACZIK MÁRIA: Az eredetet és összetartozást jelölő melléknevek (magyar-orosz-olasz összevetés) (239). BAGI FERENC: A szerb és a magyar köznyelv egyszótagú szavai fonémaszerkezetének kontrasztív vizsgálata (248). KATONA EDIT: Az egy vegyértékű igék egy csoportjának összevetése szerb megfelelőikkel (255). SZABÓNÉ PAPP JUDIT: Expressions of Dynamic Possibility in English, Finnish, and Hungarian (262). STEINERNÉ MOLNÁR JUDIT: Nomina, die Entsprechungen der deutschen Präpositivergänzung durch ein Genitivattribut fordern (270). ZSEMLYEI JÁNOS: A romániai magyarság nyelvhasználatában előforduló román közvetítésű nemzetközi szavakról (273). PACSAI IMRE: A mellérendelő szóösszetételekkel kap-

csolatos újabb elméletek (280). SZÁSZ LÖRINC: Az igekötős igék ekvivalensei a magyar-román nagyszótárban (288).

INTERKULTURÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ. HIDASI JUDIT: Eurokommunikáció (293). BARABÁS LÁSZLÓ: Überlegungen zu Fortbildungsveranstaltungen im bereich landeskunde für DaF-Lehrer (299). DARABOS ZSUZSA: Magyarország egy sícipődobozban avagy hogyan mutatják be hazánkat a mai tizenévesek? (304). BALOGH T. ISTVÁN – OSVÁTH GÁBOR: A koreai nevek magyar kiejtése és helyesírása (307). CZELLÉRNÉ FARKAS MÁRIA: Egy francia nyelvész a magyar nyelvért: Aurélien Sauvageot (316). KISS KÁLMÁN: Adalékok a „Kruzsok” múlt századi történetéhez (321). SATO NORIKO: A japán nyelvoktatás története és helyzete Magyarországon a nyelvkönyvek tükrében (328). SZÉKÁCS ANNA: Kísérletek a felsőoktatásban a japán nyelv „eredeti ízének” átadására kifejező szavak oktatásával (336).

SZOCIOLINGVISZTIKA-PSZICHOLINGVISZTIKA: P. LAKATOS ILONA – T. KÁROLYI MARGIT: A mai magyar nyelvváltozatok megítélése egy kérdőíves felmérés tükrében (341). K. SZOBOSZLAY ÁGNES: Egy folyamatban levő nyelvjárásgyűjtő munka okairól és várható hasznáról (350). CSÜRY ISTVÁN – CSÜRY ANDREA: Szövegnorma és nyelvhasználat (354). LENGYEL ZSOLT: Nyelvi mozgások – változások: geográfiai – gazdasági – kulturális tényezők (366). JAGUSZTINNÉ UJVÁRI KLÁRA: Felépíthető-e a szójelentés? (370). HORTOBÁGYI ILDIKÓ: Understanding Linguistic Evolution (378). KÓKAI MARIANN: Doctor-patient Interview: A sociolinguistic perspective (388). ZIMMERMANN CLAUDIA: Pszichotipológia – a nyelvi távolság szerepe az idegen nyelvek tanulásában (400). MIKÓ PÁLNÉ: Az „idegen nyelvi autósztádán”: a használók biztonsága (409).

SZÁMÍTÓGÉPES NYELVÉSZET. KIS ÁDÁM: A számítógépes helyesírás-ellenőrzés korlátai (416). KOUTNY ILONA: Magyar mondatok morfológiai és szintaktikai generálása korlátozott szókincs és nyelvtan alapján a beszélő BLISSVOX rendszerben (423). TUSNÁDY LÁSZLÓNÉ: Szótanulást segítő program (430). DÁVID N. BIACSI – ANDRÁS ROHONYI: Some Linguistic Phenomena in Communicating on The NET (433).

IRODALOM, STILISZTIKA, NYELVMŰVELÉS. MARGÓCSY KLÁRA: A kommunikatív anyanyelvi nevelés és a drámapedagógia lehetőségei (453). JENEI TERÉZ: Közhelyek a felnőtt – gyermek kommunikációban (457). SZIKORÁNÉ KOVÁCS ESZTER: A költői szöveg interpretáció- és befogadáselméleti kérdéseiről (463). JAGUSZTIN LÁSZLÓ: Mérések, mértékegységek, avagy a „mi mennyi?” a humán tudományokban (467). BODA I. KÁROLY – B. PORKOLÁB JUDIT: A pogány köszöntő c. verseskötet (1930) számítógépes vizsgálata nyelvi, stilisztikai szempontból (473). KOVÁCSNÉ CS. GABRIELLA: Cross-cultural Difficulties in Educational Management (482). MINYA KÁROLY: Az elvonással kezelt összetett ige mint neologizmus (Nyelvművelek, tehát vagyok?) (488). SÁFÁR ÉVA: Az elliptikus szövegek, avagy hogyan alkalmazható az ellipsis fogalma a szöveg felépítésének és a manipuláció vizsgálatokor (494). BAKONYI ISTVÁN: Kulturgazdász – 2000 (499). CSEH MÁRIA: A manó szó szótárainkban (504). CZEGLÉDI KATALIN: A magyarok nevei földrajzi nevekben (részletek) (514). PAPP FERENC: Lomonoszov (1711-1765) és a Kárpát-medence népei – nyelvei (522). SZÉKELY GÁBOR: Idegen nyelvi hatások a magyar köz- és szaknyelvben (525). VESZPRÉMI ESZTER: A tömegkommunikációs eszközök nyelvhasználatának vétségei (532). MURÁDIN LÁSZLÓ: A magyar nyelvművelés erdélyi történetéből (535). ESTÓK TIVADARNÉ: Szövegalkotási és szövegértési készség-

fejlesztés anyanyelven (543). FAZEKAS EMESE: Az idő-metaforák a magyar nyelvben (555). NAGY MIHÁLYNÉ NYÁRY ERIKA: A szintaxis rejtelmek Ciceró nyelvében (563).

NYELVPOLITIKA, SAJTÓNYELV. NÁDOR ORSOLYA: A szlovák nyelvtörvény történeti előzményeiről (572). GÁL JÓZSEF: Oktatásügy – nyelvoktatás Kárpátalján (580). KATUS ELVIRA: „Politikai széljárás” és a sajtónyelv – bolgár napilapok alapján – (585). LIZANEC PÉTER: A kétkötetes kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára (591). VÖRÖS OTTÓ: Nyelvoktatás – kétnyelvű oktatás (Gondolatok a kárpát-medencei magyar – nem magyar kétnyelvűségről és oktatásról) (599). STURCZ ZOLTÁN: Kísért a múlt: viták a nemzetiségi nyelvek oktatásáról Magyarországon az 1910-es években (605). SZIKLAI LÁSZLÓNÉ: Idegenek előnyben? (az idegen szavak használatának változása a mai orosz nyelvben) (611). ZÁRÓ PLENÁRIS ÜLÉS. SZÖLLÖSY-SEBESTYÉN ANDRÁS: Ki beszél itt magyarul? (616). Névmutató (636).

0.3.5. OFFICINA TEXTOLOGICA

A korábbi kötetek adataihoz lásd *Szemiotikai szövegtan 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények feladatok (II)*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 1999. 400-402; *Szemiotikai szövegtan 13. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2000. 220 és *Szemiotikai szövegtan 14. 0. A szövegtani kutatás általános kérdései. 14.1. Kép és szöveg. 14.2. Kommunikáció a médiában*, *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aesthetica*, JGYF Kiadó, Szeged, 2001. 255.

6. SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.):

Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez
Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskuszió
Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2002.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA: Előszó (7)

1. Tolcsyvai-Nagy Gábor: Vázlat a mondat és szórend funkcionális viszonyáról folyó magyar nyelvészeti kutatásokról (11).

2. KÁDÁR EDIT: (Bá) birkózás (25). 3. PETŐFI S. JÁNOS: Szövegek linearizált szerkezetének analitikus megközelítése (50). 4. BENKES ZSUZSA: A szövegek linearizált szerkezetének kreatív megközelítése (69).

5. ALBERTI GÁBOR: Távolsági kapcsolatok kezelése egy totálisan lexikális grammatikában (88). 6. KÁRPÁTI ESZTER: Megjegyzések a szöveg fogalmához (113). *Officina Textologica 6. Abstract* (123).

8. DOBI EDIT

Kétlépcsős szövegmondat-reprezentáció szemiotikai textológiai keretben
Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2002.

ELŐSZÓ (7)

A SZÖVEGNYELVÉSZETRŐL (11). 1. A szövegnyelvészeti gondolkodás előzményeiről (11). 2. A mai szövegnyelvészet kialakulásának forrásai, előzményei (15). 2.1. Nemzetközi előzmények (15). 2.2. Időrendi áttekintés (16). 2.3. Hazai előzmények (20). 3. A szövegnyelvészeti kutatás tárgyáról (23). 4. A szövegnyelvészet fogalmáról (25). 5. A szövegelméletéről (33). 5.1. A szövegelmélet mai helyzetéről (33). 5.2. A szemiotikai textológia mint a szövegkutatás egy lehetséges elméleti kerete (39). 5.3. A nyelvészet helye a szemiotikai textológia keretében (54). 6. A szövegnyelvészet elméleti kerete (58). 6.1. Nyelvhasználat – nyelvi rendszer (59). 6.2. Szövegnyelvészet – rendszernyelvészet (63). 6.2.1. A nyelvi egységek reprezentációjában részt vevő diszciplinákról (64). 6.2.2. A szemantika és a szintaktika mondatreprezentációban betöltött szerepéről (65). 6.2.3. A pragmatika szerepe a szövegmondat-reprezentáció elméleti keretében (70). 6.3. Szövegmondat (szöveg) – rendszermondat (75). 6.3.1. A mondat jelentéséről, valamint a szabálytalanul szerkesztett és a tagolatlan mondatok reprezentációjáról (81). 6.3.2. A szövegmondat és a rendszermondat viszonya különböző elméletek tükrében (84).

A LEÍRÓ GRAMMATIKÁK SZEREPE A SZÖVEGMONDAT-REPREZENTÁCIÓBAN (87). 1. A generatív strukturális mondatnáról (91). 1.1. A generatív strukturális mondatn elvei és kategóriái (91). 1.2. A kiválasztott szövegmondat generatív elemzése (94). 2. A klasszikus leíró magyar mondatnáról (100). 2.1. A klasszikus leíró mondatn elvei és kategóriái (100). 2.2. A kiválasztott szövegmondat klasszikus mondatnani elemzése (104). 3. A valenciaelméletéről (109). 3.1. A valenciaelmélet elvei és kategóriái (109). 3.2. A kiválasztott szövegmondat valenciaelmélet szerinti elemzése (112). 4. Az esetgrammatikáról (113). 4.1. Az esetgrammatika elvei és kategóriái (113). 4.2. A kiválasztott szövegmondat esetgrammatikai elemzése (116). 5. Összegzés (117).

KÉTLÉPCSŐS SZÖVEGMONDAT-REPREZENTÁCIÓS MODELL SZEMOTIKAI TEXTOLÓGIAI KERETBEN (119). 1. A modell elméleti kerete. A nyelvészeti szövegmondat-reprezentáció apparátusáról (120). 1.1. A szövegmondatok globális szemio-formális megközelítése (126). 1.2. A szövegmondatok kanonikus szemiotikai textológiai megközelítése (128). 1.3. A kanonikus reprezentációról (130). 1.4. Egy tezaursztikus szótári szócikk felépítése (142).

A MODELL BEMUTATÁSA EGY SZÖVEGRÉSZ ELEMZÉSE ALAPJÁN (Sütő András: *Anyám könnyű álmat ígér*) (147) 1. A szövegmondatok globális szemio-formális és kanonikus szemiotikai textológiai reprezentációja a kétlépcsős szövegmondat-reprezentációs modell alkalmazásával (151). 2. A szöveg mondat-reprezentáció szerepe a szövegreprezentációban (174).

KITEKINTÉS (181). 1. A korreferencialitás kérdéséről (181). 2. A linearizáció kérdéséről (183). 3. A szövegorganizáció kérdéséről általában (184). Irodalom (187). Abstract (199).

1. Kép és szöveg (2)

1.1. Az *Énekek éneke* illusztrált kiadásainak bibliográfiája

[Petőfi S. János]

Az alábbiakban az *Énekek éneke* utóbbi években gyűjtött, illusztrált kiadásainak kronológiai sorrendbe rendezett 'vizualizált' bibliográfiája található.

[01]: 1962

Énekek éneke. Fordította Bernáth István. Magyar Helikon, Budapest, p. 56, ill., 23,4x14 cm.

Illusztrátor: Würtz Ádám.

Az illusztrációk száma: 1 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Fekete-fehér illusztráció.

A fedőlapon arany színű bemetszés.

[02]: 1970

Énekek éneke. Károli Gáspár; A Döbrentei Kódex névtelenje; Heltai Gáspár, Bogáti Fazekas Miklós fordításában. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Illusztrálta Reich Károly. Magyar Helikon, Budapest, p. 107, ill., 18,6x12,6 cm.

Illusztrátor: Reich Károly.

Az illusztrációk száma: 8 (+ 1 a fedőlapon).

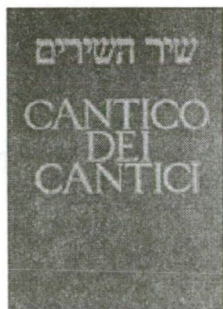
Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Fekete-piros illusztrációk.

Cfr. második kiadás 1980-ban.

[03]: 1977

Sir hasirim / Cantico dei Cantici. 33 acquerelli di Alfredo Chiappori. Introduzione e traduzione di Gianfranco Ravasi. Testo ebraico a fronte. Casa editrice Marietti, S.p.a. Genova, p. 129, ill., 49x34 cm.

Illusztrátor: Alfredo Chiappori.

Technika: Akvarell fabriánói papíron.

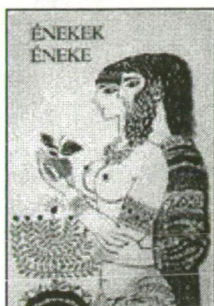
Az illusztrációk száma: 33.

Megjegyzés:

Non-figuratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

[04]: 1980

Énekek éneke. Károly Gáspár; A Döbrentei Kódex névtelenje; Heltai Gáspár, Bogáti Fazekas Miklós fordításában. Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Illusztrálta Reich Károly. Magyar Helikon, Budapest, p. 95, ill., 18,6x12,6 cm.

Illusztrátor: Reich Károly.

Az illusztrációk száma: 8 (+ 1 a fedőlapon)

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Kék-arany illusztrációk.

Cfr. első kiadás 1970-ben.

[05]: 1984

Chagall Marc – Klaus Mayer, *Wie schön ist deine Liebe. Bilder zum Hohenlied im Nationalmuseum der Biblischen Botschaft Marc Chagall in Nizza.* Echter Verlag, Würzburg, p. 69, ill., 23,5x30,5 cm.

Illusztrátor: Marc Chagall.

Technika: Olaj, vászonra ragasztott papíron.

Az illusztrációk száma: 18.

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Tartalmazza a képek színes fotóit és a múzeumét, amelyben ki vannak állítva.

Cfr. *La Bibbia per la famiglia*, 1996.

[06]: 1984

Das Hohe Lied in einer Nachdichtung von Manfred Hausmann. Edith Temmel, Weishaupt Verlag, p. 71. ill., 28,5x21,5 cm.

Illusztrátor: Edith Temmel.

Az illusztrációk száma: 28 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Non-figuratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

[07]: 1985

Énekek éneke. In: *A Biblia felfedezése. A Királyok, Saul, Dávid, Salamon.* Fabula Könyvkiadó Vállalat, Budapest, pp. 425-432, ill., 29x23,2 cm.

Illusztrátor: Pierre Frisano.

Az illusztrációk száma: 28 vignetta.

Megjegyzés:

Comics-típusú képi-narratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

[08]: 1987

Il Cantico dei Cantici. Cantico degli Sposi. Gianfranco Ravasi (a cura di), con 16 xilografie originali del sec. XV, Milano Edizioni Paoline, p. 158, ill., 24,5x16,3 cm.

Illusztrátor: Névtelen.

Technika: Fametszet érdes papíron.

Az illusztrációk száma: 16 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Szépia színű illusztrációk.

Cfr. *Il Cantico dei Cantici. La dignità dell'amore*, 1993.

La Bibbia dell'amore, 1995.²

Canto d'amore. Il Cantico dei Cantici, 2000.

[09]: 1988

Mit dem Herzen feiern. Salomos Lied der Liebe in der Übersetzung von Helmut Lamparter mit Aquarellen von Andreas Felger. Präsenz Verlag, Gnadentahl, p. 70, ill., 21,5x13,5 cm.

Illusztrátor: Andreas Felger.

Technika: Akvarell.

Az illusztrációk száma: 16 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

[10]: 1990

Énekek éneke. Illusztrálta Jossi Stern [A mű az alábbi kiadás alapján készült: Song of Songs. Kshatot Arts, Tel-Aviv. Hungarian translation, Somlyó György.] Láng Kiadó, Budapest, p. s.n., ill., 23x25 cm.

Illusztrátor: Jossi Stern.

Az illusztrációk száma: 28.

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

Oldalszámozás jobbról balra haladva.

Héber és magyar szöveg.

[11]: 1992²

Il Cantico dei Cantici, poema biblico dell'amore. Fabris, Rinaldo (a cura di), Edizioni Paoline, Milano, 1989, p. 69, ill., 26x22 cm.

Illusztrátorok: Tony Stone – Pictor – Vinet – Bauman.

Technika: Fotó.

Az illusztrációk száma: 33 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

A mindennapi életből vett fotókból összeállított figuratív reprezentáció.

Színes fotók.

[12]: 1993

Cantico dei Cantici. La dignità dell'amore. Luis Alonso Schökel, Edizione Piemme, Casale Monferrato, p. 120, ill., 22x13,5 cm.

Illusztrátor: Névtelen.

Technika: Fametszet.

Az illusztrációk száma: 12 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Fekete-fehér illusztrációk (a fedőlap színes).

Cfr *Il Cantico dei Cantici. Cantico degli Sposi*, 1987.

La Bibbia dell'amore, 1995.²

Canto d'amore. Il Cantico dei Cantici, 2000.

[13]: 1993

Das Hohelied der Liebe. Ausgelegt von Pinchas Lapide. Mit Holzschnitten von HAP Grieshaber. Kösel Verlag München, p. 104, ill., 21x27 cm. HAP Grieshaber (nem az *Énekek éneke* számára készült) **illusztrációival.**

Technika: fametszet.

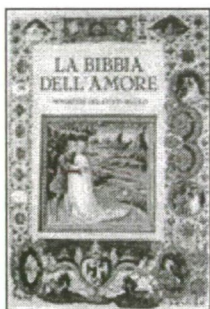
Az illusztrációk száma: 20.

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Sötét viola színű illusztrációk.

[14]: 1995²

Cantico dei Cantici. In: *La Bibbia dell'amore. Commentata dai Padri della Chiesa.* Rinaldo Fabris (a cura di): Figlie di San Paolo, Milano, 1994, p. 310, ill., 24,6x16,3 cm.

Illusztrátorok: Taddeo Crivelli, Franco de Russi és mások.

Technika: Pergamenre nyomott miniatúrák.

Az illusztrációk száma: 9.

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

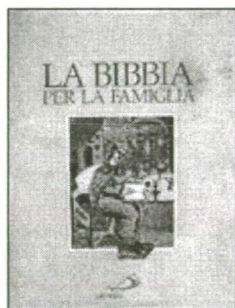
A *Bibbia di Borso d'Este* című Bibliából (1455-1460, Modena, Biblioteca Estense) származó miniatúrák.

Cfr. *Il Cantico dei Cantici. Cantico degli Sposi*, 1987.

Il Cantico de Cantici. La dignità dell'amore, 1993.

Canto d'amore. Il Cantico dei Cantici, 2000.

[15]: 1996

Cantico dei Cantici In: *La Bibbia per la famiglia. Proverbi – Qohelet – Cantico dei Cantici – Sapienza – Siracide.* Gianfranco Ravasi (a cura di), Edizioni Periodici San Paolo, pp. 105-132, ill., 28,3x21 cm.

Az illusztrációk száma: 36.

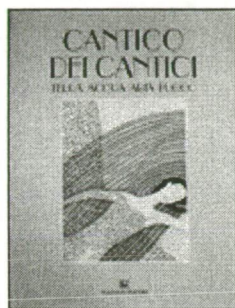
Megjegyzés:

Figuratív reprezentációk.

Színes illusztrációk.

Az illusztrációk tipológiája: archeológiai feltárások fotói, festmények, miniatúrák; magyarázó illusztrációk; comics.

[16]: 1999

Cantico dei Cantici. Terra acqua fuoco. Traduzione e drammatizzazione di Amos Luzzato, interpretazione grafica di Francesco Lucrezi, Flaccovio Editore, Palermo, p. 95, ill., 28x21 cm.

Illusztrátor: Francesco Lucrezi.

Technika: grafikák 35x50 cm-es kartonokon.

Az illusztrációk száma: 20 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Fekete-fehér illusztrációk (+ szépiá színű kép a fedőlapon).

[17]: 2000

Canto d'amore. Il Cantico dei Cantici. Renzo Sala (a cura di), Edizioni San Paolo, Milano, p. 60, ill., 16x10 cm.

Illusztrátorok: Taddeo Crivelli, Franco de Russi és mások.

Technika: miniatúrák pergamenpapíron.

Az illusztrációk száma: 14 (+ 1 a fedőlapon).

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Színes illusztrációk.

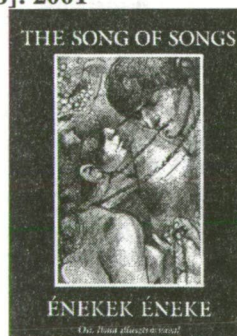
A miniatúrák a *Bibbia di Borso d'Este*, 1455-1460, Modena, Biblioteca Estense származnak.

Cfr *Il Cantico dei Cantici. Cantico degli Sposi*, 1987.

Il Cantico dei Cantici. La dignità dell'amore, 1993.

Cantico dei Cantici. In: *La Bibbia dell'amore*, 1995².

[18]: 2001

The Song of Songs. Énekek éneke. Ósz Ilona illusztrációival. A magyar szöveg Károli Gáspár, az angol King James fordítása. Logod Bt, Budapest, p. 42, ill., 33,6x24 cm.

Illusztrátor: Ósz Ilona.

Technika: ceruzarajzok.

Az illusztrációk száma: 21.

Megjegyzés:

Figuratív reprezentáció.

Fekete-fehér illusztrációk.

- 1.2. PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA: **A multimediális szövegek megközelítései. KÉRDÉSEK – VÁLASZOK**
Bevezetés a statikus 'verbális elem + kép / diagram / ...'-típusú komplex jelek szemiotikai szövegtanába
Iskolakultúra, Pécs, 2002.

ELŐSZÓ (11)

BEVEZETÉS (13)

1. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JEL FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE

1. KÉRDÉS: MIT CÉLSZERŰ STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELNEK NEVEZNÜNK? (17)
2. KÉRDÉS: A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZÖVEGSZERŰSÉGE MENNYIBEN ADOTT KOMPLEX JELEKHEZ RENDELT KÜLSŐ TULAJDONSÁG, ÉS MENNYIBEN AZOK BELSŐ (INHERENS) TULAJDONSÁGA – HA AZ EGYÁLTALÁN? (19)

2. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZÖVEGTANI KUTATÁSÁNAK DISZCIPLÍNÁKÖRNYEZETE – ADEKVÁT SZÖVEGTANOK – E SZÖVEGTANOK ALKALMAZÁSI TERÜLETEI

1. KÉRDÉS: MI AZ ELŐNYE ÉS MI A HÁTRÁNYA „A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZÖVEGTANA” SZAKKIFEJEZÉS HASZNÁLATÁNAK? (22)
2. KÉRDÉS: MELYIK AZ A (MAXIMÁLIS) DISZCIPLÍNÁKÖRNYEZET, AMELYBEN A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZÖVEGTANI KUTATÁSA ELHELYEZENDŐ? (23)
3. KÉRDÉS: MI HATÁROZZA MEG A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZÖVEGTANÁNAK JELLEGÉT? (25)
4. KÉRDÉS: MILYEN JELLEGŰ SZÖVEGTAN(OK) LÉTREHOZÁSÁRA CÉLSZERŰ TÖREKEDNI A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK LEÍRÁSA SZÁMÁRA? (26)
5. KÉRDÉS: MILYEN VISZONY ÁLL (ÁLLHAT) FENN AZ ALKALMAZÁSI TERÜLETEK ÉS A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZÖVEGTANA KÖZÖTT? (28)

3. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSA

1. KÉRDÉS: MIVEL JÁRUL HOZZÁ A SZEMOTIKA A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (30)
2. KÉRDÉS: MIVEL JÁRUL HOZZÁ A KOMMUNIKÁCIÓELMÉLET A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (39)
3. KÉRDÉS: MIVEL JÁRUL HOZZÁ A PSZICHOLÓGIA A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (44)
4. KÉRDÉS: MIVEL JÁRUL HOZZÁ AZ ANTROPOLÓGIAI HERMENEUTIKA A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX

JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (51)

5. KÉRDÉS: MIVEL JÁRUL HOZZÁ A TUDÁSSZOCIOLÓGIA A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (54)
6. KÉRDÉS: MIVEL JÁRUL HOZZÁ A FILOZÓFIA A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM/...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (59)
7. KÉRDÉS: MILYEN MÁS TUDOMÁNYÁG(AK)RA LEHET MÉG SZÜKSÉG A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGALAPOZÁSÁHOZ? (64)

4. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA ÉS ANNAK SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYAI

1. KÉRDÉS: MIVEL FOGLALKOZNAK A HAGYOMÁNYOS ÉRTELEMBEN VETT SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYOK? (67)
2. KÉRDÉS: MIVEL FOGLALKOZNAK (MIVEL KELL, HOGY FOGLALKOZZANAK) A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYAI? (68)
3. KÉRDÉS: MI KELLENE LEGYEN A TÁRGYA, CÉLJA ÉS MÓDSZERE EGY – A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANI LEÍRÁSÁRA SZOLGÁLÓ – RETORIKAI FIGURÁKKAL FOGLALKOZÓ (AUTONÓM) ELMÉLETNEK? (68)
4. KÉRDÉS: MELYEK A TIPOLOGIAI JELLEGŰ SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYOK, ÉS MIK AZOK GLOBÁLIS FELADATAI A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA VONATKOZÁSÁBAN? (70)
5. KÉRDÉS: A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK MILYEN JELLEGŰ SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYA A STILISZTIKA, ÉS MIK A GLOBÁLIS FELADATAI? (73)
6. KÉRDÉS: A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANÁNAK MILYEN JELLEGŰ (SZÖVEGTANI) TÁRSTUDOMÁNYA AZ ESZTÉTIKA, ÉS MIK A GLOBÁLIS FELADATAI? (74)

5. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA ÉS A NYELVÉSZETEK

1. KÉRDÉS: MILYEN FELADATOKAT HÁRÍT A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANI LEÍRÁSA A NYELVÉSZET(EK)RE? (75)
2. KÉRDÉS: MILYEN FŐ ÁGAIT CÉLSZERŰ MEGKÜLÖNBÖZTETNI A VERBÁLIS NYELV(EK) 'MEGFORMÁLTSÁG-KÖZPONTÚ' NYELVÉSZETÉNEK? (76)
3. KÉRDÉS: MILYEN FŐ ÁGAIT CÉLSZERŰ MEGKÜLÖNBÖZTETNI A KÉP / DIAGRAM /... NYELV(EK) 'MEGFORMÁLTSÁG-KÖZPONTÚ' NYELVÉSZETÉNEK? (79)

4. KÉRDÉS: MI A RENDSZERNYELVÉSZET TÁRGYA, CÉLJA ÉS MÓDSZERE A KÉP / DIAGRAM / ... NYELV(EK)? NYELVÉSZETÉNEK KERETÉBEN (81)
5. KÉRDÉS: MI A 'SZÖVEG'-NYELVÉSZET TÁRGYA, CÉLJA ÉS MÓDSZERE A KÉP / DIAGRAM / ... NYELV(EK) NYELVÉSZETÉNEK KERETÉBEN? (83)
- 6. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK KREATÍV MEGKÖZELÍTÉSE SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANI KERETBEN**
 1. KÉRDÉS: MI A KREATÍV GYAKORLATOK VÉGZÉSÉNEK / VÉGEZTETÉSÉNEK ELSŐDLEGES CÉLJA, ÉS E GYAKORLATOK MILYEN TÍPUSAI KÖZÖTT LEHET / CÉLSZERŰ KÜLÖNBSÉGET TENNI? (91)
 2. KÉRDÉS: MELYEK AZOK A SZEMPONTOK, AMELYEKET A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK FIZIKAI HORDOZÓJÁNAK VIZSGÁLATÁNÁL FIGYELEMBE KELL VENNI? (95)
 3. KÉRDÉS: MELYEK AZOK A SZEMPONTOK, AMELYEKET A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK FIZIKAI HORDOZÓJÁHOZ RENDELHETŐ FORMAI FELÉPÍTÉS VIZSGÁLATÁNÁL FIGYELEMBE KELL VENNI? (96)
 4. KÉRDÉS: MELYEK AZOK A SZEMPONTOK, AMELYEKET A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK FIZIKAI HORDOZÓJÁHOZ RENDELHETŐ JELENTÉSTANI FELÉPÍTÉS VIZSGÁLATÁNÁL FIGYELEMBE KELL VENNI? (100)
 5. KÉRDÉS: MELYEK AZOK A SZEMPONTOK, AMELYEKET A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK FIZIKAI HORDOZÓJÁHOZ RENDELHETŐ (VALÓSÁGOS VAGY KÉPZELT) VILÁGDARAB VIZSGÁLATÁNÁL FIGYELEMBE KELL VENNI? (103)
 6. KÉRDÉS: MELYEK AZOK A SZEMPONTOK, AMELYEKET EGY STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELBŐL ÉS A VELE INTERTEXTUÁLIS KAPCSOLATBA HOZHATÓ (MULTIMEDIÁLIS) SZÖVEGEKBŐL LÉTREJÖVŐ SZÖVEGCSALÁDOK VIZSGÁLATÁNÁL FIGYELEMBE KELL VENNI? (111)
 7. KÉRDÉS: MI A KAPCSOLAT A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEKRE VONATKOZÓ KREATÍV MEGKÖZELÍTÉS 'KREATÍV-PRODUKTÍV' ÉS 'KALEIDOSZKOPIKUS' TÍPUSÚ GYAKORLATAI KÖZÖTT? (120)
- 7. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK ANALITIKUS MEGKÖZELÍTÉSE SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANI KERETBEN**
 1. KÉRDÉS: MIK A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK ANALITIKUS SZÖVEGMEGKÖZELÍTÉSÉNEK ÁLTALÁNOS VEZÉRLŐ ALAPELVEI? (121)
 2. KÉRDÉS: MIT MONDHATUNK EGY ADOTT STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JEL MEGFORMÁLTSÁGÁNAK LEÍRÁSAKOR ANNAK FIZIKAI TESTÉVEL [VEHIKULUMÁVAL / VEHIKULUM-IMÁGÓJÁVAL KAPCSOLATBAN? (123)
 3. KÉRDÉS: MIT MONDHATUNK EGY ADOTT STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JEL MEGFORMÁLTSÁGÁNAK LEÍRÁSAKOR ANNAK FORMÁLIS FELÉPÍTÉSÉVEL [= FORMÁCIÓJÁVAL] ÉS (NYELVI) SZEMANTIKAI FELÉPÍTÉSÉVEL [= SENSUSÁVAL] KAPCSOLATBAN? (124)
 4. KÉRDÉS: MIT MONDHATUNK EGY ADOTT STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM / ...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JEL MEGFORMÁLTSÁGÁNAK LE-

ÍRÁSAKOR A HOZZÁ RENDELHETŐ VILÁGDARABBAL [= RELÁTUM-IMÁGÓVAL / RELÁTUMMAL KAPCSOLATBAN? (131)

8. A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA MINT EGY STUDIUM GENERALE EGYIK ALAP-ELEME

1. KÉRDÉS: MIT NEVEZÜNK 'STUDIUM GENERALE'-NAK? (135)
2. KÉRDÉS: MILYEN STUDIUM GENERALE FUNKCIÓT TÖLT / TÖLTHET BE A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA AZ INTERDISZCIPLINÁRIS ALAPOZÁS TUDOMÁNYAIVAL VALÓ KAPCSOLATÁBAN? (137)
3. KÉRDÉS: MILYEN STUDIUM GENERALE FUNKCIÓT TÖLT / TÖLTHET BE A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA A NYELVÉSZETI TUDOMÁNYOKKAL VALÓ KAPCSOLATÁBAN? (138)
4. KÉRDÉS: MILYEN STUDIUM GENERALE FUNKCIÓT TÖLT / TÖLTHET BE A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA A SZÖVEGTANI TÁRSTUDOMÁNYOKKAL VALÓ KAPCSOLATÁBAN? (140)
5. KÉRDÉS: MILYEN STUDIUM GENERALE FUNKCIÓT TÖLT / TÖLTHET BE A STATIKUS 'VERBÁLIS ELEM + KÉP / DIAGRAM /...'-TÍPUSÚ KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANA AZ ALKALMAZÁSI TERÜLETEKKEL VALÓ KAPCSOLATÁBAN? (141)

KITEKINTÉS (143)

BIBLIOGRÁFIA (144)

TÁRGYMUTATÓ (153)

TÁRGYMUTATÓ

Összeállította

VASS LÁSZLÓ

- alakzat, 243-246
alternáció, 248
anafora, 274
anizotrópia, 71
- bekezdés, 15
beszédaktus-elmélet, 246
- diszkurzuselemzés, 246
- ellentét, 199
ellipszis, 273
- felszíni szerkezet, 20
fókusz, 199, 203
fordítás, 92, 97, 98, 101, 103, 104, 199,
209, 210, 316
fordításelmélet, 270
fordításkritika, 270
formáció, 26
frazológia, 246
- hiedelemvilág, 252
hipertext, 255-258
- jelkomplexum, 14, 20, 21, 26
- kanonikus nyelv, 27
koherencia, 236-238, 254
kohézió, 236-238, 254
koincidencia, 71, 76-79
kommunikációelmélet, 246
kompozícióegység, 18
kompozicionális organizáció, 14, 15
konnektor, 274-276
konnexitás, 236-238, 254, 274
konstringencia, 255
koreferencia, 255
- könyvtártudomány, 92, 98
közlésegyesség, 109
- lexikográfia, 274
lexikológia, 274
- mély szerkezet, 20
műfordítás-elemzés, 271
- oppozíció, 274-276
- pragmatika, 246, 274
propozíció, 30
pszicholingvisztika, 101
- recenzió, 92-94
referátum, 91-94, 97, 99-103
referátumkészítés, 91-93, 97, 99-103,
105
relátum, 21, 26, 107, 109
relátum-imagó, 21
retorika, 242, 243
- sensus, 26
stilisztika, 21, 242, 243, 246, 249, 251,
270
- szaknyelvek, 96
szemantika, 246, 274
szignifikáció, 238
szintaxis, 274
szociálpszichológia, 246
szociolingvisztika, 246
szóhasadás, 248
szövegmodalitás, 273
szövegmondat, 15
szövegnyelvészet, 17, 21
szövegstilisztika, 267

szövegtipológia, 95

társalgási maximák, 273

variativitás, 247-249

vehikulum, 20, 26, 107, 108, 111, 113,
116, 117, 125, 126

vehikulum-imágó, 26

NÉVMUTATÓ

Összeállította

VASS LÁSZLÓ

- Aczél, P., 243, 245
Ágh, I., 113, 115, 123, 128
Almási, M., 128
Apreszjan, J. D., 76
Austin, J. L., 71
- B. Fejes, K., 247
Bańcerowski, J., 93, 101, 102, 104, 316
Barsi, B., 217, 218, 226, 227, 229, 232
Békési, I., 199, 211
Béládi, M., 126, 128, 129
Bencze, L., 242
Benediktsson, D., 258
Boda, I. K., 243, 244, 255
Bori, I., 128
Bors, E., 276
- Cs. Jónás, E., 47, 69, 97, 103, 251, 270-273
Csík, G., 37, 46
Csoóri, S., 118, 128, 129
Csűry, I., 274
- Dániel, Á., 149
Debrunner, A., 78, 79
Dobóné, B. M., 128
Domonkosi, Á., 243, 245
- É. Kiss, K., 199, 211
- Fónagy, I., 61, 81, 84, 89, 199, 211
Fülöp, L., 128
- Gáspári, L., 61, 242, 243
Görömbei, A., 47, 62, 109, 110, 128, 129
Grétsy, L., 89
- Grünbaum, A., 71, 72
- Haader, L., 222, 232
Hankiss, E., 90
Heidegger, M., 72
Heltainé, N. E., 247
- Jakó, Zs., 221
Jánosi, Z., 62, 128
Jászay, L., 247, 251
- Kabán, A., 199, 211
Kabdebó, L., 128
Kemény, G., 129
Kibédi Varga, Á., 107, 129
Kiss, F., 113, 114, 129
Klaudy, K., 270, 271
Kocsány, P., 243, 244
Koltay, T., 91, 105
Komlovszki, T., 223, 232
Kondor, J., 62
Koschmieder, E., 71
Krékits, J., 71
- Láncz, I., 251, 252, 254, 255
Láng, G., 211
Lázs S., 224, 232
Lengyel, Zs., 99, 103
Lőrincz, J., 247, 248, 251
- Márkus, B., 62
Máté, J., 242
Mészöly, G., 218
Mózes, H., 217
- N. Abaffy, Cs., 219, 221, 232
N. Lőrincz, J., 273
Nagy, P., 107, 127, 129

- Németh, G. B., 62
 Németh, L., 116, 120, 128, 129
- Nyíri, A., 224, 232
 Olivý, T., 107
- P. Balázs, J., 223, 224, 232
 Paducseva, A., 77, 78
 Pál, J., 225-228, 232
 Papp, Zs., 222, 232
 Péter, M., 267-270
 Petőfi, S. J., 11, 35, 36, 89, 107, 126,
 129, 130, 142, 144, 147, 235, 242,
 256, 260, 263
 Pomogáts, B., 129, 130, 263, 264
 Porkoláb, J., 243, 244
- Raisz, R., 243, 244
- Schlegel, H., 72, 73
 Seibert, J., 130
- Sylvester, J., 88
- Sz. Bozóki, M., 255
 Szabó, D., 221, 232
 Szabó, Z., 242
 Szathmári, I., 89, 90, 242, 244-247
 Szerb, A., 228, 232
 Szerdahelyi, I., 242
 Szikszainé, N. I., 243, 245, 246
- T. Szabó, Cs., 219, 222, 231
 Tolcsvai, N. G., 62, 114, 130, 242
 Török, E., 62
 Tüskés, T., 130
- Varga, B., 130
 Vass, L., 36, 89, 105, 107, 129-131,
 267
 Vasy, G., 130
- Wacha, I., 242
 Wittgenstein, L., 72

A KÖTET MUNKATÁRSAI

- Bañcerowski Janusz* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest, Piarista köz 1. 1052
- Békési Imre* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Benediktsson Dániel* Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézet, Debrecen, Egyetem tér 1. 4010
- Benkes Zsuzsa* Budapest, Ipar u. 2. 1095
- Bors Edit* Pázmány Péter Katolikus Egyetem Francia Tanszék, Piliscsaba, Egyetem u. 1. 2087
- Sz. Bozóki Margit* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Csik Gergely* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- B. Fejes Katalin* Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, Egyetem u. 2. 6722
- Cs. Jónás Erzsébet* Bessenyei György Tanárképző Főiskola Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék, Nyíregyháza, Sóstói út 30/A. 4400
- Kabán Annamária* Miskolc, Benedek Elek u. 9. 3/2. 3534
- Koltay Tibor* Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Könyvtára, Budapest, Szentkirályi u. 28-31. 1088
- Krékits József* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Lengyel Zsolt* Veszprémi Egyetem, Veszprém, Egyetem u. 10. 8201
- N. Lőrincz Julianna* Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvi Tanszék, Eger, Eszterházy tér 1. 3301
- Mózes Huba* Miskolc, Benedek Elek u. 9. 3/2. 3534
- Nagy L. János* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725
- Petőfi S. János* Università Degli Studi di Macerata, Facoltà di Lettere e Filosofia, Dipartimento di Filosofia e Scienze Umane, Via Garibaldi 20, Macerata 62100, Olaszország
- Vass László* Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Magyar Nyelvi Tanszék, Szeged, Boldogasszony sgt. 6. 6725

A SZEMIOTIKAI SZÖVEGTAN EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése (1990., második kiadás: 1993.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész) (1991., második kiadás: 1996.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 3. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Második rész) (1991.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE (szerk.): 4. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (I) (1992.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (1992.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 6. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (II) (1993.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 7. A multimediális kommunikumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez (1994.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 8. A verbális szövegek szemiotikai megközelítésének aspektusaihoz (III) (1995.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 9. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (I) (1996.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 10. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (II) (1997.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 11. A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III) (1998.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 12. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok (II) (1999.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 13. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Szaknyelvi szövegek. 2. Tankönyvi szövegek (2000.).
- PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.): 14. 0. A szövegtani kutatás: általános kérdései. 1. Kép és szöveg. 2. Kommunikáció a médiában (2001.).

EGY - 2u

X 3 13.883

Kiadja: A Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Felelős kiadó: Békési Imre
Kiadóvezető: Pitrik József menedzserigazgató
Nyomdai előkészítés: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Nyomdai és kötészeti munka: Letter-Print Kft.
Felelős vezető: Czákó Győző
Készült: 30 (A/5) fv terjedelemben, ofszetnyomással

ISBN 9789639167819

9789639

167810

1820-

1820-

